

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ETNO-SEMBOLİST YAKLAŞIM BAĞLAMINDA ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ (1923-1938)**

Ulaş Anıl EKİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. İrfan HAŞLAK

OCAK - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETNO-SEMBOLİST YAKLAŞIM BAĞLAMINDA ERKEN
CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN
ANALİZİ (1923-1938)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ulaş Anıl EKİZ

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

“Bu tez 31/01/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	Başarılı
Prof. Dr. İrfan HAŞLAK	Başarılı
Doç. Dr. Erkan DOĞAN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Ulaş Anıl EKİZ

31/01/2023

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın vücut bulması sırasında her türlü yol gösterici olan, bilgi ve birikimi ile farklı açılardan bakmamı sağlayan, beraber çalışmaktan ve öğrencisi olmaktan kıvanç duyduğum danışmanım Prof. Dr. İrfan HAŞLAK'a teşekkür ederim.

Son olarak tüm hayatım boyunca desteklerini hep arkamda hissettiğim, benimle gurur duymaları için çabaladığım babam Turgay EKİZ, annem Nurgül EKİZ'e ve kardeşlerime sonsuz teşekkür ederim.

Ulaş Anıl EKİZ

31/01/2023



İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM 1: MİLLİYETÇİLİĞE DAİR BİR LİTERATÜR TARAMASI:

BAŞLICA KAVRAMLAR VE TEORİLERİ	6
--------------------------------------	---

1.1. Milliyetçiliğe Dair Başlıca Kavramlar: Etnisite, Millet, Milliyetçilik	6
---	---

1.1.1. Etnisite (Etniklik)	6
----------------------------------	---

1.1.2. Millet (Ulus)	9
----------------------------	---

1.1.3. Milliyetçilik/Ulusçuluk.....	16
-------------------------------------	----

1.2. Milliyetçilik Teorileri.....	21
-----------------------------------	----

1.2.1. Primordialist/İlkçi Yaklaşım.....	22
--	----

1.2.1.1. Doğalcı İlkçi Yaklaşım	25
---------------------------------------	----

1.2.1.2. Prennalizm/Eskilcilik.....	26
-------------------------------------	----

1.2.1.3. Biyolojik İlkçi Yaklaşım.....	27
--	----

1.2.1.4. Kültürel İlkçi Yaklaşım	28
--	----

1.2.2. Modernist Milliyetçi Teoriler	32
--	----

1.2.2.1. Ekonomik Yaklaşım	35
----------------------------------	----

1.2.2.2. Tom Nairn ve Dengesiz Kalkınma Teorisi	36
---	----

1.2.2.3. Michael Hechter ve İç Sömürü Teorisi.....	40
--	----

1.2.2.4. Kültürel Yaklaşım	43
----------------------------------	----

1.2.2.5. Ernest Gellner ve Yüksek Kültür	43
--	----

1.2.2.6. Benedict Anderson ve Hayali Cemaatler	49
--	----

1.2.2.7. Miroslav Hroch	56
-------------------------------	----

1.2.2.8. Siyasi Yaklaşım.....	59
-------------------------------	----

1.2.2.9. John Breuilly ve Bir Siyaset Biçimi Olarak Milliyetçilik.....	60
--	----

1.2.2.10. Paul R. Brass ve Milliyetçiliğin Seçkinler Tarafından Kullanılması	63
--	----

1.2.2.11. Erik J. Hobsbawm	66
----------------------------------	----

BÖLÜM 2: BİR ARA YOL ARAYIŞI: ETNO-SEMBOLİZM	71
--	----

2.1. Etno-Sembolizm Nedir?	71
2.2. Etno-Sembolizmin Başlıca İsimleri	76
2.2.1. John Alexander Armstrong ve Tarihsel Bakış Açısı	76
2.2.2. Anthony Douglas Smith ve Milletlerin Etnik Kökeni.....	80
2.3. Etno-Sembolizme Dair Eleştiriler	95
2.4. Etno-Sembolist Kuramcılarının İlkçi ve Modernist Kuramlara Eleştirileri	101
BÖLÜM 3: ERKEN DÖNEM MODERN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ ve ETNO- SEMBOLİZM	109
3.1. Modern Türk Milliyetçiliğinin Osmanlı Mirası.....	109
3.2. Türk Milliyetçiliğinin Kurucu Şahsiyetleri	118
3.2.1. Ziya Gökalp	118
3.2.2. Yusuf Akçura.....	126
3.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Milliyetçiliği.....	131
3.4. Etno-Sembolizm Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Analizi	139
3.4.1. Kolektif Bir Özel İsime Sahip Olmak	140
3.4.2. Tarihi Belleğe Sahip Olmak	145
3.4.3. Ortak Mitler ve Semboller	151
3.4.4. Kitlese Bir Kamu Kültürüne Sahip Olmak.....	156
3.4.5. Özel Bir Yurt ile Bağ Kurmak	163
3.4.6. Dayanışma Duygusuna Sahip Olmak	171
SONUÇ	178
KAYNAKÇA.....	195
ÖZGEÇMİŞ	205

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Miroslav Hroch’a Göre Milliyetçi Hareketin Evreleri	58
Tablo 2: Breuilly’ye Göre Milliyetçi Hareketlerin Ortaya Çıkış Şekilleri.....	62
Tablo 3: Osmanlı Devleti’nin Son Dönemindeki Milliyetçiliklerin Ülke, Millet, Milliyetçilik Tipolojileri ve Kuramları Bakımından Karşılaştırması	117



ÖZET	
Başlık: Etno-Sembolist Yaklaşım Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Analizi (1923-1938)	
Yazar: Ulaş Anıl EKİZ	
Danışman: Prof. Dr. İrfan HAŞLAK	
Kabul Tarihi: 31/01/2023	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 203 (ana kısım)
1950’li yıllar itibarıyla, milliyetçi düşünce dünya siyasal hayatında etkin olmaya başladıkça bu alanda yapılan akademik çalışmalarda ciddi artışlar görülmüştür. Bu akademik araştırmalar iki ana kutup olarak varlık göstermiştir. Bu kutbun bir tarafında, araştırmaların başlangıcını da oluşturan, milliyetçiliklerin tarihin unutulmuş devirlerinden beri var olduğu görüşünü savunan ilkçi (primordialist) milliyetçilik çalışmaları bulunmaktadır. Araştırmaların diğer kutbunda ise milletlerin ve milliyetçiliklerin modern olgular olarak ortaya çıktığını; genel itibarıyla bir inşa ya da yaratılmış (icat edilmiş ya da hayal edilmiş) sosyal olgular olduğu görüşünü savunan modernist görüşler bulunmaktadır. Fakat her iki görüşün de eksik ya da hatalı yanları olduğu düşüncesiyle ortaya çıkan etno-sembolist milliyetçilik çalışmaları, milliyetçiliğe dair yapılan çalışmalara yeni bir soluk getirerek, her iki araştırma kutbu arasında bir ara yol niteliğine sahip olmuştur. Anthony D. Smith’in önderliğinde gelişen etno-sembolizm, genel itibarıyla milletlerin modern olgular olduğu görüşüne sahip olmasına rağmen milletlerin tarih sahnesine çıktığı vakit olarak, modernistlerin aksine, modern öncesi dönemi işaret etmektedir. Etno-sembolistlere göre modernizmden önce tarih sahnesinde yer alan toplulukların ortak mit, sembol ve anılarından meydana gelen etnik geçmişler, modern olgular olarak ortaya çıkan milletlerin tarihi arka planını oluşturmuştur. Etno-sembolistler bu haliyle, değişimler ve gelişimler olmakla birlikte, milletlerin tarihi bir süreklilik arz ettiği görüşüne sahiptir. Etno-sembolizmin milliyetçilik çalışmalarına dair temel aldığı ortak etnik geçmiş, tarih, mit, anı ve sembol gibi öğeler ışığında modern bir olgu olarak ortaya çıkan erken dönem Türk milliyetçiliğine bakıldığında ise Türk tarihinin oldukça net örnekler barındırdığı düşünülmektedir. Orhun Yazıtları, Antik Türk efsaneleri gibi Orta Asya Türk geleneğine ait başlıca sözlü veya yazılı kaynaklar incelendiğinde, kadim Türk topluluklarının bir milli bilince ve hissiyata sahip oldukları düşünülmektedir. Antik dönem Türk topluluklarında görülen bu milli bilincin ve hissiyatın varlığı, modern Türk milliyetçiliğinin temellerinde yer aldığı en net göstergesi durumunda olduğu düşünülmektedir. Ek olarak bugün kullanımda olan modern Türk dili, modern Türk topluluklarının sosyal hayatındaki rutinlere ait kültürel öğeler, köken olarak Antik Türk topluluklarına dayandırılabilir. Bunun da Türk etnisitesi ve ona içkin olarak meydana gelen Türk milliyetçiliğinin sürekliliğini gösterdiği düşünülmektedir. Modern Türk milliyetçiliğinde hayat bulan, Antik Türk topluluklarına ait milli hissiyat ve karakterin canlanması ise Türkiye Cumhuriyeti’nin esas siyasi ilke olarak milliyetçiliği benimsemesi ve bu yönde politikalar üretip, sosyal mühendisliğe girişmesiyle mümkün olmuştur. Deyim yerindeyse Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında, modern geleceği inşa etmek için geçmişe seslenildiği düşünülmektedir. Nihayetinde bu çalışma içerisinde modern Türk milletçiliğinin gelişmesinde antik Türk topluluklarına ait mitlerin, sembollerin ve anıların devlet eliyle tekrardan canlandırılmaya çalışılmasına vurgu yapılmaktadır. Bu doğrultuda da modern milliyetçiliklerin oluşmasında etnik kimliklerin başrol oynadığı görüşünü savunan etno-sembolizm bağlamında erken dönem Türk milliyetçiliği analiz edilmeye çalışılacaktır.	
Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Milliyetçilik Kuramları, Etno-Sembolizm, Erken Dönem Türk Milliyetçiliği	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Early Republican Period Turkish Nationalism in the Context of the Ethno-Symbolist Approach (1923-1938)	
Author of Thesis: Ulaş Anıl EKİZ	
Supervisor: Prof. Dr. İrfan HAŞLAK	
Accepted Date: 31/01/2023	Number of Pages: v (pre text) + 203 (main body)
As of the 1950s, as the nationalist idea began to be active in world political life, severe increases were seen in academic studies in this field. These academic studies have existed as two main poles. On one side of this pole, there are primordialist studies of nationalism, which also constitute the beginning of research and defend the view that nationalism has existed since the forgotten ages of history. At the other pole of the research, nations, and nationalists emerged as modern phenomena; In general, there are modernist views that defend the view that they are a construction or created (invented or imagined) social phenomena. However, ethno-symbolist nationalism studies, which emerged with the idea that both views have deficiencies or faults, have brought new breath to the studies on nationalism and have become a way between the two research poles. Although ethno symbolism, which developed under Anthony D. Smith's leadership, generally has the view that nations are modern phenomena, unlike modernists, it points to the pre-modern period as the time when nations appeared on the stage of history. According to ethnosymbolists, ethnic histories consist of the common myths, symbols, and memories of the communities that took place on the stage of history before modernism formed the historical background of the nations that emerged as modern phenomena. As such, ethno symbolists hold the view those nations have a historical continuities, although there are changes and developments. When we look at early Turkish nationalism in terms of arguments such as common ethnic background, history, myth, memory, and symbol on which ethno symbolism is based on nationalism studies, it is noteworthy that Turkish history contains very clear examples. When the main oral or written sources of the Central Asian Turkish tradition such as Orkhon Inscriptions and Ancient Turkish legends are examined, it is thought that the ancient Turkish communities had a national consciousness and feeling. The existence of this national consciousness and feeling seen in ancient Turkish communities is the clearest indicator that it is at the foundation of modern Turkish nationalism. In addition, the modern Turkish language in use today, the cultural elements of the routines in the social life of modern Turkish communities, can be attributed to the Ancient Turkish communities as the origin. It is thought that this shows the continuity of Turkish ethnicity and Turkish nationalism that is inherent in it. The revival of the national feeling and character of the ancient Turkish communities, which came to life in modern Turkish nationalism, was made possible by the Republic of Turkey adopting nationalism as the main political principle, producing policies in this direction, and engaging in social engineering. So to speak, it is thought that in the first year of the Republic of Turkey, the past was called upon to build the future. Finally, in this study, it is emphasized that the myths, symbols, and memories of ancient Turkish communities are tried to be revived by the state in the development of modern Turkish nationalism. In this direction, early-period Turkish nationalism will be analyzed in the context of ethno symbolism, which advocates the view that ethnic identities play a leading role in the formation of modern nationalisms	
Keywords: Nationalism, Theories of Nationalism, Ethno- Symbolism, Early Turkish Nationalism	

GİRİŞ

Milliyetçilik, 18. yüzyılda modern bir olgu olarak Batı Avrupa ülkelerinde meydana gelmiş olan Fransız İhtilali ve sanayi devrimi gibi ciddi toplumsal dönüşümlere yol açan olaylar neticesinde ortaya çıkmış bir olgu görünümündedir. Ortaya çıktığı yıllardan bu yana da güncelliğini ve önemini koruyarak gelişen milliyetçilik artık dünya üzerinde hâkim olan ana siyasal akım görünümündedir. Ancak milliyetçilik toplumlara, devletlere ve coğrafyalara göre değişiklik gösterebilen yapısı ile sosyal bilimler alanında bir kör nokta olarak nitelenebilmektedir. Milliyetçilik hem bir teori olarak hem de hem sosyal bilimlerin felsefi sınırlarını aşan tarihsel örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Belki de bu anlam karmaşasının ve farklı teorilerin sebebi modernist milliyetçilik araştırmacısı Benedict Anderson'un da belirttiği gibi Milliyetçiliğin, diğer ideolojilerde var olan Hobbes, Tocqueville, Marx ve Weber gibi büyük düşünürler çıkaramamasından kaynaklanmaktadır (Anderson, 2017, s. 19). Ancak sebep ne olursa olsun, milliyetçiliğin ortaya çıkmasında bu yana milliyetçiliğin zamana, mekâna ve koşullara bağlı olarak değişim göstermesi nedeniyle milliyetçilik ve ona dair kavramlar üstünde bir anlam karmaşası yaşandığı açıktır.

Milliyetçilik diğer ana akım siyasal ideolojilerin aksine sahip olduğu değişkenlik gösterebilme özelliği ile tüm dünyada geçerli olabilecek bir teorinin oluşturulmasına direnç göstermektedir. Bu durum da milliyetçilik hakkında birbirinden farklı esasları temel alan birçok teorinin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda milletlerin doğal mı yoksa modern olduğu mu yönünde büyüyen tartışmalar ana milliyetçilik teorilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu teorik tartışmaların bir tarafında milliyetçiliklerin tarihin unutulmuş devirlerinden beri var olduğu görüşünü savunan ilkçi milliyetçilik çalışmaları yer almaktadır. Tartışmaların diğer tarafında ise milletlerin ve milliyetçiliklerin modern olgular olarak ortaya çıktığını ve genel itibarıyla yaratılmış, icat edilmiş ya da hayal edilmiş sosyal olgular olduğu görüşünü savunan modernist görüşler bulunmaktadır. Öte yandan her iki tartışma tarafının da eksik ya da hatalı yanları olduğu iddiası ile ortaya çıkan etno-sembolist milliyetçilik çalışmaları, milliyetçiliğe dair yapılan çalışmalara yeni bir soluk getirerek her iki tartışma arasında bir ara yol niteliğine sahip olmuştur. Etno-sembolistlere göre milletlerin ilk örnekleri modernizmden önce tarih sahnesinde yer almaya başlamıştır. Zira tarihi toplulukların ortak mit, sembol ve

anılarından meydana gelen etnik geçmişler, modern olgular olarak ortaya çıkan milletlerin tarihi arka planını oluşturmuştur.

Etno-sembolizme göre milliyetçilik kavramı modern bir kavram olarak literatürde yer alsa da tüm tarihsel süreç içerisinde insanlığın gelişim safhaları incelendiğinde, millet gerçekliğinin, en azından topluluk bağlarının varlığına rastlanmaktadır. Bu haliyle milletlerin oldukça eski bir tarihi geçmişe sahip olgular olarak varlığını sürdürdüğü ancak modernizm ile birlikte siyasal bir boyut kazandığı görülebilmektedir. Bu yüzden de konu Türk milliyetçiliğine geldiğinde ise onun Batı'daki muadillerine göre farklı şekilde ortaya çıktığı ve geliştiği görülmektedir. Bu fark, Türk milliyetçiliğinin Batı'da geliştirilmiş bir teori ile anlamlandırılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak bu zor durum aynı zamanda Türk milliyetçiliğine de ayrı bir önem ve özellik de katmaktadır. Zira Türk milliyetçiliği ne ilkçilerin iddia ettiği gibi geçmişten bugüne hiç değişmeden, doğal bir şekilde gelmiştir ne de modernistlerin iddia ettiği gibi modernizm ile ortaya çıkarılmış, icat edilmiş bir olgudur. Aksine Türk milliyetçiliği ilk ortaya çıktığı zamanlardan itibaren geçmişinden güç alarak gelişmiştir. Nihayetinde ise modern bir olgu olarak Türkiye Cumhuriyeti içerisinde resmi ideoloji olarak kabul görmüştür.

Tüm bu veriler doğrultusunda, millet ve milliyetçilik tartışmaları ve bu tartışmalar ışığında, özellikle Türk milliyetçiliğinin, Erken Cumhuriyet Dönemindeki ahvalini açıklamada en kabul edilebilir bakış açısı, etno-sembolizm olarak görünmektedir. Çünkü etno-sembolizmin tarihsel arka plana yaptığı vurgu, deyim yerindeyse, Türk milliyetçiliğinin adeta damarlarında akan ve onu canlı tutan kan görünümündedir. Zira Türk milliyetçiliği ancak damarlarında akan tarih ile modern bir olgu olarak uygulama alanı kazanabilmiştir.

Yukarıda belirtilmiş kavramlar ve veriler ışığında yapılması planlanan bu çalışmanın, etrafında şekilleneceği araştırma soruları ise şu şekildedir:

- 1- Milliyetçiliğe ilişkin başlıca kuramlar/yaklaşımlar nelerdir?
- 2- Türk milliyetçiliği, Cumhuriyetin erken döneminde nasıl ortaya çıkmıştır?
- 3- Erken dönem Türk milliyetçiliği, Etno-Sembolizm bağlamında nasıl açıklanabilir?

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Türk milliyetçiliğine dair ele alınan dönemin ve etno-sembolizm bakış açısından ne anlam ifade ettiğini araştırmak şeklindedir. Etno-sembolizm, kendisinden önce gelişim gösteren ilkçi ve modernist kuramlara göre farklı bir konuma sahiptir. Zira etno-sembolizm ne ilkçi kuram gibi milletleri ilk ve doğal saymakta ne de modernistler gibi onu modern ve icat edilmiş saymaktadır. Her iki kurama da eleştiriler getirerek gelişen etno-sembolizm milletlerin modern olgular olduklarını ancak onların geçmişinde yatan etniler aracılığı ile meydana geldiğini, yani yoktan var olmadığını öne sürmektedir. Bu da çalışma içerisinde etno-sembolizmin inceleme aracı olarak seçilmesinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Çünkü Türk milliyetçiliği modern bir olgu olarak ortaya çıksa da arkasındaki tarihi arka plan gerçeği inkâr edilemeyecek kadar büyük ve etkilidir. Öte yandan bugüne kadar gücüne güç katarak gelen milliyetçilik ideolojisinin, Türkiye modelinin hangi temeller üzerinde yükseldiği de ayrı bir öneme sahiptir. Bu yüzden de çalışma içerisinde Türk milliyetçiliğinin resmi olarak benimsendiği dönem olan Erken Cumhuriyet Dönemi örneklem olarak belirlenmiştir. Çünkü söz konusu dönemin anlamlandırılması, gelecek kuşaklara sirayet eden milliyetçilik ideolojisinin çok daha iyi bir şekilde açıklanabilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Erken Cumhuriyet döneminde benimsenmiş olan Türk milliyetçiliğinin resmi bir ideoloji ve bir milli bilinç olarak nasıl ortaya çıktığını ve toplum içerisine nasıl nüfuz ettiğini, etno-sembolist bakış açısı bağlamında ortaya koymaktır. Zira milletleri ve ona içkin olarak gelişen kavramları, sorgulanamaz doğal yapılar olarak gören ilkçi milliyetçilik anlayışı çerçevesinde Türk milliyetçiliği tam manası ile açıklanamamaktadır. Çünkü ilkçi bakış açısı ile incelemeye tabi tutulan Cumhuriyetin erken dönemi Türk milliyetçiliğinin modern tarafları gözden kaçırılmış olacaktır. Yine benzer şekilde tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olan Türk milliyetçiliği, milliyetçilikleri ve ona içkin olarak meydana gelen milli kimlikleri ve gelenekleri icat edilmiş ya da hayal edilmiş olarak gören modernist yaklaşımlar ile de tam manası ile açıklanamamaktadır. Çünkü modernist bakış açısı ile incelemeye tabi tutulan Cumhuriyetin erken dönemi Türk milliyetçiliğinin güç aldığı tarihsel arka planı gözden

kaçırılacaktır. Bu noktada Türk milliyetçiliğini açıklayabilme yetisi olarak eksik kalan bu iki kuramın dışında, milliyetçilik ve milletleri açıklama konusunda hem modern bir yaklaşım sergilemesi hem de tarihe önem vermesi yönüyle çok daha geniş bir bakış açısı sunan etno-sembolizm, çalışmanın amacına ulaşabilmesi için etkili bir kuram görünümünde literatürde yer almaktadır. Milletlerin ortaya çıkmasında etnik unsurları ön plana çıkaran, özellikle de mit, sembol ve tarihsel anılara vurgu yapan etno-sembolist bakış açısı, Erken Cumhuriyet Dönemi Türk milliyetçiliğinin doğru bir şekilde açıklanması adına yararlı argümanlara sahiptir. Çalışmanın amacı da burada ortaya çıkmaktadır. O amaç, Cumhuriyetin erken döneminde hâkim siyasi anlayış olarak beliren Türk milliyetçiliğine dair ayırt edici argümanları, etno-sembolizmin öne sürdüğü düşünceler ile analize tabi tutmaktır.

Çalışmanın Önemi

Yapılması planlanan çalışmanın iki ayrı bileşeninden birini oluşturan Türk milliyetçiliği özelinde ise Türkiye’de milliyetçiliğin her daim güncelliğini koruyan bir konu olması nedeniyle Türk milliyetçiliğinin farklı zaman ve mekânlardaki tezahürü hakkında birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Yine çalışmanın diğer bileşeni olan milliyetçilik teorileri hakkında da hem yerli hem yabancı literatürde birçok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Bu zengin literatür, bu çalışma için de önemli kaynak niteliği taşımaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda da hem Erken Cumhuriyet Döneminde benimsenen Türk milliyetçiliğini hem de bu dönemi etno-sembolist bir bakış açısı ile ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Zira yapılması planlanan bu çalışma, ilgili literatürdeki boşluğu doldurmaya yönelik katkısından dolayı önem arz etmektedir. Bu haliyle Türk milliyetçiliğinin modern anlamıyla Türkiye içerisinde nasıl vuku bulduğu önemli bir konuyu arz etmektedir. Öte yandan yine milliyetçilikleri açıklamaya çalışırken, onların tarihsel arka planlarına vurgu yapan etno-sembolizmin ile de örneklem olarak belirlenen Türk milliyetçiliği dönemine dair yapılacak bir analiz, onun nasıl tarihten güç aldığını gösterecektir. Bu sebepten dolayı çalışma literatürdeki çalışmalardan azade ayrı bir öneme sahip olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Kısıtlılıkları

Çalışma içerisinde ele alınması planlanan Türk milliyetçiliğine, yine çalışma içerisinde zamansal ve kuramsal olarak sınırlılık konulmaktadır. Zira milliyetçiliğin her dönem için güncelliğini ve gizemini koruyan bir sosyal bilimler konusu olması nedeniyle literatürde farklı dönemlerde yapılmış birçok Türk milliyetçiliği ve birçok milliyetçilik kuramı esasına dayanan çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir. Ancak hem Erken Cumhuriyet Döneminde benimsenmiş olan resmi Türk milliyetçiliğini hem de etno-sembolizmi aynı çalışma içerisinde esas alan bir çalışma literatürde eksiklik olarak görünmektedir. Bu noktadan hareketle, yapılacak bu çalışma için hem zamansal bir kısıt olarak Erken Cumhuriyet Dönemi olarak 1923-1938 yılları arası hem de kuramsal bir kısıtlılık olarak etno-sembolizm belirlenmiştir. Öte yandan çalışmanın kısıtlılıkları, çalışmanın özgünlüğünü de ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma içerisinde Türk milliyetçiliğinin seyri, belirlenen zaman ve kuram kısıtları çerçevesinde incelemeye tabi tutulacaktır. Bu doğrultuda önce milliyetçiliği açıklamaya dair farklı esasları temel alarak ortaya çıkan milliyetçilik kuramları ele alınmaya çalışılacaktır. Ardından bu kurumlara getirmiş olduğu eleştiriler ile milliyetçi bir bakış açısı kimliği kazanan etno-sembolizm aktarılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın nihayetinde de etno-sembolist bakış açısı çerçevesinde Cumhuriyetin erken döneminde benimsenen Türk milliyetçiliği incelemeye tabi tutulmaya çalışılacaktır. Bu çalışma için belirtilen kısıtlamalar aynı zamanda çalışmanın örneklemini de meydana getirmektedir.

Bu çalışma içerisinde, genel anlamda tümevarımcı bir yol izleneceği söylenebilmektedir. Çalışma planı olarak öncelikle milliyetçiliğe dair temel kavramların ve kuramların içerikleri açıklanmaya çalışılacaktır. Buna müteakiben ise Türk milliyetçiliği, belirlenen zaman ve kuram kısıtlaması çerçevesinde açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

Çalışma, birincil ve ikincil kaynaklar esas alınarak oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu kaynaklar temelinde yapılan literatür taramasına dayalı olarak da betimsel analiz ve tematik içerik analizi tekniklerine başvurulması planlanmaktadır.

BÖLÜM 1: MİLLİYETÇİLİĞE DAİR BİR LİTERATÜR TARAMASI: BAŞLICA KAVRAMLAR VE TEORİLERİ

1.1. Milliyetçiliğe Dair Başlıca Kavramlar: Etnisite, Millet, Milliyetçilik

1.1.1. Etnisite (Etniklik)

İlk olarak 1953 yılında yayımlanmış Oxford İngilizce sözlüğünde kendisine yer bulan etnisite kavramı, etimolojik olarak kökenini İngilizce ethnîe (etnik) kelimesinden; etnik kelimesi ise köklerini Yunanca ‘ethnos’ kelimesinden almaktadır (Hutchinson & Smith, 1996, s. 4).

20. yüzyılın son yıllarında Sovyetler Birliği’nin dağılması ile başlayan süreç ile birlikte Sovyetler Birliği’nin hâkim olduğu coğrafyada ikamet eden milletlerin etnik ayaklanma hatta etnik savaşlar yürütmeye başlamasıyla, etnisite bu alanda çalışmalar ortaya koyan araştırmacıların dikkatini cezbetmiş ve konunun akademik camiada tekrar popülerlik kazanmasına sebep olmuştur. Ancak yapılan çalışmaların artmasıyla bağlantılı olarak kavramın anlamı üzerinde yapılan tanımlarda ihtilafların da artış gösterdiği görülmektedir. Bu ihtilafların sebebi ise milliyetçilik ile etnisitenin birbirinden farklı kavramlar olmasının yanında aynı kökten beslenen, hatta sıkça birbirlerine karıştırılan, iç içe geçmiş oldukça karmaşık yapılar olmasından kaynaklanmaktadır. Bu karmaşıklık nedeniyle etnisite ve milliyetçilik kavramlarını birbirlerinden çok farklı yerlere temas eden iki ayrı kavram olarak düşünmek ve çözümlemeye çalışmak nerdeyse mümkün görünmemektedir. Diğer yandan milliyetçiliği etnisitenin bir devamı şeklinde ya da kolektif tarihin, geleneklerin ya da dilin bir tezahürü şeklinde ifade etmek de konuyu tamamen basite indirgemek demektir (Calhoun, 1993, s. 211-235). Buna ek olarak etnisitenin sıklıkla milliyetçiliğin ana öğelerinden birisi hatta en önemli ögesi olarak nitelendirilerek kullanılması, millet ve milliyetçiliği konu alacak bir çalışma yapılırken etnisitenin elzemle üzerinde durulmasını gerektirmektedir (Aktürk, 2019, s. 23).

Etnisite çalışmaları milliyetçilik çalışmalarına temel olan yaklaşımların etkisinde kalmaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan etnisite çalışmaları bir tarafta primordializm (ilkçilik) bir yanda modernist çalışmalar olmak üzere literatüre yansımaktadır (Aktürk, 2019, s. 24).

İlkçiler etnisiteyi kan bağıını esas alarak açıklamaya çalışmaktadır. Onlara göre etnisiteyi oluşturan kan bağıı tezahürü zamandan ve mekândan etkilenmeden devam eden yapıdır. Yani etnisite tarihin unutulmuş zamanlarından beri varlığını devam ettiren bir yapıdır ve etnisitenin varlığı ekonomik, kültürel, tarihsel ve coğrafi gibi değişken faktörlere indirgenerek açıklanamayacak bir olgudur. İlkçilerin etnisiteye dair bu çıkarımlarından da fark edileceği gibi onlar için etnisite, milliyetçilikler için temel rol oynamaktadır (Aktürk, 2019, s. 23-25). Bu yüzden de etnisite üzerine yapılan teorik çalışmaların en büyük ve önde gelenlerinin ilkçi milliyetçilik çalışmaları içerisinde cereyan etmekte olduğu görülmektedir.

İlkçilerin aksine modernistler ise etnisiteyi bir kan bağıını esas almadan, ona işlevsel anlamlar yükleyerek açıklama eğilimindedir. Modernist yazarlardan biri olan Ernest Gellner'e göre etnisite bireyler arasındaki farklılıkların neredeyse hepsinin örtüştüğü ya da farklılıkların hiç bulunmadığı durumlarda bireylerin ırksal benzeşmeye ve buna dair güçlü duygulara sahip oldukları toplumsal bir durumdur. Ancak bu noktada Gellner'in etnisite tanımını, ilkçilerin aksine, bir soy-kan bağıını işaret etmekten çok etnik topluluğu meydana getiren kültürel öğeleri işaret edecek şekilde kurguladığı belirtilmelidir. Çünkü onun milliyetçilik teorisinde kan bağıından ziyade kültürel öğeler esas rol oynamaktadır. (Gellner, 2009, s. 59). Ek olarak Anthony Giddens'in sosyal bilimler alanında başucu niteliği taşıyan Sosyoloji adlı kitabında yer alan tanımı ve örnekleri genel ve açıklayıcı bir tanım olarak görünmektedir. Giddens'a göre etnisite bir topluma içkin olarak gelişen kültürel öğelere ve belli bir toplumu oluşturan bireylerin diğer toplumlardan kendilerini farklı kılan özelliklerine işaret etmektedir. Bir etnik gruba mensup olan bireyler kendilerini diğer toplumsal gruplardan kültürel açıdan farklı kılan özelliklerini ön plana çıkarmaktadır. Bu sayede diğer toplumsal gruplar tarafından farklı görünmekte ve görülmektedirler. Yani bu durum bir 'biz' ve 'ötekiler' karşıtlığı meydana getirmektedir. Giddens'in bir toplumsal grubu farklı kılan özelliklerden kastı ortak bir dil, tarih, din gibi geleneksel öğelerdir. Bunlara ek olarak var olduğu dönem içerisinde farklılıklar göstermesine rağmen toplum içerisinde aynılığı esas alarak gelişen giyim kuşam ve süslenme gibi öğeler de bir toplumsal grubun kültürünü farklılaştırmasına yardımcı olan öğelere örnek olarak verilebilmektedir. Giddens'a göre etnik farklılıklar bütünüyle öğrenilmiş olgulardır. Çünkü etnisite ile alakalı olan hiçbir şey doğuştan elde edilmemiştir. Etnisiteye ait kültürel öğeler zamanla üretilen, geliştirilen ve nesiller

boyunca tekrarlanmasıyla önem kazanan olgulardır. Sürekli etkileşim halinde olan toplumsal grup üyeleri geçmişten gelen ve onlara ait olduğunu düşündükleri yaşam biçimi, toplumsal kurallar ve ortak inanç gibi kültürel öğeleri içselleştirerek etnisitelerinin sınırlarını ve özelliklerini belirlemektedir. Giddens'in açıklamalarından da fark edileceği gibi onun etnisite tanımında, etnisite değişken bir olgu olarak görünmektedir. Giddens etnisiteye örnek olarak Amerika'da yaşamlarını sürdüren toplumsal grupları göstermektedir. Bu doğrultuda ilk örnek olarak üçüncü kuşak Amerikan-İrlandalıları vermektedir. Bahsi geçen bireyler anavatanlarından uzakta olmalarına hatta bazılarının hiç anavatanlarını görmemelerine rağmen kültürel öğelerini kuşaktan kuşağa aktararak etnisitelerinin korumayı ve yaşatmayı başarmıştır. Amerikan-İrlandalılar, bu yaşatmanın en canlı kanıtını ise Aziz Patrick günü gibi İrlanda'ya özgü olan bir günü Amerika'da Amerikan adetleriyle birleştirerek kutlamalarında göstermektedir. Giddens'in ikinci örneği ise Afro-Amerikalılardır. Tarih boyunca çeşitli sebeplerle ırkçılığa ve ayrımcılığa maruz kalan bu insanlar zamanla kendilerini diğer toplumsal gruplardan izole etmeye başlamış hatta zorlanmışlardır. Afro-Amerikalıların kendi izole yaşamlarında nesilden nesile aktardıkları kültürel öğeler ile bugün Amerika içerisinde farklı bir topluluk olarak yaşamlarını devam ettirmeleri etnik toplulukların bir 'biz' ve 'ötekiler' karşıtlığı yaratmasının canlı bir örneğini temsil etmektedir (Giddens, 2012, s. 535-537).

Milliyetçiliğe dair savunduklarıyla ilkçilerin görüşlerini tümüyle reddeden ve modernistlerin görüşlerine de eleştiriler getirerek meydana gelen etno-sembolist düşünce sisteminin de etnisiteye dair düşüncelerine yer vermekte fayda görülmektedir. Bu doğrultuda etno-sembolizmin öncü ismi Anthony D. Smith'e göre etnisite iki ayrı anlamda algılanmaktadır. Buna göre ilk anlam zamanın dışında bir anlam ifade eden, yani bir etnisiteyi meydana getiren bireylerin genel-geçer bir şekilde kabul ettiği 'ilksel/asli' olandır. İkinci anlam ise 'durumsal' olarak bir bireyin etnik yapılar olarak parçalanmış bir dünya düzeni içerisinde kendi etnisitesine karşı hissettiği aidiyet hissi, davranışları ve duygularıdır. Smith'e göre bir etnisitenin altı temel özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler: ortak bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi ortak anılar, ortak kültürü farklı kılan öge veya öğeler, özel bir vatan toprağıyla bağ ve toplum içerisindeki dayanışma duygusu şeklindedir (Smith, 1994, s. 40-42).

Etnisite, millet ve milliyetçiliğe dair tanımlamalar toparlanacak olursa, tanımlamalar genel itibariyle iki zıt kutba ayrıldığı görülmektedir. Bu zıtlığın bir tarafındaki etnisite,

millet ve milliyetçilik tanımları, bu kavramları insanoğlunun doğasında bulunan hatta doğuştan gelen bir niteliği olduğunu varsaymaktadır. Bu tanımlara göre etnisiteye ve ona içkin olarak gelişen millet ve milliyetçilikler değişime uğraması imkânsız somut bir gerçeklik olarak var olmaktadır. Zıtlığın diğer tarafındaki etnisite, millet ve milliyetçilik tanımlarında ise bu kavramların tarihsel süreç içerisinde gelişen ekonomik, kültürel, inanç ve siyasal sistemlere göre geliştiğini ve farklılaştığını varsaymaktadır (Smith, 2002a, s. 29). Bu tanımlara göre ise etnisite ve millet kavramları birbirlerinden farklı şekillerde gelişen olgulardır. Yani millet tarihsel süreç içerisinde ekonomik, kültürel, dinsel ve politik üretimlerin sonucunda ortaya çıkmış bir icat niteliğindedir. İleriki bölümlerde değinilecek olan modernist yazarlardan Eric Hobsbawm'ın 'geleceğin icadı' teorisi, Ernest Gellner'in 'yüksek kültürler' teorisi ve Benedict Anderson'un 'hayali cemaatler' teorisi de bu tanımlar doğrultusunda gelişmiş modern milliyetçilik çalışmaları olarak görünmektedir (Yıldırım, 2019, s. 183).

Nihayetinde, yukarıda aktarılmış olan başlıca etnisite tanımlamalarından da görüleceği üzere, etnisite üzerinde uzlaşmaya varılmış genel bir tanım yapmak oldukça zor görünmektedir. Bu zorluğun temeli de yazarların milliyetçiliği açıklamada esas aldıkları ögelere göre değişim göstermesinden kaynaklamaktadır. Bu hem etnisite gibi milliyetçiliğin çözümlenmesine dair elzem bir konunun anlam olarak muğlaklaşmasına hem de farklı görüşlerce kategorize edilmesine yol açmaktadır.

1.1.2. Millet (Ulus)

Millet kavramının milliyetçi ideolojinin temel ögesi olduğu söylenebilmektedir. Çünkü milliyetçilik ideolojisi hem toplumsal hem de siyasal anlam olarak millet kavramının üzerinde yükselen bir görüntü çizmektedir. Millet, hem egemenliğin sahibi ve kullanıcısı olarak siyasal bir meşruluğa hem de hitap ettiği topluluğun kültürünün ve şahsiliğinin yegâne temsilcisi olarak ele alınmaktadır. Ancak millet kavramı, bahsi geçen büyük önemine rağmen, üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanım yapmanın mümkün olmadığı bir kavram görünümündedir. Bu da yine milletlerin tarihi, temel özellikleri, sosyolojik durumu gibi farklı özelliklerinin herhangi birinin ön plana çıkarılıp açıklanmaya çalışılmasıyla gerçekleşmektedir.

İlk olarak 13. yüzyılda kullanılan millet kavramı tarihsel ve etimolojik olarak Latince doğmak anlamı taşıyan 'nasci' kelimesinden türetildiği görülmektedir. Kavram ilk olarak

bugün kullanılan Batı dillerinden Fransızcaya doğmak, vatan, akraba, ülke anlamlarına gelen ‘nacion’ şeklinde geçmiştir. Bugün ise ana akım Avrupa dillerinden İtalyancada ‘nazione’ , İngilizcede ‘nation’ ve Fransızcada ‘nacion’ şeklinde kullanılmaktadır. Kelimelerin her biri en başta belirtilen Latince kelime olan ‘nasci’ den türemekte ve aynı yerde doğan insan topluluklarını belirtmek için kullanılmaktadır. Ancak kelimenin genç bir kelime olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü terim 18. yüzyıla kadar siyasi bir anlam ifade etmeyecek şekilde bir insan türüne veya ırka işaret edecek şekilde kullanılmıştır. Bunun bir örneği New English Dictionary Sözlüğünün eski ve yeni basımlarında kelimenin anlamına ekler yapılmasında görülmektedir. Sözlüğün 1908 tarihli eski basımı incelendiğinde kelime ‘etnik’ bir birim olarak açıklanmaktadır. Ancak sözlüğün yakın tarihli bir basımına bakıldığında kelimenin açıklamasında siyasi birlik ve bağımsızlık gibi yeni ifadeler görülmektedir (Korkmaz, 2014, s. 31-32; Heywood, 2013, s. 161; Hobsbawm E. , 2010, s. 32-33). Buradan da kelimenin halen gelişmekte ve yeni anlamlar kazanmakta olan genç bir kelime olduğu anlaşılmaktadır.

Kavramın Türkçe karşılığı olarak ise ‘millet’ ve ‘ulus’ olarak iki kelimedenden söz edilebilmektedir. Millet kelimesi Türkçeye Arapça ‘mell’ kelimesinden geçmiştir. Kelime ilk olarak dini ve mezhepsel olarak ayrılan toplulukları belirtmek için kullanılmıştır. Ancak kelime bugüne daha yakın tarihlerden itibaren ortak bir dili, amacı, tarihi, gelenek-görenekleri paylaşan ve aynı topraklar üzerinde ikamet eden bireyleri belirtmek manasında kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın diğer Türkçe karşılığı olan ulus kelimesi ise millet kelimesine göre tarihi çok daha eski bir vakte dayandırılabilir bir kelime görünümündedir. Çünkü ulus kelimesi Orhun Abidelerinde geçen siyasal amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş olan boylar manasına gelen ‘ulus’ kelimesinden türemiştir (Korkmaz, 2014, s. 33).

Yukarıda da görüleceği gibi millet kavramının hem Batı dillerinde hem de Türkçede anlamının halen değişim ve gelişim gösterdiği söylenebilmektedir. Nitekim milletlerin siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devletlerden önce devletler, krallıklar ya da prenslikler olarak örgütlenmekteydi. Bu tip örgütlenmeler içerisinde ikamet eden bireylerin sadakati milli kimliklerine göre değil hangi yönetici erke bağlı olduklarına göre şekillenmekteydi. Modern öncesinde bu şekilde algılanan millet kavramı, bir prenslik ya da krallık içerisinde ikamet eden bireylerin bütünü olarak algılanmaktaydı (Heywood, 2013, s. 161). Diğer taraftan bir krallık ya da prenslik değil de bir imparatorluk olarak

örgütlenen Osmanlı İmparatorluğunda ise millet, toplum içerisinde var olan farklı dini toplulukları belirtmek için kullanılmaktaydı. Bugüne bakıldığında ise modern anlamıyla millet, her şeyden üstte bir bağlılığa işaret eden, ortak bir merkezi yönetimi tanıyan, sınırları belirli bir vatan/toprak parçası üzerinde ikamet eden insanları nitelemektedir (Hobsbawm E. , 2010, s. 31-37; Çaylak, 2018).

Modern anlamıyla bir millet tanımı yapmak oldukça zor görünmektedir. Çünkü millet dil, din, inanç, tarih, kültür gibi ortak paydalarda birleşebilen bireyler olarak tanımlanabileceği gibi aynı toprak parçası üzerinde ikamet eden, ortak ekonomik ve toplumsal çıkarlara sahip bireylerin aynı yönetim birimine aidiyet hissetmesi ile de tanımlanabilmektedir (Boztemur, 2019, s. 159). Bir topluluk bahsi geçen özelliklerden herhangi birine ya da birkaçına sahipse millet olma potansiyeline sahiptir demektir.

Millet tanımlamalarında yaşanan asıl zorluk, bir millet tanımı yaparken temel alınan öğelerin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda bazı milliyetçilik yazarlarına göre millet din, dil, ırk gibi nesnel (objektif) unsurları ön plana alırken; kimi yazarlar da millet olma bilinci, aidiyet duygusu, birlikte yaşama iradesi gibi öznel (sübjektif) unsurları ön plana almaktadır. Bu sebeple millet tanımı da ele alınan faktörler ışığında değişim göstermektedir (Şen, 2008, s. 348).

Nesnel, kültürel ya da etnik millet farklılaşmasına göre yapılan millet tanımlarında, millet kültürel bir oluşum olarak algılanmaktadır. Bu yüzden de bu millet tanımlarında etnik bağlar ve aidiyetlerin önemi son derece önemli yer tutmaktadır. Nesnel öğeleri temel alarak yükselen bir millet tanımında millet ve etnikler örtüşme göstermektedir. Yani bu tanımlarda etnik türdeşlik söz konusudur. Bu tanım içerisindeki etnik milletler vatandaşlığı, bireylerin etnik kökenine ve kan bağına göre belirlemektedir. Bu tip bir millet, kendilerini ortak bir soydan gelen türdeş bir halk olarak gördüklerinden dolayı dışlayıcı ve yeni katılımlara kapalı durumdadır. Yunan, Alman ve Rus milletleri bu tanıma uyan başlıca milletler olarak örnek gösterilebilmektedir (Erdoğan, 1999, s. 91).

Öznel, siyasal, sivil millet farklılaşmasına göre yapılan millet tanımlarında millet siyasi bir topluluk olarak algılanmaktadır. Bu millet tanımında topluluğu bir araya getiren bağlar ön plana çıkarılmaktadır. Bu anlamıyla, bir millet, kültürel veya etnik aidiyetleri ne olursa olsun, bireylerin yurttaşlık çatısı altında birleştikleri bir insan topluluğu niteliğindedir. Bu tip millet anlayışı, doğası itibarıyla çoğulcudur. Yani bu millet esasına göre oluşan

milletler, ülkelerinde sürekli olarak ikamet eden ve milli varlıkla sorunu olmayan bütün etnik grupları kapsayıcı nitelik taşımaktadır. Bu tanımdan hareketle meydana gelmiş milliyetçiliklere örnek olarak ise İngiliz ve Amerikan milliyetçiliği örnek olarak gösterilebilmektedir. Çünkü her iki millet içinde de etnik ayırmadan çok yurttaşlık kavramı daha ön plandadır (Erdoğan, 1999, s. 91).

Nesnel ve öznel bağlara göre oluşan milliyetçilik tanımına Kemal Gözler'in çalışmalarında da rastlanmaktadır. Ona göre bilinçsiz bir şekilde hareket eden bir grup insan ancak bir sürü niteliği taşımaktadır. Onların bir sürü olmaktan çıkıp tarih sahnesinde varlık gösterebilmeleri, yani devlet kurabilmeleri için bahsi geçen gruba mensup insanların birbirlerine birtakım bağlar ile bağlanmaları gerekmektedir. İşte bu noktada birbirlerine birtakım bağlarla bağlanan insan grupları milleti oluşturmaktadır. Gözler'e göre bu bağlar bir grup alelade insanı millet haline getirmesi ile önem arz etmektedir. Yine Gözler'e göre milleti meydana getiren bağların niteliğine göre iki farklı millet tanımı ortaya çıkmaktadır. Bu tanımlar 'nesnel millet anlayışı' ve 'nesnel millet anlayışı' şeklinde isimlendirilmektedir. Nesnel millet anlayışına göre milleti oluşturan bağlar maddi yani elle tutulup gözle görülebilen niteliklere sahiptir. Irk birliği, dil birliği, din birliği gibi faktörler, objektif millet anlayışını meydana getiren maddi bağlardır. Öznel millet anlayışında ise milleti oluşturan bağlar manevi yani hissi özellikler taşımaktadır. Geçmişte kazanılmış başarılar ya da tüm topluluğu ilgilendiren ortak acılar gibi tarihi anlar, ortak bir milli amaç, dış tehlikelere karşı birlikte mücadele etme hissiyatı gibi bağlar ise milleti oluşturan öznel bağlara örnek olarak verilebilmektedir (Gözler, 2001, s. 108-114).

Ernest Renan ise öznel bağlar üzerinden millet tanımını ortaya atan ilk düşünür olarak önem arz etmektedir. Ona göre milletler, tinsel bir ilkeyi hissetmekten kaynaklanmaktadır. Ona göre milleti meydana getiren tinsel ögeler geçmiş de ve şimdi de yatmaktadır. Yani geçmiş zaman zengin hatıraları barındırmasıyla; şimdiki zaman ise ortak kararlar alma, birlikte yaşama isteği, geçmişten aldıkları mirası devam ettirme gayesini barındırmasıyla önem arz etmektedir. Renan'a göre milletin oluşmasında geçmişin rolü elzemdir. Çünkü bir milleti millet yapan, onun geçmişinde var olmuş atalarıdır. Atalar büyük işler yapmalarıyla, kahramanlıklarıyla ve başarılarıyla millet olma düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Bir toplumun tarihine dair bahsi geçen unsurların üstünde bir tarihi unsur da ortak acılardır. Çünkü Renan'a göre bir topluluk

olarak birlikte acı çekmek, mutlu bir tarihi andan daha birleştiricidir. Yani bir milletin ulusal yası, ulusal zaferinden daha özel ve anlamlıdır. Ulusal yaslar bireylere milli görevler yüklemektedir. Bu görev acıların tekrar yaşanmaması için insanların ortak bir çaba sarf etmesini gerektirmektedir. İşte bu noktada millet şimdiki zamanda yapılan ve daha fazlası yapılmaya hazır olunan fedakârlıklardan ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanoğlu bir şeye çekmiş olduğu acılar kadar ve gösterdiği fedakârlıklar kadar bağlılık göstermektedir. Renan milletlerin oluşumunda geçmiş ve şimdiki zamanın oynadığı elzem rolü Spartalıların bir marşıyla göstermeye çalışmıştır. Bu marş 'Siz neydiyseniz biz oyuz, siz neyseniz biz o olacağız' şeklindedir. Ona göre bu marş, bugün her milletin sahip olduğu milli marşların kısa bir özeti niteliğindedir (Renan, 2016, s. 50-51).

Nesnel ve öznel millet tanımlarının keskin bir ayrımla farklılaşmasının doğru olmadığını ve her iki ayrımında birlikte kullanıldığında anlamlı olacağını belirten yazarlar da söz konusudur. Bu yazarlardan biri olan Max Weber'e göre bir milleti tam manasıyla tanımlayabilmek oldukça güçtür. Ancak her halükarda bir millet tanımı yapabilmek için de sadece dil birliği ya da etnik dayanışma gibi nesnel öğelere başvurmak ve sadece bu tip nesnel öğeler etrafında yükselen bir tanım yapmaya çalışmak, tanımın yetersiz kalmasına sebep olmaktadır. Weber'e göre millet kavramı, kuşku götürmez bir ifadeyle, belirli bir gruba mensup insanların, öteki olarak atfettikleri başka gruplara karşı bir dayanışma duygusu içine girip harekete geçebilmesi anlamını taşımaktadır (Weber, 2004, s. 255-256). Yani bir insan grubu nesnel öğeler ile bir 'ben' ve 'ötekiler' ikilemi yaratmaktadır. Ancak bu durum, bir grup insana, tek başına millet diyebilmek için yeterli değildir. Bu gruplar sadece öteki olarak atfettikleri gruplara karşı birlikte hareket etmek gibi kolektif bir bilince eriştikleri takdirde millet olabilmektedir.

Yine farkı bir millet tanımı olarak, Benedict Anderson'un milletleri hayal edilmiş cemaatler olarak tanımlaması da dikkat çekmektedir. Anderson'a göre millet hem sınırlı hem de egemenliği aynı anda barındıracak şekilde 'hayal edilmiş' siyasal bir cemaattir. Anderson hayal edilmiş, sınırlı, egemen ve cemaat kavramlarını kullanarak oluşturduğu millet tanımı üzerinden yine bu dört kavramı milletin özellikleri olarak belirleyerek her birini açıklamaktadır. Buna göre ilk olarak millet hayal edilmiş bir olgudur çünkü var olan en küçük milletin üyeleri bile diğer üyelerin çoğunu hiç tanımayacak, hatta onlar hakkında hiçbir şey duymayacak ya da görmeyecektir. Ancak yine de kendi gibi milleti oluşturan bireyler olduğunu bilecek ve hayatını bunu hayal ederek geçirecektir. İkinci

olarak millet sınırlıdır çünkü sayısal olarak en büyük milletin bile diğer milletlerle arasında sınırlar vardır. Hiçbir millet kendisini dünyanın hepsiyle örtüşen, deyim yerindeyse, bir dünya vatandaşı olarak hayal edemez. Üçüncü olarak millet egemendir çünkü meşruiyetini ilahi kaynaklardan aldığı var sayılan krallıkların, Aydınlanma çağı ile gücünü kaybetmeye başladığı bir dönemde doğmuştur. Bu nedenden dolayı ilahi kaynaklı egemen güçlerin yerine laik bir ikame olarak geçerek yeni egemen olmuştur. Dördüncü ve son olarak millet bir cemaattir çünkü her milletin içinde var olan eşitsizlik ve sömürüye rağmen millet her zaman derin ve yatay bir yoldaşlık olarak görülmektedir. İnsanların milletleri uğruna canlarını verme eğilimlerini açıklayan da bu yoldaşlık hissiyatından gelmektedir (Anderson, 2017, s. 20-22).

Milletlerin, etnik yapılar aracılığıyla geçmişten bugüne devam eden bir süreklilik arz ettiğini savunan görüşlerde mevcuttur. Bu şekilde bir millet tanımı yapan ise etno-sembolist yazar Anthony D. Smith'tir. Smith'e göre bir millet, tarihsel değeri olan bir toprağa; ortak mitlere, sembollere ve tarihe; kitlesel bir kamu kültürüne; ortak bir ekonomiye; ortak yasal hak ve görevlere sahip olan insan topluluğuna verilen isim şeklinde açıklanabilmektedir (Smith, 1994, s. 32).

Literatürde yer alan farklı millet tanımları içerisinde doğu ve batı toplumlarını ifade edecek şekilde ayrılan coğrafi farklar da söz konusudur. Bu ayrım esassından incelemeye tabi tutulan toplumların millet kavramına olan bakış açıları ile alakalıdır. Bu ayrıma göre Batılı bir bakış açısına tabi tutulan millet anlayışında kanunlar ve kurumsallaşma önemli bir yer tutmaktadır. Bunun sebebi ise yeni bir siyasi yapı olarak meydana çıkan devlet yapılanmasının ve bu devlet yapılanması içerisinde ikamet eden toprağa bağlı halkın ilk kez Batı'da ortaya çıkmasıdır. Yani Batılı bir millet anlayışı her şeyden önce toprağa bağlı bir niteliğe sahiptir. Bu anlayış içerisinde toprak ve halk birbirleriyle ayrılmaz bir bütün haline gelmiştir. Batılı halklar için üzerinde ikamet ettikleri toprak parçası alelade bir toprak parçası değildir. Bu topraklar, onların kuşaklar boyunca yaşadıkları ve yaşamaya devam etmeyi düşündükleri, önce almak sonra da korumak için savaştıkları, eşsiz olarak atfettikleri kutsal mekânlarıdır. Batılı olmayan, Doğu Avrupalı veya Asyalı toplumların bakış açısına tabi tutulan millet kavramına göre ise etnik özelliklerin daha ön planda tutulduğu bir yaklaşım söz konusudur. Doğu temelli millet anlayışının temel özelliği doğuştan gelen bir topluluk oldukları düşüncesini ön plana çıkartmalarıdır. Nihayetinde Batılı millet anlayışı insanın kendi kendine tercih edebileceği bir millete üye olmasını ön

koşul olarak sunarken; doğulu millet anlayışı böyle bir tercih hakkı sunmayarak doğuştan belli olan bir millet üyeliği esasına dayanmaktadır (Smith, 1994, s. 24-31; Şen, 2008, s. 353-354).

Diğer bir karma ve özgün millet tanımına ise Miroslav Hroch'un çalışmalarında rastlanmaktadır. Ona göre milleti meydana getiren olgular tikel olarak milli bilinç, milli irade, ilahi güçler hatta modernistlerin neredeyse hepsinin ortak olarak beyan ettiği gibi, milliyetçilik gibi indirgemeci yaklaşımlar değildir. Millet, bunların aksine, toplumsal gerçekliğin tarihsel kökenlere sahip bir bileşenidir. Millet bu şekilde gelişen bir bileşen olarak iki anlamda vücut bulmaktadır. Buna göre ilk anlamıyla millet sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireyler ve çevresi arasında yaşanan zıtlıklara bir çözüm olarak ortaya çıkan bir görüngü şeklindedir. İkinci anlamına göre ise millet, bireyler ve çevresi arasında gelişen ilişkilerin bireyin sosyal hayatına yansımalarıyla meydana gelen ekonomik, kültürel, siyasal ve dinsel gibi çıktılar ile ilişkileri neticesinde meydana gelen büyük bir toplumsal gruptur. Bu çok yönlülük nedeniyle milletlerin tarihsel tüm yönleri inceleme altına alınmadan milletlerin ne olduğu anlaşılamayacaktır (Hroch, 2011, s. 22-24). Öte yandan milletin kalıcı bir toplumsal kategori olmadığını belirten Hroch'a göre, yukarıda bahsi geçen, milletin oluşumuna etki eden çeşitli birey ve çevre ilişkilerinin her biri yaşandığı dönem ve mekânın şartları içerisinde birbirlerinin yerini alabilmektedir. Örneğin bu ilişkilerden olan siyasal faktör bir milletin oluşumu için elzem bir rol oynarken başka bir millet için önemsiz olabilmektedir. Ancak Hroch milliyetçiliğin meydana gelmesine sebebiyet veren bağlardan üçünün, yerine başka bir şey ikame edilemeyecek kadar elzem olduğu kanaatinde. Bu bağlardan ilki, bir grubun ortak kaderi olduğuna inanılan 'ortak geçmişleri'dir. İkincisi, grup içerisinde gelişen iletişimin sorunsuz gerçekleşmesini sağlayan 'kültürel, dilsel bağlar birikimi'dir. Üçüncüsü ise grup içerisindeki 'tüm bireylerin eşitliği'ne dair tam güvendir (Hroch, 2007, s. 73). Hroch'un sanki birden çok değişkenin rol oynadığı bir matematik denklemini andıran millet tanımından da görüleceği gibi tüm yerküre üzerinde tüm toplumlar için geçerli olabilecek, genel geçer bir millet tanımına ulaşmak neredeyse olanaksız görünmektedir. Çünkü bugün kendisini millet olarak adlandıran her toplum hem bulundukları coğrafya itibariyle, hem tarihsel süreçleri itibariyle farklılaştığı görülmektedir. Bu durum her bir toplum için geçerli olabilecek bir millet tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır.

görülmektedir. Milliyetçiliğin her topluma, koşula ve coğrafyaya göre değişiklik gösterebilen, tabiri caizse bukalemun gibi rahatlıkla renk değiştirebilen yapısı mevcut dünya eksenli sosyal bilim teorilerini çıkmaza sokmaktadır. Diğer yandan milliyetçiliğin giderek evrenselleşen bir hal alması da sosyal bilimler yönünden milliyetçiliğin tanımlanabilir bir olgu olmasını hepten zorlaştırmaktadır (Armağan, 2001, s. 8). İşte böyle bir belirsizlik tablosu içerisinde milliyetçilik, belki de en çok tartışmaya konu olan ideoloji görünümündedir.

Modern döneme içkin olarak gelişen veya ortaya çıkan toplumsal ve siyasal yapıların milliyetçilik ile birlikte ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Etnisite ve millet gibi modern dönemde anlam kazanmış bazı kavramlar milliyetçilik ideolojisinin öğeleri arasındadır. Daha net bir şekilde ifade edilecek olursa, modernizm ile birlikte ortaya çıkan meşruiyet, aidiyet, merkezilik ve katılım gibi yeni toplumsal ve siyasal ihtiyaçlar milliyetçilik ideolojisi kanalıyla sağlanmaya çalışılmıştır (Korkmaz, 2014, s. 17).

Milliyetçilik bugünün bir parçası olduğu gibi aynı oranda daha eski yapılara ve düşüncelerin de parçasıdır. Çünkü milliyetçilik denilen olgu siyasal ve sosyal alanın pek çok yerinde aktif rol oynamaktadır. Bu sebeple milliyetçilik bir siyasal ideoloji ve toplumsal hareket olduğu kadar bir çeşit kültürel faaliyet olarak da görülmelidir. Milliyetçiliğe bu çok yönlülüğü doğrultusunda bakıldığında, özellikle ortaya çıkışı açısından sosyolojinin çalışma alanında olmasına rağmen bir ideoloji olarak bakıldığında siyaset teorisi ve felsefesinin çalışma alanında görüldüğü söylenebilmektedir (Erdoğan, 1999, s. 89; Smith, 1994, s. 118).

Milliyetçilik 19. ve 20. yüzyıllarda adeta dünya siyasal hayatına damga vurmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda milliyetçilik ideolojisinin hükmünün bitmeye yaklaştığına dair emareler ve fikirler ortaya atılmıştır. Ne var ki 20. yüzyılın son yıllarında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen küreselleşme, soğuk savaşın bitmesi ve liberalleşme gibi faktörler milliyetçiliğin tekrardan canlanmasını sağlamıştır. Milliyetçilik kavramı yaşanan bu değişimler ile birlikte hem akademik çevrelerde hem sosyal hayatta hem de siyasal hayatta tekrardan dikkatleri toplamaya başlamıştır.

Milliyetçilik kavramının birçok açıdan her çeşit sosyal ya da ekonomik duruma, her çeşit ideolojik düşünceye, her çeşit siyasal modele uyarlanabilir bir kavram niteliğinde olması, onun hem evrensel hem de partikülarist bir anlamda algılanmasına yol açmaktadır. Yani

milliyetçilik, diğer katı ideolojilerin aksine, kolayca birçok farklı ideoloji ile uyum içerisinde hareket edebilmektedir. Bu yüzden de tek ve yekpare bir milliyetçilikten çok zamansal, mekânsal, toplumsal ve ideolojik şartlara göre değişiklik gösteren birden fazla milliyetçilik çeşidinin varlığı söz konusudur. Tam olarak bu nedenle de milliyetçilik, bir teorinin ana çözümleme kaynağı olma özelliği taşıyamamaktadır. Bu durum sosyal bilimlerde milliyetçiliğin kör nokta olarak kalmasına sebep olmaktadır (Ersanlı, 2001, s. 115).

Bir ideoloji olarak gelişim gösteren milliyetçiliğin ise ilk ayak izlerine neo-klasisizmde rastlamak mümkündür. Neo-Klasisizmin aydınlanma düşüncesinin temel unsurunu oluşturan iyi doğa ve iyi insan yaklaşımlarının halka hitap edecek şekilde yeniden yorumlanması şeklinde gelişen bir fikri akım olduğu söylenebilmektedir. Bu akıma göre saf ve temiz olan insan doğası sadece politik eşitliğin tesis edildiği bir toplum içerisinde ortaya çıkabilecektir. Bu sebeple de toplumun ayrıcalıklara sahip olan kesimlerinden oluşan sınıflı yapısı ortadan kaldırılmalı ve halkın iradesinin tek egemen olduğu yeni bir sisteme geçiş yapılmalıdır (Şahin, 2009, s. 136-137). İşte bu noktada milliyetçiliğin bir kara parçası üzerinde yaşayan, kendi kendilerini yönetme gücüne sahip, eşit yurttaşlar tanımı ortaya çıkmaktadır.

Milliyetçilik ideolojisi 18. yüzyılın sonunda sanayi devrimi ile birlikte Batı Avrupa’da ortaya çıkmış modern bir olgudur. Sanayi devrimini başarıyla gerçekleştiren ülkelerde yaşanan toplumsal değişim süreçleri hız kazanmıştır. Bu değişim ile birlikte bazı toplumsal ve siyasal ihtiyaçlar hâsıl olmuştur. Bu ihtiyaçların giderilmesi içinde milliyetçilik ideolojisine başvurulmuştur (Smith, 2001, s. 46-47; Smith, 2002b, s. 32-34; Şahin, 2007, s. 3).

Milliyetçilik kavramına bir ideoloji olarak yaklaşıldığında toplumun desteğini arkasında bulmakta zorlanmayan, toplum içerisindeki etkinliği ve yayılması başarılı olan yüksek bir ideoloji görünümünde olduğu belirtilmelidir. Milliyetçilik ideolojisi ilk ortaya çıktığı Fransız İhtilali ve sanayi devrimi gibi olaylar ile birlikte devrimci ve halk egemenliğine dayanan bir çizgide olduğu görülmektedir. Özellikle de milliyetçilik ideolojisinin ortaya çıktığı yıllarda, ana söylemi haline gelen milletlerin kendi kaderini tayin hakkı ile milliyetçiliğin demokratik bir hal aldığı görülmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise milliyetçilik ideolojisi bir dönüşüm yaşamıştır. Bu dönüşüme göre, en başta sahip olduğu

devrimci ve demokratik yapısının yerine daha muhafazakâr bir yapıya bürünmüştür. Bu durumun gerçekleşmesinde milliyetçiliğin bayrak, edebiyat, milli bayramlar gibi kültürel öğelerle birleşmesi ve ulusal bütünlüğü ve mevcut toplumsal yapıyı korumayı hedef edinmesi rol oynamıştır. Milliyetçilik ideolojisinde yaşanan bu değişim daha sonrasında milliyetçiliğin abartılı bir muhafazakâr hal almasına ve öteki olarak nitelenen yabancılara karşı düşmanlık içeren bir yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Zira milliyetçiliğin ortaya çıkmasından sonra yaşanan bu değişim 1. ve 2. Dünya savaşlarının başlamasında en büyük etkenlerden birini meydana getirmiştir (Korkmaz, 2014, s. 20-21; Heywood, 2013, s. 174-178)

19. yüzyıl ile birlikte Batı Avrupalı devletlerin ana ekonomik kaynağı olan sömürgeciliğin siyasal boyutu milliyetçilik ile ikame edilmeye çalışılmıştır. Bu yıllarda milliyetçilik sömürgecilerin ideolojisi konumunda olmuştur. Ancak 20. yüzyıla geldiğinde milliyetçilik tam tersi bir el değişikliği yaşamıştır. Bu el değişikliği ise sömürülen halkların sömürgecilere karşı bağımsızlık hareketine girişmesi sırasında benimsedikleri ideolojinin milliyetçilik olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu milliyetçi isyan süreci Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerinde yaşanmıştır. Bu tarihsel dönem ile dünya tarihi Batı'nın düşünce sisteminin yine Batı'ya karşı kullanılmasına sahne olmuştur (Heywood, 2013, s. 179-183).

Milliyetçiliğin ekonomik boyutuna gelindiğinde ise milli ekonomi düşüncesinin, milliyetçiliğin ekonomik tarafı için elzem rol oynadığı görülmektedir. Milliyetçilik ideolojisi, bir milletin kendi öz ekonomik kaynaklarına sahip olmasını ve işleyebilmesini önemli bir millet olma unsuru olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla milliyetçi ideoloji, milletin ekonomik gelişimini temel alan; milli varlıklara, kaynaklara ve pazara hâkim olan bir devlet anlayışına sahiptir. Çünkü bir milletin ekonomik faaliyetlerinin kendi kontrolünde olması direkt olarak onun ulusal bağımsızlığı ile alakalıdır. Ekonomik esaslara dayanan bir milliyetçi ideoloji, uluslararası pazara gümrük kapılarını kapatmayan ancak devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiyi elzem gören bir niteliğe sahiptir (Şahin, 2007, s. 6).

Milliyetçi ideolojiler hakkındaki kuramsal tanımlamalar ise iki ana akıma ayrılmakta olduğu görülmektedir. Bu akımların bir tarafında milliyetçiliklerin insanlık tarihiyle yaşıt olduğunu ve milletlerin doğal olgular olduğu görüşünü savunan ilkçi milliyetçilik

alışmaları bulunmaktadır. Tanımlamaların diğ er tarafında ise milletlerin ve milliyetçiliklerin modern olgular olarak ortaya çıktığını, icat edilmiş ya da yaratılmış olgular olduğı görüşünü savunan modernist görüşler yer almaktadır. Fakat her iki görüşün de eksik ya da hatalı tarafları olduğı düşünce ile ortaya çıkan etno-sembolist milliyetçilik çalışmaları, her iki araştırma kutup arasında bir ara yol niteliğine sahip olmuştur. John Armstrong ve Anthony D. Smith'in çalışmaları ışığında geliş en etno-sembolizm, milletlerin modern olgular olduğı görüşüne katılmalarına rağmen milletlerin tarih sahnesine çıktığı zaman olarak modern öncesi dönemi işaret etmektedir. Etno-sembolistlere göre modernizmden önce tarih sahnesinde yer alan toplulukların ortak mit, sembol ve anılarından meydana gelen etnik geçmişler, modern olgular olarak ortaya çıkan milletlerin tarihi arka planını oluşturmıştır. Sonuç olarak tek bir kavram üzerinden, üç farklı temel üzerinde yükselen, üç farklı tanım olduğı görülmektedir. Bu durum da yine milliyetiliğı anlamaya ve açıklamaya dair esas alınan unsurlara, zamana, mekâna ve ideolojik şartlara göre milliyetiliğ in değışim gösterdiğine işaret etmektedir (Korkmaz, 2014, s. 18-19).

Milliyetiliğ e dair farklı milliyetçilik düşünürleri tarafından yapılmış tanımlamalar da mevcuttur. Bu tanımlardan biri Ernest Gellner'e aittir. Gellner'e göre milliyetçilik esasen siyasal birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören siyasal bir ilkedir. Bu anlamıyla milliyetçilik, etnik sınırların siyasal sınırların ötesini işgal etmemesine ve özellikle de iktidarı elinde tutanlar ile yönetilenleri birbirinden ayırışmamasını öncelik olarak kabul eden bir siyasal meşruiyet biçimidir (Gellner, 1992, s. 19-20).

Bir diğ er farklı milliyetçilik tanımına ise Anthony Smith'in çalışmalarında rastlanmaktadır. Smith'e göre milliyetçilik beş farklı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu anlamlar (Smith, 1994, s. 119):

- Bir milletin veya ulus-devletin ortaya çıkma ve var olabilme mücadelesi,
- Bir bireyin bir millete ait olma hissiyatı ve milletin huzuru ve refahına dair kaygıları olması,
- Millete dair bir dil veya sembol,
- Bir kültürel öğreti ile milli ülkülerin gerçekleştirilmesine dair yol haritasını içeren ideoloji,

- Milletin kadim ülkelerine erişmesini ve milli iradeyi tesis etmesini sağlayacak siyasal hareket şeklindedir.

Yukarıda verilmiş olan farklı milliyetçilik tanımlarından da görüleceği gibi farklı ekollerden gelen farklı milliyetçi yazarlar arasında cereyan eden birbirinden farklı milliyetçilik tanımları literatürde yer almaktadır. Bu tanımlar ise esas alan argümanların çeşitliliğine göre farklılık gösteren milliyetçilik teorileri etrafında çeşitlenmektedir.

1.2. Milliyetçilik Teorileri

Milliyetçiliğin tarihi, inanışları, kültürel ya da siyasi yönleri dikkate alındığında birden çok anlam taşıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda milliyetçiliği açıklamaya yönelik tek bir kuram, her ne içeriyor olursa olsun, tüm yönleriyle onu açıklayamayacağı, deyim yerindeyse güdük kalacağı düşünülmektedir. Bu yüzden milliyetçiliğe dair tek ve bütünüyle kapsayıcı, herkes tarafından üzerinde uzlaşmaya varılmış bir kuramın varlığı mümkün görünmemektedir (Calhoun, 2009, s. 171; Jaffrelot, 2010, s. 24-25).

Araştırmacıların milliyetçiliğe yönelik, “milletler ve milliyetçilikler ne zaman ortaya çıkmıştır?”, “milletlerin kökeninde ne vardır ya da daha iddialı bir soru olarak, milletlerin bir kökeni var mıdır?”, “milletler antik mi yoksa modern bir olgu mudur?” soruları etrafında şekillenen çalışmaları, onların temel aldıkları ögeler ve çıkarımlara göre farklılaşmaktadır. Yani milletlerin antik mi yoksa modern bir olgu mu olduğuna dair oluşan kutuplaşmaya verilen cevaplar birbirinden farklı şekillerde literatüre yansımaktadır (Korkmaz, 2014, s. 49). Başka bir deyişle modern zamanların en dayanıklı aidiyet biçimlerinden biri olan milletin nasıl tanımlanacağı meselesi, milliyetçilik çalışmalarının temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Yukarıda bahsedilen kutuplaşmanın bir ucunu primordialistler/ilkçiler diğer ucunu ise modernistler oluşturmaktadır. Primordialist/ilkçilerin çalışmaları genel itibari ile milletlerin doğal (verili) olduğuna ve bunların tarihin unutulmuş bir dönemine kadar eskiye götürülebilecek bir dönemde ortaya çıktığını savunmaktadır. Diğer yandan modernistler ise genel itibari ile milletlerin ve milliyetçiliğin modern bir olgu olarak yakın bir dönemde ortaya çıktığını savunmakta olan ve bu savunu temelinde çeşitli siyasal, kültürel ve ekonomik çıkarımları esas alan milliyetçilik çalışmalarına imza atmış yazarlar görünümündedir. Ancak modernistlere dair bu şekilde genel bir tanım yapmak onların

her birinin benzer çalışmalara imza attığı anlamını taşımamaktadır. Çünkü modernistler, Primordialist/ilkçilerin görece benzer çalışmalarına karşın kendi aralarında da siyasal, kültürel, ekonomik ve coğrafi temellendirmeler ile büyük farklılıklarla ayrılan çalışmalara imza atmış milliyetçilik araştırmacılarıdır.

Bu çalışma içerisinde de yukarıda kabaca ana hatları belirtilmiş olan primordialist/ilkçi ve modernist milliyetçilik kuramlarına ve her iki kurama eleştiriler getirerek ortaya çıkan etno-sembolizm, belirli çatı kavramlar çerçevesinde geliştirilen başlıklar altında sınıflandırarak sırasıyla yer verilecektir.

1.2.1. Primordialist/İlkçi Yaklaşım

Milliyetçilik kuramlarını açıklamak adına yapılan birbirinden farklı çıkarımları temel alan çalışmaların sınıflandırmasında ilk olarak değinilmesi gereken bakış açısı primordializm/ilkçiliktir. Bu doğrultuda bölüm içerisinde önce konu hakkında genel bilgilere yer verilecek ardından da sırasıyla doğalcı, eskilci, biyolojik ve kültürel olmak üzere başlıca primordialist/ilkçi yaklaşımlara ve bu yaklaşımlara yöneltilen eleştirilere değinilecektir.

İlkçilere göre milletler, doğa durumunda bireyler olarak kavranması gereken, sadece doğal düzende var olan, deyim yerindeyse her şeyden önce var olma ve her şeyi meydana getirme sıfatlarını tanrı ile paylaşan eşsiz toplumlardır (Smith, 2010, s. 55). Daha açık bir ifadeyle belirtilecek olursa, milletler zamansal bir başlangıcı bulunmayan ve bilinmeyen/unutulmuş bir tarihin en başından beri varlığını sürdüren kadim bir oluşumlardır. Bu tip tarihsel ve kadim esasları temek alarak geliştirilen çalışmalar da primordialist/ilkçi çalışmalar olarak adlandırılmaktadır (Smith, 2002a, s. 29).

Primordializm kavramı ilk olarak İngiliz tarihçi Edward Shils tarafından 1957 yılında yayımlanmış olan makalesinde, aile içindeki bağlılığın kaynaklarından bahsettiği bölümde kullanılmıştır (Shils, 1957, s. 142). Jack D. Eller ve Reed M. Coughlan'a göre primordializm kavramı iki ayrı şekilde tanımlanabilmektedir. Buna göre ilk anlam olarak ilk yaratılmış veya geliştirilmiş olan; ikinci olarak ise tarihin başlangıcından beri süregelen bir anlamı ifade eden 'ilkel' anlamındadır (Eller & Coughlan, 1994, s. 196). Kavram İngilizce sözlük anlamı olarak ise evrenin veya dünyanın başlangıcından beri var olan anlamına gelmektedir (Cambridge Dictionary, 2022). Türkçe kaynaklarda ise

primordializm/ilkçilik kavramı birbirinden farklı akademisyenler tarafından birbirinden farklı ama içerik olarak aynı anlamı niteleyen birden çok kavram ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bahsi geçen bu kavramlar ilkçilik, ulusun tarih dışılığı tezi, kadimcilik veya ezalcılık olarak kaynaklarda yer almaktadır (Erözden, 1997, s. 61; Öksüz, 2017, s. 17). Ancak bahsi geçen bakış açısının sahip olduğu farklı isimlendirmelerin anlam zenginliğinin yanında bir anlam karmaşasına da yol açtığı düşünülmektedir. Bu çalışma içerisinde de hem anlam karmaşasını önlemek adına hem de diğer isimlerden farklı olarak Türkçe kökenli bir kelime olması ve anlam olarak daha anlaşılır ve kapsayıcı bir kavram olması nedeniyle 'ilkçilik' kelimesinin tercih edileceği ve çalışmanın bu kısmından sonra ilkçilik olarak kullanılacağı belirtilmelidir.

İlkçilik, milletleri antik çağlardan beri varlığını sürdüren doğal yapılar olarak ele alan ve analiz eden tarihçileri ve sosyal bilimcileri nitelemek için kullanılan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan ilkçi çalışmaların çıkış noktası olarak kabul gören tarihsel milliyetçilik çalışmaları ve etnisite çalışmalarına yapılan vurguya, ilkçiliğin doğru bir şekilde açıklanabilmesi bakımından dikkat çekmek gerektiği düşünülmektedir. Çünkü milliyetçi çalışmaların çoğu çeşidi milleti ya etnisitenin bir devamı ya da tarihsel çalışmaların bir sonucu olarak görmektedir (Calhoun, 1993, s. 214). Bu doğrultuda ilk olarak ilkçi milliyetçilik çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturan tarihsel çalışmalara değinmek gerekmektedir.

Milliyetçi düşüncelerin değer kazandığı ve toplumlar arasında hızla yayılmaya başladığı yıllarda ilkçi milliyetçi tarih çalışmaları, toplumlar içerisinde sınırları belli, köklerini tarihten alan milliyetçi bir kimlik oluşmaya başlamasında, sınırları keskinleşmeye başlayan kimliğin ve fikirlerinin toplum içerisinde hızla yayılmaya başlamasında önemli bir rol oynamıştır. Bu noktadan hareketle, milliyetçilik akımının ilk evrelerinde, toplumların kadim geçmişlerinin keşfinde ve bunu takip eden bir olgu olarak toplumun milliyetçi kimliğinin oluşmasında kilit rol oynayan milliyetçi tarihçiler, kaleme aldıkları tarih yazıları ile toplumu yönlendirme ve güdüleme açısından merkezi bir rol oynamışlardır. Mensubu oldukları milletler içerisinde 'fikir babaları' olarak öncü rol oynayan milliyetçi tarihçiler, çalışmalarıyla şimdiki nesil ile halkın kadim geçmişinde olduklarını iddia ettikleri ataları arasında bir bağ kurarak, geçmiş ve şimdiki halkı ortak bir paydada birleştirmeyi amaçlamıştır (Coakley, 2018, s. 330). Milliyetçi tarihçiler, bu amaçtan hareketle antik dönemlerde yaşamış, efsaneleşmiş, soylu ve asil halkların tarihi

ile kendi halklarının tarihini ilişkilendirmeye çalışmıştır. Hristiyan halklar için Eski Ahit'e yapılan soy atıfları, Polonya halkının kökenlerinin efsanevi savaşçı halk Sarmatyalılar'a dayandırılmaya çalışılması, Rumenlerin kökenlerini antik Roma kolonilerine dayandırmaya çalışması gibi örnekler bahsi geçen tarihsel ilişkilendirmeye verilebilecek örneklerdir (Coakley, 2004, s. 543). Gil Anidjar'ın metaforik bir ifadeyle belirttiği gibi uzak bir vaktin geçmiş gitmiş bir döneminde kan temel gerçekliklerden birini meydana getirmekteydi ve o dönem içerisinde güç kan aracılığı ile konuşmaktaydı (Anidjar, 2018, s. 68). İlk tarih çalışmaları da tarih aracılığıyla kutsallık atfedilen kanı zamanda tersine hareket ettirip geleceğe seslenmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu örneklerden de belli olacağı üzere bahsi geçen tarihsel bağ çalışmaları (inanışları), modern akademik çalışmaların ve tespitlerin kanıta ve somut gerekçelere duyduğu ihtiyacı karşılayamaz niteliktedir. Ancak yine de hedef kitlesini etkileme yönüyle ve bir kimlik yaratma amacıyla ortaya atıldıkları düşünüldüğünde oldukça başarılı örnekler olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Yukarıda ayrı bir başlık altında açıklanan etnisite ise genel bir ifade ile etnik grubu temel alan bir aidiyeti, etnik oluşumların özünü ve bir grubun diğer gruplara karşı ayırt edici özelliklerini yansıtan temel faktör olarak kullanılması şeklinde açıklanabilmektedir (Baumann, 2004, s. 12; Yalçiner, 2014, s. 190). Literatürde yer alan etnisite çalışmalarının çoğunluğunun da ilkçi milliyetçilik çalışmaları içerisinde cereyan ettiği görülmektedir. Bu sebeple ilkçiler için etnisite çalışmaları milliyetçiliğin açıklanması adına elzem bir rol oynamaktadır.

Hem tarihsel hem de etnisite temelli çalışmalar yapan yazarların milliyetçiliği doğal yapılar şeklinde algılama, analiz etme ve ilişkilendirme biçimi, ilkçi milliyetçi çalışmalara imza atan yazarları ortak paydada birleştiren ve çalışmaları arasındaki benzerliklerin ana kaynağını oluşturan nokta olarak görünmektedir. Ancak ilkçilik kavramının bu alanda yapılmış çalışmalar için kapsayıcı bir çatı niteliği taşıyan, tamamen aynı çıkış noktasına ve sonuca sahip çalışmaları belirtmek için kullanılan bir kavram olmadığı da belirtilmelidir. Yani ilkçilik kavramı ve bu alanda yapılmış çalışmalar, birbirini takip eden ya da tamamlayıcı niteliklerde olan çalışmalardan ziyade benzer yanları bulunmasına rağmen birbirlerinden farklı çalışmalar için kullanılan bir kavramdır (Özkırımlı, 2008, s. 81-84). Bu farklılıklar nedeniyle Smith, ilkçi milliyetçi çalışmaları açıklamak adına bu çalışmaları üç farklı başlık altında sınıflandırmıştır. Smith'in yaptığı

bu sınıflandırmaya göre ilk olarak ele alınması gereken yaklaşım doğal (organik) yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre milletler kendiliğinden oluşmuş doğal sınırlara, doğa durumunda kendine özgü bir kökene ve coğrafi bölgeye, kendine özgü ayırt edici bir karaktere, ülkeye ve kadere sahip olan yapılardır. Bu yaklaşımın savunucuları milletler ile etnik topluluklar arasında bir ayrımın söz konusu olmadığını iddia etmektedir. İkinci olarak ele alınması gereken yaklaşım ise sosyo-biyolojik yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre etnik topluluklar ve milletler doğal olarak meydana gelmiş yapılardır. Çünkü her iki yapı da genetik faktörlerin benzerliği ile meydana gelen akraba seçimleri sonucunda oluşmuş yapılardır. Yani bireyler genetik olarak kendilerine yakın olarak gördükleri akrabaları ile etkileşime girerek etnik topluluğu veya milleti meydana getirmektedir. Üçüncü ve son yaklaşım ise kültürel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre etnisite geçmişten beri varlığını sürdüren, verili, bazı durumlarda ise sorgulanmaya açık olmayan bir bağa sebebiyet veren bir yapı görünümündedir (Smith, 2002a, s. 29-30).

Bu bölüm içerisinde, Smith'in belirlediği ayrım esasına göre, kabaca ana hatlarından bahsedilen bu yaklaşımlar, çalışmanın devamında yine Smith'in ayrımı esas alınarak detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.1.1. Doğalcı (Organik) İlkçi Yaklaşım

Halk arasında ve akademik çevrelerde milliyetçiliği açıklamaya yönelik çalışmalar arasından popülist bir tavır takınarak sıyrılan ve popülerlik kazanmaya başlayan doğalcı bakış açısının başlangıç izlerine 19. yüzyıl Alman romantik yazarlarında rastlanmaktadır. Doğalcılar çalışmalarını milletler ve etnisite arasında bir fark gözetmeden, birbirinin aynısı olan kavramlar olarak kurgulayarak oluşturmuşlardır. Buna ek olarak milletlerin aile olma, konuşabilme ve hatta insan vücudu gibi sorgulanması imkânsız nitelikte olan doğal yapılar olduğunu, milliyetçiliğin duyu organları gibi insan olmanın doğasından gelen bir özelliği olduğunu öne sürmüşlerdir (Smith, 2002b, s. 29-30; Smith, 2002a, s. 29). Başka bir deyişle milletleri kendiliğinden oluşmuş, doğal yapılar olarak kabul eden ilkçilere göre insanı insan yapan, doğuştan gelen, sorgulanamayan, sorgulansa da bir anlam ifade etmeyen özellikleri gibi bir milletin içine doğmak, bir millete ait olmak ve o millete has olduğu var sayılan ayırt edici özellikleri taşımak da insan olmanın gerekleri kadar doğal bir durumdur.

Milletleri doğal oluşumlar olarak gören bu bakış açısı, 19. yüzyıldan itibaren bulundukları ülkelerde eğitim sistemini kendi öğretileri doğrultusunda yönlendirme gayesi taşıyan devlet kadrolarının, mensubu olduğu milletlerin tarihini yaratma misyonunu üstlenen tarihçilerin ve bir devlet kurmak ya da var olan bir devleti ele geçirip kendi öğretileriyle yeniden düzenlemek isteyen siyasetçiler tarafından benimsenmiş olan milliyetçilik anlayışının temelini oluşturmaktadır (Özkırımlı, 2008, s. 85). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi ilkçi milliyetçi çalışmaların en aşırıya kaçan versiyonu doğalcı yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Öte yandan hem böylesi aşırıya kaçan çıkarımlarla hem de bilimden uzak bir tavırla milletleri ve etnisiteyi aynı anlamda görmesi nedeniyle bu tip doğalcı çalışmaların günümüzde yok denecek kadar az yapıldığı belirtilmelidir. Ancak yine doğalcı sayılmasına rağmen milletlerin doğal yapılar olduğu çıkarımına katılmayan, milletlerin yalnızca antik çağlara kadar uzanan bir tarihe sahip yapılar olduğunu varsayan yazarlar da vardır. Bu tip çalışmalar bugün hala varlığını sürdürmektedir. Bahsi geçen bu yazarlar literatürde prennalist/eskilci olarak adlandırılmaktadır.

1.2.1.2. Prennalizm/Eskilcilik

Prennalistler/Eskilciler, milletlerin doğallığını temel alan görüşe ek olarak daha makul bir görüş benimseyerek milletlerin ve milliyetçiliğin tarihin hatırlanamayacak kadar çok eski zamanlarında ortaya çıktığı görüşünü benimsemiştir. ‘Perennial’ kelimesi İngilizce anlam olarak, çok uzun süre tekrarlayan veya her zaman var olan şeklinde bir anlama sahiptir (Cambridge Dictionary, 2022). Bu görüşü benimseyen yazarların çalışmalarına ‘eskilcilik’ (perennialism) adı verilmektedir (Özkırımlı, 2008, s. 86). Ancak milletleri doğal gören yazarlarla aralarındaki benzerliklere rağmen Smith’e göre eskilcileri, doğalcılarla karıştırmamak gerekmektedir. Çünkü eskilcilerin millet tezahüründe gerekli olan tek çıkarım milletlerin çok uzun bir süredir var olduğu inancıdır. Bu yüzden de milletleri doğal veya ilkel bir toplumsal yapı olarak görmeleri gerekmemektedir (Smith, 2010, s. 53-54). Bu durumu Smith’in yaptığı bir benzetmeyle açıklamak gerekirse, eskilciliğin temelinde, milletlerin bilinmeyen bir zamandan beridir var oldukları ve milletler dünyasında yerlerini almak üzere milliyetçiler tarafından uzun uykularından uyandırılmaları gerektiği fikri bulunmaktadır. (Smith, 1994, s. 40).

Eskilcilere göre bugünün modern milletleri, hatırlanamayacak kadar eski bir tarihe sahip, izlerine orta çağda hatta antik çağlarda bile rastlanabilecek olan toplulukların yakın

dönem örnekleridir. Ayrıca onlara göre milletler meydana geldiği ilk andan bugüne kadar neredeyse hiç değişikliğe uğramadan gelmiştir. Yine onlara göre geçmiş ile bugünün milletleri arasındaki tek fark, millet ortaya çıktığında milletleri yönetme gücünü elinde bulunduran bireylerin sahip olduğu teknolojiyle bugünkü milletlerinin sahip olduğu teknoloji arasındaki farktır (Smith, 2010, s. 54; Smith, 2002a).

Smith'e göre eskilci çalışmalar 'sürekli' ve 'tekrarlayan' olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır. İlk ve daha yaygın olan kısım olan sürekli eskilcilığe göre milletlerin tarihleri Orta Çağ'a hatta bazen Antik Çağ'a kadar uzun ve sürekli sayılmaktadır. İkinci kısım olan tekrarlayan eskilcilik ise milletler hakkında çok daha genelleyici ve cüretkâr bir açıklama yapmaktadır. Buna göre millet, tarihin her vaktinde ve dünyanın yaşanabilir her yerinde tekrar tekrar boy gösterdiği için kalıcıdır (Smith, 2010, s. 54-55).

1.2.1.3. Sosyo-Biyolojik İlkçi Yaklaşım

Milliyetçiliği açıklama biçimi olarak biyolojik faktörleri öne çıkaran biyolojik bakış açısının en önde gelen temsilcisi Pierre Van Den Berghe'dir. Berghe'ye göre etnisite veya millet manipüle edilebilir, kullanılabilir, sömürülebilir hatta alt kategorilere bile ayrılabilir ancak yoktan var edilemez ya da hayal edilemez bir olgudur (Berghe P. L., 1995, s. 362). Bu söylemle ilkçi çalışmalar dâhilinde çalışmalar yürüttüğü anlaşılabilen Berghe'yi diğer ilkçi yazarlardan farklı kılan ise bireylerin üreme eyleminde başarıya ulaşma isteğinin/güdüsünün, bireyleri yönlendiren ve birleştiren ana faktör olduğu yönünde sosyo-biyolojik çıkarımlar üretmesidir. Başka bir deyişle Berghe, etnik grupların ve ulusların geniş akraba biçimleri olarak görülmesi gerektiğini ve hem ulusların hem de etnik grupların sonuç olarak bireysel genetik üreme dürtülerinin sonucunda meydana gelen oluşumlar olduğunu iddia etmektedir (Smith, 2003, s. 147-148).

Berghe'ye göre etnik topluluklar, yukarıda bahsi geçen akraba seçimi sonucu oluşmuştur. Başarılı üreme güdüsü ile hareket eden bireyler önce küçük çapta aile olma, daha sonra ise büyük çapta millet olma yolunda ilerlemektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi milletler ailelerin genişlemiş halidir. Onlar 'süper ailelerdir' (superfamilies). Bireylerin, ailelerinin bir devamı olarak gördüğü etnik topluluklara bağlılık duymasının, kendi yetenek ve kapasitesini geliştirmek için her zaman etnik olarak benzeştiği bireylere yakınlık duymasının sebebi de bu aile bilincinden gelmektedir. Yine Berghe'ye göre, etnisite

öğretilerinin, bireylere kendi etnik yapısı içerisinde olan bireylerle evlenmesini teşvik etmesi de buradan kaynaklanmaktadır. (Berghe P. V., 1994, s. 102; Jaffrelot, 2010, s. 72).

Berghe'ye göre bireylerin genişlemiş toplum (süper aile) içerisindeki sosyal davranışlarının temelinde 3 ana faktör yatmaktadır. Bu faktörler: Başta 'akraba seçimi' (kin selection) olmak üzere, 'karşılıklılık' (reciprocity) ve 'zorlama' (coercion) şeklindedir. Buna göre ilk faktör olan akraba seçimi, bireylerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak akraba (yakın/bilindik) olanı akraba olmayana (bilinmeyen/yabancı) tercih etmesidir. Bu tercih Berghe'nin teorisi içerisinde, etnisiteyi meydana getirmesi nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Çünkü ona göre bu tercih etnisiteyi oluşturabilecek olan tek durumdur. İkinci faktör olan karşılıklılık ise karşılıklı yarar beklentisiyle kurulan iş birliği anlamı taşımaktadır. Bir toplum ne kadar geniş ve karmaşık hale gelirse karşılıklılık o derece önem kazanmaktadır. Yani kalabalık bir toplum içerisindeki birey tanıdık olanı kendisine yakın tutarak birlikte hareket etme güdüsüyle hareket etmektedir. Bu da ilk faktör olan akraba seçimi ile doğrudan bağlantılıdır. Son faktör olan zorlama ise bireyin sadece kendisi için yarar sağlamak adına güç kullanmasıdır. Karşılıklılık maddesinin tersine, birey kalabalıklaşmış toplum içerisinde bilindik olmayana karşı bir zor kullanma yoluna başvurarak toplum içerisinde yer sağlamaya çalışmaktadır. Yine buradan da anlaşılacağı gibi zorlama maddesi de ilk madde olan akraba seçimi maddesi ile doğrudan bağlantılıdır. Bu aynı zamanda bilinçli ya da bilinçsiz olarak hareket ederek toplumsal yapıyı oluşturan bireylerin, davranışlarından doğacak kazançlarını en üst düzeye çıkarmak ya da kayıplarını en aza indirmek istemesinin taslağını oluşturmaktadır (Berghe P. V., 1994, s. 97-102).

1.2.1.4. Kültürel İlkçi Yaklaşım

Edward Shils ve Clifford Geertz'in öncülük ettiği kültürel ilkçilik, yukarıda bahsi geçen biyolojik bakış açısının indirgemeci bir tutum izlediğini ve genetik faktörlerin bir milleti oluşturmak için gerekli olan tek öge olduğu çıkarımına ek olarak kültürün millet oluşumunda asli bir etken olduğunu savunmaktadır.

Kültürel ilkçilere göre, bireylerin etnik, dinsel ve dilsel özellikleri onun doğuştan sahip olduğu ilkel kimliğini meydana getirmektedir. Bu ilkel kimlik bağlarının devamlılığı tarihsel bir süreçtir ve bugünün modern toplumları geçmişin organik bir uzantısı olarak varlığını devam ettirmektedir. (Gil-White, 2010, s. 802; Hasanov, 2014, s. 82-87). Onlara

göre kan-soy bağı, din, dil, bölgesellik ve gelenek gibi ögeler bireylerin geçmişleriyle olan ilkel bağlarını yansıtan ulusal kimliklerin temel özelliğini oluşturmaktadır (Geertz, 1996, s. 41)

Geertz'in de belirttiği üzere kan/soy bağı, din, dil, yerellik ve gelenek gibi ögeler bireyler tarafından kutsal (tinsel) olarak atfedilen, bağlayıcı milliyetçi ögelerdir. Ancak milliyetçi literatüre katkı sağlamış pek çok yazarın peşin hükmünün aksine Geertz hiçbir zaman bahsi geçen bu üç ögenin ilksel olduğunu iddia etmediği görülmektedir. Aslında bu ögelere böylesine özel ve eşsiz anlamlar yükleyenler bireylerdir. Bu üç öge, bireylerin milliyetçiliğe duydukları inanç içerisinde birer ilksel anlam kazanmaktadır (Eller & Coughlan, 1994, s. 186; Özkırımlı, 2008, s. 92-93). Geertz'e göre ilksel bağlılıkla anlatılmak istenen durum 'verili' (given) olmasıdır. Yani kültür eninde sonunda toplumun milliyetçi konularına temas eden 'verililerden' kaynaklanan bir bağlılık çeşididir. Bu verililik durumu belirli bir dini topluluğa doğmaktan, belirli bir dili konuşmaktan ve belirli sosyal uygulamalara tabi olmaktan kaynaklanmaktadır. Bu aynı zamanda bireyler arasında tarif edilmesi çok zor olan, çok güçlü bir toplumsal tahakküme de sebep olmaktadır (Geertz, 1996, s. 42)

Jack David Eller ve Reed M. Coughlan'a göre kültürel milliyetçiliği benimseyen yazarların kullandığı ilksellik kavramının temelinde 'ilk olma özelliği taşıma', 'tarif edilemez olma' ve 'duygusal olma' şeklinde değişen üç ayrı düşünce yatmaktadır. Bunlardan ilkinde göre, gerçekte tüm sosyal aktiviteler ilkel gerçeklik içerisinde gelişmiştir. Sosyal bağları olmayan bu ilksel bağlar, 'sosyolojik' bir bağ olmaktan çok 'doğal' hatta 'tinsel' bir bağdır. Ek olarak ise topluluklar içerisinde ilkel diye adlandırılan olgular çok uzun tarihlere sahiptir. Bu durum da ilkelliğin ilk olma özelliğini göstermektedir. İkinci düşünceye göre, İlkel duygular çok güçlü, tarifi imkânsız ve bu yüzden de mukavemet göstermesi çok zor duygulardır. Bu yüzden de sosyal etkileşim nazarında analize tabi tutulamamaktadır. Bir topluluğa dâhil olan birey, o topluluğa ve onun sosyal uygulamalarına zorunlu olarak bağlılık hissetmektedir. Bu bağın gücünün şiddeti ya da türü değişebilir ancak nasıl değişeceği bilinmemektedir. Bu durum da ilkelliğin tarif edilemez yanını göstermektedir. Üçüncü ve son düşünceye göre ise ilkçilik kavramı, farklı yazarlar tarafından farklı yorumlanmış olsa da temel olarak bir duygu sorunudur. İlkçiliğe özgü bu duygular, ilkçiliği bir fayda-zarar teorisi olmaktan

çıkarmaktadır. Bu durum ilkçiliğin duygusal olma yönünü göstermektedir (Eller & Coughlan, 1994, s. 187).

İlkçi bakış açısına dair buraya kadar aktarılmış olan yaklaşımları kısaca toparlamakta fayda görülmektedir. Yukarıda anlatılanlardan da görüleceği gibi ilkçi bakış açısını benimseyen yazarların, ileriki bölümde aktarılacak olan, modernist kuram çerçevesinde çalışmalar ortaya koyan yazarlara göre daha fazla ortak nokta paylaştığı ve kısmen türdeş bir görüntüye sahip oldukları ifade edilebilmektedir. Buna göre ilk olarak değinilen doğalcı yaklaşım, daha çok siyasilerin ve milliyetçiliği bir propaganda aracı olarak gören ve kullanan, etnik yapıların insanı insan yapan özellikler gibi doğal ve doğuştan geldiğini savunmaktadır. İkinci olarak değinilen eskilcilik, etnik yapıların tarih sahnesinde hatırlanamayacak kadar uzun bir süre önce çıkan ve o günden bugüne, gözle görülür, köktenci bir değişikliğe uğramadan gelmiş yapılar olduğunu savunmaktadır. Üçüncü olarak değinilen biyolojik yaklaşıma göre milletler, bireylerin başarılı üreme dürtüsüyle hareket ederek oluşturdukları bir çeşit geniş aileler olduğunu savunmaktadır. Dördüncü ve son olarak değinilen kültürel yaklaşım ise bireylerin dil, din, ortak geçmiş gibi öğelere duydukları inanç ile milletlerin ilk olma özelliği taşıyan, her şeyden önce var olan bir yapı olduğunu savunmaktadır.

Bazı farklı yazarlar tarafından ilkçi yaklaşıma getirilen ana eleştirilere gelindiğinde ise ilkçi yazarların çalışmaları sosyolojik temelleri ve sonuçları olmayan, bilimsellikten uzak ve hatta ırkçı çıkarımları savunmakla eleştirilmişlerdir (Gil-White, 2010, s. 803). Buna göre ilkçilerin en çok eleştirilen hatta yanlış kabul edilen çıkarımlarına bakmak gerekmektedir. İlk olarak ilkçiler, etnisiteyi oluşturan kan/soy bağı algısının zaman ve mekândan bağımsız olarak ilerleyen ve değişmeyen, bu sebeple de yaşı konusunda tahminde bulunulamayan bir olgu olduğunu iddia etmektedir. Ancak etnik kategoriler, Smith'in de belirttiği gibi tarihsel ve mantıksal oluşumlardır. Yani etnik yapıların var olabileceği gibi yok olabileceği de tarihi kaynaklara dayanarak bilinmektedir. Bugün bilindiği üzere, tarihi kaynaklarda yer alan ancak varlığını sürdüremeyen ya da bir şekilde asimile olmuş etnik toplumlar var olmuştur. Bu yüzden de ilkçilerin bu çıkarımları çok yoğun eleştirilere tabi tutulmuştur. İkinci olarak ilkçiler, kan/soy bağı algısının toplum içerisinde cereyan eden her çeşit siyasi ve sosyal olayda bireylerin davranışlarını açıklamada ilk ve en önemli faktör olduğunu iddia etmektedir. Bu durum bireylerin davranışlarında psikoloji, sosyoloji ve çevre faktörü gibi bilimsel etmenlerin var

olmadığını savunması yönüyle eleştirilmiştir. Çünkü bir birey sadece ve sadece mensubu olduğu etnik grubun tahakkümüne veya kültürel özelliklerine göre hareket eden bir varlık değildir. Üçüncü olarak, etnik ayrımları esas alarak oluşan milletlerin en temel, en aşılması güç toplumsal kategori olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bugün ulus-devlet çizgisinde şekillenen devletlerin çok azı tek bir etnik yapıya sahip bireylerin oluşturduğu, homojen devletlerdir. Ulus-devletler, ilkçilerin iddia ettiği gibi, çok keskin etnik ayrımları esas alan yapılar olsaydı, bugün çok milletli devletler ya olmayacak ya da iç karışıklık yaşamak zorunda kalacaktı şeklinde eleştirilere tabi tutulmuşlardır. Dördüncü eleştiri ise milliyetçilik ile duygular arasında kurulan bağ üzerinedir. İlkçilere göre bir bireyin milliyetine karşı hissettiği aidiyet, her çeşit etkileşime karşı yalın halde duran doğal oluşumlardır. Bu da bireyin milletine olan bağlılığında yoğun duygu faktörünü esas almak demektir. Ancak bireyler sadece duygularıyla hareket eden varlıklar değildir. Ek olarak, duygulara bu kadar mistik bir anlam yüklemek de duygulara yönelik bilimsel araştırmalara ters düşmekte olduğu yönünde eleştirilere tabi tutulmuştur (Aktürk, 2019, s. 25; Smith, 2003, s. 146,154; Özkırımlı, 2008, s. 94-104).

Direkt olarak Berghe'ye yöneltilen bir eleştiri olarak ise biyolojik bakış açısını biyolojik indirgeme hatasına düşen, bu hata sebebiyle de eksik sonuçlara ulaşan bir bakış açısı olmak yönüyle eleştirildiği belirtilmelidir. Söz konusu eleştiriyi yapanların başında gelen Smith'e göre biyolojik bakış açısı iki yönüyle sorunludur. İlk sorun, birkaç istisnai durum dışında, geniş bir aile politik olarak bir anlam ifade etmeyecek kadar küçük bir toplumsal gruptur. Bu yüzden de Berghe'nin bireysel üreme davranışı temellendirmesinden, kolektif ve politik çıkarımlara uzanan genellemesi eksik ve sorunludur. İkinci sorun ise köken mitleri ve gerçek biyolojik kökenlerin nadiren birbirleriyle ilişkilendirilebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden köken mitleri genellikle gerçek soy çizgisi hakkında bilinenlerle örtüşmemektedir (Smith, 2010, s. 56).

Öte yandan ilkçi milliyetçi çalışmalara yöneltilen eleştirilerin, ilkçi çalışmaların hatalı ve sorunlu yönlerini belirtmek gibi literatür katkılarının yanında farklı katkıları da söz konusudur. Bu eleştiriler, ilkçiliğe karşıt görüşlü kuramların ya da bakış açılarının ortaya çıkmasını veya var olanların gelişmesini sağlamak yönüyle literatüre katkı sağlamıştır. Bu yönüyle ilkçi milliyetçi çalışmalara getirilen eleştiriler ayrıca önem arz etmektedir. İlkçi bakış açısıyla ilgili dikkat edilmesi gereken bir diğer konu da yoğun eleştirilere konu olmasına karşın 20. yüzyılın ilk yarısına kadar etkili ve popüler olmasıdır (Korkmaz,

2014, s. 54). Bahsi geçen vakte kadar etnisite ve tarih kuramlarıyla birlikte ilerleyen ilkçi milliyetçi çalışmalar, literatürde zengin bir etnik yapı ve tarih çalışmaları birikimi olmasını sağlamıştır.

1.2.2. Modernist Milliyetçi Teoriler

Modernist milliyetçi teorilerin ilk olarak ne zaman ve kim tarafından başlatıldığı tartışmaya açık bir konu olsa da Karl Deutsch'un 1953 yılında yayımlanan 'Nationalism and Social Communication' isimli eseri ile Elie Kedourie'nin 1960 yılında yayımlanan 'Nationalism' adlı eseri bu alanda yapılmış ve yayımlanmış ilk çalışmalar olduğu görülmektedir. Öte yandan modernist milliyetçi yaklaşıma, kendi deyimiyle derli toplu bir şekilde bir büyük (Grand) teori kazandıran ilk isim de 1964 yılında yayımlanan 'Thought and Change' adlı eseriyle Ernest Gellner olmuştur. Bu öncü çalışmaların ardından milliyetçi literatüre en çok katkıyı yapan hatta bugün de etkisi devam eden kuramsal çerçeve modernist milliyetçi kuramlar olarak görünmektedir (Özkırımlı, 2008, s. 105).

Modernistlerin milliyetçilik hakkında düşüncelerine gelindiğinde ise ilk olarak belirtilmesi gereken olgu, onlara göre modernleşmenin insanlık tarihinde bir devrim yaratmış olduğu düşüncesidir. Bu devrim küresel anlamda ve devrimin gerçekleştiği zamana dek bilinen her şeyi kökten değiştirecek bir şekilde gerçekleşmiştir. Yani bu devrim ile modern öncesi tüm dönemler ve onların sosyolojik, siyasal, ekonomik ve kültürel sistemleri son bulmuştur. Deyim yerindeyse modernistlere göre geçmiş adeta yok olmuş, bugünle hiç alakası olmayan bir ülke ve unutulmuş bir düzen gibidir.

Yukarıda bahsedilmiş olan köktenci değişimlerin yaşandığını varsayan düşünceler üzerinde yükselen modernist milliyetçi teoriler birbirlerinden ciddi farklar ile ayrılrsa da benzer yanlarının da bulunduğu belirtilmelidir. Bu benzer yanlar aynı zamanda modernist teorilerin genel çerçevesini de oluşturmaktadır. Bu genel çerçeve ise dört ana varsayım üzerinde birleşmektedir. Bu varsayımlardan ilki ve en önemlisi millet ve milliyetlerin modern olgular olduğu varsayımdır. Bu varsayıma göre milletler ve milliyetçilik düşüncesi Fransız devrimi sonrasında Avrupa'da ortaya çıkmış ve gelişmiş ardından da tüm dünya siyasetinde var olmaya başlamış bir görüngüdür. Bu sebeple de modernist düşünürler tarafından milletlerin ve milliyetçiliğin ana vatanı Batı Avrupa olarak görülmektedir (Hayes, 2010, s. 11-12). İkinci varsayım, milletler ve milliyetçiliğin

kapitalist ekonomi, sanayileşme, laiklik ve kitle iletişiminin yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkmış bir görüngü olduğu varsayımdır. Üçüncü varsayım milletlerin, ilkçi milliyetçi düşüncelerin aksine, günümüze oldukça yakın bir döneme ait yapılar olduğudur. Yani milletler modernleşmenin getirdiği yenedünya düzeninde oluşan siyasi, sosyolojik ve hatta ekonomik boşlukların doldurulması ve yenedünya düzeninin oluşması için bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır. Dördüncü ve son varsayım ise milletler ve milliyetçiliklerin temelini meydana getirdiği düşünülen etnik yapıların esas itibariyle yapay, icat edilmiş ya da hayal edilmiş bir olgu olarak seçkinlerin iktidar mücadeleleri için bir kaynak ve araç olduğu yönündedir (Smith, 2002a, s. 26-27). Modernist milliyetçiliğe dair bu varsayımları derli toplu bir şekilde aktarmaya çalışan Elie Kedourie'ye göre ise milliyetçilik 19. yüzyılın ilk yıllarında Avrupa'da ortaya çıkmış batılı bir olgu niteliğindedir. Kedourie'ye göre modern anlamıyla milliyetçilik, tüm insanlığın millet esasına göre bölünüp dünyaya yayıldığı, milletlerin diğer her bir millet nezdinde, karşılıklı olarak, ayırt edici farklar ile tanındığı ve siyasal iktidarı kullanma konusunda meşruiyete sahip tek olgu olarak gelişen bir öğreti konumundadır (Kedourie, 1971, s. 1). Yine başka bir modern anlamda millet tanımına Sami Zubaida'da rastlanmaktadır. Zubaida'ya göre modern anlamıyla millet, sınırları belirli bir toprağa, milleti oluşturan tüm bireyleri bağlayan yasalar ve haklar bütününe, ortak bir ekonomiye ve ortak bir müfredat çerçevesinde genel eğitim anlayışına sahip olan bir oluşum şeklindedir (Zubaida, 1989, s. 329).

Modernistlerin ortak bir paydada birleşebildiği, yukarıda sayılmış olan varsayımlar dışında, anlaşmaya varabildikleri neredeyse başka bir konu yoktur. Zira modernist kuramların literatürdeki genişliğine bakıldığında bu ortak noktaların oldukça az olduğu düşünülmektedir. Çünkü modernistlerin her biri kendi kuramları çerçevesinde başka modernist kuramları eleştirmekte ve kendi kuramlarında bambaşka noktalara vurgu yapmaktadır. Modernistlerin milliyetçiliğe dair düşünceleri arasındaki farklılıklar, daha konunun en başında, onların milliyetçiliğin ilk ayak izlerine dair çıkarımlarına bakıldığında bile görülebilmektedir. Farklı modernist milliyetçilerin milliyetçiliğin ortaya çıkışına dair görüşlerini derleyen Calhoun'un da belirttiği gibi Liah Greenfeld'in milliyetçiliğin ilk izlerini İngiliz İç Savaşı'na yol açan olaylarda, Benedict Anderson'un Latin Amerika'da yaşanmış bağımsızlık mücadelelerinde, Peter Alter'in Fransız Devriminde, John Breuilly'nin ise Alman romantizminde milliyetçiliğe dair ilk modern

emarelerin ortaya çıktığını çalışmalarında yer verdikleri görülmektedir. (Calhoun, 2009, s. 13-14). Buradan da görüleceği gibi birden fazla modernist yazar hem tarihsel hem de vaka olarak birbirinden çok farklı olguları milliyetçiliğin ortaya çıkışı olarak kabul ederek birbirlerinden ayırmakta ve milliyetçiliğin ana sorularından olan milliyetçiliğin nerede ve ne zaman ortaya çıktığı sorusu üzerinde büyük bir ihtilaf içerisinde oldukları görülmektedir.

Diğer yandan modernist yazarlar milliyetçiliği açıklamaya çalışırken indirgeme yoluna gitmiş ve ekonomik, siyasi ya da kültürel farklılıkları esas alarak kuramlarını oluşturmuştur. Sahip oldukları bu farklılıklar nedeniyle de modernist yazarları türdeş tek bir başlık altında incelemek mümkün görünmemektedir. Bu noktada bazı milliyetçilik araştırmacıları anlam karmaşasını önlemek adına modernist kuramları ve yazarları çatı kavramlar altında birleştirerek aktarma yoluna gittiği görülmektedir. Bu sınıflandırmayı yapan araştırmacılardan biri Anthony Smith'tir. Smith'e göre modernist kuramlar esas aldıkları çıkarımlara göre beş farklı çatı kavram altında sınıflandırılabilir. Bu çatı kavramlardan ilki çalışmalarında sanayi devrimi ve kapitalizm gibi olguları esas alan, Tom Nairn ve Michael Hechter gibi yazarları kapsayan, 'sosyo-ekonomik' yaklaşımdır. İkincisi, çalışmalarında modernizasyonla birlikte değişen ya da gelişen kültürel öğeleri esas alan, Ernest Gellner gibi yazarları kapsayan, 'sosyo-kültürel' yaklaşımdır. Üçüncüsü, çalışmalarında milliyetçiliği iktidar olgusu gibi siyasal çıkarımlarla ilişkilendiren, John Breuilly gibi yazarları kapsayan, 'siyasi' yaklaşımdır. Dördüncüsü, milliyetçiliği seçkinlerin ideolojik çıkarları çerçevesinde açıklamaya çalışan, Paul R. Brass gibi yazarları kapsayan 'ideolojik' yaklaşımdır. Son olarak beşincisi ise milliyetçiliği yapay ya da hayali bir olgu olarak gören, Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson gibi yazarları kapsayan, 'inşacı' yaklaşımdır. Öte yandan milliyetçilikleri bu şekilde sınıflandıran diğer bir araştırmacı ise Umut Özkırımlı'dır. Özkırımlı'nın Breuilly'den ilham alarak oluşturduğunu belirttiği sınıflandırmasında, Smith'de olduğu gibi, modernist kavramları esas aldıkları olgulara göre üç çatı kavram altında birleştirmiştir. Buna göre ilk çatı kavram ekonomik dönüşüm; ikincisi toplumsal- siyasal dönüşüm; üçüncüsü ise toplumsal-kültürel dönüşümdür (Smith, 2010, s. 51-52; Özkırımlı, 2008, s. 106-107).

Yukarıda anlatılan sınıflandırma örneklerinden sonra, bu çalışma içerisinde her iki sınıflandırmadan da faydalanarak bir sınıflandırma yapılacağı ve modernist kuramların

bu şekilde aktarılmaya çalışılacağı belirtilmelidir. Bu doğrultuda ilk olarak Smith'in sınıflandırmasının özüne sadık kalarak, benzerlik göstermelerinden dolayı, siyasi, ideolojik ve inşacı yaklaşımlar tek bir çatı altında birleştirilecek ve siyasi yaklaşım şeklinde tek bir başlık altında toplanacaktır. Nihayetinde bu çalışma kapsamında kullanılması planlanan sınıflandırma Özkırımlı'nın sınıflandırmasında olduğu gibi ekonomik yaklaşım, kültürel yaklaşım ve siyasi yaklaşım şeklinde sınıflandırma başlıklarına denk gelecektir. Bu şekilde her iki sınıflandırmadan da yararlanılarak bir literatür anlatısı yapılacaktır.

1.2.2.1. Ekonomik Yaklaşım

20. yüzyılın ikinci yarısı Marksist düşünürler ve eylemciler açısından hareketli geçen yıllar olarak görünmektedir. Bu hareketliliğin temelinde üç ana neden yatmaktadır. Buna göre birinci neden, Avrupa'da yapılan millet tanımlarına göre doğal milletler olarak tanımlanmayan Nijerya, Hindistan gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde milli hareketlerin baş göstermesidir. Bu milli hareketler dönemin Marksist düşünce yapısının yeniden düşünülmesine yol açmıştır. İkinci neden, Breton, İskoç, Felemenk ve Bask gibi farklı batı milletleri arasında belirli bir uzlaşma ile içinde yer aldıkları milletlerle homojene yakın bir birliktelik kurduğu düşünülen toplulukların milli duygularındaki uyanış ve bu uyanışı takip eden milliyetçi talepleridir. Uzun bir zaman önce unutulduğu sanılan bu milliyetçi talepler, Batı Avrupa'nın yerleşik sistemini tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum da Marksistler için beklenmedik bir siyasal gelişme olmuştur. Üçüncü ve son neden ise çok büyük hacimli bütçeleriyle, uzmanlaşmış kadrolarıyla ve gelişmiş teknolojik imkânlarıyla neredeyse dünyanın her noktasına erişebilen çokuluslu şirketlerin yürüttükleri ticaret ve bilgi faaliyetlerinin ulus-devletlerin aşılamaz olarak görülen sınırlarını tehdit etmeye başlamasıdır. Bu durum da Marksistlerin milliyetçiliğe karşı düşüncelerini yeniden düzenlemeye sevk eden bir durum olarak görünmektedir. (Smith, 2002b, s. 29-30; Özkırımlı, 2008, s. 108-109). Tam bu noktada Klasik Marksizm'in ana hatlarını koruma gayesiyle Marksizm'i dönemin şartlarına göre yeniden düzenlemeye yönelik çalışmalar Marksist çevreler tarafından literatüre kazandırılmaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümüne konu olacak olan Tom Nairn'in Dengesiz Kalkınma Teorisi ve Michael Hechter'in İç Sömürü Teorisi çalışmaları da bu bağlamda hazırlanmış çalışmalar olarak görünmektedir.

1.2.2.2. Tom Nairn ve Dengesiz Kalkınma Teorisi

Tom Nairn, genç yaşlardan itibaren Marksist düşüncenin sıkı bir takipçisi, ülkesi İskoçya’da siyasi mücadelelerde aktif olarak boy göstermiş bir siyaset teorisyeni ve akademisyenidir. Marksist ideoloji içerisinde bir milliyetçilik teorisi geliştirmeye çalışan Nairn ‘eşitsiz kalkınma’ teorisini kurgularken Immanuel Wallerstein’in öncülük ettiği ‘Dünya Sistemleri Teorisinden’ etkilendiği görülmektedir.

Tom Nairn, milliyetçilik teorisinin Marksizm’in büyük tarihsel gelişimi içerisinde yaşanan bir başarısızlık olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Marksizmin bu başarısızlığının sebebi de milliyetçiliği hiç doğrudan ele almamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden dikkatli bir araştırma ile Marksist bir milliyetçilik teorisi kesinlikte ortaya çıkacaktır. Bir milliyetçilik teorisi ortaya çıkartacak olan bu araştırma için en başta yapılması gereken şey milliyetçiliği olumlu ve olumsuz yönleriyle bir bütün olarak kabul edip incelemeye başlamaktır. İkinci olarak yapılması gereken ise milliyetçiliğin ortaya çıkmasına dair ilk emareleri genel dünya tarihinde aramaktır. Bu sayede milliyetçilik hakkında ipuçları verecek genel tarihsel gelişimin neler olduğu araştırılabilecektir. (Nairn, 1981, s. 329-332).

Nairn’e göre milliyetçilik kavramı genel itibariyle hem materyalist hem de idealist felsefe kuramlarında, tüm toplumlar için gerekliliği elzem ve zorunlu olan bir gelişim aşamasıdır. Bu zorunluluğu Marksizm açısından açıklayan Nairn, Marksistler tarafından bir ulusal pazar ekonomisinin yaratılmasının içsel bir zorunluluk olduğunu ve bu yüzden de milliyetçiliğin Marksizm ideolojisini temel almış bir toplum için bile zorunlu bir evre olduğunu belirtir. Bu zorunluluk aynı zamanda bireylerin psikolojik ihtiyaçları için de geçerlidir. Milliyetçiliğin bireylere sağladığı kimlik kolay tanınırlık, ayırt edicilik gibi öznellikler sağlamaktadır. Bu yönüyle de milliyetçilik bir zorunluluk olarak görünmektedir (Nairn, 1981, s. 333-334).

Nairn’e göre milliyetçilik ilkçilerin öne sürdüğü gibi tüm toplumlar için geçerli olan bir ergenlik süreci değildir ya da bazı yazarların iddia ettiği gibi kentleşme ve sanayileşmenin kaçınılmaz bir ürünü de değildir. Milliyetçilik, tarihi 18. yüzyıla kadar uzanan, dünya ülkeleri arasındaki eşit olmayan ‘dengesiz’ kalkınmanın ürünüdür. Bu eşitsizlik modern tarihin gördüğü en büyük maddi gerçekliktir. Sanayi devriminin yerel olarak Batı Avrupa temelli bir süreç olmasından dolayı toplumlar bu eşitsizliğe zorlanmıştır. Bu zorlanma

nedeniyle de kalkınmış ülkeleri temsil eden Batı Avrupa ülkeleri dışında kalan (kalkınmamış) bölgeler için gelişme kavramı oldukça güçlü ve arzulanan bir istek olarak görünmektedir (Nairn, 1981, s. 335-336).

Batı Avrupalı düşünürlerin ilerlemeci düşüncesine göre kalkınma sürecini tamamlamamış çevre ülkeler bir vakit sonra kalkınmasını tamamlamış merkez ülkelere yetişecektir. Bunun sonucunda küresel ve homojen bir kalkınma seviyesine ulaşılabacaktır. Ancak gerçekte, kalkınmış merkez ülkeler geri kalmış çevre ülkeler üzerinde hem sosyo-ekonomik hem de kültürel anlamda tahakküm kurmuştur. Bu kaçınılmaz bir sonudur çünkü kalkınmış ile kalkınmamış ülkeler arasındaki gelişmişlik makası arasındaki fark kapatılamayacak kadar çoktur. Yine de çevre ülke halkları teorideki ilerleme düşüncesinin, uygulamada bir tahakküm altına alma amacı taşıdığını çabuk öğrenmiştir. Bu durum halkların kalkınma beklentisi içerisine girmesine engel teşkil etmese de ülkelerindeki kaynak eksikliği nedeniyle yaşanan kalkınmanın zayıflığı, beklentilerin altında kalmasına yol açmıştır. İşte bu noktada milliyetçiliğin icat edilmesinde kilit rol oynayan çevre ülke seçkinleri devreye girmiştir. Bu seçkinler, işleri kendi ellerine alarak halkın kalkınmaya dair taleplerini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Çevre ülke halkları merkez ülkelerdeki gibi fabrikalar, meclisler ve okullarla donanmış şehirler, sistemler talep etmişlerdir. Bunu yapmanın yolu da merkez ülkelerin sistemlerini kopyalamaktan geçmektedir. Ancak bunu yaparken merkez ülkelerden gelecek herhangi bir yabancı tahakkümüne karşı çıkmışlardır. Merkez ülkelerin olası bir tahakkümüne karşı koymanın yolu da kendi özne, ayırt edici kimliğinin farkında, millet bilincine ulaşmış bir topluluğun oluşmasından geçmektedir. Bunu da alt sınıfları kalkınma mücadelesine davet ederek yapmışlardır. Bu davet için popülizme ve tarihin manipülasyonuna başvurulmuştur. Yani geçmişin kahramanları ve onların hikâyeleri veya mitlere vurgu yapılarak oluşturulan davet, halkın anlayacağı bir dile indirgenmiştir. Bu şekilde, milletler kalkınma için ellerindeki tek kaynakla yani kendileriyle (milletleriyle) zorunlu bir çaba içerisine girmiştir. (Nairn, 1981, s. 337-341).

Yukarıda anlatılmış olan, milliyetçiliğin ortaya çıkmasına sebep olan bu süreç, Nairn'ın tabiriyle modern Janustur¹. Milliyetçilik, varlıklarını devam ettirmek ve refah içinde bir gelecek isteyen halkların, bu talepleri için, mücadele etmesi ve bunu yaparken de bir yönlerinin geçmişe bir yönlerinin ise geleceğe bakması halidir. (Nairn, 1997, s. 71)

Nairn'e göre kapitalizm, eşit kalkınma gibi bir göz boyama ile insanları birleştirmek için acımasızca dünyaya yayılacağını düşünürken yukarıda bahsedildiği gibi bir parçalanmaya yani milliyetçiliğe sebep olmuştur. Ona göre milliyetçilik tarihinin en temel faktörlerinin de göstereceği gibi milliyetçilik ideolojisi her zaman çevre ülkeler tarafından üretilmiştir. Bu yüzden milliyetçilik, modern dünya düzeni içerisinde 'geri' olarak yeniden tanımlanan ve bu sebeple ilerlemeyi ve yüksek refah seviyesini arzulayan ülkelerin, modernizasyonun etkileme gücünü ve faydalarını kendi yararları için benimsemelerinden ibarettir (Nairn, 1981, s. 341-343; Nairn, 1997, s. 71).

Eşitsiz kalkınmanın diyalektik bir süreç olduğunu belirten Nairn'e göre, genel kanının aksine İngiltere, Fransa ya da Amerika Birleşik Devletleri gibi egemen ülkeler milliyetçiliği icat etmemişlerdir. Çünkü onlar merkez ülkelerdir ve zaten milliyetçilik için elzem faktör olan modern kalkınmayı tesis etmişlerdir. Bu yüzden de başlangıçta milliyetçiliğe ihtiyaç duymamışlardır. Ancak ulus-devletler yoluyla milliyetçiliğin dünya siyasetine yön veren ana ideoloji olmaya başlamasıyla merkez ülkeler de çevre ülkelerin icat ettiği bu yeni ideolojiyi benimsemeye başlamıştır. Sonuç olarak milliyetçilik, diyalektik bir şekilde merkez ülkeler ile çevre ülkelerin sürekli birbirlerini değişime zorladığı, kazananı bilinmeyen bir mücadele şeklinde siyasal hayata dâhil olmuştur (Nairn, 1981, s. 344-345).

Nairn için bugünün şartlarında eşitsiz kalkınma teorisinin ne anlam ifade ettiğine dair ipuçları arandığında ise onun bir röportajda sarf ettiği sözlere dikkat çekmek gerekmektedir. Buna göre Nairn röportajda, dünyanın hala hazırda bekleyen yeterince sayıda milliyetçiliği barındırdığını ve bu milliyetçiliklerin ne olduğuna dair de belli ölçüde bir netlik olduğunu; büyük ihtimalle de milliyet kavramının varlığını sürdüreceğini, çeşitleneceğini ve daha da yoğunlaşacağını belirtmektedir (Nairn, 2019, s.

¹ Roma mitolojisinde, Roma şehrinin girişinde, biri ileriye biri de geriye bakmak üzere iki tane yüze sahip olan pagan tanrı figürü (Grimal, 1997, s. 312-313). Tom Nairn'in bir metafor olarak çalışmalarında kullanmasından sonra Janus figürünün birçok yazar tarafından kullanıldığı ve popülerlik kazandığı görülmektedir.

84). Buna ek olarak Nairn, milliyetçiliğin gelişimi ve bugün geldiği noktanın, öncülleri tarafından hayali bile zor olan; yaratıcılarını bile şaşkınlığa uğratacak seviyeye geldiğini belirtmektedir (Nairn, 1997, s. 72). Nairn'in bu sözlerinden milliyetçiliği hala önüne geçilmesi çok güç olan ve dünya siyasetine yön vermeye devam edecek olan bir ideoloji olarak gördüğü söylenebilmektedir.

Bu noktadan itibaren, Nairn'in teorisine yöneltile eleştirilere gelindiğinde ise onun teorisi indirgeme hatasına düşen, gerçeklerle uyuşmayan ve eski Marksist öğretilerin izinden giden şeklinde eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir.

Nairn, Smith tarafından indirgemeci olmak ve tarihsel hatalara düşmekle eleştirilmiştir. Smith'e göre Nairn'in milliyetçiliklerin ortaya çıkmasını ekonomi gibi tek bir çıkarım üzerinden formüle etmesi milliyetçiliği anlamlandıramayacak kadar kaba ve zamanlamasını ölçemeyecek kadar basittir. Ayrıca milliyetçiliğin sadece çevre halkların basit bir çıkar ilişkisi olarak görmek de yine kuramı indirgemeci ve yanlış kılmaktadır. Çünkü gerçekte milliyetçiliğin ortaya çıkması çok daha karmaşık, anlaşılması zor ilişkiler sonucunda meydana gelmektedir. Öte yandan sadece çevre halklar üzerinden bir etnik tanım yapmak hem bilinen milliyetçilikler arasında tarihsel bir hata yapmaya hem de yanlış çıkarımlarda bulunmaya sebep olacaktır. Smith eleştirisinin haklılığını kanıtlamak adına Nairn'in teorisi ile açıklanamayacak olan bazı milliyetçilikleri örnek olarak vermiştir. Bu örneğe göre Avrupa'da Sırlar, Yunanlılar ve Polonyalıların; Asya'da Araplar ve Japonların milliyetçi hareketlerinin kapitalist ekonominin yol açtığı eşitsiz gelişmeden önce başladığını belirtmektedir. Smith, örneklerle desteklediği eleştirisinde sonuç olarak Nairn'in teorisinin gerçeklerle uyuşmadığını ve tarihsel bir yanlgı içerisinde olduğunu belirtmektedir. (Smith, 1983, s. xvii-xviii).

Nairn'in çalışmasına getirilen diğer bir eleştiri ise modernist bir teori oluşturmaya çalışmış olmasına rağmen gelişmiş ülkelerin kökenlerini sorgulamamasına yöneliktir. Gelişmiş ülkelerin milliyetçi tutumlarına dair yaptığı bu ön kabul ile bu ülkelerde var olan milliyetçiliği, ilkçilerde olduğu gibi, verili saymaktadır. Nairn'in bu yaklaşımı kendisini, aynı zamanda Nairn'in memleketi de olan İskoçya'ya karşı yaklaşımında göstermektedir. Anderson'un belirttiği gibi Nairn milliyetçi eğilimlere kapılarak kendi memleketinin halkı olan İskoçları, hiç şüphe duymadan, ilksel bir veri olarak, yani doğal kabul etmektedir (Anderson, 2017, s. 105). Buradan da anlaşılacağı gibi Nairn kendi etnik

topluluğu olan İskoç milletini kökleri unutulmuş bir geçmişte yatan kadim bir yapı olarak görmektedir. Bu da onun milletleri tarihi ve tarihi olmayanlar şeklinde eski Marksist öğretilerin peşinden gitmekle ve modernist bir kuram üretmeye çalışmasına rağmen ilkö çıkarımları kullanmakla eleştirilmesine yol açmıştır (Özkırmı, 2008, s. 117-118).

1.2.2.3. Michael Hechter ve İç Sömürü Teorisi

Milliyetçiliği emperyalist sömürü düzeninin bir çıktısı olarak gören ve bu ekonomik çıkarım üzerinden teori geliştiren bir diğ er isim ise Amerikalı Sosyolog Michael Hechter'dır. Hechter'ın iç sömürü teorisi hem modern milliyetçilik teorilerine yeni bir araştırma alanı kazandırmasıyla hem de milliyetçiliğe dair çalışmalarda istatistik biliminden yararlanan ilk çalışma olmasıyla dikkat çekmektedir (Page, 1978, s. 296).

İç Sömürü teorisi tıpkı, yukarıda bahsi geçen, dengesiz kalkınma teorisinde olduğu gibi milliyetçiliğin oluşumunu merkez ve çevre arasında yaşanan gerilimden kaynaklandığını savunmaktadır. Ancak her iki teori arasındaki farkı anlamak adına dikkat edilmesi gereken ana husus Nairn'in merkez ve çevre tanımı genel bir anlamı ifade edecek şekilde, makro anlamıyla, dünya çapında ülkeler arasındaki eşitsizliği esas alır iken Hechter'ın merkez ve çevre tanımı, daha mikro anlamda, tekil olarak bir devletin içerisinde yer alan bölgeler arasında yaşanan eşitsizliği ve gerilimi ele almasıdır.

Modern devletlerin kalkınmak için benimsediği ana modelin aslında 'yayılmacı' model olduğunu belirten Hechter bu modelin üç ana aşamayı ön gördüğünü belirtmektedir. Buna göre ilk aşama 'sanayileşme öncesidir'. Bu aşamada merkez ve çevre arasında sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik anlamda büyük farklar bulunmaktadır. Bu sebeple birbirleriyle etkileşime girmelerini gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Ancak bu farkın belirli bir zaman sonra azalmaya başlaması ile merkez ve çevre arasında ilişkiler artmış ve ikinci aşama olan 'sanayileşme' başlamıştır. Yayılmacı model açısından en önemli görülen aşama sanayileşme aşamasıdır. Buna göre sanayileşme sayesinde merkez ve çevre bölgeler arasındaki etkileşim artacaktır. Bu sayede merkez yapılar kolay ve hızlı bir biçimde çevre toplumlar arasında yayılma gösterebilecektir. Bu yayılma sayesinde de merkez ve çevre arasındaki heterojen yapıyı oluşturan sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik farklar ortadan kalkarak homojen bir yapıya ulaşılacaktır. Bu süreci takip eden üçüncü aşamaya göre ise merkez ve çevre diye ikili bir ayrımı gerektirecek refah düzeyi ve kültür farkı gibi eşitsizlikler yok olacaktır. Çünkü çevre bölgeler de merkez yapıya ait olan

üstünlüklere erişmiş olacaktır ve siyasi faaliyetler toplumun genelini temsil edecek şekilde partiler üzerinden yürütülecektir. Ancak Hechter'e göre yayılmacı model teorisi pratikte çok iyimser sonuçlar vaat ederken pratiğe geçildiğinde gerçekte olandan çok uzak bir görüntü içerisindedir. Onun için daha anlamlı olan model 'iç sömürgecilik' olarak adlandırdığı modeldir. Hechter'in bu modeli, yayılmacı modelin tam aksine etkileşim sonucu çevre bölgelerin merkez yapıya benzeşmesine değil, merkez yapının çevre bölgeleri sömürerek güç elde etmesine ve çevre ülkeler üzerinde siyasal tahakküm kurmasını öngörmektedir. Bunun sonucunda, tikel bir devlet içerisinde, gelişmiş bir merkez yapı kesimi ve az gelişmiş bir çevre bölgeler kesimi şeklinde iki parçalı bir halk yapısı oluşacaktır. Bu gelişmişlik farkı neticesinde de gelişmiş olan merkez yapı, ülkenin ekonomik kaynakları ve siyasal iktidarına erişimini tekelleştirmeye çalışacaktır. (Özkırımlı, 2008, s. 123-124; Gürses, 1998, s. 33-34).

Diğer yandan merkez yapı toplumsal hayat içerisindeki aktörlerin paylaşımına tahakküm koyarak, toplumsal açıdan en seçkin rolleri kendi grup üyelerine ayıracaktır. Bu seçkin rollere çevre bölgelerden bireyler uygun görülmecektir. Bu uygulamaya 'kültürel iş bölümü' adı verilmektedir. Kültürel iş bölümü, yasal açıdan direkt olarak devletin müdahalesiyle yasaklamalar koyarak ya da fiili açıdan ayrılıkçı politikalar yoluyla gizli bir şekilde yapılabilmektedir. Nihayetinde kültürel iş bölümü genel toplum içerisinde bir 'biz' ve 'ötekiler' ayrımı yaratmaktadır. Bu ayrım, tikel bir ülke içerisinde artık birleşme ihtimali bulunmayan merkez ve çevre diye iki grubun kesin çizgilerle oluşmasına sebep olmaktadır. Bu gruplar arasındaki ayrım da etnik sembolleri ve kültürel farklılıkları esas alınarak yapılmaktadır (Özkırımlı, 2008, s. 125; Verdery, 1979, s. 378-379).

Hechter, iç sömürgecilik sonucunda oluşması muhtemel olan durumları üç öngörü ile açıklamaktadır. Buna göre ilk öngörü, merkez yapı ve çevre toplumlar arasındaki eşitsizliğin artmasına paralel olarak çevre bölgelerin kendilerini dışarıya karşı kapatmasının da artacağı yönündedir. Bunun sonucunda çevre bölgeler, ülke içerisinde, bir siyasal bütünleşme fikrini kabul etmeyecek duruma gelecektir. İkinci öngörü, çevre topluluklar içerisindeki etkileşimin artmasına paralel olarak topluluğun içerisindeki dayanışmanın da artış göstereceği yönündedir. Üçüncü ve son öngörü ise çevre topluluklar arasındaki dil, gelenek ve din gibi belirleyici kültürel faktörlerin artmasına paralel olarak çevre topluluklara mensup olan bireyler arasındaki dayanışma da artış gösterecek şeklindedir (Özkırımlı, 2008, s. 125-126).

Çevre bölgelerin az gelişmiş toplumları, yukarıda sıralanan öngörüler sayesinde merkez yapıya (devlet milliyetçiliği) karşı tepki göstererek ona eşit hatta ondan üstün olduğuna dair çıkarımlar üretmeye başlayacaktır. Bu da en nihayetinde kendilerini bir millet olarak tanımlamalarına (çevresel milliyetçilik) ve bağımsızlık talep etmelerine sebebiyet verecektir. Bu bağımsızlık talebi ile etki alanlarını devletin etki alanına yakınlaştırmak isteyen çevre halklar siyasi faaliyetler içerisine gireceklerdir. Bu şekilde de milliyetçilik, modern devlet sistemlerinin bir çıktısı halinde meydana gelmiş olacaktır (Roger, 2008, s. 71; Jaffrelot, 2010, s. 29).

Bu noktadan itibaren Hechter'in kuramına yöneltilen eleştirilere gelindiğinde ise Hechter'de Nairn gibi indirgemeci olduğuna ve teorisinin gerçeklerle uyuşmadığına dair eleştirilere tabi tutulmuştur.

Yöneltelen ilk eleştiriye göre devletin oluşum süreci, iç sömürü teorisinin iddia ettiği gibi, milliyetçiliklerin ortaya çıkmasındaki tek ve en önemli faktör olmadığı yönündedir. Bu eleştiri doğrultusunda Hechter'in iddiasını çürütecek örnekler vermek gerekmektedir. Bu doğrultuda verilecek örneklerden ilki, bir toprak edinme gayesinde olmayan diaspora milliyetçiliklerinin, iç sömürü teorisinin iddiasının aksine, dış etkenlerden bağımsız bir şekilde ortaya çıkabilmesidir. İkinci örnek Avrupa ülkelerinde bulunan çoğu çevre bölgenin ciddi sıkıntılar yaşamadan merkez yapı ile birleşebilmiş olmasıdır. Bu da Hechter'in iddia ettiği gibi devletleşmenin sorunsuz bir şekilde otomatik olarak milliyetçiliğe sebep olduğu fikrini çürütmektedir. Üçüncü ve son örnek ise bazı milliyetçilik çeşitlerinin direkt olarak bir yönetime karşı başkaldırı şeklinde gerçekleşmediği yönündedir. Yani bazı milliyetçilik türleri bir iktidar boşluğu ortamında, dolayısıyla merkezi bir yapıyla çekişme içerisine girmeden de oluşabilmektedir (Jaffrelot, 2010, s. 29-30). Sonuç olarak Hechter'de, Nairn'de olduğu gibi, milliyetçiliği ekonomi gibi sadece tek bir sebep üzerinden açıklamaya çalışmakla ve onun karmaşık yapısını görmezden gelerek ve tek bir kategoriye indirgemeye çalıştığı yönünde eleştirilmiştir.

Smith, Hechter'in teorisini indirgemeci olarak eleştiren bir diğer isimdir. Smith'e göre iç sömürü teorisi kültürel bölünmeleri ve etnik yapıların oluşumunu tamamen ekonomik ve incelemeye tabi tutulan herhangi bir milliyetçiliğin vücut bulduğu ülkenin coğrafi özelliklerine göre oluşabilecek yapılar olduğunu varsayarak milliyetçiliğin karmaşık meydana gelme süreçlerini indirgemektedir. Smith'in de belirttiği gibi modern

milliyetçiliklerin oluşumuna dair sadece Çingeneler, Yahudiler ve Siyahilerin milliyetçi protestoları incelendiğinde bile milliyetçiliklerin oluşumunun sadece ekonomik sebeplere indirgenemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Smith'e göre iç sömürü teorisinin örnek olarak alıp incelediği milliyetçilik türlerinin oluşumu, Avrupa'da bir nebze de olsa geçerliliğe sahip olmasına rağmen, İskoç, Bask ve Katalan gibi bir kalkınma problemi yaşamayan halkların milliyetçi hareketlerini açıklayamamaktadır. Çünkü ayrılıkçılığı esas alarak gelişim gösteren ve varlığını koruyan etnik yapıları doğru bir şekilde temellendirememiştir. Bu sebeple iç sömürü teorisi milliyetçiliği açıklamak adına ürettiği çıkarımlarda, ekonomik indirgeme hatasının yanında bölgesel olarak da indirgeme hatasına düşmektedir. (Smith, 1983, s. xv-xvı; Smith, 2003, s. 61-62).

1.2.2.4. Kültürel Yaklaşım

Milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumunu kültürel çıkarımlar çerçevesinde incelemeye tabi tutan bu yaklaşımın öncülerinden Ernest Gellner milliyetçiliği bir çeşit yüksel kültür ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışırken, Benedict Anderson ise milletleri hayali birer cemaat olarak açıklamaya çalışmıştır. Bu iki çalışma şu ana kadar milliyetçilik literatüründe en çok atıf alan ve üzerine en çok eleştiri çeken çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. Bu iki araştırmacının çalışmalarına ek olarak yine kültürel milliyetçilik alanında yapılmış bir çalışma niteliği taşıyan ve yine onlar kadar ciddi ve önemli bir çalışmaya imza atmış olmasına rağmen çalışmaları ana dili Çekçe' den geç bir tarihte dünya dillerine çevrilmesi nedeniyle dünya kamuoyu tarafından geç tanınmış olan Miroslav Hroch çalışmanın bu kısmı içerisinde yer alacaktır.

1.2.2.5. Ernest Gellner ve Yüksek Kültür

Çek asıllı sosyal bilimci Ernest Gellner milliyetçiliğe yönelik bir büyük (grand) sosyolojik kuram oluşturma gayesindedir. Onun kuramı kapsamının genişliği ve ayrıntılarıyla, milliyetçilik çalışmaları arasında, kendine özgü ve öncü bir yer edinmiştir. Gellner milletleri görünürde olan siyasal ya da ekonomik özelliklerinden çok onu sanayileşme sürecinin dönüştürücü etkisiyle birlikte dünyada bir yüksek kültüre duyulan ihtiyacı karşılamak üzere meydana getirilmiş olan bir görüngü olarak ele almaktadır (Ersanlı, 2001, s. 116)

Gellner'e göre milliyetçilik özünde, siyasal yapılar ile milli yapıların çakışmalarını ve uyumlu hale gelmesini öngörmektedir. Yani milliyetçilik esasında bir toplum içerisindeki bireylerin etnik farklılıklarının siyasal farklılıkların ötesine geçmemesi ve bir ulus-devlet içerisindeki etnik farklılıkların iktidarı elinde bulunduranlar ve yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır (Gellner, 1992, s. 19-20)

Bugünün dünyasında bir milleti olmayan insanı düşünmek modern insanın düşünce dünyasını bir hayli zorlamaktadır. Bunu bir benzetmeyle açıklayan Gellner, bu benzetme için Adelbert von Camisso'nun gölgesini kaybeden bir adamdan bahsettiği romanını² konu alır. Roman içerisindeki ana kahraman bir gün uyandığında artık gölgesi yoktur ve bu anormalliği fark eden diğer insanlar gölgesi yok diye onu dışlamaktadır. İşte bu noktada gölgesi olmayan adam ile bir milleti olmayan insan arasında bir benzerlik vardır. Milleti olmayan bir insan bugünün dünyasında kendisine bir yer bulamayacak veya bulsa bile dışlanacaktır. Gellner, ilkçilerin iddia ettiği gibi bir insanın doğuştan gelen duyu organları olduğu gibi bir milleti de vardır çıkarımının yanlış olsa da bugünün modern dünyasında millet kavramının insanoğluyla bütünleştiğini belirtmektedir. Bu sebeple bir insanı milleti olmadan düşünmek imkânsız denecek kadar zordur (Gellner, 1992, s. 26-27).

Gellner milliyetçiliğe dair çıkarımlarına, insanlık tarihini tarım öncesi (avcı-toplayıcı topluluklar), tarım ve sanayi dönemi olmak üzere 3 ayrı tarihsel dönemden geçtiğini belirterek başlamaktadır. (Gellner, 1992, s. 25).

Tarım öncesi toplumlarda herhangi bir merkezi siyasi güce rastlanamayacağı için milliyetçiliğin deneyimlenmesi de olası bir durum değildir.

İkinci dönem olan tarım çağında ise merkezi siyasi yapılar mevcuttur. Ancak bir yanda yönetici sınıf bir yanda halk şeklinde keskin bir ayrımla kendini gösteren toplumsal yapı, kültürü toplum içerisinde sınıfsal ayrımın bir kaynağı olarak kullanmaktadır. Yani toplum içerisinde kültür, siyasal sınırları belirginleştirmekten ziyade küçük grupları tek tek ayırt etme, farklılaştırma görevi görmüştür. Öte yandan bu dönemde küçük bölgelerde yaşayan köylü toplulukları içe kapanık bir şekilde hayatlarını devam ettirmektedir. Bu içe kapanıklığın sebebi de siyasal zorunluluklardan ziyade köylüler arasındaki ekonomik

² Adelbert von Camisso'nun 'Peter Schlemihl' isimli eseri Türkçe tercüme olarak 'Peter Schlemihl'in Olağanüstü Öyküsü' olarak yayımlanmıştır.

çıklarından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde hiç kimsenin kültürel homojenleşmeden bir çıkarı yoktur. Böyle bir düzen içerisinde, bir bireyin hangi kültürel geçmişe sahip olup olmadığı muğlaklığı nedeniyle kültürler çok karmaşık şekilde çoğalma eğilimi içerisinde. Bugünkü anlamıyla sabit ve eni sonu bilinen tek bir kültüre sahip olunması da dönem içerisindeki bireyler açısından bir anlam ifade etmemektedir (Gellner, 1992, s. 35-39; Gellner, 1996a, s. 369).

Son dönem olan sanayileşme çağına gelindiğinde ise evrensel boyutta bir okuryazarlık seviyesine ulaşmış (eğitim görmüş), teknik anlamda gelişmişlik sağlamış bir toplum, kültürel açıdan temel niteliği taşımaktadır. Bu dönemde tarım döneminin aksine kültür ayırt edici değil birleştirici bir olgu olarak görülmektedir. Sözelimi, sanayi dönemi toplumlarının üyeleri, geride kalan tarım dönemin aksine, sınıflar arası geçiş yapabilmektedir. Ancak modern bireyin sınıflar arası geçiş ya da geriye kalan tüm toplumsallaşma olgularını gerçekleştirmesi için ön şart örgün eğitimden geçmektir. Yani artık bireyler açısından iş sahibi olabilmeleri, itibarları, öz saygıları ve hatta tüm hayatları aldıkları eğitimle birlikte elde edilen olgulardır. Toplumsallaşma, bu sayede eğitim almış olmak anlamı taşıyan evrensel bir olgu haline dönüşmüştür. Toplum içerisinde bir kimlik sahibi olmak isteyen insan ya da başka bir deyişle bugünün toplumsal şartları içerisinde bir kimliğe sahip olmak ‘zorunda’ olan insan, bu kimliği meşruluğu herkes tarafından kabul edilmiş genel eğitim sayesinde elde etmektedir. Öte yandan bu eğitim faaliyetlerinin gerçekleşmesi için büyük bir ağ ve maliyetli altyapılar gerekmektedir. Böyle bir maliyetinin altından kalkabilecek ve böylesi büyük bir ağa sahip olan tek yapı da devlet olduğundan, eğitim faaliyetleri yalnızca devlet eliyle gerçekleştirilebilmektedir. Bu yüzden eğitim devletin kontrolünde ve denetimindedir. Başka bir deyişle bir bireye kimliğini devlet vermektedir. Devlet ve kültür, eğitim sayesinde bu şekilde bir bağıntı içindedir. Bu da küçük yerel topluluklara kadar eğitimi ulaştıran devlet sayesinde toplumsallaşma (milletleşme) zorunluluğunun kaçınılmaz olduğunu işaret etmektedir (Gellner, 1992, s. 74-78; Gellner, 1996a, s. 368).

Gellner’e göre sanayileşme sonrasında oluşan milliyetçilikler bir sonuçtur ve bu sonuç bir zorunluluktur. Yani sanayileşme çağı beraberinde milliyetçiliği de getirmiştir. Bu çağ toplumsallaşma açısından bir zorunluluk olarak gelen milliyetçiliği siyasal veya kültürel ya da her ikisinin birden değiştiği uyum çağıdır (Gellner, 1992, s. 80). Deyim yerindeyse,

modern dönemde insanoğlu artık, tarım devrinde olduğu gibi bir krala, feodal beye ya da dini lidere değil, bir kültüre sadakat gösterme eğilimi içerisinde (Gellner, 1992, s. 74).

Gellner teorisinin temellerini oluşturan kültürleri ise bitkilere benzetmektedir. Bitkilere benzettiği bu kültürleri ise yabani ve bahçe kültürleri diye ikiye ayırarak açıklamıştır. Buna göre yabani kültürler insan hayatının bir gerekliliği olarak kendiliğinden var olan kültürlerdir. Bu kültürler özel bir ilgi veya gözetim olmadan var olmakta ve gelecek nesillere aktarılmaktadır. Bahçe kültürleri ise yabani kültürlerden elde edilmiş olmasına rağmen devlet tarafından gösterilen özel ilgi ve iyi bir gözetimle dönüşüm göstermişlerdir. Bu dönüşüm ile birlikte modern dönemin olmazsa olmazı haline gelen yüksek kültüre dönüşmüşlerdir (Gellner, 1992, s. 95-96).

Toparlanacak olursa, modern dönem ortak bir müfredatla eğitilmiş bir toplum amaçlamaktadır. Eğitim ile etnik kimliklerini elde eden vatandaşlar ise ortak yüksek kültür olarak kabul edilen ulus-devletleri ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir devlet eğitim sayesinde, yüksek kültürün nesilden nesile aktarılmasını ve bu aktarımın denetlenmesini sağlamaktadır. Bu durum, kültürlerin sınıflar arası farkları ortaya çıkarıp sınıfları yerli yerinde tutma amacıyla kullanıldığı tarım dönemine nazaran kültüre daha benzeşme odaklı ve eşitlikçi bir misyon yüklemektedir (Gellner, 2012, s. 179).

Gellner daha sonraki çalışmalarında, yukarıda belirtilen tarımsal dönemden, sanayi dönemine geçişe dair yeterince açıklayıcı olamadığını düşünüp, yeni eklemeler yapmıştır. Bu geçiş dönemine ilişkin eklemelerini ise beş ayrı evre şeklinde açıklamaktadır. Bu evreler (Gellner, 1996b, s. 111-127):

- Başlama çizgisi (Baseline): Etnik kökenlerin hala açık bir şekilde mevcut olmadığı ve etnisite ile siyasi meşruluk arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığı evredir.
- Milliyetçi ayaklanma (Irredentism): Bu evrenin siyasi sınırları ve farklılıkları bir önceki evreden miras alınmıştır. İlk evreden tek farklı yanı etnisitenin artık siyasi bir öge olarak kabul edilmeye başlamasıdır. Bu evrede artık eski dönemin siyasal sistemi ve sınırları milliyetçi hareketin baskısı altına girmeye başlamıştır.
- Milliyetçi ayaklanmanın zaferi ve kendini yok etmesi (National Irredentism triumphant and self-defeating): Bu evrede çok-etnik yapılı imparatorluklar çökmüştür. Bununla birlikte soyluluğa dayanan yöneticiliğin ve dini yönetimin meşruiyeti de son bularak milliyetçilik ana meşruiyet kaynağı haline gelmiştir.

Milliyetçi hareketi başlatan etnik grup, eski İmparatorluklar yerine yeni milli devletini kurmaktadır. Ancak yeni kurulan devletin, içerisinde bulunan, eski İmparatorluğun çok-etnikli yapısından kalma azınlıklar ile mücadelesi onun sonunu getirecektir.

- Gece ve sis (Nacht und Nebel)³: Bu evrede ulus-devletler içerisinde etnik açıdan homojen bir yapı tesis etmek isteyen milliyetçiler asimilasyon gibi daha barışçıl yöntemler yerine toplu katliamlar, zorla göç ettirme hatta soykırıma varan yöntemlere başvurmaktadırlar. Kullandıkları bu yöntemler nedeniyle de bu evrede milliyetçi hareket ahlaki normlardan uzaklaşmaktadır.
- Sanayileşme sonrası: Milliyetçiliğin bir hareket olarak başlarken esas aldığı değerlerin büyük oranda yerine getirilmiş olduğu bu evrede, refah düzeyinin artması ve halk arasındaki kültürel birlikteliğin artması milliyetçiliğin eski katılığının azalmasına sebep olmaktadır. Ancak bu durum milliyetçiliğin yavaş yavaş yok olacağı anlamına gelmemektedir.

Yukarıda bahsedilen kuram çerçevesinde görüleceği gibi Gellner milliyetçiliğe dair bir büyük teori kurma gayretindedir. Ancak yine de yaşanabilecek büyük ekonomik ya da teknolojik gelişmeler neticesinde yaşanabilecek özel koşulların milliyetçiliğin genel tanımlardan uzak versiyonlarının onun teorisi dışında etkileyebileceğini de belirtmektedir. Öte yandan Gellner, teorisi kapsamında bugünün milliyetçilikleri hakkında cesur bir çıkarımda bulunmayı da ihmal etmemektedir. Bu çıkarıma göre toplumlar artık dini sembollere tapınmak yerine modern, kendi kendine işleyen bir üst kültür ve modern bireylerin kendisinin oluşturduğunu, koruyup kolladığını zannettiği bir gelenek ile dans edip müzik söyleyerek kutlama merasimleri yapmaktadır (Gellner, 1992, s. 85,109).

Bu noktadan itibaren Gellner'e yönelik eleştirilere geçildiğinde ise Gellner'in teorisinin hem genelleyici yapısı hem de cesur ifadeleri nedeniyle diğer milliyetçilik araştırmacıları tarafından pek çok eleştiriye tabi tutulduğu belirtilmelidir.

Ele alınacak eleştirilerden ilki Anderson tarafından, Gellner'i kültürlerin uydurma ve sahte olduğu iddiasına yönelik eleştirisidir. Ona göre gerçekte bir toplumsal birimin en

³ Gellner bu evrenin orijinal ismi için Almanca bir ifade olarak 'Nacht und Nebel' ifadesini tercih etmiştir. Nacht und Nebel ifadesi İkinci Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından yapılmış bazı gizli operasyonları belirtmek için kullanılmıştır (Gellner, 1996b, s. 112)

küçük ve ilkel birimi olan köyler dışındaki tüm toplumsal birimler hayal edilmiştir. Bu birimler Gellner'in iddiasına göre gerçek ya da sahte olarak incelemeye tabi tutulmaktadır ancak bu yanlış bir çözümlemedir. Anderson'un bakış açısına göre doğru olan bu birimlerin hayal edilme şekillerine göre ayırt edilmesidir. (Anderson, 2017, s. 21).

İkinci eleştiri Gellner'in teorisinin evrensel olduğuna dair iddiasına gelmektedir. Buna göre Gellner'in teorisi 18. yüzyılda Fransa'da ve İngiltere'de meydana gelen ilk milliyetçi emareleri açıklayamamaktadır. Çünkü her iki ülkede de milliyetçi duygular, Gellner'in iddiasın aksine, sanayi devriminden önce vücut bulmaya başlamıştır. Bu durum Gellner'in teorisinin milliyetçiliğin ideolojik anlamıyla değil milli duyguların oluşumuyla ilgilendiğinin ve kavramları karıştırdığını kanıtlamaktadır. (Jaffrelot, 2010, s. 40). Bu durum da milliyetçiliğe dair kavramların birbirlerine yakın anlamlar ihtiva etmesi ve küçük farklarla birbirlerinden farklılaşması nedeniyle literatürde bir anlam karmaşasına neden olmaktadır.

Üçüncü eleştiri ise Smith tarafından Gellner'in yüksek kültürler vurgusuna yöneliktir. Smith'e göre, Gellner'in milliyetçiliklerin meydana gelmesi için elzem bir şart olarak gördüğü yüksek kültüre dönüşme ve eklemlenme vurgusu sorunludur. Çünkü bazı etnik gruplar seçkinlerden ve onların yüksek kültüründen yoksundur. O halde bu tip güçsüz etnik gruplar nasıl milliyetçi hareketlere dönüştü sorusu Gellner'in teorisinin açıklayamayacağı bir soru olarak görünmektedir (Smith, 2003, s. 38). Bu da Gellner'in iddia ettiği gibi yüksek kültür teorisinin dünya üzerinde farklı sosyal, ekonomik, siyasi ve coğrafi koşullardan etkilenecek meydana gelmiş birbirinden oldukça farklı niteliklere sahip milliyetçiliklerin aynı kefiye konarak, türdeş oluşumlanmış gibi açıklanamayacağını kanıtlamaktadır.

Dördüncü eleştiri ise Gellner'in teorisinin aşırı işlevsel nitelikte kurgulanmış olmasına yöneliktir. Bu eleştiriye göre milliyetçiliğin bir toplumu harekete geçirme, yönetme aidiyet kazandırma ya da siyasal politika olarak işlevleri farklı yazarlar tarafından farklı şekillerde belirlenmiştir. Milliyetçiliğin bir toplum ve ya devlet yapılanması içerisinde kullanımına göre farklılaşan işlevlerine dair örnekler çeşitlendirilebilmektedir. Buna göre bir modernleşme atılımı olarak milli kalkınma adı altında sanayileştirmeyi kolaylaştırabilmesi, ulus-devlet içerisindeki mevcut toplumu, sınırları belirli türdeş bir yapı haline getirmesi için geleneksel etnik yapıları koruyabilmesi veya toplum içerisinde

oluşmuş ya da oluşabilecek sınıfsal yapıların çıkarlarını haklı kılabilmesi gibi milliyetçiliğin farklılaşan işlevleri örnek olarak verilebilmektedir. Bu örneklerden de görüleceği gibi milliyetçiliğin işlevi konusunda üzerinde bir uzlaşmaya varılan tek bir olgu söz konusu değildir. Ancak Gellner'in bakış açısına göre milliyetçilik tek bir işlev üstlenmektedir. O işlev de milliyetçiliğin sadece modernleşme için elzem bir gereklilik olan sanayileşmeye yani milli kalkınmaya etki etmesine yöneliktir. Gellner'in milliyetçiliğe dair işlevsel yaklaşımı tek bir madde üzerinden yükselmesi ve bu maddeye gerekenden fazla anlam yüklemesi nedeniyle sorunludur. (Özkırımlı, 2008, s. 172-173).

1.2.2.6. Benedict Anderson ve Hayali Cemaatler

Benedict Anderson 1983 yılında yayımlanan 'Hayali Cemaatler' kitabı ile milliyetçilik literatürüne yaptığı katkı ile milliyetçilik çalışmalarına dair en etkili katkılardan biri olarak kabul edilmektedir. Anderson'un milletleri hayali olarak yaratılmış olgular olarak yaklaşması ve bu yaratımın algılanması için bazı kurumsal faktörlere ek olarak matbaanın kapitalist bir ekonomik araca dönüşmesini öne sürmesi gibi, kendi zamanına göre, daha önce düşünülmemiş eşsiz çözümlemelere yer vermesi, onun çalışmasını milliyetçi literatür açısından değerli kılan başlıca özellikleri olarak görülmektedir (Chatterjee, 2001, s. 65-66; Ersanlı, 2001, s. 116-117)

Anderson çalışmasının amacının milliyetçiliğe dair tatmin edici açıklamalar yapmak olduğunu belirtmektedir. Ona göre millet ve milliyetçilik kavramları kültürel anlamda özel bir yerde durmaktadır. Dolayısıyla onları özel yapan şeyleri en iyi şekilde açıklayabilmek için tarihin içinde nasıl anlamlandırıldıklarının, tarih içerisinde anlamlarının neden ve niçin değiştiğinin, bugüne gelindiğinde ise milliyetçiliğin nasıl derin hissiyatlar ile meşruiyet kazandığının kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir (Anderson, 2017, s. 18).

Anderson'a göre milliyetçiliği çözümlemeye dair yapılan çalışmalarda olması gereken şey onu din veya akrabalık gibi kültürel olgularla beraber düşünmektir. Tam aksine daha geniş bir olgu olarak milliyetçiliği liberalizm veya faşizm gibi bir ideoloji olarak düşünmek onu anlamayı zorlaştırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. (Anderson, 2017, s. 20)

Anderson’a göre millet hem sınırlı hem de egemenliği aynı anda barındıracak şekilde ‘hayal edilmiş’ siyasal bir cemaattir. Anderson hayal edilmiş, sınırlı, egemen ve cemaat kavramlarını kullanarak oluşturduğu millet tanımı üzerinden yine bu dört kavramı milletin özellikleri olarak belirleyerek her birini açıklamaktadır. Buna göre ilk olarak millet hayal edilmiş bir olgudur çünkü var olan en küçük milletin üyeleri bile diğer üyelerin çoğunu hiç tanımayacak, hatta onlar hakkında hiçbir şey duymayacak ya da görmeyecektir. Ancak yine de kendi gibi milleti oluşturan bireyler olduğunu bilecek ve hayatını bunu hayal ederek geçirecektir. İkinci olarak millet sınırlıdır çünkü sayısal olarak en büyük milletin bile diğer milletlerle arasında sınırlar vardır. Hiçbir millet kendisini dünyanın hepsiyle örtüşen, deyim yerindeyse, bir dünya vatandaşı olarak hayal edemez. Üçüncü olarak millet egemendir çünkü meşruiyetini ilahi kaynaklardan aldığı var sayılan krallıkların, Aydınlanma çağı ile gücünü kaybetmeye başladığı bir dönemde doğmuştur. Bu nedenden dolayı ilahi kaynaklı egemen güçlerin yerine laik bir ikame olarak geçerek yeni egemen olmuştur. Dördüncü ve son olarak millet bir cemaattir çünkü her milletin içinde var olan eşitsizlik ve sömürüye rağmen millet her zaman derin ve yatay bir yoldaşlık olarak görülmektedir. İnsanların milletleri uğruna canlarını verme eğilimlerini açıklayan da bu yoldaşlık hissiyatından gelmektedir (Anderson, 2017, s. 20-22)

Anderson milliyetçiliği onunla bir alakası olmayan birtakım siyasal ideoloji yerine, kendinden önce var olan ve kaynağı ona bağlı olan büyük kültürel sistemlere bağlamaktadır. Bu anlamda önem arz eden iki önemli kültürel sistemde ‘dinsel cemaatler’ ve ‘hanedanlık (krallık) mülkü’dür. Orta çağ boyunca dünya siyasal sistemine hâkim olan bu iki kültürel sistem, Orta çağın sonundan itibaren etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bu etki kaybına yol açan nedenlerin başında ise coğrafi keşifler ile kutsal olarak atfedilen kutsal kitap dilinin (Latince) değer kaybı gelmektedir. Buna göre ilk neden olan coğrafi keşifler sonucunda Avrupa dışında da bir dünyadan haberdar olmaya başlayan Avrupalılar, bu ‘farklı’ dünyada yaşayan insanların yaşayış biçimlerinden yola çıkarak, dini cemaatlerin dayatmasının aksine, insan hayatının farklı şekillerde de yaşanabileceğine dair yeni fikirler geliştirmiştir. İkinci neden olan kutsal bir dil olarak ön plana çıkan Latincenin değer kaybı ise Orta çağın sonlarına doğru yerel dillerin önem kazanmasıyla başlamıştır. Kitab-ı Mukaddes’in orijinal dili olan Latince dışında bir dilde yazılıp çoğaltılmasının bile suç olduğu ve Katolik Hristiyan metinlerinin adeta ezoterik bir bilgi haline dönüştürülmesine başkaldırı olarak başlayan hareketler sonucunda

Avrupalı entelijansiya Latince yerine kendi yerel dillerini yazı dili olarak kullanmaya başlamıştır. Latincenin değer kaybı, dinsel cemaatleri özel yapan başlıca değerlerden birini, dönemin şartları içerisinde, öğrenilmeye ve öğretilmeye değer olan tek dil olan kutsal dilin kıymetini erozyona uğratarak yerelleşme sürecini başlatmıştır. Diğer bir taraftan krallıklar da bu durumdan dolayı olarak etkilenmiştir. Meşruiyetlerini ilahi bir güçten dolayısıyla da dini cemaatten (Kiliseden) alan krallıklar, dinin insanlar üzerindeki etkisi azalmaya başladıkça meşruiyetine karşılık gelen ilahi yetkiyi kaybetmeye başlamıştır. (Anderson, 2017, s. 26-36).

Öte yandan Anderson'a göre bugünün modern milletlerinin, dinsel cemaatler ve krallıklarını aşındırarak yok ettiği ve nihayetinde onların yok olmasıyla oluşan sosyal ve siyasal boşluğa yerleştiğini düşünmek de dar görüşlülük olacaktır. Ona göre dinsel cemaatler ve krallıkların aşınmasında çok daha kilit rol oynayan olgu, milletlerin hayal edilmesidir. Bu hayal etme, Orta çağda zamanın eşzamanlı olduğuna dair algının değişerek yerini zamanın 'homojen ve içi boş olduğuna'⁴ dair yeni zaman anlayışının gelişmesi ile gerçekleşmiştir. Buna göre eşzamanlı zaman rastlantılardan ve tesadüfi kesişmelerden ibarettir. Eşzamanlı zamanın tam aksine içi boş ve homojen bir zaman anlayışı ise geçmişin, şimdinin ve geleceğin ayrı ayrı var olduğu ve bunların saat ve takvimlerle gösterilebildiği bugünün modern zaman anlayışına karşılık gelmektedir. Anderson zaman anlayışında meydana gelen bu değişimin hayal edilmiş milletler açısından neden bu kadar önem arz ettiğini ise temsil etmenin kaynakları olarak düşündüğü roman ve gazeteler üzerinde yaptığı bir incelemeyle göstermektedir (Anderson, 2017, s. 37-39).

Anderson hayal etmenin kaynağını oluşturduğunu belirttiği romanı bir örnek üzerinden açıklamaktadır. Bu örnek için öncelikle A, B, C ve D kişilerinin olduğu bir roman kurgulamaktadır. Buna göre romanda A ve B evlidir. C, A'nın metresidir. D ise C'nin sevgilisidir. C'nin bu kurgu içerisinde kimseyi kimseyle tanıştırmadan ya da ek olarak kimseyle tanışmadan işleri idare edebildiği ve A ve D'nin hiç birbirleriyle karşılaşmadığı bir durum içerisinde A ve D'yi ilişkili yapan durumu nedir? Anderson bu soruya iki cevapla karşılık vermektedir. Birinci cevap her ikisinin de aynı toplum içerisinde yaşıyor olmasıdır. Yani birbirleriyle hiç tanımamışlardır ancak sokakta karşılaştıklarında

⁴ Anderson homojen ve içi boş zaman kavramını Walter Benjamin'den ödünç aldığını belirtmektedir (Anderson, 2017, s. 39).

aralarında, aynı topluluğa üye olmak gibi bir bağ olduğunu bilmektedirler. İkinci cevap ise A ve D'nin arasındaki bütün ilişkinin, her şeyden haberdar olan, tabiri caizse tanrı pozisyonunda olan okurların zihninde canlanıyor olmasıdır. Yani romanda birbirlerinden haberdar olmayan insanların aktivitelerinden bahsedilen durumun geçmişi, bugünü ve geleceği olan belirlenmiş bir takvim içerisinde yapılıyor olması ve bunu sadece okurların biliyor olması, romanın okuyucularının zihninde yarattığı hayal dünyasının yeniliğini kanıtlamaktadır. İşte bu noktada, zaman ölçeği olarak bir takvim boyunca ilerleme gösteren insanlar arasında yaşanan bir olay düşüncesi ile tarihte geriye ya da ileriye olacak şekilde hareket edebilen bir topluluk olarak hayal edilebilen modern bir millet düşüncesinin benzer özellikler gösterdiği görünmektedir. Hayal edilebilen milleti bir Amerikan vatandaşı üzerinden örnekleyerek açıklayan Anderson'a göre, tüm Amerikan vatandaşları düşünüldüğünde, tek bir Amerikan vatandaşı sadece hayatı boyunca temas ettiği ya da çevresinde bulunanlar kadar Amerikalıyı tanımakta ve geriye kalan milyonlarca Amerikalıdan bihaber hayatına devam etmektedir. Bu Amerikalı zamanının herhangi bir anında diğer Amerikalıların gündelik iş anlamında ne yaptığına dair herhangi bir fikre de sahip değildir. Ancak kendisi gibi milyonlarca Amerikalının var olduğunu ve olmaya devam edeceğini bilmektedir. Bu durum bir millet üyesinin, milletin diğer üyeleriyle kendisini aynı anda düşünerek milleti hayal etme sürecidir (Anderson, 2017, s. 39-41).

Diğer yandan Anderson romanlar ile kurduğu bağın bir benzerini gazete ile de kurmaktadır. Ona göre gazeteyi önemli yapan ise ilk sayfasında yer alan tarihtir. Tarih homojen ve içi boş zamanın sürekli olarak ileriye hareket ettiğinin bir göstergesidir. Bu çıkarımı bir örnekle⁵ açıklamak gerekir ise bugün Ukrayna'da bir savaşın yaşandığı bilinmektedir. Bu olaya gazetelerinde yer veren her bir ülkenin vatandaşı her gün gazetelerini okumaya başladığında bu olayın devam ettiğini bilmektedir. Ancak ertesi gün gazetelerde Ukrayna'da yaşanan savaşa dair bir habere rastlamadıklarında Ukrayna'nın dünya haritasından silindiğini ya da tüm Ukrayna vatandaşlarının savaşta hayatını kaybettiğini düşünmemektedir. Zira savaş, orada bizzat bulunmayan insanlar tanık

⁵ Anderson kitabının orijinal halinde Mali'de yaşanan bir kıtlığı örnek olarak göstermiştir (Anderson, 2017, s. 48). Ancak bu çalışma içerisinde, güncellik kaygıları güdülmesinden dolayı, Anderson'un açıklamaya çalıştığı kavramın yapısına zarar gelmemesine özen gösterilerek, bugünün dünyasından güncel bir örnek olarak Ukrayna-Rusya savaşı tercih edilmiştir.

olmasa da devam etmektedir. Gazetede Ukrayna'ya dair bir habere rastlamayan insanlar bunun bilincinde olarak hayatlarına devam etmektedir. (Anderson, 2017, s. 47-48).

Öte yandan milliyetçiliği hayal etme sürecinde gazeteleri değerli kılan bir özelliği daha mevcuttur. Bu özellik de gazetenin bir çeşit kitlesel tüketim aracı niteliği taşımasıdır. Anderson'a göre bu anlamıyla gazeteler devasa ölçekte basılıp satılan ama popülerliği sadece bir gün süren çoksatar/bestseller kitaplar gibidir. Zamanın herhangi bir gününde, herhangi bir gazetenin o gün basılmış sayısını okuyan bir insan, milyonlarca insanın kendisiyle birlikte aynı anda aynı gazeteyi okuduğunu görmese de bunu bilmektedir. Dahası okuduğu gazetenin başkaları tarafından da okunduğuna yürüdüğü bir sokakta, kahve içtiği bir kafede ya da seyahat ettiği bir otobüste tanık olan insan hayali dünyanın varlığına dair de yatıştırılmış olmaktadır. Bu şekilde kurgu sessiz sedasız bir biçimde gerçeklikle birleşmekte ve modern milletlerin farklarından biri olan anonimleşmeye olan güveni tesis etmektedir (Anderson, 2017, s. 51).

Yukarıda bahsedilen, Orta çağın sonlarına doğru gerçekleşen, dinsel cemaatlerin ve krallıkların etkilerini kaybetmeye başlamaları ve zamanın algılanışında yaşanan köklü değişim milliyetçiliğin ortaya çıkması için uygun koşulları sağlamıştır. Ancak Anderson'a göre bu değişim sürecine eklenmesi gereken bir büyük etken daha vardır. O büyük etken kapitalizmin kitap yayıncılığı pazarına girmesidir. Yayınevlerinin faaliyet gösterdiği ilk yıllarda yayın dili Latince'dir. Dönem şartları içerisinde de eğitim alma imkânı oldukça dar olan bir seçkinler kümesine aittir. Bu durum Latince okuyabilen ve yazabilen insan sayısı oldukça az olmasına yol açmıştır. Bu sebeple Latince kitap yayıncılığı piyasasının doyum noktasına ulaşması da kısa sürmüştür. Bunun üzerine yayınevleri daha çok insanın konuşup yazabildiği ama Latincenin kutsal hâkimiyeti nedeniyle göz ardı edilmiş yerel halk dillerindeki pazar boşluğunu fark edip o yönde kitap basmaya başlamıştır. Bu şekilde yerel halk dillerinde oluşacak bir yaygınlaşmaya önayak olan kapitalist yayınevleri, Avrupa'nın hâkim anlayışını köklü olarak değiştirecek birbirinden bağımsız üç büyük etkiye neden olmuştur. Bu etkilerden ilki Latincenin, yerel halk dillerine yönelik popülaritenin artmasına bir tepki olarak değişime zorlanması ve Latincenin kutsallığından gelen dokunulmazlığının ortadan kalmaya başlamasıdır. İkinci etki Martin Luther liderliğinde gelişen ve geniş kitlelere ulaşma şansı bulan Reform Hareketidir. Reform Hareketi bu şansı, Luther'e ait Almanca metinlerin kapitalist yayınevleri tarafından çok hızlı ve herkesin görmesini sağlayacak şekilde çoğaltıp

yayınlamasına borçludur. Üçüncü ve son etki ise geleceğin mutlak monarşileri olmaya aday bazı seçkinlerin yerel halk dillerini idari merkezileşmeye giden yolda bir araç olarak kullanmasıyla gerçekleşmiştir (Anderson, 2017, s. 52-58). Tüm bu gelişmeler Orta çağın hâkim yöneticileri olan dinsel cemaatlerin ve krallıkların zayıflayıp yok olmasına öncülük etmiştir.

Çalışmasının devamında ise milliyetçiliğe dair ilk izleri arayan Anderson, bu izleri Latin Amerika'da bulmaktadır. Ona göre coğrafi keşifler sonrası İspanya'dan Amerika'ya gidip orada koloniler oluşturan İspanyolların ikinci nesli 'Criollo'lar (Creole) Latin Amerika milliyetçiliğinin temelini oluşturmuştur. Aslında İspanyol olmalarına rağmen Amerika'da doğup büyümüş ve İspanya'yı hiç görmemiş olan bu seçkin insanlar, İspanyol kolonilerinde, İspanyol anakarası adına işlerden sorumlu olmuşlardır. Criollo'lar Amerika'da yaşamalarına rağmen Amerikalı olmayan, İspanyol olmalarına rağmen İspanya'yı hiç görmeyen insanlar olarak hem yaşadıkları bölgeye hem de memleketlerine yabancılaşarak farklı bir yapıya bürünmüşlerdir. Başka bir deyişle hem yaşadıkları coğrafyaya olan yabancılık hissiyatı hem de hiç gidip görmedikleri memleketlerine olan yabancılık hissiyatları nedeniyle oluşan arada kalmışlık hissi onları kendi kabuklarına çekilmeye itmiştir. Bu durum da bulundukları coğrafyada yaşayan yerli insanlardan kendilerini ayırt eden özellikleri ön plana çıkartarak ve farklı bir cemaat oluşturarak millet olma yolunda emareler göstermelerine sebep olmuştur (Anderson, 2017, s. 63-82; Anderson, 1994, s. 198-205).

Milliyetçiliklerin oluşumunu ve kökenlerini yukarıda bahsedildiği gibi çözümlemeye çalışan Anderson'a göre Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte krallıklar dünya siyaseti sahnesinden çekilerek yerlerini ulus-devletlere bırakmıştır. İleriki yıllarda yaşanan İkinci Dünya savaşından sonra ise ulus-devletler dünya siyasetinin hâkimi konumuna gelmiştir. Zira savaş sonrasında, neredeyse her geçen yıl Birleşmiş Milletler yeni bir ulus-devleti üye olarak kabul etmekte olduğu görülmektedir. Çünkü bir vakitlerin büyük krallıkları altında yer alan her alt-milliyetçilikten biri ulus-devlet olmak için harekete geçmekte ve başarılı olmaktadır (Anderson, 2017, s. 17,129).

Bu noktadan itibaren Anderson'un teorisine yöneltlen eleştirilere geçildiğinde ise onun teorisinin anlamsal ve eksik tanımlarla yanlış sonuçlara ulaştığına dair eleştirilere tabi tutulduğu görülmektedir.

Anderson'un teorisine yönelik ciddi eleştiriler getiren önemli isimlerden biri Smith'tir. Smith, Anderson'un teorisini ilk olarak isminin yarattığı anlam karmaşası üzerinden eleştirmektedir. Bu eleştiriye göre icat ya da hayal etmek farklı anlamlarda kullanılabilen terimlerdir. Genellikle de Anderson'un kaçmaya çalıştığı anlama yani hayali anlamına gelerek kullanılmaktadır. Onun ima ettiği gibi hayal edilen anlamında kullanıldığında ise milletlerin sosyolojik gerçekliğini, birçok insanın milletine duyduğu bağlı ve aidiyet hissini açıklayamamaktadır. Bu haliyle milletler somut gerçeklik kazanamamış bir olgu olarak görünmektedir. Smith ikinci olarak Anderson'un teorisini milliyetçiliğe dair ana sorulara cevap verememekle eleştirmiştir. Bu eleştiriye göre hayal etmek kavramı millet kavramının nasıl kolay bir şekilde yaygınlık kazanabileceğini göstermekte çok başarılıdır. Ancak millet neden yaygınlaşır, bu kadar çok insan neden kendilerini milletlere ait hisseder sorularına cevapsız bırakmaktadır. Çünkü millet sadece soyut anlamıyla bilinmek ve hayal edilmekle kalan bir olgu değildir. Millet aynı zamanda derin duygularla hissedilmekte ve uygulanmaktadır. Smith üçüncü ve son olarak ise Anderson'un milleti oluşturan öğeleri anlatırken yaptığı dil vurgusunu yetersiz bulmaktadır. Bu eleştiriye göre ise Anderson'un millet tanımının ana kaynağı dildir. Ancak bir millet tanımı için gerekli olan etnisite, din veya renk gibi hayati öğeler onun tanımında göz ardı edilmiştir. Bu da Anderson'un teorisinde tanımsal olarak büyük bir eksikliğe neden olmaktadır (Smith, 2003, s. 137-138).

Smith'in eleştirilerine ek olarak Anderson'un teorisine getirilen bir diğer önemli eleştiri, kendisinin iddia ettiği gibi, milliyetçilikleri açıklamaktan ziyade milli aidiyeti meydana getiren koşulları açıklamış olmasına yöneliktir. Anderson bu noktada birbirlerine yakın anlam taşıyan ancak ince ayrımlarla birbirlerinden farklılaşan kavramları birbirleriyle karıştırmakta ve yaptığı yeni tanımların noksanlığı ile milliyetçilik literatüründe bir anlam karmaşasına sebep olmakla eleştirilmiştir (Jaffrelot, 2010, s. 37). Ayrıca Anderson milletleri, siyasi bir sonuç olarak, milliyetçilikle ilişkilendirmeden ele alması nedeniyle de eleştirilmiştir. Çünkü o teorisinde siyasal iktidarın denetlenmesine dair herhangi bir siyasal ya da ideolojik yapıya yer vermemektedir. Bu durum direkt olarak hâkim siyasal görüş olarak benimsenmiş olan, bir ideoloji olarak, milliyetçiliği ve yönetme erkini milliyetçi bir propaganda ya da görüşle elde eden ve politikalarını milliyetçi bir görüş etrafında şekillendiren siyasal grupları görmezden gelmek demektir. Anderson'un teorisindeki bu eksiklik, onun milliyetçiliğe dair güncel ve uygulanmakta olan milliyetçi

siyaset anlayışını açıklamakta yetersiz kalmasına neden olmaktadır şeklinde eleştirilere tabi tutulmuştur (Jaffrelot, 2010, s. 37).

1.2.2.7. Miroslav Hroch

Çek Cumhuriyeti vatandaşı Marksist tarihçi Miroslav Hroch milliyetçiliği çözümlemeye yönelik çalışması ‘milli hareketlerin üç evreli gelişimi’ teorisi ile milliyetçi literatürde önemli bir yer edinmiştir. Ancak Hroch’un teorisi dünya literatüründeki bu önemli yerini yayımlandığı tarihten çok daha geç bir tarihte kazanmıştır. Bunun sebebi de Hroch’un ilk çalışmalarında dil olarak Çekçeyi kullanmış olması ve bahsi geçen çalışmaların dünya dillerine geç bir tarihte çevrilmesinden kaynaklanmaktadır.

Hroch bir milliyetçilik teorisi üretme çabası içerisinde olmadığını belirtmektedir. O, sosyal ve kültürel tarihe ilişkin olarak gelişim gösteren bir süreç olarak adlandırdığı milliyetçiliğin deneyimlerini incelemek ve doğru şekilde sınıflandırması için etkin bir yöntem belirleme gayretindedir (Hroch, 2007, s. 72).

Hroch’a göre modern milletin ilk izlerine dair bir çalışma yaparken onu tarihsel gelişme olgularının hepsiyle beraber ele alan diyalektik bir çalışma yapmak gerekmektedir. Bu sebeple milleti meydana getiren olgular tikel olarak milli bilinç, milli irade, ilahi güçler hatta modernistlerin neredeyse hepsinin ortak olarak beyan ettiği gibi, milliyetçilik gibi indirgemeci yaklaşımlar değildir. Millet, bunların aksine, toplumsal gerçekliğin tarihsel kökenlere sahip bir bileşenidir. Millet bu şekilde ihtiva eden bir bileşen olarak iki anlamda vücut bulmaktadır. Buna göre ilk anlamıyla millet sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bireyler ve çevresi arasında yaşanan tezatlıklara bir çözüm olarak ortaya çıkan bir görüngü şeklindedir. İkinci anlamına göre ise millet, bireyler ve çevresi arasında gelişen ilişkilerin bireyin sosyal hayatına yansımalarıyla meydana gelen çıktılar (ekonomik, kültürel, siyasal, dinsel, vb. gibi) ile ilişkileri neticesinde meydana gelen büyük bir toplumsal gruptur. Bu çok yönlülük nedeniyle milletlerin tarihsel tüm yönleri inceleme altına alınmadan milletlerin kökeni anlaşılamayacaktır (Hroch, 2011, s. 22-24).

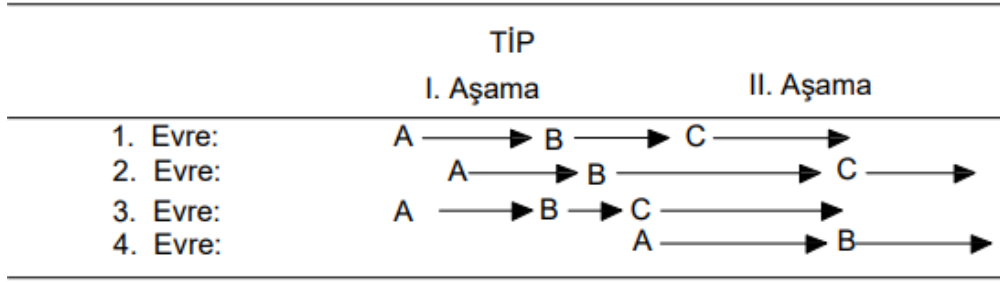
Milletin kalıcı bir toplumsal kategori olmadığını belirten Hroch’a göre, yukarıda bahsi geçen, milletin oluşumuna etki eden çeşitli birey ve çevre ilişkilerinin her biri yaşandığı dönem ve mekânın şartları içerisinde birbirlerinin yerini alabilmektedir. Söz gelimi bu ilişkilerden olan ekonomik faktör bir milletin oluşumu için elzem bir rol oynarken başka

bir millet için önemsiz kalabilmektedir. Ancak Hroch milliyetçiliğin meydana gelmesine sebebiyet veren bağlardan üçünün, yerine başka bir şey ikame edilemeyecek kadar elzem olduğu kanaatindedir. Bu bağlardan ilki, bir grubun ortak kaderi olduğuna inanılan ‘ortak geçmişleri’dir. İkincisi, grup içerisinde gelişen iletişimin sorunsuz gerçekleşmesini sağlayan ‘kültürel, dilsel bağlar birikimi’dir. Üçüncüsü ise grup içerisindeki ‘tüm bireylerin eşitliği’ne dair tam güvendir (Hroch, 2007, s. 73).

Diğer yandan Hroch’a göre milliyetçi hareketler ve milliyetçilik birbiriyle bağlantısı olmayan iki kavramdır. Hroch bu sebeple her iki kavram için farklı açıklamalar yapmıştır. Ona göre milliyetçi hareket olgunlaşmış, yetkinliğini sağlamış bir milletin, milliyetçiliğe dair tüm niteliklerini elde etmek için gösterdiği çabadır. Bu hareketler her tarihte ve yerde başarılı olacak ve milliyetçi niteliklerin hepsini elde edecek diye bir kaide yoktur. Aksine başarılı olamayan ve silinip giden birçok milliyetçi hareket mevcuttur. Bu yüzden de bu hareketleri kelimenin tam anlamıyla milliyetçilik olarak tanımlamak literatürde ciddi bir anlam karmaşasına yol açmaktadır. Diğer yandan milliyetçilik ise milliyetçi hareketlerden farklı olarak bir değer meselesidir. Kelimenin tam anlamıyla, milletin değerlerini diğer tüm değerlerden üstün görme halidir (Hroch, 2007, s. 74).

Hroch milliyetçilikleri incelemek adına üç aşamalı bir gelişim tipolojisi geliştirmiştir. Bu aşamalar A, B ve C şeklinde isimlendirilmektedir. Buna göre A aşaması bir milletin dilinin, ortak geçmişinin, ortak yaşam biçimlerinin ne olduğuna ya da nasıl olması gerektiğine dair yapılan gözlemlerle belirlenmektedir. B aşaması, yeni bir millet yaratma ülküsünde olan vatanseverlerin, etnik gruplarından olabildiğince çok insanı kendi saflarına çekmeye çalıştığı aşamadır. C aşaması ise etnik grup üyeleri arasında milli bilincin gelişmeye başladığı ve milliyetçi hareketin bir kitlesel hareket haline dönüştüğü aşamadır (Hroch, 1995, s. 284). Hroch bu evreler üzerinden Avrupa’da gerçekleşen milliyetçi hareketleri, aşağıda görüleceği gibi, tablo haline getirip incelemiş ve örneklemiştir.

Tablo 1: Miroslav Hroch’a Göre Milliyetçi Hareketin Evreleri



Kaynak: Hroch, 2007, s.54.

Yukarıda gösterilen tabloya göre milliyetçilikleri kronolojik ve siyasal değişimlere göre sıralayan Hroch milliyetçilikleri sınıflandırmak için dört evre belirlemektedir. Buna göre birinci evre: 19. Yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu, Habsburg Hanedanlığı, Çarlık Rusya ve Prusya gibi geniş imparatorluk sistemlerinin altında başlayan Çek, Norveç ve Macar milli hareketlenmeleri (B aşaması) içermektedir. Söz konusu imparatorluklar içerisinde başlayan milliyetçi hareketlerin kitlesel bir duruma gelmesi ise sanayi devrimi gibi büyük değişimlere sebep olan köklü bir değişim sonrasında örgütlü işçi sınıfının başkaldırısıyla olmuştur. İkinci evre: 1830lu yıllarda milliyetçi hareketlerin, birinci evrede olduğu gibi, eski imparatorluk sistemleri içerisinde başladığı milliyetçi hareket türlerini içermektedir. Ancak kitlesel bir boyuta dönüşmesi (C evresine geçiş) için anayasal devrimin yaşanmasını beklemişlerdir. Bu sebeple bu evreye ‘gecikmiş tip’ de denilebilmektedir. Litvanya, Letonya, Hırvatistan, Ukrayna ve Slovakya bu türe örnek verilebilecek milletler olarak görünmektedir. Üçüncü evre: 19. yüzyılın sonlarında, daha anayasal devrimin gerçekleşmediği bir ortam içerisinde oluşmuş milliyetçi hareketleri içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir başkaldırı şeklinde gelişen bu tür milliyetçi hareketlerin şiddet eğilimli olduğu görünmektedir. Bu sebeple bu evreye ‘ayaklanma tipi’ de denilebilmektedir. Bulgar, Yunan ve Sırp milliyetçi hareketleri bu türe örnek verilebilecek milletlerdir. Dördüncü ve son evre: Bu evredeki milliyetçi hareketler, modernleşme noktasında önemli adımlar atarak, anayasal ve kapitalist düzene uyum sağlanmış belirli koşullar altında meydana gelmektedir. Bu milliyetçi hareketlere örnek olarak C aşamasına erken geçmiş olan Basklar ve Katalanlar ile B evresinde olması gerekenden uzun kalan Flamanlar verilebilmektedir (Hroch, 2011, s. 54-59; Hroch, 1995, s. 285-287).

Bu noktadan itibaren Hroch'a yöneltilen eleştirilere gelindiğinde ise o indirgeme hatasına düşmekle ve milletlerin doğal gerçekliğini kabul etmekle yani modernist bir teori üretememekle eleştirilmiştir.

Hroch Orta ve Doğu Avrupa'da milliyetçilik biçimlerini açıklamaya çalışırken, yukarıda da anlatılmış olan bazı Marksist modernistler gibi, ekonomik indirgeme hatasına düşmemek için kültürel ögelere ağırlık vermiştir. Bu sebeple de ekonomik ögelere içkin olarak gelişen siyasal ögeleri göz ardı edip kültürel indirgemeye gittiği yönünde eleştirilmiştir. Diğer yandan Hroch'un milletleri ilkçilerde olduğu gibi gerçek kabul etmesi modernist yazarlar açısından tartışmalı bir konu niteliği taşımaktadır. Ancak genel kanının aksine, Hroch milletlerin doğal yapılar olduğunu öne sürmemektedir. O diğer modernistler gibi, milletlerin icat edildiğini düşünmektedir. Fakat Hroch milliyetçiliğin icat edildiği zaman konusunda diğer modernistlere göre çok daha eski bir tarihi Orta çağı esas almaktadır. Hroch'un milliyetçiliğin miladı olarak belirlediği bu zaman dilimi ise modernistlerin eleştiri oklarını ona yöneltmesine sebep olmuştur. Bu eleştirilerin kaynağı da modernistler arasında milliyetçiliğin meydana çıktığı zamana dair genel kanının, modernizm ile birlikte yaşanan köklü değişim sonucunda sosyal, siyasal ve ekonomik olarak oluşan boşluğu doldurmak için bir ihtiyaç olarak milliyetçiliğin ortaya çıkmış olduğunu düşünmeleridir. Yani Hroch'u eleştiren modernistler, Orta çağ gibi geç bir tarihte milliyetçiliğin ortaya çıkmasına dair bir ihtiyacın olmadığı görüşündedir. Bu da Hroch'un milliyetçiliğin ilk ayak izlerini aradığı zaman diliminin yanlış olduğu yönünde eleştirilere tabi tutulmasına sebep olmaktadır. (Özkırımlı, 2008, s. 205-207).

1.2.2.8. Siyasi Yaklaşım

Milliyetçiliğe dair yapılan modernist çalışmalarda siyasal fonksiyonları temel alan bu yaklaşıma göre milliyetçilikler temelde araç olarak kullanılan bir sosyal görüngüdür. Bu doğrultuda milliyetçiliklerin her şeyden önce iktidarı elde etmek için ya da sınıfsal seçkinlerin siyasal ya da ekonomik çıkarları doğrultusunda meydana gelen modern bir olgu olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu çıkarımlar üzerinde yükselen siyasi temelli modernist çalışmaların öncüleri, bu çalışma içerisinde, sırasıyla milliyetçiliği iktidar mücadelesi yönüyle ele alan John Breuilly, milliyetçiliği seçkinler tarafından çıkar amaçlı kullanılması yönüyle ele alan Paul Brass ve icat edilmiş gelenekler adını verdiği teorisini siyasetle ilişkilendiren Erik J. Hobsbawm şeklinde yer alacaktır.

1.2.2.9. John Breuilly

John Breuilly, 1982 yılında yayımlanmış olan ‘Nationalism and the State’ kitabıyla milliyetçilik literatüründe başarılı bir yer edinmeyi başarmıştır. Breuilly bu başarısını milletleri herhangi bir teori çerçevesinde açıklamak yerine onun dünya üzerindeki çeşitli varyasyonlarını siyasal anlamıyla açıklama gayesi taşıyan bir çalışma yürütmesiyle kazanmıştır. (Ersanlı, 2001, s. 117)

Breuilly’e göre milliyetçilik siyasal bir faaliyettir ve bu faaliyet modern devlet sistemlerinin özelliklerine uygun olarak gelişmiştir. Milliyetçiliğin, siyasal bir faaliyet olduğunu araştırmasının merkezine koyarak ilerleyen Breuilly, ilk olarak milliyetçi siyasetin tipolojini oluşturmuş, ardından da bu tipoloji çerçevesinde geniş çaplı milliyetçilik örnekleri vererek ‘karşılaştırmalı tarih’ yöntemiyle milliyetçiliği açıklamaya koyulmuştur (Breuilly, 1993, s. 1; Breuilly, 1985, s. 66).

Breuilly’ye göre milliyetçilik ele alınırken her şeyden önce siyaset ve iktidarla birlikte düşünülmelidir. Çünkü bugünün modern dünyasında güç, esas olarak devletin kontrolü/iktidarıyla alakalıdır. Bu yüzden milliyetçiliği incelerken ilk yapılması gereken şey, milliyetçiliği siyasal iktidarı elde etme ve kullanabilme isteğiyle ilişkilendirmektir. Ona göre milliyetçiliği bireylerin toplumsal davranışları, milliyetleri oluşturan bireylerin milli ifadeleri ya da bir üst akıl tarafından oluşturulmuş öğretiler olarak ele alan çalışmalar yanlıştır (Breuilly, 1993, s. 1). Başka bir deyişle, milliyetçilik-siyaset denkleminde siyaset yerine ekonomi, kültür, ideoloji, sınıf ya da kimlik gibi farklı değişkenleri koyan çalışmalar eksik veya yanlış sonuçlara varmaktadır.

Breuilly’e göre modernleşme süreci farklı zaman ve yerlerde bir dizi değişime neden olmuştur. Bu değişimlerden önce bireyler arasında ‘birleşik’ iş bölümü söz konusudur. Birleşik iş bölümü, belirli bir meslek grubunun toplumdaki kültürel, ekonomik, sosyal faaliyetlerinin tümünü tek elden yürütmeye çalışmasını öngörmektedir. Toplumun tüm alanlarına sirayet eden loncalar ya da kilise birleşik iş bölümüne verilecek örnekler arasındadır. Modernleşme ile gelen değişimden sonra ise birleşik iş bölümünden ‘işlevsel’ iş bölümüne geçiş yaşanmıştır. Bu geçiş sonrasında iş bölümü, belirli kurumların tek bir işi üstlendiği, uzmanlığa dayalı, işlevsel iş kollarına ayrılmıştır. Bu değişim modern devletin ortaya çıkmasında etkin bir rol oynamıştır. Diğer bir yandan, bu değişim sonucunda hem devlet hem de sosyal hayat içerisinde herhangi bir gruba bağlı

olmak yerine daha bireysel bir pozisyon almak durumunda kalan bireyler ve devlet arasında ilişkinin yeniden kurulması ihtiyacı doğmuştur. Bu toplumsal ihtiyacın giderilmesi için de milliyetçilik bir araç haline getirilip kullanılmıştır (Özkırımlı, 2008, s. 135-136). En nihayetinde milliyetçik modernleşme süreci sırasında meydana gelmiş değişimler sonucu meydana gelmiş bir ideoloji olarak görünmektedir.

Breuilly, devlet iktidarını elde etmek ve kullanmak isteyen bireylerin, kendilerine siyasal bir meşruiyet sağlamak amacıyla milliyetçiliği araç haline getirip kullandığı görüşündedir. Bu bağlamda milliyetçilik üç sacayağı üzerinde yükselmektedir. Bu sacayakları (Breuilly, 1993, s. 2):

- Özgün özelliklere sahip, kolaylıkla ayırt edilebilecek bir milletin varlığı söz konusudur.
- Milletin ortak menfaatleri ve değerleri, diğer bütün menfaat ve değerlerden üstündür.
- Millet olabildiğince bağımsızlığını sağlamış olmalıdır şeklindedir. (En azından siyasi egemenliğini sağlamış olmalıdır.)

Milliyetçi hareket, hızlı bir şekilde, halkın(milletin) desteğini arkasına alarak siyasal iktidarı elde edebilme ve kullanabilme; birbirleriyle birçok noktada ayrışan toplumsal grupların sosyal çıkarlarını bir mantık üzerinde birleştirip onları bir araya getirebilme; halkı bir amaç için güdüleyebilme ya da siyasi açıdan onları koordine edebilme gibi birçok işleve sahiptir (Smith, 2003, s. 85). Milliyetçilik bu işlevsel ve yerine göre değişkenlik gösterebilen yapısıyla, mensubu olduğu toplumları yönlendirmek ve motive etmek isteyen seçkin bireyler için oldukça kullanışlı bir ideoloji olarak görünmektedir. Ancak milliyetçiliğin, siyasi amaçlar doğrultusunda, birbirinden farklı yerlerde, zamanlarda ve şekillerde kullanılması onun çok farklı biçimlerde yeniden üretilmesine ve birden çok şekle bürünmesine sebep olmuştur. Bu sebeple birbirinden farklı milliyetçi hareketlerin açıklanabilmesi için uygulanabilirliği yüksek olan bir tipoloji oluşturulması gerekmektedir. Bu bağlamda oluşturulan tipolojide iki ana nokta önem arz etmektedir. İlk noktaya göre, bir siyasi hareket milliyetçi nitelik taşıyor olsa da baş gösterdiği zamanın şartları içerisinde eğer siyasal meşruluk kaynağı olarak milliyetçilik yok ise milliyetçi hareket mevcut devlete ve ideolojiye karşıt bir duruma düşecektir. Ancak zaman içerisinde, milliyetçi hareketlerin siyasal iktidara sahip olmaya başlamasıyla durum tersine dönerek milliyetçilik ana akım haline gelecektir. Bu sayede milliyetçilik

siyasal iktidarın meşruluk kaynağı olarak kabul görebilecektir. İkinci noktaya göre ise milliyetçi hareket ile onun karşı karşıya geldiği devlet ile arasındaki ilişkiye bağlı olacaktır. Buna göre milliyetçi harekete mensup bireyler, içerisinde bulunduğu devletten ayrılmak istiyor olabilir (ayrılık); devlet içerisinde, milliyetçi bir misyonla yenilenme hareketi başlatmak istiyor olabilir (reformist); ya da başka devletlerle birleşmek istiyor olabilmektedir (birleşme) (Breuilly, 1993, s. 9; Özkırımlı, 2008, s. 137-138).

Breuilly yukarıda belirtilen açıklamalar nazarında tipolojisini oluşturmuştur. Ona göre milliyetçi hareketler, aşağıda verilen örnek tabloda görüleceği gibi, önce ayrılıkçı, reformist ve birleşme yanlısı şeklinde belirli amaçlar doğrultusunda bir sınıflandırmaya; daha sonra ise ‘ulus-devlet olmayan siyasi yapılara karşı mı’ ve ‘ulus-devletlere karşı mı’ olduğuna göre sınıflandırmalara ayrılmaktadır. Ona göre milliyetçi hareketlerin arka planında yatan gerçekleri ve farklı durumları kavrayabilmek için bu sınıflandırmayı kullanmak gerekmektedir (Breuilly, 1993, s. 9-10).

Tablo 2: Breuilly’ye Göre Milliyetçi Hareketlerin Ortaya Çıkış Şekilleri

	Ulus-devlet olmayan siyasi yapılara karşı	Ulus-devletlere karşı
Ayrılıkçı	Macar, Yunan, Nijerya	Bask, İbo
Reformist	Türk, Japon	Faşizm, Nazizm
Birleşme Yanlısı	Alman, İtalyan	Arap, Pan-Afrika

Kaynak: Breuilly, 1993, s. 9.

Breuilly’nin milliyetçiliğe bakış açısına dair yukarıda bahsedilenlerden sonra yine onun bakış açısında milliyetçiliğin modern siyasal hayat içerisinde, üç temel işlev üstlendiği görülmektedir. Bu işlevler (Özkırımlı, 2008, s. 139):

- İş birliği: Milliyetçi hareketler, devleti karşısına almak için farklı sebepleri olan bireyleri ortak bir paydada birleştirmede etkin rol oynamak.
- Harekete geçirme: Depolitizasyona uğramış halk yığınlarının milliyetçi hareket saflarına katılmasını sağlamak.
- Meşruiyet: Milliyetçi hareketin amaçlarının hem karşı karşıya kalınan devlet hem de dış kamuoyu nezdinde haklı gerekçeleri olduğunu kanıtlamak.

Sonuç olarak Breuilly’nin bakış açısına göre milliyetçi hareketleri anlamaya yönelik ortaya koyduğu tipoloji milliyetçilik ve siyasetin iç içe geçmişliğini esas alarak başlamaktadır. Bu doğrultuda, var olduğu bölgedeki devletlere karşı bir muhalefet niteliği

taşıyarak başlayan milliyetçi hareketler, nihayetinde siyasal hareketler çerçevesinde şekillenir. Yani modern devlet sistemi milliyetçiliği ortaya çıkarır ve ona temel hedefini sunar. Bu temel hedef de siyasal iktidarın kontrolüdür.

Bu noktadan itibaren Breuilly'ye yöneltilen eleştirilere geçildiğinde ise o genelleme hatasına düşmek ve indirgemeci olmakla eleştirilmiştir.

Smith, Breuilly'nin iktidarı esas alan milliyetçilik çözümlemesinin indirgemeci olduğuna dair eleştiride bulunmaktadır. Buna göre bazı milliyetçi hareketler, Breuilly'nin çözümlemesinin aksine, direkt olarak iktidarı elde etmeye çalışmak yerine kültürel, ekonomik veya eğitim kurumlarının idaresi gibi belli başlı özerklikler elde etmeyi tercih etmişlerdir. İspanya'da Katalanlar, İngiltere'de İskoçlar bu duruma verilecek en iyi örneklerdir. Çünkü bahsi geçen her iki millet de bugüne kadar içinde bulundukları ülkede iktidarı ele geçirmek ya da başka bir ülke kurmak gibi bir gayeden uzak durmuşlardır. Sırf iktidarı ele geçirmek gibi bir amaçları olmadığı için bu tip halkları milliyetçi hareketler kategorisine almamak yanlış olacaktır. Öte yandan Breuilly'nin milliyetçilik olgusunu sadece siyasi nedenlere indirgeyerek açıklamaya çalışması, milliyetçiliğin siyasal rolünü açıkça ortaya koyarken, milliyetçiliğin kültür ve toplumsal yenilenme açılarını göz ardı etmektedir (Smith, 2003, s. 90-91). Bu da Breuilly'nin milliyetçiliğe sadece devlet açısından bakmasına ve halkın milliyetçiliğe dair düşünce ve hislerine açıklık getirememesine sebep olmaktadır.

1.2.2.10. Paul R. Brass ve Milliyetçiliğin Seçkinler Tarafından Kullanılması

Paul Brass, milletçiliği 'araçsalcılık (instrumentalism)' bağlamında incelemesiyle milliyetçilik literatüründe kendisine öncü bir yer edinen Amerikalı siyaset bilimi akademisyenidir. Brass çalışmalarını genel itibarıyla Güney Asya milliyetçilikleri üzerine yoğunlaştırmıştır.

Araçsalcı yaklaşım, yukarıda yer verilmiş olan, ilkçi yaklaşımların etnisite oluşumuna dair geliştirdiği tüm çıkarımların tersine, etnisitenin tanımı için gerekli olan şeyin ortak bir kökene duyulan inanç olduğunu savunmaktadır. Etnisiteyi asıl tanımlayan şey ilkçilerin iddia ettiği gibi bir bireyin doğduğu yer, akrabalık bağları, dili veya dini değildir, asıl tanımlayıcı olan bu etnik yapılardan bir veya birkaç tanesine inanan bireylerin, kişisel seçimleri ile bunları hem içsel uyum yaratmak hem de kendisini diğer

etnik gruplardan farklı hale getirmek için sembol olarak kullanması durumudur (Brass P. R., 1994, s. 83-84)

Etnik gruplar bazen sınıf bazen de çıkar grubu görünümünde olabilmektedir. Bu durum onu diğer sosyal gruplardan farklı kılan akışkan bir kategori olmasını sağlamaktadır. İşte bu akışkanlığı sayesinde de seçkinler tarafından bir yönlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, milliyetçiliğin araçsallığı durumu, bir ülke içerisindeki seçkinlerin siyasal, sosyal ya da ekonomik çıkarları söz konusu olduğunda, bu çıkarlar doğrultusunda etnik grupların bazı ayırt edici özelliklerini ön plana çıkarıp özgün anlamlar yükleyerek onları kullanması durumudur. Bu yüzden etnik gruplar ancak kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden seçkinler nezaretinde kurulan örgütler sayesinde bir anlam kazanmaktadır (Brass P. , 1991, s. 256).

Brass'a göre etnisitenin incelenmesi, bir etnik gruba mensup olan seçkinlerin mensubu olduğu grupların kültürlerinden belirli özellikleri seçerek onlara yeni değer ve anlamlar yüklemesi ve bu sayede de mensubu olduğu etnik grubu harekete geçirerek, desteğini alarak farklı grup seçkinleriyle rekabet edebilme ve onlara karşı çıkarlarını koruma gibi faaliyetleri yürütebilme sürecidir (Brass P. , 1996, s. 87; Smith, 2003, s. 155). Brass etnik grupları, nesnel kültürel öğeler (dil veya daha özel anlamda bir lehçe, gelenekler, ayırt edici unsurlara sahip kıyafetler, din veya ırk) açısından diğer halk kesimlerinden farklılık arz eden ve günlük rutin içerisinde bir iş bölümüne sahip olan insan gruplarıdır, şeklinde tanımlamaktadır. Ancak Brass, bahsi geçen nesnel kültürel öğelerin değişebilir olduğunun da unutulmaması gerektiğini belirtmektedir. Etnik gruplar, modernleşme sürecinde belirli seçkinler tarafında yaratılmakta veya dönüştürülmektedir. Bu yaratılma süreci farklı toplumsal gruplar içerisinde veya dışında çekişme içerisinde olan seçkinler arasındaki siyasi, ekonomik ya da sosyal çıkarlar için toplumsal grupların kullanılması şeklinde oluşmaktadır. Milletler ise birden çok etnik yapıyı içerisinde bulunduran bir devletteki tek bir etnik grubun bilinçli bir siyasi varlığa dönüştürülmesiyle ya da modern devlet eliyle etnik gruplar arasında bir uzlaşma oluşturarak çok-etnikli veya homojen bir milli kültürün oluşturulmasıyla meydana gelmektedir (Brass P. , 1991, s. 19-25).

Brass, milliyetçilik hakkındaki kuramını üç temel gözlem üzerinde şekillendirmiştir. Bu gözlemlerden ilki, etnik kimliklerin değişkenliği üzerinedir. Her zaman ve koşul altında bütün etnik kimliklerin nihai sonu milliyetçiliğe dönüşmek değildir. Aksine etnik

kimliklerin milliyetçiliğe dönüşebilmesi, çok iyi belirlenmesi gereken, nadir koşullar altında gerçekleşmektedir. İkincisi, milliyetçiliğe dönüşüm için gereken bu nadir koşullar, etnik kimliklerin kültürel özelliklerinden ziyade seçkinlerin birbirleriyle çekişmesinin oluşturduğu konjonktürde aranmalıdır. Üçüncüsü ise etnik grupların kendilerini nasıl tanımlayacağı ve ne kadar kalıcı olacağı sorusu, seçkinlerin birbirleriyle çekişmeleri sonucunda cevap bulacaktır. Zira seçkinler arası çekişmenin şartları ve boyutu değiştikçe yeni müttefikler edinmek durumunda kalacaklardır ve çekişmenin yeni yapısına göre yenilikler yapmak durumunda kalacaklardır (Özkırımlı, 2008, s. 140-141; Jaffrelot, 2010, s. 47-48).

Brass'a göre etnik kimliklerin bir milliyetçi harekete dönüşmesi onun başarılı olup geleceğe uzanabilmesi için önemli olmasına rağmen yeterli değildir. Onun gelecekte var olması için asıl önemli olan milliyetçi hareketlerin amaçlarını dillendirdiği siyasal arenada başarılı olabilmesidir. Bu başarı için de üç gereklilik söz konusudur. Bu gerekliliklerden ilki, milliyetçiliğin siyasal örgütlenmesini sağlaması ve örgütlenmenin başarı için izleyeceği stratejilerin belirlenmesidir. Yani bir milliyetçi hareket örgütlenmesi sayesinde, hitap ettiği topluluğa ait kaynakları kontrolüne alma, toplulukla kendisini bütünleştirme, yönetimini ele aldığı topluluğun etnik özelliklerini kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda kullanma, milliyetçi hareketin amaçlarına ulaşabilmesi için siyasi sürekliliği sağlama ve diğer alternatif siyasal örgütlenmelerin içerisinde kendisine yer bulma ve ön plana çıkma imkânı bulacaktır. İkinci gereklilik, mevcut etnik yapıların siyasal isteklerine karşı yönetici yapılanmanın takınağı tutumdur. Yani bir milliyetçi hareketin siyasal faaliyetlerde bulunmaya başlaması yönetici yapının desteğini alabileceği gibi onu bir tehdit olarak algılamasına da sebep olabilecektir. Bu doğrultuda yönetici yapı, zor kullanma tekeline sahip bir yapı olarak, milliyetçi hareketi sindirmeye yönelik siyasal ya da militarist müdahalelerde bulunabilmektedir. Bu yüzden de yönetici yapıların milliyetçi hareketlere karşı takındığı tavır onun geleceği ve başarısı açısından önem arz etmektedir. Üçüncü gereklilik ise milliyetçi hareketlerin baş gösterdiği zaman ve mekân içerisindeki siyasal ortamın genel şartlarıdır. Yani milliyetçi hareketin baş gösterdiği zaman içerisindeki siyasal yapının ve toplumun reforma ne kadar açık olduğu, toplum içerisinde yönetici pozisyonda bulunan etnik grup seçkinlerin, yükselme gayretinde olan diğer etnik grup seçkinleriyle iktidarını paylaşıp paylaşmayacağı

milliyetçi hareketin geleceği ve başarısı için önem arz etmektedir (Özkırımlı, 2008, s. 144-145).

Nihayetinde Brass'ın görüşlerine bakıldığında ise Breuilly ile benzer yanlar olduğu görülecektir. Breuilly milliyetçiliğe dair görüşlerinde inceleme alanına bütünsel yaklaşırken Brass yine aynı inceleme alanının detayına inmektedir. Yani Breuilly'nin devletle karşı karşıya gelen milliyetçi siyasal muhalefeti bütün olarak incelemesi ile Brass'ın bu muhalefeti mercek altına alıp muhalefetin parçalarını incelemesi aslında her iki yazarın düşüncelerin birlikte çalışıldığında anlam kazandığını göstermektedir. Öte yandan aralarındaki diğer bir benzerlik hem Breuilly hem de Brass'ın bakış açısında var olduğu dönemin şartlarına ve ana akımlarına uyum sağlayamamış, anakronik devletlerin devamlılığına destek olmamasıdır. Aksine onlar milliyetçilik ile karşı karşıya kalınan anakronik devleti ele geçirmeyi ve milliyetçilik aracılığı ile onu anakronik yapısından kurtarıp geleceği taşımayı arzu etmektedir (Roger, 2008, s. 156).

Bu noktadan itibaren Brass'a yöneltilen eleştirilere geçildiğinde ise Breuilly ile aynı yönlerden eleştirilere tabi tutulduğu belirtilmelidir. Bu doğrultuda o da indirgemeci ve genelleme hatasına düşmekle eleştirilmiştir. Ona yöneltilen eleştirilerin Breuilly'den tek farkı milliyetçiliklerin oluşmasında seçkinlerin kanaatine fazla anlam yüklemesine dairdir.

1.2.2.11. Erik J. Hobsbawm

Marksist tarihçi Eric Hobsbawm milliyetçiliğe dair yaptığı çalışmalarla literatürde önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Hobsbawm bakış açısını geliştirirken, yukarıda anlatılmış olan, Gellner'in milliyetçilik teorisinden oldukça etkilenmiş ve kendi bakış açısını da bu teori üzerine inşa etmiştir. Ancak Hobsbawm, Gellner'in aksine milliyetçiliğin kültürel değil siyasi bir dönüşümün ürünü olduğu kanaatindedir.

Millet ve milliyetçiliğe dair görüşlerini bir dizi halinde sıralayan Hobsbawm'a göre milliyetçilik kavramı, Gellner'den ithal edilmiş bir tabirle, temelinde siyasi yapılar ile milli yapıların uyumlu olmasını savunan bir ilkedir (Hobsbawm E. , 2010, s. 24). Ancak ona göre bir topluluğun kendisini millet olarak tanımlayıp tanımlamaması o toplumda bulunan siyasal yapıların demesiyle ya da düşünürlerin topluluğu millet olarak atfetmesiyle oluşacak bir durum değildir. Diğer yandan millet kelimesinin güncel olarak

çok yaygın ve bir o kadar da gevşek kullanımı kelimenin ana anlamının erozyona uğramasına sebep olmaktadır. Hobsbawm bu sebeple millet kavramına temsil ettiği değerlerden ziyade kavram olarak eğilimin daha yararlı olacağı görüşündedir (Hobsbawm E. , 2010, s. 23).

Milliyetçiliklerin oluşturduğu milletin temel bir birim ya da değişime uğramayan bir toplumsal yapı olmadığını belirten Hobsbawm, milletin sadece toprak esasına dayalı modern bir devlet ile özdeşleşebildiği kadarıyla toplumsal yapı olarak kabul edileceğini belirtmektedir. O ayrıca milletin modern bir olgu olarak siyasal, teknolojik ve sosyal dönüşümün birbirleriyle kesiştiği noktada yer almasıyla sadece toprak esasına dayalı modern bir devlet arzusuyla sınırlı olmadığını belirtmektedir. Ona göre millet aynı zamanda belirli teknolojik veya ekonomik gelişimlerin sonucuyla da alakalıdır. Matbaanın icadı ve gelişmesini takip eden milli dillerin kullanım alanlarının genişlemesi ve okur-yazar oranlarında artışa sebep olması bu duruma verilecek en somut örnek olarak görülmektedir. Öte yandan millet varoluşu itibariyle tepeden inmeci bir yaklaşıma sahiptir. Ancak ‘aşağısı’ yani milliyetçiliğin hedef kitlesi olan halkların gündelik beklentileri veya çıkarları hesaba katılmadan da analiz edilemeyen iki boyutlu bir olgudur (Hobsbawm E. , 2010, s. 23-25).

Hobsbawm bir milliyetçilik teorisi geliştirme gayesinde değildir. Onun amacı milliyetçiliği açıklamaya yönelik bir bakış açısı geliştirmektir. Bu sebeple de milliyetçiliğe bir ‘toplumsal mühendislik’ olarak yaklaşmaktadır (Hobsbawm E. , 2010, s. 24). Ona göre milliyetçiliğe dair, toplumsal mühendislik doğrultusunda, bir bakış açısı geliştirmek için kilit rol oynayan olgu ‘icat edilmiş gelenekler’dir. Hobsbawm’ın ortaya atmış olduğu icat edilmiş gelenekler tanımı onun milliyetçiliğe dair çözümlemesinde temel rol oynamaktadır.

İcat edilmiş gelenek, açık bir şekilde ya da dolaylı olarak kabullenilen kurallar tarafından yönlendirilen kalıplaşmış tören ya da sembolik nitelik taşıyan pratikler kümesidir. Bu pratikler belli değer ve davranış şekillerini benimsetmek için geçmişten bugüne tekrarlanarak gelmiştir. İcat edilmiş gelenekler, hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı esnada var olmaya başlamıştır. Bu gelenekler ya gerçekten suni bir şekilde icat edilip toplum tarafından kabul edilmiştir ya da tarihi uzak bir geçmişe dayanmayacak şekilde

zaten mevcuttur ancak yeni toplum düzenine göre tekrar uyarlanmıştır (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 1-3).

Hobsbawm'a göre toplumların hızlı ve geniş çaplı bir şekilde dönüşüm geçirdiği vakitlerde mevcut 'eski' gelenekler toplumların yeni kalıplarına uymadığı ya da artık toplumsallaşma ihtiyaçlarına karşılık vermediği gerekçesiyle ortadan kalkmaktadır. Bu eski geleneklerin yerine de yeni dönemin şartlarına uyum sağlayabilen 'yeni' icat edilmiş gelenekler geçirilmektedir. (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 6). Sanayi devrimi de yakın zamanda gerçekleşen, Hobsbawm'ın bahsettiği hızlı ve geniş çaplı toplumsal değişimlerden biridir. Hobsbawm bu doğrultuda sanayi devrimi sonrası icat edilmiş gelenekler olduğunu saptamakta ve bunları 3 kategoriye ayırmaktadır. Bunlar (Hobsbawm & Ranger, 2006, s. 12):

- Gerçek veya yapay toplumsal kuruluşlara aidiyeti sembolize eden ya da toplumsal birlik beraberliği teşvik eden gelenekler.
- Değişen devlet sistemi içerisinde oluşan yeni kurumlara veya hiyerarşik makamlara meşruluk kazandıran gelenekler.
- Ana hedefi inanç, değer yargıları veya davranışları benimseterek toplumsallaşmayı sağlamak olan gelenekler şeklindedir.

Hobsbawm icat edilmiş gelenekleri somutlaştırmak için verdiği spor müsabakaları örneği icat edilmiş geleneklerin niyetini anlamak açısından iyi bir örnek olarak görünmektedir. Bu örneğe göre dünyanın her yerinde ulus-devlet olarak siyasal hayatta yer edinen ülkelerin uluslararası spor müsabakalarına yaklaşımı bir milli mücadele olarak algılanmaya başlamıştır (Hobsbawm E. , 2010, s. 170-171). Söz gelimi uluslararası bir futbol müsabakasında sahaya çıkan sporcuların kendi milletlerinin etnik yapısına ait sembollerle bezenmiş formalarıyla kendi benliklerinden çok ülkelerindeki insanları temsil etmesi ve yine temsil edilen milletin bu futbol müsabakasının sonucuna göre milli bir gurur ya da üzüntü hissetmesi; tüm ülkenin aynı anda milli sporcuları üzerlerinden aslında kendi milletlerini desteklemesi, icat edilmiş bir gelenek olarak spor müsabakalarının toplumu birleştirici bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Yukarıda anlatılan ve örneklendirilen yeni icat edilmiş geleneklerin amacı hızlı ve geniş çaplı toplumsal dönüşüm zamanlarında oluşabilecek sınıfsal çekişmeleri önlemek ve toplumun parçalanmasını engelleyip, bütünlüğünü sağlamaktır. Bu bağlamda öncelikle,

milletler toplumsal bölünmüşlüğü engellemek ve yeniden yekvücut bir toplum olmak için icat edilirken milliyetçilik de toplumsal bütünlüğün devamlılığını sağlamak için icat edilmektedir (Erözden, 1997, s. 70-71; Haşlak, 2000, s. 51; Calhoun, 2009, s. 46-47). Buradan Hobsbawm'ın da ifade ettiği gibi milletlerin milliyetçiliği değil milliyetçiliklerin milleti oraya çıkardığı sonucuna varılmaktadır. (Hobsbawm E. , 2010, s. 62-63).

Hobsbawm milliyetçiliği tarihsel olarak iki ana döneme ayırarak incelemiştir. Bu ayrıma göre ilk dönem, 'milliyetçiliğin dönüşümü' olarak adlandırılan, Fransız İhtilali'nden Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna (1870-1918) uzanan dönemi esas almaktadır. Bu dönem içerisinde tarihsel olmayan etnik köken ve milli dil öğelerinin, neredeyse, millet olmak için yegâne öğeler haline gelmesi ve Fransız İhtilali sonrası gelişen, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı söyleminin geniş yankı alanları bulması neticesinde milliyetçi hareketler geniş alanlara yayılmaya ve gün geçtikçe artmaya başlamıştır (Hobsbawm E. , 2010, s. 125-126). Öte yandan 1870 ile 1918 arasındaki sürede milliyetçi hareketlerin kat ettiği mesafe ve hızla yayılması hem siyasal hem de sosyal bir dönüşümün sonucudur. Bunun sebebi de her geçen gün, hayali olarak bir millet icat etmenin yeni yollarının bulunması ve farklı topluluklar arasında deneyimlenmesidir (Hobsbawm E. , 2010, s. 133-134). İkinci dönem ise milliyetçiliğin zirvesi olarak adlandırılan, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna uzanan (1918-1950) yılları esas almaktadır. Milliyetçiliklerin zaferiyle sonuçlanan bu dönem içerisinde ulus-devletler adeta bir yapboz tahtasının parçaları gibi dünya üzerindeki her yerde oluşmaya başlamış ve milliyetçilik dünya siyasetine ve kültürel sistemine yön veren ana siyasal akım haline gelmiştir (Hobsbawm E. , 2010, s. 158-193). Hobsbawm 20. yüzyılın geriye kalan yıllarında ise milliyetçiliğin gerilediğini düşünmektedir. Ona göre milliyetçilik artık Fransız İhtilali ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki döneme damga vuran tarihsel gücüne sahip değildir. Milliyetçilik, 20. yüzyılın ilk yarısında halkların sömürgeleşmeye karşı gösterdikleri başkaldırıları gibi milli kurtuluş mücadelelerine yol açan pozitif perspektifler yerine artık bölmek ve ayrılıkçılık yapmak gibi negatif perspektiflere bürünmüştür (Hobsbawm E. , 2010, s. 194-227). Ona göre araştırmacıların milliyetçiliğin incelenmesinde ilerleme kaydetmeye başlamaları onun zirve noktasını geride bıraktığı anlamını taşımaktadır. Bunu Friedrich Hegel'den ödünç alınmış metaforik bir ifadeyle betimleyen Hobsbawm 'Minerva'nın bilgelik baykuşu sadece alacakaranlıkta uçar. Onun şimdi milletler ve milliyetçiliğin etrafında uçması iyiye işarettir.' Diyerek artık milliyetçi

hareketlerin dünya siyasetindeki ana akım siyasal düşünce olma potansiyelini kaybedeceğini düşündüğünü belirtmektedir. (Hobsbawm E. , 2010, s. 227).

Bu noktadan itibaren Hobsbawm'ın teorisine yönelik eleştirilere geçildiğinde ise Hobsbawm'ın teorisinde çelişen ifadeler yer vermekle ve halk açısından milliyetçiliği açıklayamamakla eleştirildiği görülmektedir.

Hobsbawm'ın çalışması milletlerin doğuşuyla ilgili yaptığı çıkarımlarda çelişmektedir. Buna göre Hobsbawm çalışmasında ana tema olarak milletlerin yakın tarihte meydana çıkmış yapılar olduğunu iddia etmektedir. Ancak çalışmasının bazı yerlerinde modern çağdan önce var olan 'milli öncesi' gibi etnik yapıların varlığını kabul etmekte ve bunların bir milli bilince ulaşma aşamasında pek çok yararı dokunduğunu belirtmektedir. Bu da onun çalışmasında çelişkili ifadeler kullandığını kanıtlamaktadır. Öte yandan Hobsbawm milliyetçiliği çözümlerken seçkin üst sınıfların rolü üzerinde o kadar çok durmuştur ki sıradan halkın ihtiyaçlarını, isteklerini ve milliyetçiliğin onlar üzerindeki etkisini göz ardı etmiştir. Daha açık bir ifadeyle Hobsbawm insanların neden milletleri uğruna hayatlarını feda etmeye hazır oldukları gibi güçlü hislerle milletlerine bağlı olduklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır (Özkırımlı, 2008, s. 153-156).

BÖLÜM 2: BİR ARA YOL ARAYIŞI: ETNO-SEMBOLİZM

2.1. Etno-Sembolizm Nedir?

1982 yılında John A. Armstrong'un 'Milliyetçiliklerden Önce Milletler' çalışmasıyla başlayan daha sonra Anthony D. Smith'in ve John Hutchinson'un yoğun çabalarıyla gelişmeye başlayan etno-sembolizm genel itibariyle, yukarıda anlatılmış olan, ilkçi teoriler ile modernist teorilerin her ikisini de eksik ya da yanlış olduğu yönünde eleştiriler getirerek milliyetçilik çalışmalarına dair bir 'ara yol' bulma eğilimindedir (Hutchinson, 2005, s. 13).

Tanım olarak etno-sembolizm milliyetçiliğin modern dünyanın gerekleri için icat edilmiş bir olgu olduğunu reddederek, milliyetçiliğin geçmişten gelen tarihi mitler, semboller ve değerlerin bugüne aktarımı sonucunda oluştuğunu savunan bir kuramdır. Bu haliyle etno-sembolizm geleneksel bir milliyetçi teoriler ayrımı olan araçsalcılık ve ilkçilik arasındaki çelişkinin tam ortasında, her iki zıt kutup konumundaki kuramdan da etkilenen ancak her ikisine de eleştiren bir anlam ifade etmekte olduğu görülmektedir (Conversi, 2007, s. 73-75). Yine başka bir etno-sembolizm tanımına ise Özkırımlı'nın çalışmasında rastlanmaktadır. Özkırımlı'ya göre etno-sembolizm, modern milletlerin uzak geçmişten beri var olan etnik topluluklardan geldiğini ve modern milletlerin bireylerin zamanla değişebilen asli ihtiyaçlarına cevap vermesinden dolayı esneklik gösteren bir yapıda olduğunu iddia eden, geçmişi şimdi ile sınırlayan bir milliyetçilik çözümleme görüşüdür (Özkırımlı, 2010, s. 34).

Etno-sembolizm terimi, yaklaşımın geliştiricileri ve önderleri tarafından uzunca bir süre sahiplenilmemiştir. Mesela Armstrong hiçbir çalışmasında ne kendisinin etno-sembolizm olduğunu belirtmiş ne de etno-sembolizm terimini açıkça kullanmıştır. Terim ortaya atıldığı ilk zamanlardan beri etno-sembolizm çerçevesinde yapılmış bir milliyetçilik çalışmasına ilgi duyan genç araştırmacılar tarafından kullanılıp sahiplenilmesine rağmen kuramın öncüsü sayılan Smith tarafından kaleme alınan 1995 tarihli bir çalışmanın yayımlanmasına kadar kuram yaratıcıları tarafından sahiplenilmemiştir. Smith bu makalede modernist teorilere karşı getirdiği bir dizi eleştiriden sonra etno-sembolizm olarak isimlendirilebilecek olan bir yaklaşım ile milletlerin gelişmesi, etnik milliyetçi akımların yükselen popüleritesini ve bunların yol açtığı çatışmaları anlamaya çalışmanın

daha doğru olacağı kanaatinde olduğunu belirtmiştir (Özkırımlı, 2008, s. 209-210; Smith, 2008a, s. 361-362). Bu şekilde de etno-sembolizm içeriği ve belli başlı özellikleri olan fakat adı olmayan bir bakış açısı olma eksikliğinden sıyrılmıştır.

Etno-sembolizm, yukarıda anlatılmış olan, ilkçiler ve modernistlere göre daha türdeş çalışmalar bütününe ifade ediyor olsa da onun büyük düşünürleri Armstrong, Smith ve Hutchinson 'ın milliyetçiliğe yaklaşımları bazı farklar içermektedir. Buna göre ilk olarak Armstrong'un bakış açısına bakıldığında, onun, milliyetçilikleri araştırırken etnik toplulukların kendilerini diğer etnik topluluklardan ayırt etmesini, ötekileştirmesini sağlayan hudutları esas aldığı görülmektedir. Armstrong'a göre etnik toplulukların dayanıklılığı ve sürekliliği bu etnik hudutlardan kaynaklanmaktadır. Dini çatışmalar, göçebe ve yerleşik hayat biçimi çatışmaları bu hudutları oluşturan unsurlara örnek olarak verilebilmektedir. İkinci olarak Smith'in bakış açısına bakıldığında ise onun etnik toplulukların benzersizliğini ortaya koyan iç etmenlere yöneldiği görülmektedir. Bu benzersizlik durumu, bir topluluğun kendisini dini yönden seçilmiş olarak görmesi ya da yeni bir toprak parçasına yerleşmesi gibi durumlar sonucunda meydana gelmektedir. Bu sayede topluluklar etnik kimliklerini keskinleştirmekte, kendi sınırlarını belirlemekte ve gelecek nesillere uzanıp, devam etmesini sağlamaktadır. Üçüncü ve son olarak Hutchinson 'ın bakış açısında ise modern kültürel milliyetçiliği siyasal çeşitlerinden ayırt etmeye odaklandığı görülmektedir. Bu ayrımı yapmak ve kültürel unsurların özelliklerini belirlemek için Weberyen bir bakış açısından yararlanmaktadır. Ayrıca Hutchinson hem modernleşme öncesi var olmuş etnik toplulukların oluşmasında veya tekrar uyanmasında hem de modern milletlerin oluşmasında aktif rol oynayan mit, hatıra ve sembollerin bugüne aktarılmasında kurumların rolünü ön plana çıkaran bir bakış açısına sahiptir (Smith, 1994; Armstrong, 2018; Hutchinson, 2005, s. 14; Smith, 2010, s. 63). Görüleceği gibi üç düşünürün arasındaki bu tip bakış açısı farklarına rağmen son tahlilde üçünün de millet ve etnik kimlikler arasında bir ayrım yaptığı ancak bu iki olgunun birbiriyle örtüşen yapılar olduğu kanaatinde oldukları belirtilmelidir.

Etno-sembolist yaklaşımı modernist milliyetçilik çalışmalarından ayıran temel çıkarım bugünün modern milletleri ile etnik topluluklar arasında kurduğu ilişkidir. Bu iki kuramı birbirinden ayırt eden bu temel çıkarım aynı zamanda etno-sembolizmin de ana odak noktasını oluşturmaktadır. Etno sembolcülere göre etnik topluluklar, 'ortak bir özel isim, ortak ata/soy mitleri ve paylaşılan tarihi anılar, ortak kültür öğeleri, tarihi bir toprak

parçası ile bağlantı ve dayanışma gibi etmenlere sahip bir nüfus birimidir'. Diğer yandan millet ise 'tarihi bir toprağa/ülkeye, ortak mit inanışlarına ve tarihi hafızaya, kitlesel bir kamu kültürüne, ortak bir ekonomiye, ortak görev, yasa ve haklara sahip bir nüfus birimidir.' Bu tanımlardan da görüleceği gibi etno-sembolcüler için iki sosyal yapı arasında ciddi bir örtüşme söz konusudur (Hutchinson, 2005, s. 14; Smith, 2009, s. 27,29). Ancak bu örtüşmelere rağmen etno-sembolcülere göre tanımı yapılan bu toplumsal birimler, onlar için hem tarihsel hem de kavram olarak aynı şey değildir ve asla birbirlerinin yerine kullanılmamalı ya da karıştırılmamalıdır. Yani onlara göre milletler tarihi unutulmuş olacak kadar eski çağlara uzanan bir toplumsal birim değildir. Aksine millet kavramı modernizm ile ortaya çıkmıştır. Etnik topluluklar ise çok daha eski, tarihi antik çağlara uzanan bir yapıdır (Smith, 1994, s. 378-379). Etno-sembolcüler etnik topluluklar ile milletler arasında yaptığı bu ayrım ile ilkçilerin milletlerin tarihin unutulmuş çok eski bir tarihten beri değişmeden bugüne geldiğine dair iddialarını reddetmektedir. Ancak yapılan bu ayrım milletlerin tarihte eşi benzeri görülmemiş, modernist yapılar olduğu anlamına da gelmemektedir. Çünkü etnik topluluklar ve milletler birbirlerinden farklı şekillerde ve alakasız bir biçimde oluşmuş yapılar değildir. Modern milletlerin temelinde tarihi çok eskilere dayanan etnik toplulukların bugüne kadar taşıdığı kültürel ve tarihi öğeler vardır. Etno-sembolizm bu yönüyle de modernistlerin milliyetçiliğin ortaya çıkışına dair çözümlemelerde tarihsel indirgemeci yaklaşımı reddetmektedir.

Etno-sembolistler için milliyetçiliklerin araştırılmasında ortak semboller, mitler, tarihi anılar, değerler ve gelenekler büyük önem arz etmektedir. Onlara göre bu öğelerin önemli olmasının üç nedeni vardır. Buna göre ilk neden, bu öğelerin bazıları, kendi aralarında kurduğu etkileşim ile ön plana çıkıp, bir toplum içerisindeki farklı grupların, sosyal yapıların, kurumların ve kültürlerin oluşmasına meşruluk zemini hazırlamış olmasıdır. İkinci neden, bu öğeler sayesinde her bir etnik topluluk kendisine ait, özgün bir dil, din, gelenek ve kurumlara sahip olmasıdır. Etnik kimliklerin sahip olduğu bu unsurlar daha sonra etnik topluluklar kendilerini diğer topluluklardan ayırt etmesini sağlayan sembolere dönüşmüştür. Üçüncü ve son neden ise bu öğeler sayesinde toplumun kendisi ile ataları arasında yani geçmiş ile şimdi arasında bağlantı kurmasını sağlamış olmasıdır. Zaman ve dönem şartlarına göre anlam ve önemi değişiklik gösteren milli bayramlar, milli marşlar ve milli anma törenleri gibi etnik semboller, bahsi geçen bağlantının

kurulmasına yardımcı olan milli sembollerdir. Ayrıca bu milli semboller sürekli olarak tekrarlanarak milli duyguların yaratılmasında ve sürekli hale getirilmesinde önemli bir pay sahibidir. (Smith, 2009, s. 25-26).

Etno-sembolistler çalışmalarının esas noktasını oluşturan etnik toplulukları araştırmak, Fransız Annales tarihçilik okulunun⁶ temel aldığı ‘longue duree’ (geniş zaman) esasında, yani antik çağlara kadar uzanan geniş bir zaman dilimi üzerinde yapılmalıdır. Longue duree esasına göre sadece tarihsel olarak geniş bir zaman dilimini kapsayan bir araştırma sayesinde, bugünün modern milliyetçilikleri, uzak geçmişten beri var olan etnik yapıların bir parçası olarak anlam kazanabilecektir. Smith’e göre milliyetçiliğe dair ideolojik çatışmaları ve bununla beraber gelişen milletlerin yeniden yorumlama ve oluşma süreçlerini kavramak için ‘geniş zaman’ esasına dayalı çalışmalar yürütmek gerekmektedir. Çünkü milletlerin oluşum süreçleri ve ulus-devletler tarafından projelendirilip kullanılan milli hissiyatları Fransız Devrimi sonrasında görülmeye başlamış olsa da milli hissiyatları sadece modernizm gibi yakın döneme ait bir olguyla açıklamaya çalışmak, milliyetçiliğin eksik çözömlenmesine yol açacaktır. Bu yüzden bugünün milletlerine rol model olan etnik toplulukların izi, antik çağlara kadar uzanan derin bir tarih içerisinde aranmalıdır (Armstrong, 2018, s. 26; Smith, 2008b, s. 36).

Etno-sembolist yaklaşımın üzerinde durduğu diğler bir konu ise milliyetçilikliklerin tetiklediğı milli hissiyatlar ve bağılılıktır. Bugün ulus-devletleri oluşturan birçok insanın kendi milletlerine karşı sahip oldukları fanatizme varan güçlü duygusal bağlar ya da milletleri için hayatlarını vermeye hazır olmaları gibi tutkulu hissiyatlar tarihsel ve sosyolojik bir araştırma sonucunda çözömlenebilecektir. Çünkü bugünün modern milletlerinin bu şekilde süregelen tutkulu hissiyatı sadece onların temelinde yatan etnik topluluğun kültürel mirası ile alakalıdır. Bu yüzden etnik kültürün sosyolojik bir araştırması ve ona içkin olarak oluşan etnik topluluğun tarihsel araştırması yapılmadan, bahsi geçen milletlere duyulan tutkulu hissiyatlar anlaşılamayacaktır. Etno-sembolcülerin bu tip hissiyatlara karşı bu denli ilgili olması modernistlerin ve ilkçilerin bu hissiyatları

⁶Annales okulu: Sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi gibi çeşitli sosyal bilim alanları ile iş birliğı içerisinde bir tarih anlayışı oluşturma gayesiyle kurulmuştur. Önceliğini, ardılların aksine kronolojik tarih anlatısı yerine olayları ve bireyleri temel alan tarih anlayışına vermiştir. Annales okulunun ortaya çıkmasındaki en büyük amaç tarihsel verileri tüm sosyal olgular ile incelenmesini yönelik çalışmalar yapmak olmuştur (Yeğen, 2016, s. 25-26).

açıklamada başarısız olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır (Özkırımlı, 2003, s. 348-349; Smith, 2010, s. 62).

Etno-sembolizm ortaya çıktığı 1980li yıllardan itibaren, milliyetçilik literatüründe büyük bir popüleriteye sahip olan modernist çalışmaların etkisini azalttığı görülmektedir. Etno-sembolizm ortaya çıktığı ilk günden bugüne kadar ki gelişimi ile hem ilkçi hem de modernist çalışmaların yerine tercih edilebilecek bir milliyetçilik bakış açısı olarak görünmektedir. Bu bağlamda dünyanın farklı bölgelerinde meydana çıkmış birbirinden farklı ve eşsiz nitelikteki Doğu Avrupa ve Rusya, Orta Doğu, Uzak Asya ve Hindistan, Afrika, Amerika gibi bölge ve milletlerin milliyetçilikleri hatta milli kimliğe etki eden müzikler ve halk şiirleri bile etno-sembolist bakış açısı çerçevesinde incelemeye tabi tutulmuştur (Leoussi & Grosby, 2007; Korkmaz, 2014, s. 69-70). Etno-sembolizmi esas alan ve bahsi geçen farklı bölge ve milletleri çözümlemeye tabi tutan çalışmaların artış göstermesi de etno-sembolizmin milliyetçilik çalışmalarına yeni bir soluk getirdiğinin göstergesidir.

Son tahlilde toparlanacak olursa, etno-sembolizm milliyetçiliklerinin bir ideoloji olarak yakın zamanda ortaya çıkmış modern bir olgu olduğunu kabul etmekle beraber onların kökenlerinin modernistlerin iddia ettiği gibi icat edilmiş, sahte, uydurma ya da hayal edilmiş bir olgu olmadığını, aksine modern milliyetçiliğin, tarihin detaylı bir incelemesiyle keşfedilebilecek olan, etnik kimliklerin üzerine inşa edilmiş, yapılar olduğunu iddia etmektedir (Smith, 2008b, s. 15-17). Ayrıca etno-sembolizmin, yukarıda anlatılan özelliklerinden de görüleceği gibi, milliyetçilik literatüründe en kapsamlı ve verimli alanını kapsayan modernist teorilerin yanlışlarını ve abartılarını ortaya çıkarmak ve milliyetçiliği çözümlemeye dair alternatif paradigmalar sağlamaya yönelik bir girişim olduğu görülmektedir. Smith'e göre alternatif paradigmalardan kasıt asla modernist teorilerin yerine ikame edilecek yeni bir teori geliştirmek değildir. Etno-sembolcülerin amacı modernistlerin ağırlıklı olarak siyasal ve ekonomik koşullar çerçevesinde açıklamaya çalıştığı milliyetçilik modellerine, onların göz ardı ettikleri sembolik ve kültürel boyutları da eklemektir. Başka bir deyişle etno-sembolizm, modernizmin milliyetçilik çözümlemelerine dair modernist tahakkümüne karşı getirilen eleştiriler bütünüdür (Özkırımlı, 2003, s. 341; Smith, 2003, s. 145; Smith, 2009, s. 40).

2.2. Etno-Sembolizmin Başlıca İsimleri

Çalışmanın bu noktasından sonra, bu çalışmada ana eksenini oluşturan, etno-sembolizmin yukarıda detaylı şekilde anlatılmış olan diğer milliyetçilik teorilerinden farklı kılan düşüncelere, bu düşünceleri geliştiren Armstrong ve Smith'in her biri özelinde açılan başlıklar dahilinde değinilecektir. Bu sayede her iki düşünürün etno-sembolizme katkısının, bir anlam karmaşasına neden olmadan, detaylı ve açıklayıcı bir şekilde aktarılması amaçlanmaktadır.

2.2.1. John Alexander Armstrong

John A. Armstrong Doğu Avrupa üzerine uzmanlığıyla tanınmış Amerikalı bir Siyaset bilimcidir. O milliyetçilik alanında yaptığı çalışmalarda milliyetçiliğe dair bir teori geliştirme gayesinde olmadığını çalışmalarında belirtmiştir. Onun gayesi geniş bir tarihsel anlatı içerisinde milliyetçiliğe dair bir varoluş açıklaması getirmektir. Bu amaçla sadece uzmanı olduğu Doğu Avrupa değil aynı zamanda Orta Doğu tarihini de ele alarak, geniş bir tarihi milliyetçilik anlatısından yararlanarak, kılavuz niteliği taşıyan “Milliyetçiliklerden Önce Milletler” eserini kaleme almıştır. En başta, modernist milliyetçilik teorileri karşısında ilkçi bir çalışma niteliği yönünde eleştirilere maruz kalmış olsa da onun eserinde savunduğu modern milletlerin kökenlerinin aslında yakın geçmişte değil de antik çağları kapsayacak şekilde geniş bir tarih içerisinde yattığı düşüncesi, kendisinden sonra gelen milliyetçilik çalışmaları için yeni bir yola öncülük etmiştir. Bu yeni yol da milliyetçiliğe dair yeni bir anlayış biçimi geliştiren etno-sembolizmdir (Kolstø, 2015, s. 177-181).

Armstrong genellikle yoğun toplumsal özdeşleşmeler olarak meydana geldiğini belirttiği milletlerin nasıl oluştuğunu araştırma niyetinde olduğunu belirtmektedir. Onun milliyetçilik çalışmasındaki odak noktası etnik yapılarıdır. Armstrong'a göre modernite ile birlikte milliyetçilik daha önceki dönemlerde eşine rastlanmayan bir olgu olarak görülmüş ve etnik yapılar göz ardı edilmiştir. Oysa ki, modernistlerin aksine, etnik yapılar tarihin her noktasına siyaret etmiştir. Bu sebeple etnik yapıların tarihinin araştırılması milliyetçiliğe dair pek çok soru işaretini de yanıtlayacaktır (Armstrong, 2018, s. 25-27).

Armstrong'a göre etnik yapıların tarihi Annales tarihçilik okulunun esas aldığı ‘longue duree’ (geniş zaman) esasına dayalı olarak araştırılmalıdır. Yani bu araştırma antik

çağlara kadar uzanan geniş bir zaman içerisinde yapılmalıdır. Ona göre, yapılacak etnik yapı araştırması, etnik yapının hudutlarına(boundaries)⁷ odaklanmalıdır. Çünkü etnik gruplar kendilerini kendi iç özelliklerine göre değil de yabancı (öteki) olanla kıyaslayarak tanımlamaktadır. Armstrong bu düşüncesinin temellerini Frederick Barth'tan esinlenerek oluşturduğunu belirtmektedir. Bu düşünceye göre etnik yapıların kalıcı ve değişmez bir özü yoktur. Çünkü etnik yapının hudutları ve özellikleri onu meydana getiren bireylerin dönemlere ve şartlara göre değişiklik gösteren algılarına paralel olarak farklılaşmaktadır. Bu sebeple etnik yapıların öznel iç bileşenleri yerine, onu 'öteki' olarak atfettiği yabancı etnik yapılardan ayırt eden kalıcı hudutları odak noktası olarak almak gerekmektedir (Armstrong, 2018, s. 26-27). Bu noktada Armstrong'un hudutları esas alan düşüncesinin etnik yapıları içsel olarak etkileyen kültürleri göz ardı ettiği düşünülebilmektedir. Ancak Smith'e göre Armstrong etnik mit, semboller ve grup içi iletişim temelinde, geçmiş kültürel tanımlara karşı alternatif bir kültür tanımı gayretindedir (Smith, 2015, s. 166).

Armstrong'a göre hudutları esas alan bir düşünce temelinde milliyetçilik çalışması yürütmek üç açıdan fayda sağlayacaktır. Buna göre ilk fayda, etnik yapıyı oluşturan bireyler arasında zamanla hem sosyokültürel hem de biyolojik değişimler yaşanabilmektedir. Ancak etnik yapının belirleyici unsuru olarak kalıcı hudutlar esas alındığında, yaşanan bu değişimler, etnik yapının özü itibarıyla bir anlam ifade etmeyecektir. İkinci fayda, bir toprağa/anavatana haslet olarak ortaya çıktığı düşünülen etnik yapıların, o toprağı kaybetmeleri söz konusu olduğunda başka bir toprağa yerleşmeleri söz konusu olacaktır. Yine bu da etnik yapının, yeni yerleşim yerine ve etkileşime girdiği yeni topluluklara göre, içsel özelliklerinde değişime sebep olacaktır. Ancak kalıcı hudutları esas alınmış bir etnik yapı sayesinde bu değişimler bir anlam ifade etmeyecektir. Üçüncü ve son yarar ise bu yaklaşımın içsel etnik tanımlama sembolleri gibi değişken unsurlar yerine dil gibi bölgesel olarak daha ayırt edici hudutları belirleyen etnik unsurların esas alması, milliyetçilik araştırması yapan kişinin nereli ya da hangi

⁷ Çalışmanın bu bölümünde 'hudut' yerine daha güncel bir karşılık olarak 'sınır' kelimesi kullanılabilir. Ancak Armstrong 'hudut(boundaries)' terimini dil, gelenek ve ekonomik gelişim gibi toplumsal ve sosyal süreçlerin sebep olduğu biçimsel olmayan sınırlar anlamında kullanırken 'sınır(frontier)' terimini ise dini örgütlenmenin etkisi de dâhil olmak üzere tüm siyasal eylemlerin yarattığı sınırlar anlamında kullandığını belirterek iki kelimeye farklı anlamlar yüklediğini belirtmektedir (Armstrong, 2018, s. 32). Bu sebeple bir kavram karmaşasına neden olmamak adına sınır ve hudut terimleri Anderson'un çalışmasında belirttiği anlamlarıyla kullanılacaktır.

kültürden geldiğine bakmaksızın onun hiç bilmediği yerlerdeki etnik yapıları araştırmasını kolaylaştıracaktır. Armstrong bu duruma örnek olarak ise antik çağda etnik bir anlam arz eden isimleri vermektedir. Ona göre bu isimler bir topluluğun kendisini diğer topluluklardan farklılaştırmasının ya da üstünlüğünü belirtmesinin, o topluluğun ortak dilinde anlam kazanmış halidir. Bu isimler, bu anlamlarıyla, ötekileştirici ve karşıtlık taşıyan bir anlam ifade ederek etnik kimliğin hudutlarını oluşturmaktadır. Armstrong'un bu duruma verdiği ikinci örnek ise etnik hudutları bir tarihsel örnek ile sonutlaştırma gayesindedir. Buna göre Cermenik etnik kimliği paylaşan gruplar kendi aralarında kendi dillerini konuşamayan komşularını (teritoryal anlamıyla) ayırt etmek için bazı yabancılaştırıcı kelimeler kullanmıştır. Bu kelimeleri asla Germenik bir dil kullanan grup için kullanmamışlardır (Armstrong, 2018, s. 27-28).

Armstrong'a göre, yukarıda detayları belirtilen hudut yaklaşımı, etnisitenin toplumsal örgütlenmelerin ana bileşeni değil, etnik yapının farklı etnik yapılarla karşılıklı etkileşimi sonucunda meydana geldiğini esas almaktadır. Ancak etnik yapının hudutlar üzerinden yapılmış tanımı bazı zorlukları ya da muğlaklıkları da baştan kabul etmeyi gerektirmektedir. Çünkü bu tanım etnik yapıyı, bireyin sahip olduğu diğer kimliklerden ayırt edilememesine yol açacaktır. Çünkü etnik yapı genellikle toplumun sınıfsal yapısından ve dini örgütlenmeden oldukça etkilenmektedir. Dahası geniş bir zaman dilimi içerisinde bir toplumu oluşturan bireyler açısından dini, sınıfsal ve etnik yapılar biri diğerinin yerine geçecek şekilde dönüşüm de gerçekleştirebilmektedir. Armstrong bu nedenle bir milliyetçilik çalışması için bu üç yapıyı kavramsallaştırarak ayırtırmak yerine birbirleri arasındaki ilişkilere odaklanmanın doğru olacağı kanaatindedir (Armstrong, 2018, s. 28-29).

Armstrong'un etnik yapıların tarihsel ayrımında kullandığı bir diğer önemli kavram ise nostaljidir. Onun terminolojisinde nostalji toplumsal ve tarihsel bir bakış açısından, geçmişte var olmuş yüksek nitelikli bir yaşayış şeklinin simgesel karşılığıdır. Başka bir deyişle nostalji içerdiği yoğun etkileşim ile bir tür 'ortak hafıza'dır. Nostalji bugünün modern çağında var olmuş her topluluğun geçmişinde varolduğuna inandığı altın çağa tekrardan ulaşma/geri dönme mitidir. Armstrong'a göre bir toplum nostaljiyi işlevselleştirerek etnik hudutların içerisinde cereyan eden etnik bileşenlerin(mit, sembol) algılandığı dönemin şartlarına göre sonraki nesillere aktarmaktadır (Armstrong, 2018, s. 39).

Nostalji sayesinde sonraki nesillere aktarılan mit ve semboller Armstrong'a göre farklı bölgelerde farklı şekillerde yaşayış biçimlerine sebep olmaktadır. Armstrong yaşayış biçimi özelindeki farklılaşmaya genel itibari ile iki örnek vermektedir. Birinci örneği Batı Avrupa'dır. Batı Avrupa'da varolmuş etnik yapılar yerleşik düzende bir yaşayış biçimine sahiptir. Bu coğrafyada görülen yerleşik yaşam biçiminin kökleri Antik Yunan'dan ya da Roma geçmişinden kaynaklanmaktadır. Her iki antik uygarlıkta da varlıklarını sürdürdükleri dönem içerisinde toprakla özdeşleşme ve şehirleşmeye gösterilmiş bir özen söz konusudur. Bu da Orta çağın başından itibaren Avrupa toplumlarında etnik mitsel ve sembolik öğelerin toprağa bağlı bir şekilde anlam kazanmasına yol açmıştır (Armstrong, 2018, s. 45-52; Smith, 2015, s. 167). İkinci örnek ise Orta Doğu ve Akdeniz toplumlarıdır. Batı Avrupa'nın aksine Orta Doğu'da hakim olan yaşayış biçimi göçebeliktir. Göçebe toplumların etnik mitsel ve sembolik öğelerini yansıtacakları sınırları belli bir toprak parçası olmadığından ötürü bu öğeleri kendileri üzerinden anlamlandırmışlardır. Yani göçebeler bir kan bağı esasına göre kimliklerini oluşturmuş ve kan bağı üzerinden bunun aktarımını sağlamıştır. Armstrong'a göre her iki yaşayış biçiminde de itici güç bir noktadan sonra iki büyük dini örgütlenme olan İslam ve Hristiyanlık olmuştur. Tabiri caizse iki kadim dinin karşıtlığı ve düşmanlığı Avrupa'da ve Orta Doğu'da yaşayış biçimlerine köktenci bir şekilde etki etmiş ve inançlı etnik grupların etnik hudutlarını belirlemede öncü rol oynamıştır (Armstrong, 2018, s. 65-74; Smith, 2015, s. 167; Smith, 1984, s. 454).

Öte yandan Armstrong'un bakış açısında milliyetçiliklerin ve devletlerin oluşumunda siyaset ve din gibi bazı bağımsız değişkenler önemli rol oynamaktadır. Bu değişkenlerden ilki olan siyaset devletin kurulması ve yönetilmesi anlamıyla içerisinde bulunduğu halkların etnik kimliklerine doğrudan etki etmiştir. İkinci değişken olan din ise siyasetin milletlerin oluşumunu etkileme konusundaki en ciddi hatta ondan üstün olan rakibi konumundadır. Din kısa vadede etnik yapıyı oluşturan bireylerin tercihleri üzerinde, uzun vadede ise direkt olarak kendisini din etrafında tanımlamış diaspora ya da teolojik meşruiyet kaynaklı devletlerin tahakkümü ile etnik kimlikleri etkilemiştir. Üçüncü ve belki de en önemsizi ise dildir. Armstrong'a göre dil tek başına etnik kimlikler üzerinde etkili olmamıştır. Dilin etkileme gücü onun bağlı olduğu siyasi veya dini öğelerden haslettir. (Smith, 2015, s. 168).

Son tahlilde Armstrong'un milliyetçilik çalışmasını genişleterek ve geliştirerek etno-semboлизм ile özdeşleşen Smith, Armstrong'un çalışmasının öneminden şu şekilde bahsetmektedir: Milliyetçilik teorilerinin literatürdeki yoğun tahakkümü milliyetçilik çalışmalarında tarihsel bir sığığa neden olmaktadır. Tarihsel anlamda modernleşme öncesi toplumlarının kültürel mirasına bakmak bu sığığı aşmaya yardımcı olacaktır. Bu sığığı aşmak da milliyetçiliğın modern toplumlar içerisinde neden bu kadar sadakatle bağı olunan bir olgu olduğunu anlamaya yardımcı olacaktır. Armstrong'un milliyetçiliğı bu denli büyük bir tarihi örneklem içerisinde incelemesi de bu çalışmayı milliyetçilik çalışmaları adına başlı başına önemli kılmaktadır. Bu çalışma sayesinde etnik yapılar ile modern milletlerin paylaştığı mit, tarih, kültürel unsurlar, bir toprak parçası ve bir ortak özel isim gibi belirleyici etnik öğelerin modern milletlerin oluşmasında ve gelişmesindeki rolü saptanabilmektedir (Smith, 1996, s. 193)

2.2.2. Anthony Douglas Smith ve Milletlerin Etnik Kökeni

Anthony Smith akademik hayatının neredeyse hepsini The London School Of Economics and Political Science (LSE) bünyesinde geçirmiş ve bir sosyal bilimci olarak uzmanlığını milliyetçilik üzerine geliştiren, disiplinler arası milliyetçilik çalışmalarının kurucusu sayılan bir bilim insanıdır. Kendi alanında çok üretken bir yazar olan Smith alanında on altı kitap, yüzden fazla makale ve kitap bölümü gibi birçok çalışmaya imza atmıştır. O, yaptığı başarılı milliyetçilik çalışmalarıyla Ellie Kedouri ve Ernest Gellner gibi milliyetçiliğın çözümlenmesine adına literatürde öncü kabul edilen modernist araştırmacıların oluşturduğu geleneğın temsilcisi olarak görölmektedir. Öyle ki kendisi Hobsbawm tarafından İngilizce okuyabilen insanlar için milliyetçiliğın başlıca kılavuzu olarak tanımlanmıştır (Hobsbawm E. , 2010, s. 15). Öte yandan Smith milliyetçiliğın açıklanmasına dair temel aldığı etkenlerle ve modernist milliyetçilik çözümlemelerine getirdiğı eleştirilerle kendisinden önceki milliyetçilik araştırmacılarından, yani mensubu olduğu akademi geleneğinden ayrılmaktadır. Bunun sebebi de Smith'in kendisinden önceki modernistler gibi bir modernist kuram oluşturmak ya da var olan bir tanesini geliştirmek yerine modernist teorileri tamamen eleştirerek bir kuram oluşturma yoluna gitmiş olmasıdır. Geliştiricisi olduğu bu kuramın adı da 'etno-semboлизмdir'. Öyle ki milliyetçilik literatüründe etno-semboлизм kavramı ile Anthony D. Smith'in ismi birbirleri olmadan kullanılamayacak kadar özdeşleşmiş durumdadır.

Smith'in etno-sembolist bakış açısı, temel anlamıyla, modernistlerin milliyetçiliklerin geçmişinde yer alan etnik toplulukları ve bağlılıkları yok sayarak incelemesine getirdiği eleştiriler bütünüdür şeklinde açıklanabilmektedir. Çünkü Smith'e göre dünyada bugün varlığını sürdüren milletlerin çoğunun temelinde bir etnik yapının varlığı söz konusudur. Smith'in etnik kimlik analizinin temelini ise etnik yapının eşsiz kültürünün güçlü farklılaştırıcıları ve hatırlatıcıları olarak mitlerin, hatıraların, değerlerin, geleneklerin ve sembollerin rolü oluşturmaktadır. Ancak bu araştırma bugün var olan tüm modern milletlerin kökeninde zengin etnik yapılanmalar olduğuna dair kesin ve genelleyici bir kanıyı temel almamaktadır. Smith'e göre tarihte yeterince geriye gidildiğinde kesinlikle bir etnik yapının varlığına denk gelinecektir. Çünkü etnik yapılar modern milletlerin meydana gelmesi sürecinde uyum sağlayarak ve dönüşerek onların meydana gelmesinde rol model olmuştur. Etno-sembolizm, ulusların ve milliyetçiliğin kültürel yönlerine odaklanır. Bu nedenle modernistlerin milliyetçiliğin tarihini sanayi devrimi ile paralel olarak ilerleyen bir olgu olarak incelemesi milliyetçiliği çok kısa bir tarihe indirgemek demektir. Smith'in bakış açısına göre asıl doğru olan milletleri yüzyıllara uzanacak şekilde geniş bir tarih içerisinde incelemektir (Özkırımlı, 2008, s. 216-218; Smith, 2002b, s. 10; Guibernau, 2004, s. 126).

Smith milliyetçilik alanında belli başlı kavramların daha önceden yapılmış tanımları yerine kendi özgün tanımlamalarını literatüre kazandırma eğilimindedir. Bu şekilde yaptığı yeni bir millet tanımı ve milletlerin fonksiyonlarına yüklediği anlam dikkat çekicidir. Ona göre millet, 'tarihi bir toprağa veya ülkeye, ortak mit inanışlarına ve tarihi hafızaya, kitlesel bir kamu kültürüne, ortak bir ekonomiye, ortak görev, yasa ve haklara sahip kitlesel insan topluluklarıdır.' Smith'e göre bu tanım, koşullara bağlı bir şekilde geçerliliğe sahiptir ve milletlerin ne kadar karmaşık ve soyut bir anlam ile var olduğunun göstergesidir. Aslında bu etmenlere sahip bir millet tanımı, kültüre indirgenmiş dar anlamıyla, ortak kimlik bilincinin sınıf ya da din gibi farklı etnik boyutlarıyla girdiği ilişkiyi açıklayabilirken; siyasal hayata adapte edilmiş geniş anlamıyla, milliyetçiliğin liberalizm ya da faşizm gibi ideolojilerle girdiği ilişkiyi de açıklayabilmektedir. Milletlerin bu yönü onun siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve coğrafi olarak çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunun ve herhangi bir milliyetçi grup ya da araştırmacı tarafından tek bir ögeye indirgenemeyeceğini göstermektedir (Smith, 1994, s. 31-32; Smith, 2008c, s. 49; Smith, 2009, s. 49).

Smith'e göre, milletlerin etnik temelleri de en az yapısı kadar karmaşık yapıdadır. Ona göre bu etnik temellerin ne olduğunu anlamak için, genelleyici ve yetersiz olmasına rağmen, üç ana soru etrafında şekillenen sorulara cevap aramak gerekmektedir. Bu sorular (Smith, 1994, s. 39-40):

- Millet kimdir? Modern milletlerin etnik temelleri nedir?
- Milletler neden ve nasıl ortaya çıkar? Başka bir deyişle milletlerin ortaya çıkma sürecini başlatan genel tetikleyiciler nelerdir?
- Milletler ne zaman ve nerede ortaya çıkar? Milletlerin farklı zaman ve bölgelerde ortaya çıkmasını sağlayan özel düşünce nedir şeklindedir.

Smith'in milletin kim olduğuna dair sorduğu ilk soruya cevabı modern milletlerin temelinde yatan etnik oluşumlardır. Çünkü herhangi bir millet gücünü, onun varlığının ilk anlarına kadar uzanan anılar, semboller ve mitlerin şekillendirdiği etnik grupların (etnie)⁸ devamlılığından almaktadır. Bu etnilerin altı temel boyutu mevcuttur. Bu boyutlar etnik kimliklerin tanımlanmasını sağlamanın yanında onun diğer sınıfsal, bölgesel ya da dinsel gruplardan ayrılmasını sağlamaktadır. Smith'e göre bu ayırt edici boyutlar ve önemleri: (Smith, 2002b, s. 47-56; Smith, 1994, s. 42-45; Smith, 2008c, s. 50-51):

- Ortak Özel İsim: Tarihi kaynaklarda bir etnin tanımlayıcısı, işareti ve simgesidir. Toplumlar bu isimler ile kendilerini özdeşleştirir ve kendilerini 'öteki' olan topluluklardan ayırır. Bir isim ve belirttiği anlamlar antik çağlarda büyük önem arz etmektedir. Çünkü bir çeşit gücü veya iktidarı simgeleyen bu isimler saygı ya da korkuyu çağrıştırmaktaydı ve yine bu isimlerin antik çağ toplumları üzerinde etkili bir yönlendirme aracı olduğu bilinmektedir. Bu durumu bir örnekle açıklayan Smith, Büyük Sürgün sonrasında Yahudiler arasında Tanrı'nın kutsal adının zikredilmesinin yasaklandığını ve bu ismin kullanılmasının bir korkuya sebep olduğunu belirtmektedir.
- Ortak Soy Mitleri: Smith'in ortak soy mitlerinden kastı, ilkçi milliyetçi yazar Pierre Van Den Berghe'nin iddia ettiğinin aksine, gerçek kan bağıını esas olan soylar değildir. Onun kastı ortak köken ve atalara atfedilmiş anlamlardır. Smith'e göre kitap, hikâye,

⁸ Smith etnik grup yerine Fransızca bir kavram olarak 'ethnie' terimini kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir (Smith, 2002b, s. 46).

şiiir, şarkı gibi aktarıcılar sayesinde bugüne kadar ulaşmış kahramanlık, göç/sürgün, şanlı savaş galibiyetleri, zengin ve refah geçmiş zamanlar gibi mitleştirilmiş anlatılar milli bir mitoloji oluşturmak için bir araya getirilmektedir. Bu, bir milli tarih yaratma gayesinde olan ‘fikir babası’ milliyetçiler tarafından yapılmaktadır. Bahsi geçen yaratılmış mitolojik milli efsaneler, bilimsel kaygılar gütmemektedir. Onların asıl kaygısı toplumun kendini gururlu geçmişiyle tekrar tanımlaması ve toplumsal dayanışmanın artmasını sağlamaktır. Bu şekilde bir soy mitine sahip olmayan etnilerin varlığını devam ettirmesi çok zordur.

- Paylaşılan Ortak Tarih: Ortak bir tarih bilinci, bir topluluğun yeni nesillerini, topluluğun ortak deneyimleriyle bütünleştirmesi yönüyle önem arz etmektedir. Yeni nesillere hitap edecek olan tarihin anlatacak özlü bir hikâyesi ve verecek bir mesajı olmalıdır. Bu yönüyle tarihin, hitap edeceği topluluğu memnun etmesi ve tatmin edici olması gerekmektedir. Söz gelimi tarihin derinliklerindeki Türk savaşçı ya da Hintli bir keşişin sahip olduğu yetenekler, değerler ya da semboller bugünün nesillerine eğitici bir şekilde geçirilmelidir.
- Özel Ortak Kültür: Hem etni içerisindeki bireylerin birbiriyle benzeşmesi için hem de ‘öteki’ olan diğer etnilerden kendilerini ayırmaları için kültür elzem bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda en çok kullanılan kültür öğeleri dil ve dindir. Ancak ten rengi, beslenme alışkanlıkları, giyinme usulleri, kurum gelenekleri, yasalar, müzik anlayışları gibi kültür öğeleri de etniler içerisinde benzeşme ya da diğerlerinden ayrışma noktasında sık sık birbirleri yerine kullanılabilir. Ayrıca belirtmelidir ki, kültürel anlamda, bir etni sadece ‘öteki’ etnilerden farklı değil aynı zaman da nevi şahsına münhasır/sui generis olmalıdır. Yani diğer dillerle bir bağı bulunmayan özgün bir dil ya da diğerlerinden farklı bir dini inancıya sahip olmalıdır. Öte yandan Kültürel tarihi kabul etmek ve belgelemek, aynı zamanda uluslara ve kültürlerine seçkin bir soyağacı sağlayan modern bir faaliyettir. Bu şekilde seçkin bir soyağacına sahip olan bireyler tarihte geriye baktıklarında kendi ortak kökenleri hakkında boş bir tabloyla karşı karşıya kalmamaktadır. Tarihsel kültür toplumun tam kalbinde bir akrabalık ilişkisine dair bağlayıcı inancı beslemektedir (Guibernau, 2004, s. 136).
- Belli Bir Toprak/Anavatan ile Bağ: Bir etni her daim kendisinin olarak gördüğü bir toprak parçası ile özdeşleşme içerisinde. Bu toprak üzerinde etnin yerleşik olarak bulunması şart değildir. Asıl mesele sembolik anlamıyla, eski kutlu günleri yâd eden

ve o günlerin oradan tekrar yaşanacağına inanılan bir toprak parçasına sahip olmaktır. Bu toprağın anlamı bu sembolik anlamda, yani bir gün etniyi oluşturan her bir bireyin bir gün geri döneceği yer olarak görmesinde yatmaktadır. Bu duruma Orta Asya'dan göç edip dünyaya yayılan her Türk'ün anavatan olarak gördüğü Orta Asya ya da İskandinav fiyortlarından Avrupa'ya yayılan her İskandinavyalının anavatan olarak gördüğü fiyortlar örnek gösterilebilmektedir.

- Dayanışma: Bir etninin etni olarak anlam kazanabilmesi için topluluğun zor durumlarla karşı karşıya kaldığı zamanlarda bölünmenin ve ayrışmanın gerçekleşmemesi için etkili bir dayanışma bağı şarttır. Bir etninin dayanışma bağı sınıfsal, bölgesel ya da krallıklara haslet olan dayanışmaya benzeyebilmektedir. Ancak gerçek bir etni dayanışmasından bahsederken bir etnin karşılaşılabileceği savaş gibi büyük tehlikeler karşısında diğer bağlılık çeşitlerinden farklı ve üstün olarak ortaya çıkan dayanışma anlaşılmalıdır.

Smith'e göre bir topluluk, yukarıda nitelikleri belirtilmiş olan, etni özelliklerinin kaçına sahipse ya da sahip olduklarının niteliklerine ne kadar çok yaklaşırsa ideal bir etni olmaya o kadar çok yaklaşmış olacaktır (Smith, 2008c, s. 51-52). Yani bir topluluğun etnik bir topluluk olup olmadığını anlamak ve diğer topluluk türlerinden ayırt etmek için topluluk bu özellikleri arayacak şekilde gözlemlenmelidir.

Bu noktadan sonra Smith, etniler nasıl biçimlenir sorusuna yanıt aramaktadır. Bu sorunun cevabı da ona göre tarihte gizlidir. Bu doğrultuda tarih içerisinde 'birleşme' ve 'bölünme' şeklinde iki yol belirlemektedir. Buna göre birleşme, birbirinden farklı birimlerin bir araya gelerek bir etnik birim oluşturmalarıdır. Bu durum ya şehir devletleri gibi farklılık arz eden iki birimin birleşmesi ya da kabile gibi birimlerin büyümek için kendisinden daha küçük kabile gruplarını yutması ve asimile etmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bölünme ise bir bütün arz eden çeşitli birimler içerisinde çıkan ayrılıkçı hareketler sonucunda meydana gelmektedir. Bu durum ya dinsel bir fikir ayrılığı nedeniyle dini cemaatin bir bölümün ayrılarak farklı bir birim kurması ya da siyasi bir fikir ayrılığı nedeniyle etnik topluluğun bir kısmının ayrılarak farklı bir yönetsel birim kurması şeklinde gerçekleşmektedir. Dini bölünmeye İslam dini içerisinde fikir ayrılıkları sonucu ayrılıp başka bir dini cemaat kuran Şiiler, Siyasi bölünmeye ise Pakistan'dan ayrılarak, bağımsız yeni bir yönetsel birim kuran Bangladeş ile son yıllarda İspanya'dan ayrılıp yeni

bir yönetsel birim olma niyetiyle referanduma giden Katalanlar örnek olarak verilebilmektedir (Smith, 1994, s. 46; Özdemir, 2017).

Smith tarih içerisinde yaşanan bazı olağanüstü durumların etnik kültür içerisinde birtakım olumsuz değişiklikler yarattığını belirtmektedir. Bu olağanüstü durumları ise savaş, sürgün edilme, köleleştirilme, büyük göç dalgaları, kitlesel din değiştirmeler gibi durumlar olduğunu belirtmektedir. Ancak Smith'e göre asıl önem arz eden, yaşanan bu olağanüstü değişimlerin, etnik kültüre ve ona içkin olarak oluşan topluluğun yeni nesillerini ne derece etkilediğidir. Başka bir deyişle asıl önem arz eden, her ne olursa olsun etnik yapının kendisini koruyup bir sonraki nesile aktarabilmesi ve etnik kültürün devamlılığını sağlamasıdır (Smith, 1994, s. 49). Öte yandan birbirleriyle sıkı bir dayanışma içerisinde olan ve ortak tarih ve semboller açısından zengin bir içerik ihtiva eden etnik toplulukların zaman zaman olağanüstü durumlarla karşılaşması etnik kimliklerin yoğunlaşarak daha da kök salmasına sebep olabilmektedir. Böyle durumlarda kültürel farklılığın kökenleri unutulmuş bir geçmişte silinip gitmiş olsa bile etnik kimlikler bazı etmenler sayesinde gelecek nesillere aktarılabilir. Smith bu etmenlerin 'devlet kurma', 'örgütlenmiş din' ve 'savaşlar' şeklinde üç adet olduğunu belirtmektedir. Ona göre devlet kurmanın etnik yoğunlaşma ve kök salma üzerinde rolünün kıymeti çok büyüktür. Devlet kurmadan da üst nitelikte kıymet arz eden ise savaştır. Savaşlar sırf iki savaşan arasında bir ben ve öteki antagonizması ile bile etnik kimliğe katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında savaşlar yaşandığı bölgelerde yaşayan taraflı ya da tarafsız olarak savaşa mecburen dâhil olan halkların üzerinde de büyük etki yaratmaktadır. Kendilerini koruma güdüsüyle bir taraf olan ya da tarafsız kalan bu halkların milli kimlikleri savaş nedeniyle tekrar tekrar yoğunlaşıp kök salmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bir savaş, sönmüş bir milli bilincin fitilini yakan olay olmasıyla, gelecek nesiller için zengin bir kahramanlık öğretisi içermesiyle, mit ve anıların ana kaynağı olmasıyla etnik kimliklerin meydana gelmesine ve devamlılığını sağlamasında kilit rol oynamaktadır. Örgütlü bir din ise içerisinde bulunduğu etnik topluluğa özgü sembolleri, mitleri, kültürel öğeleri ilahiler, dualar, bayramlar ya da kutlamalar içerisinde saklayarak bir nevi etnik kimliklerin gelecek nesillere aktarıcısı ve bekçisi konumuna gelmesiyle önem arz etmektedir (Smith, 1994, s. 47-52).

Öte yandan Smith, yukarı da özellikleri ile belirtilmiş olan, etnik kimlik muhafaza ve aktarıcılarının tek başlarına etnik kimliklerin devamlılığı için yeterli olmadığını, bunlara

ek olarak milli kimliğin yenilenmesini sağlayan sosyal mekanizmalar olması gerektiğini belirtmektedir. Smith bu doğrultuda dört adet sosyal mekanizma belirlemektedir. Bu mekanizmalar (Smith, 1994, s. 63-67):

- Dini Yenilenme: Etnik kimliklerin devamlılığı için örgütlü din ne kadar gerekliyse etnik kimliklerin yenilenerek kalıcılığının sağlanmasında dini yenilenme hareketleri de o denli önemlidir. Başka bir deyişle toplumun kendisini yenilemesinde esin kaynağı hep din olmuştur. Yahudilikte bunun birçok örneğine rastlamak mümkündür. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşanan İstanbul Ortodoks kilisesinin Yunan milliyetçi hareketinin ayrılıkçı isteklerine cevap vermeme hadisesi karşısında daha laik bir milliyetçi söyleme yönelmeleri de tersine dini reforma örnek olarak gösterilebilmektedir.
- Kültürel Ödünç Alma: Etnik kimliklerin devamlılığı için kontrol dâhilinde seçici bir kültürel alışveriş gerekmektedir. Bu duruma, genel tarihleri boyunca kültürlerini tecrit altında tutma eğiliminde olan Yahudilerin, Büyük İskender'in fetihleriyle Helenistik kültürle tanışmalarının hatta maruz kalmalarının neticesinde her iki kültür arasında bir canlanma ve kültürel alışverişin olması örnek olarak verilebilmektedir.
- Halkın Katılımı: Halkın çoğunluğunun kültürel ve siyasal hayatta aktif rol oynaması etnik kimliklerini canlı tutmalarını sağlamıştır ve bu sosyal iştirakleri onların silinip gitmesine engel olmuştur.
- Etnik Seçilmişliğe Dair Mitler: Milletlerin kendilerine bir kutsallık atfedip seçilmiş olduklarını düşünmeleri etnik kültürlerinin devamlılığı için önem arz etmektedir. Çünkü bu tipte bir inanışa sahip olmayan milletler bağımsızlıklarını kaybetmek gibi olağanüstü bir durumla karşılaştıklarında başka milletler tarafından kolayca asimile edilmeye müsait olacaktırlar. Yahudilerin tarih boyunca yaşadıkları olumsuz olağanüstü durumlar göz önünde bulundurulduğunda, onların kendilerini seçilmiş olan millet olarak görmeleri tarih boyunca varlıklarını sürdürmelerine sebep olmuş büyük etkenlerden biri olarak görünmektedir. Bu sebeple Yahudiler milli kimlik yenilenme unsuru için iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Yukarıda özellikleriyle beraber verilmiş olan milli kimlik yenileme mekanizmaları, etnik toplulukların kültürel içeriklerinin değişmesine sebep olan birçok badireye rağmen ayakta kalmalarını ve bugüne kadar gelmelerini sağlamıştır. Milli kimliklerin kendilerini korudukları bu zaman içerisinde de Smith'in 'etnik çekirdek' (ethnic core) diye

adlandırdığı yapılar meydana gelmektedir. Smith'e göre bu etnik çekirdekler son derece birbirine bağlı ve öteki diye ayırt ettiği tüm etnik kültürlerden farklı olduğunun bilincinde olan yapılardır. Bu yapılar Orta çağın başlangıcından itibaren etkili olmaya başlamış hanedanlıkların temelini oluşturmuştur. Ayrıca etnik çekirdekler, köklerini oluşturduğu milletlerin sahip olduğu karakter ve sınırlılıkları hakkında pek çok veri içermektedir. Çünkü bir ulus-devlet üzerine inşa olacağı milletin özelliklerini tayin ederken direkt olarak bu özellikler ve sınırlılıklardan faydalanmaktadır. Bu doğrultuda etnik çekirdekleri analiz etmek 'millet kimdir' sorusuna aranan cevabı bulmayı kolaylaştıracaktır. Ancak Smith'e göre etnik çekirdekler ile modern ulus-devletler arasındaki bağ muğlaklık içeren bir bağdır. Hatta etnik çekirdekler her modern ulus-devletin kökenlerinde yer almamaktadır. Smith bunu üç nedene bağlamaktadır. Bunlardan ilki, tarihsel olarak ilk milletler, modern dönemden önce var olan etnik çekirdekler üzerinden meydana gelmiştir. Zengin ve etkili bir kültürel yapıya sahip olan bu milletler kendinden daha sonra meydana gelmiş olan milletlere öncülük etmiştir. Bu durum kopyalama veya taklit etme ile gerçekleşmiştir. Bu şekilde meydana gelmiş olan, kronolojik olarak, ikincil milletler etnik çekirdekten yoksun bir şekilde, bir çeşit taklit etme yoluyla millet olma yoluna gitmiştir. İkinci neden, etnik çekirdek temelinde millet oluşturma modelinin, dünyanın pek çok yerinde hala varlığını devam ettiren, modern dönem öncesi toplumların (demotik) milletleşme sürecini en iyi anlatan model görünümündedir. Üçüncü ve son neden ise etnik kökenin olmadığı ya da muğlak olduğu durumlarda başlayan bir milletleşme süreci yarım kalma eğiliminde olacaktır. Bu yüzden toplumlar uydurma ya da sahte bile olsa muğlak geçmiş mitlerinden bir etnik çekirdek yaratmaya gayret ederler. Bu şekilde oluşturulmuş bir etnik çekirdeğin üzerinde yükselen millet görünüşte etnik çekirdeğe sahip olsa da içeriğinin sahte, kopyalanmış ya da muğlak olması nedeniyle özünde etnik çekirdeğe sahip olmayacaktır (Smith, 1994, s. 67-74).

Smith bu noktadan itibaren, yukarıda belirtilmiş olan, milletlerin temelini anlamaya dair çözümlemede sorulması gereken üç sorudan ikincisine, yani milletler neden ve nasıl ortaya çıktı sorusuna yanıt aramaktadır. Smith bu doğrultuda 'yatay' (aristokratik) ve 'dikey' (halk tipi) olmak üzere iki tip etnik topluluk oluşum modeli belirlemektedir (Smith, 1994, s. 89; Smith, 2002a, s. 62; Smith, 2009, s. 53).

Buna göre ilk tip olan yatay etni modeli, toplumun seçkin üst sınıfı (saray eşrafı, yüksek dini görevliler, soylular ve zengin tüccarlar) ile sınırlıdır. Ancak temasta olduğu başka

etnilerin seçkin üst sınıflarıyla yakın ilişkiler (evlilik, savaş müttefikliği vb.) kurarak coğrafi olarak genişleme eğilimindedir. Modern öncesi toplumlarda yaygın olarak görülen etni tipidir. Dayanıklı olmalarına rağmen sınırları çoğunlukla muğlak ve değişime açıktır. Bu tip etnilerin varlıklarını sürdürebilmeleri, toplumun orta ve üst sınıfını kendi saflarına çekmelerine bağlıdır. Bunu da bürokratik dâhil etme yöntemiyle gerçekleştirmektedirler. İngiltere en bariz örnek olmakla birlikte (İngiltere’ye nazaran daha yavaş şekilde dâhil etme sürecini yaşayan) Fransa ve İspanya bu süreci başarıyla tamamlamış ülkelere örnek olarak görünmektedir. Bu ülkeler, bürokratik dâhil etme konusundaki başarılarını yeni bürokratik devletin varlığına borçludur. Smith etni dâhil etme sürecinde esas rolü oynayan bürokratik devletin üç büyük Avrupalı devrim sonrasında ortaya çıktığı görüşündedir. Buna göre ilk devrim ‘idari’ alanda yaşanmıştır. Vatandaşlık haklarının yaygınlık kazanması, ülkenin merkeziyle uzak kısımlarını birbirine bağlayan altyapıların yapılmaya başlaması, tüm ülkeyi birbirine bağlayan iletişim ağlarının kurulmaya başlaması toplumsal sınıflar arası temaslarının artmasına ve birbirlerine yaklaşımlarına neden olmuştur. İkinci devrim ‘ekonomi’ alanında yaşanmıştır. Buna göre kapitalist devrim başta Avrupa ülkeleri, daha sonra Avrupa ülkeleri ile ticaret ilişkisi bulunan ülkeler arasında olmak üzere, büyük ölçeklerde para ve ürün akışını barındıran bir ticaret ağının kurulmasına neden olmuştur. Ticaret ağının genişlemesi, idari devrimde olduğu gibi, sınıflar arası temasların artmasına ve birbirlerine yakınlaşmasına neden olmuştur. Üçüncü ve son devrim ise ‘kültür ve eğitim’ alanında yaşanmıştır. Bu devrim, Orta çağın en etkin güçlerinden biri olan Katolik Kilisesinin, Reform hareketleri nedeniyle, sorgulanmaya başlanması ve gücünü kaybetmeye başlaması ile kendini göstermiştir. Katolik Kilisesinin güç kaybı ile hem üniversiteye gitme oranları artmış hem de eğitim sisteminde büyük oranda sekülerleşme yaşanmıştır. Bu gelişmeler neticesinde de roman, tiyatro oyunu, gezi yazıları, seküler düşünce yazıları gibi topluma hitap eden popüler basılı araçların basım miktarı ve çeşitliliği, yaşanan büyük talepler karşısında büyük oranlara çıkmıştır. En nihayetinde, neden oldukları toplumsal değişimleri belirtilen, bu devrimler ile ortaya çıkan ve ülkenin her yerinde askeri, idari, iktisadi olarak tam teşekküllü bir şekilde yapılanan yeni bürokratik devlet, kendisinin de temelini oluşturan, seçkin sınıfın etnik çekirdeğini yansıtan mitleri, sembolleri ve kültürel öğeleri tüm alt sınıflara yaymış ve hâkim etnik kültür olmasını sağlamıştır (Smith, 1994, s. 89-102; Smith, 2002b, s. 113-117,172-176).

İkinci tip olan dikey etni modeli, yatay etni modelinin aksine, bütün sınıfları kapsayan ve öteki etnileri dışlayan bir tutum içerisindedir. Orta veya alt sınıftan gelmiş bir karizmatik lider etrafında şekillenmesi sık rastlanan bir türüdür. Öte yandan örgütlü bir dini inanç, dini kutsal metinler, dualar, dini gelenekler, dini törenler ve dini görevliler bu model içerisinde kilit rol oynamaktadır. Başka bir deyişle, bu model içerisindeki etnik toplulukların hayatının her noktasında din vardır. Bu sebeple dini olan her ögeye duyulan saygı ve din ile desteklenmiş seçilmiş halk miti topluluğun kültür mirasının bugüne kadar var olmasından etkin rol oynamaktadır. Ancak dinin bu denli kök saldığı bir etnik topluluk millete dönüşmek için harekete geçtiğinde din başlı başına bir zorluk olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Bu zorluktaki temel sorun ise din ile etnik kimliğin arasındaki sıkı bağıdır. Dolayısıyla haklarını ve yasalarını dini üzerinden tanımlayan bir topluluğun, modern dönemin getirdiği standartlar doğrultusunda eşit ve yasal vatandaşlık bağlarını öngören bir ulus-devlete dönüşmesini zorlaştırmaktadır. Yatay etni modelinin aksine, baskın gelecek modern bir bürokratik devlet mekanizmasının varlığı söz konusu değildir. Bu sorunu çözecek formül ise metaforik bir ifadeyle, geleceğe gitmek için geçmişten yararlanmaktır. Bunu yapacak olanlar da toplumu yönlendirecek olan entelijansiya'dır. Smith'e göre entelijansiya sorunu aşmak için üç ayrı yöntem kullanmaktadır. İlk yöntem 'modernleştirici geri dönüş ya da gelenekçilik'tir'. Bu yöntem modernleşmek için bilinçli olarak geçmişin din etkisinden uzak gelenekleri canlandırmayı öngörmektedir. İkinci yöntem 'özümleme ya da modernleşmedir'. Bu yöntem modernleşmesini gerçekleştirmiş ülkelerden ilham alarak ya da taklit ederek onlara benzemeyi öngörmektedir. Üçüncü ve son yöntem ise 'reformist yeniden uyanışçılıktır'. Bu yöntem modernleşmesini tamamlamış ülkelerin modellerinden bir karma modele ulaşma ve geçmişin altın çağında var olduğu düşünülen, etnik kimlik açısından pür ve katıksız toplumu yeniden uyandırmayı/canlandırmayı öngörmektedir. Ek olarak bu yöntemin en sık kullanılan yöntem olduğu da belirtilmelidir. Öte yandan Smith'e göre bu yöntemlerin tamamen entelijansiyanın bir icadı olduğunu düşünmek yanlıştır. Çünkü onların gayreti zaten var olduklarını düşündükleri din öncesi geleneklerin, kültürel öğelerin ve etnik kimliğin yeniden canlanmasını sağlayarak, modernleşmenin önünde engel olarak duran kökleşmiş dini öğeleri önemsiz kılmaya çalışmaktır. Yani entelijansiya, modernleşmesi için gayret ettiği toplumun tarihini icat etmez, aksine, onlar zaten var olan ama unutulmuş bir tarihi tekrar keşfetmekte ve bir amaç doğrultusunda kullanmaktadırlar. Smith bu noktadan

itibaren entelijansiyanın modernleşme için devrim niteliği taşıyan beş aşamalı bir süreci başlatması gerektiğini belirtmektedir (Smith, 1994, s. 102-107). Bu süreçler sırasıyla (Smith, 1994, s. 107):

- Toplumun etkiye açık bir yapıdan etkileyen bir yapıya dönüşmesini sağlamak.
- Toplumu geçmişten beri kutsal olarak atfedilen bir bağ ile özdeşleştiği vatana/toprağa yerleştirmek.
- Topluma iktisadi bir ortaklık sağlamak.
- Toplumu ön plana çıkarmak ve toplumu geçmişin milli değerleriyle, kahramanlık mitleriyle yeniden inşa etmeye çalışmak.
- Topluma modern vatandaşlık hakları vererek (kanun önünde eşitlik, tüm topluma seçme-seçilme hakkı vb.) sınıfsal ayrımı yok edip etnik eşitliğin yanına bir vatandaş olarak eşitliği eklemek şeklindedir.

Bu sayede toplumun eski etno-dini ‘ben’ tanımı etno-sembolik yeni bir ‘ben’ tanımına dönüşebilecek ve modern milletler dünyasına adım atabileceklerdir. Smith’e göre bu adımı atarak milletleşmeyi başlatabilmenin iki yolu vardır. Birincisi ‘doğaya yani o ‘şiişsel mekâna’ geri dönüşü sağlamaktır. Bu şekilde toplum kendisi için özel hatta kutsal olan toprak/vatan ile olan bağını hatırlayacaktır. İkincisi ise toplumun eski refah, şanlı/parlak çağlarının yeniden canlandırılmasıdır. Toplumun köken ve soyuna dair şanlı mit öğeleri barındıran bu canlandırma sayesinde toplum millet olma sürecinde milliyetçi kurtuluş için eğitilebilecek ve dikey etni modelini gerçekleştirebilecektir. (Smith, 1994, s. 102-109; Smith, 2002b, s. 117-125; Smith, 2009, s. 53-54).

Smith’in dikey etni modeli içerisinde milliyetçilik hareketini başlatmak gibi önemli bir rol atfettiği entelijansiyanın kim olduğuna da değinmek gerekmektedir. Smith’in terminolojisinde yer alan bu entelektüel grubu illaki belirli bir yüksek kültürü paylaşan ve buna içkin olarak belirli bir yüksek zümreye mensup bireyler olarak anlaşılmamalıdır. Onlar okuryazar olmalıdır ancak çok incelikli ve çeşitli bir bilgi dağarcığına sahip olmalarına gerek yoktur. Onların sahip olması gereken asıl nitelik güvenilir olmaktır. Çünkü geçmiş ata mitlerini tekrar ayağa kaldırmak ve bu sayede milli kimliği oluşturma, sınırlarını belirleme ve devamlılığını sağlama görevi yalnızca halkın güvendiği bir entelijansiya ile gerçekleştirebilecektir (Conversi, 2007, s. 22).

Yukarıda anlatılmış olan yatay ve dikey etnik oluşum modellerinin her ikisinin de özellikleri göz önüne alındığında, haiz olduğu toplum içerisindeki sınıflar arasında bir dışlamadan ziyade bütünleşme sağlama amacı taşıdığı görülmektedir. Ancak bütünleşme için yatay etni modeli devlet desteğine ihtiyaç duyarken dikey etni modeli etno-dini bir mit desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca her iki etnik oluşum modeli de sadece etnik oluşumun nasıl meydana geldiğine cevap vermesi yönüyle değil, farklı milletlerin üzerine inşa edildiği çeşitli etnik çekirdeklerin çözülmesi açısından da önem arz ettiği ifade edilmelidir. (Smith, 1994, s. 91-92).

Smith etniler ile milletlerin birbirleriyle tarihi ve kavram olarak örtüştüğünü ancak her iki olgunun birbirinden farklı oluşumlar olduğunu belirtmektedir. Milletler tarih itibarı ile yakın dönem modernist gelişmeler sonucunda ortaya çıkmış Batılı bir kavramdır. Bu sebeple milletler ile etnileri birbirinden farklı kılan özelliklerin Batılı modern özellikler olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. İlk olarak etnilerin bir toprak/anavatana karşı hissiyatı tarihi anılarından gelen bir sembol olarak kalabilirken Batılı bir kavram olarak milletlerin millet olabilmek için bir toprak/anavatana ihtiyacı vardır. Yani milletler sınırları belli bir anavatana ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç bugünün dünyasında millet olabilmek için bir zorunluluktur. Ayrıca etnilerin etni değeri kazanabilmeleri için kendi ortak ekonomik iş birliğine sahip olmaları ve etniyi oluşturan her bir üye için ortak yasalara ve haklara sahip olmaları gerekmemektedir. Etnilerin sahip olmadığı bu özelliklerin hepsi etnileri rol model olarak alan ve onun etrafında şekillenen modernizme ait özel bir toplumsal şekli olan milletlerin özelliğidir. Bu sebeple tarihi antik çağlara kadar uzanabilen etnilerin, bugünün modern milletlerinin temelinde yatan toplumsal kategori olarak birbirlerinin ardılı konumunda olduğunu ancak sahip oldukları özelliklerle ve dönemsel şartlarla birbirlerine karıştırılmaması gereken iki farklı kavram olduğu görülmektedir (Smith, 1994, s. 70-71; Smith, 2002b, s. 188-189).

Smith bu noktadan sonra üçüncü soruya yani milletlerin nerede ve ne zaman ortaya çıktığına dair soruya cevap aramaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda milliyetçiliğe dair tanımlar yapan Smith'e göre milliyetçiliğin ne olduğu anlaşılmadan üçüncü soru cevaplanamayacaktır.

Smith' göre milliyetçilik beş farklı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Bu anlamlar (Smith, 1994, s. 119):

- Bir milletin veya ulus-devletin ortaya çıkma ve var olabilme mücadelesi,
- Bir bireyin bir millete ait olma hissiyatı ve milletin huzuru ve refahına dair kaygıları olması,
- Millete dair bir dil veya sembol,
- Bir kültürel öğreti ile milli ülkülerin gerçekleştirilmesine dair yol haritasını içeren ideoloji,
- Milletin kadim ülkülerine erişmesini ve milli iradeyi tesis etmesini sağlayacak siyasal hareket.

Ancak Smith'e göre milliyetçiliğe dair tüm bu anlam farklılıklarına rağmen dünyanın farklı yerlerinde var olan milliyetçiliklerin hemen hemen hepsi sekiz ortak benzerliği paylaşmaktadır. Bu benzerlikler (Smith, 2009, s. 62-63):

- Özerklik: Bir milletin üyelerinin kendi anavatanlarında kendi yasa ve haklarına göre, tüm dışsal müdahalelerden korunmuş bir şekilde yaşama arzusu.
- Birlik: Bir milleti oluşturan üyeler arasında sosyal dayanışma ve kardeşlik duygusu.
- Ayırt edici bir kimlik: Bir millete ait olma hissiyatı veren, bir milletin diğer milletlerden farklı olan özelliklerini ya da kültürel öğelerini yansıtan bir aidiyet unsuru.
- Özgünlük: Bireylerin 'eşsiz' anavatanlarıyla, tarihleriyle, dilleriyle, gelenekleriyle kendilerini diğer milletlerden ayırt etmeleri ve farklı olduklarına dair inançları.
- Vatan: Milletin üyeleri tarafından eşsiz bir şekilde kendilerine ait olduğunu düşündükleri atalarından kalma tarihi bir toprağa karşı hissedilen bağ.
- Saygınlık: Bireylerin kendi milletlerini, başka milletler karşısında eşit hatta üstün görmesi ve saygı beklemesi.
- Süreklilik: Bireylerin uzak geçmişteki ataları ile kesintisiz bir biçimde bağlantılı olduklarına dair inançları.
- Kader: Bireylerin kendi milletlerinin önceden belirlenmiş şanlı bir ilerleme ve gelişme kaydedeceğine dair ortak inanç şeklindedir.

Smith bu benzerliklerin soyut bir şemaya sahip olduğunu belirtmektedir. Ona göre milliyetçiliğin asıl itici gücü bir milletin ona özgü olan her türlü tarihi kaynağının canlandırılmasıyla bireylerin millete dair fikirler üretmesini sağlamaktır. Türkiye'de Güneş-Dil Teorisi, Amerika'da Şükran Günü, Fransa'da Bastille Günü hep bu çerçevede

bilinçli olarak canlandırılmaya çalışılan tarihi kaynaklardır. Smith yine de bu motiflerin (milliyetçiliklerin ortaya çıktığı dönemlerin şartları içerisinde farklılık gösterebileceğini ön koşul olarak kabul etmek koşuluyla) işlerliğinin olduğunu belirtmektedir. Ona göre milliyetçiliğin temel öğretisi etrafında bu motifler sürekli olarak şekillenmekte ve yenilenmektedir. Etnik toplulukların farklı zaman zarflarında benimsedikleri bu ortak milliyetçilik motifleri seküler bir kurtuluş (modernleşme) için sürekli olarak milliyetçilikleri üretmektedir. Ayrıca bu motifler milliyetçiliğin bireyler ve milletler açısından ne kadar esnek anlamlara sahip olduğunu da göstergesidir. Bu motifleri belirlemenin diğer bir yararı da milliyetçilik ideolojisini kolay bir biçimde diğer ideolojik öğretilerden ayırt edilebilmesini sağlamasında yatmaktadır (Smith, 2009, s. 63).

Smith'e göre, yukarıda belirtilmiş olan, farklı milliyetçilik anlayışlarından dördüncü ve beşincisi olan ideoloji ve milliyetçilik hareketlerinin arasında cereyan eden ilişki, milliyetçiliğin benzerlikleri göz önüne alındığında, ayrı bir anlam ifade etmektedir. Smith bu bağlamda milliyetçilik ideolojisinin altı temel önermesi olduğunu belirtir. Bu önermeler (Smith, 2009, s. 61; Smith, 2002b, s. 58):

- İnsanlık, her biri kendi karakter özelliklerine, tarihine ve kaderine sahip olacak şekilde parçalara ayrılmıştır.
- Millet siyasal iktidarın ve meşruiyetin tek kaynağıdır.
- Millet ve birey arasındaki bağ, bireyi bağlayıcı ve şekillendirici özellikte olan diğer tüm bağlardan üstündür.
- Bir bireyin özgür olabilmesi için bir millete üye olması gerekmektedir.
- Bir millet olabilecek en yüksek seviyede özerk olmalıdır.
- Tüm dünyada sağlanacak bir barış ve adalet ortamı yalnızca çok sayıda özgür millet üzerinden tesis edilebilir şeklindedir.

Smith, bu tip önermelere sahip olan milliyetçi ideolojinin 18. yüzyılın sonlarında Rousseau, Herder ve Mazzini gibi milliyetçi düşünürler tarafından benimsenmesi ile birlikte Avrupa'da ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu haliyle milliyetçilik ideolojisi modern bir öğreti olarak görünmektedir. Ancak Smith'e göre milliyetçi ideolojiye vurulmuş olan bu modernist damga, milliyetçiliği meydana getiren bazı unsurların çok daha geriye gittiği gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü modern millet anlayışı ile tarihi

toplumlar farklılık arz etse bile modern milletin benzerini ya da çekirdek yapısını taşıyan birçok örneği tarihin derinliklerinde bulunabilmektedir (Smith, 2008b, s. 16).

Smith'in devletlere dair düşüncelerine gelindiğinde ise yukarıda anlatılmış olan, Smith'in milliyetçilik ideolojisine dair tüm önermelerinde devlete dair herhangi bir ögeye yer vermediği görülmektedir. Çünkü Smith'e göre milletin ortaya çıkması ve modern ulus-devletlerin ortaya çıkmasının aynı olgu gibi algılanıp birbirini yerine kullanılması yanlış bir çıkarımdır. Çünkü milletlerin oluşum sürecindeki odak noktası ortak tarihi anıları, mitleri, sembolleri, ortak kültürü, bireyler arasındaki otantik değerleri, hak ve bağlayıcı kuralları, toprağa/anavatana dair sınırların ve sembollerin belirlenmesinin, genişletilmesinin, anlam kazandırılmasının ve aktarılmasının üzerinedir (Smith, 2002a, s. 98-99). Bu sebeple milliyetçilik devletin değil milletin ideolojisidir. Yani çoğu milliyetçinin nazarında milletler doğal organizmalar olarak kabul görmektedir. Onlara göre millet her şeyden önce doğada var olduğundan devletten de önce gelen bir yapı görünümündedir. Diğer taraftan milliyetçi olmayanlar için ise millet bir tarihi kültür topluluğu olarak görülmektedir. Bu farklı bakış açılarından da anlaşılacağı gibi milliyetçi olsun ya da olmasın her bir birey için milletler devletlerden farklı ve önce ortaya çıkmış olgulardır (Smith, 2009, s. 61-62). Bu sebeple modernistlerin genel kanısı olan milletlerin ulus-devletler tarafından yaratıldığı fikri Smith açısından yanlış bir çıkarım olarak görülmektedir.

Smith milliyetçiliğe dair tanımlarında son olarak milliyetçilik türlerine dair ayrımına yer vermektedir. Bu ayrım 'teritoryal (toprağa bağlı) milliyetçilik' ve 'etnik milliyetçilikler' şeklindedir. İlk ayrım olan toprağa bağlı milliyetçilik kendi içerisinde iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bu farklı şekillerden ilki 'bağımsızlık öncesi hareketler' şeklinde isimlendirilmektedir. Bu hareket temelde bölgesel ve halk tarafından gerçekleştirilen milli hareketlerdir. Amaçları öncelikle ülkelerindeki yabancı sömürgeci unsurları kovmak ve bu sayede sömürgecilerden kurtulan ülkelerinde yeni bir ulus-devlet kurmaya girişmektir. Amaç, başlangıç ve gelişme itibarıyla 'sömürge karşıtı' milliyetçiliklerdir. İkinci şekil ise 'bağımsızlık sonrası hareketler' şeklinde isimlendirilmektedir. Bu hareket bir etnik topluluğun bölgesel olarak farklı yerlere yerleşmiş parçalarını, eskiden sömürge altında olan bölgelerinde tek bir ulus-devlet çatısı altında birleştirmeyi hedeflemektedir. Bu hareketler ise 'entegrasyoncu/bütünleştirici milliyetçilikler' olarak isimlendirilmektedir. İkinci ayrım olan etnik milliyetçilik de kendi içerisinde iki farklı

şekilde gerçekleşmektedir. Bu farklı şekillerden ilki ‘bağımsızlık öncesi hareketler’ olarak isimlendirilmektedir. Bu hareketler bir toplum içerisinde etnik kimliği ile toplumun diğer kesimlerinden farklılaşan ve bu doğrultuda mevcut siyasi birimden ayrılmaya ya da kendilerine ait olduğunu düşündükleri bir toprak parçasını mevcut siyasi birimden kopararak yeni bir ulus-devlet kurma gayretinde olan milliyetçiliklerdir. Bu hareketler ‘ayrılıkçı milliyetçilik’ olarak isimlendirilmektedir. İkinci şekil ise ‘bağımsızlık sonrası hareketlerdir’. Bu hareket bir milletin kendi ulus-devletleri dışında yaşayan etnik akrabalarıyla/soydaşlarıyla bütünleşerek ulus-devletlerini genişletme çabasında olan milliyetçiliklerdir. Bu hareketler ise ‘irredantizm (kurtarımcı) veya Pan milliyetçilikler olarak isimlendirilmektedir. (Smith, 1994, s. 133-134).

Son tahlilde Smith’in görüşleri toparlanacak olursa, Smith milletlerin modern olgular olup olmadığıyla ilgilenmemektedir. O, milletleri modern olduğu savına katılmaktadır. Ancak milletlerin icat edilmiş, hayal edilmiş ya da uydurulmuş bir olgu olduğu yönündeki çıkarımlara katılmamakta ve bunun üzerine bir milliyetçi bakış açısı geliştirmektedir. Yani, Smith’in kendi deyimiyle, modern dönem bir tabula rasa yani boş bir levha değildir. Çünkü modernleşme, modernleşme öncesi dönemlerin çözümlemesi zor sosyal ve etnik yapılarının dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Smith’e göre modern dönem bir dönüşüme sebep olmuştur ancak asla her şeye sıfırdan başlanmasını gerektiren, köktenci bir yok etme ve yeniden inşa etme sürecine sebep olmamıştır. Bu sebeple doğru çözümlemelere ulaşacak bir milliyetçilik araştırması için uzun bir tarihi süreci içerisine alacak şekilde, etnilerin sosyal, kültürel ve siyasal mücadelelerini esas alan, etniler ile modern milliyetçilik arasındaki bağlantıları ve ayrımları açıkça belirten bir anlayış benimsenmelidir (Smith, 2002a, s. 63; Ersoy, 2010, s. 126).

2.3. Etno-Sembolizme Dair Eleştiriler

Etno-sembolistlerin milliyetçiliğe dair iddiaları ve çözümlemeleri, başta modernist teorisyenler olmak üzere sıklıkla eleştirilere tabi tutulmuştur. Literatürde dağınık ve karmaşık bir şekilde bulunan bu eleştiriler, Özkırmımlı ’ya göre altı ana başlık altında sınıflandırılabilir. Ona göre bu eleştiriler (Özkırmımlı, 2008, s. 228-236):

- Milliyetçilik kavramlarını birbirine karıştırmak.
- Modernleşme öncesi etnik toplulukları ile modernleşme sonrası milletleri arasındaki elzem farkları dikkate almamak.

- Millet ve milliyetçiliğin modernleşme öncesinde de var olduğunu iddia ederek çıkarım yanlışı yapmak.
- Etnik kimliklerin zamanın ve mekânın şartlarına göre değişiklik gösterebileceğini görmezden gelmek.
- Etnik kimliklerin kalıcılığını abartmak.
- Etnik bilincin meydana gelmesine yönelik araştırmalarının yetersiz olması şeklindedir.

Etno-sembolizme yönelik, yukarıda sırasıyla verilen, eleştiri maddelerinin içeriğine gelindiğinde ise ilk madde olarak belirtilen milliyetçilik kavramlarını (etnisite, etnik topluluk ve millet) birbirine karıştırmak, milliyetçilik çalışmalarının esas aldığı bakış açıları fark etmeksizin, sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak görünmektedir. Etno-sembolistler de etnik topluluk ve millet tanımlarını birbirine çok benzer tutarak anlam karmaşasına sebep olmuşlar ve milliyetçi literatürde sıklıkla yapılan bu hataya düşmüşlerdir. Brendan O’Leary’den aktaran Özkırımlı ‘ya göre etno-sembolistler millet ve milliyetçilik kavramlarına büyük bir genişlikte anlam yükleme eğilimindedir. Bu anlam genişliği içerisindeki bir milliyetçilik tanımına göre 16. yüzyıl gibi milliyetçilikler için gayet eski bir tarihte bile milliyetçiliğin izlerine rastlanması şaşırtıcı olmayacaktır. Bu etno-sembolistlerin milliyetçilik kavramlarına sınırları belli olmayan fazla genelleyici anlamlar yüklemelerinin ve bir kavram karmaşasına sebep olmalarının ürünüdür. Öte yandan etno-sembolistlerin sebep olduğu bu anlam karmaşasına etno-sembolistlerin değil de milliyetçilikle alakalı kavramlar üzerinde bir uzlaşmaya varılamamasından kaynaklandığını belirten farklı bir eleştirel bakış açısı da mevcuttur. Bu bakış açısına göre etno-sembolistler zaten var olan anlam karmaşasından faydalanarak etnik topluluklar ile millet arasında bir ayrım yapmış olmalarına rağmen her iki kavramı birbirinin devamı olarak göstererek, her iki kavram arasındaki dönemsel farklılığı göz ardı etmekte ve literatürdeki anlam karmaşasını daha da derinleştirmektedir (Özkırımlı, 2008, s. 228-229).

Etno-sembolizme yönelik ikinci eleştiri olan modernleşme öncesi etnik toplulukları ile modernleşme sonrası milletleri arasındaki elzem farkları dikkate almamaya gelindiğinde ise ilk olarak Gellner’in etno-sembolistleri modernleşme ile birlikte kültürün değişen sosyal yapısını görmezden gelmekle eleştirdiği yazısına değinmek gerekmektedir. Gellner’e göre modernleşme ile birlikte gelen ekonomik ve bilimsel dönüşümler ile bireylerin yaşam tarzlarında etkin rol oynayan kültürün yeri tamamen değişmiştir. Ona

göre modernleşme öncesi tarım toplumlarında kültürün ana rolü, bireylerin sınıfsal statüsünü ve bireylerin sınıfsal statüsüne içkin olarak gelişen kimliğini belirlemektir. Bu kimlik ise bireyleri hiyerarşik bir düzende sınıflandırmak için kullanılmıştır. Ancak modernleşmenin hâkim olduğu bugünün dünyasında bireylerin sabit bir sınıfa ya da yapıya tabiiliği söz konusu değildir. Bugünün dünyasında bireyler için asıl önemli olan bir yüksek kültüre tabi olmaktır. Modern bir toplumda bir yüksek kültüre tabi olmak bir bireyin sahip olabileceği en kıymetli sosyal ögedir. Çünkü diğer tüm toplumsal fırsatlara ve ayrıcalıklara erişebilmek için bireyin yüksek kültüre yani bir millete tabii olması şarttır. Gellner bu sebeple Smith'in kültürün devamlılığını esas alan etno-sembolist görüşlerine kesinlikle katılamayacağını belirtmektedir. Çünkü Gellner'e göre kültür, modern öncesi toplumlarda, siyasi yapının küçük ya da büyük olduğu fark etmeksizin bir sınıfsal araç olarak kullanılması dışında bir anlam ifade etmemektedir. Bu yüzden modern öncesi dönemde kültürün gelişmesi, genişlemesi ve devamlılığının sağlanmasına dair bir çaba da söz konusu değildir. Kültür ancak modernleşme ile birlikte milliyetçilik için bir anlam kazanmıştır. Bu yüzden de etno-sembolistlerin iddia ettiği gibi modern öncesi toplumlarda kültürün, bugün olduğu gibi, bir dayanıklılığı ve sürekliliği söz konusu değildir (Gellner, 1996a, s. 367-370). Diğer yandan benzer bir eleştiriyi de Breuilly yapmaktadır. Breuilly'ye göre modern öncesi dönemde mitler ve sembollerin dönem şartları içerisinde ne gibi bir anlam ifade ettiğini bilmek o günlerden kalan sınırlı kaynaklarla çok zordur. Çünkü modern öncesi dönemde kayıt altına alınan olaylar ve bilgiler çoğunlukla üst sınıfa mensup seçkinleri ya da dini örgütlenmeleri esas almaktadır. Bu nedenle de bu tip tarihi kayıtlarda daha alt sınıfları oluşturan halk kitlelerinin etnik kimliklerine karşı hissiyatlarını ya da mit ve sembollerini anlama ve yorumlama şekillerini tam olarak kavramaya yarayacak yeterli bilgi söz konusu değildir. Sonuç olarak Breuilly'ye göre etno-sembolistler modern öncesi toplumlara dair yeterli bilgiye sahip olmadan onların etnik kimlikleri algılayış biçimleri ile bugünün bilinen modern dünyasındaki algılayış biçimini bir tutarak her iki toplum arasındaki bariz farkları görmezden gelmektedir (Breuilly, 1996, s. 151-152). Breuilly'e göre etno-sembolistlerin bu konudaki tek hatası bu değildir. Breuilly'nin saptadığı ikinci eleştiri noktası ise modern öncesi dönemde var olmuş etnik yapıların, bugünün modern milliyetçilikleri ile karşılaştırıldığında, kurumsal emareler göstermemesi üzerinedir. Ona göre etnik kimlikleri meydana çıkaran, koruyan, güçlenmesini ve aktarılmasını sağlayan tüm

kurumlar ve sosyal faktörlerin neredeyse hepsi modernleşme ile ortaya çıkmış kurumlardır. Söz gelimi meclisler, seküler edebi eserler, yeni vatandaşlık yasalarına içkin olarak ortaya çıkan modern mahkemeler, okullar gibi etnik kimliğin oluşumunda ve devamlılığında temel rol oynayan tüm kurumlar ve sosyal faktörler modernleşmenin ürünüdür. Ancak modern öncesi toplumlarda, bugünün modern dünyasından olduğu gibi bir kurumsallaşma görülmemektedir. Modern öncesi toplumlardaki kurumsal yapının krallıklar ve dini örgütlenme üzerine inşa edildiği görülmektedir. Hem krallıklar hem de dini örgütlenmeler meşruluk kaynakları ve yönetim anlayışlarıyla, tabiri caizse milliyetçiliğe düşman yapılardır. Sonuç olarak milliyetçiliğin olgunlaşmasını sağlayan modern kurum ve sosyal yapılara modern öncesi dönemde rastlamak mümkün olmadığından etno-sembolistler modernleşme öncesi ve sonrasındaki bariz farkları görmezden gelmektedir (Breuilly, 1996, s. 152-154).

Etno-sembolistlere yöneltilen üçüncü eleştiri olan millet ve milliyetçiliklerin modern öncesi dönemde de var olduğunu iddia ederek çıkarım yanlışı yaptığına dair eleştirilere gelindiğinde ise bu eleştirinin özellikle millet ve milliyetçiliğin modern bir olgu olduğu konusunda hemfikir olan modernist kuramcılar tarafından oldukça sık dile getirildiği görülmektedir. Yukarıda aktarıldığı gibi, modernist düşünürlerin her biri ekonomik, kültürel ya da siyasal gibi farklı çıkarımlar temelinde milliyetçilik teorilerini geliştirmiş olsa da milliyetçiliğe dair ortak paydada birleştikleri tek konu millet ve milliyetçiliklerin modern olgular olduğudur. Çünkü millet ve milliyetçiliklerin ortaya çıkmasını sağlayan bütün sosyal, kültürel ya da siyasal koşullar modernleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden etno-sembolizmin millet ve milliyetçiliklerin kökenlerini modern öncesi dönemde aramaması modernistler için oldukça yanlış bir çıkarım olarak görünmektedir. Öte yandan modernistlerin bu tip bir eleştiriye çoğunlukla Armstrong’a yönelttiği ayrıca belirtilmelidir. Çünkü Hutchinson ve Smith, milliyetçilikleri 18. yüzyıldan beri var olan modern oluşumlar olarak gördüklerini açıkça belirtmektedir. Ancak Hutchinson millet ve milliyetçiliklere dair bu kabulün onların millet ve milliyetçilikleri tamamen modern olgular olarak gördüğü anlamına gelmediğini belirtmektedir. Etno-sembolist bakış açısı dâhilinde millet ve milliyetçiliklerin modern öncesi dönemden gelen etnik kültürlerin bir çeşit devamı olduğu konusunda düşüncelerini yinelemektedir (Hutchinson, 2008, s. 78-79; Smith, 2002a, s. 37).

Etno-sembolistlere yöneltilen dördüncü eleştiri olan etnik kimliklerin değişken bir yapıya sahip olduğunu görmezden geldiğine dair eleştirilerde ise milliyetçilik alanında çalışmalar yürüten araştırmacıların çoğunluğunun etnik kimliklerin ana yapılarını, oluştukları zamandan bugüne kadar geçen yıllar boyunca, değişime uğramadan muhafaza ettikleri düşüncesine katılmadığı görülmektedir. Çünkü etnik kimlikler meydana gelirken dil, din, kültür ve siyaset gibi unsurlardan herhangi biri ya da daha fazlası temel alınmaktadır (Yanık, 2013, s. 229). Bu unsurların etnik kimlikler için önemi, etnik kimliklerin meydana geldiği zaman ve mekânın şartlarına göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle etnik kimlikleri oluşturan unsurların hangisinin ne derece önem arz ettiğine dair kesin bir sıralama yapmak mümkün görünmemektedir. Örneğin Orta Asya’da Gök tanrı inancına sahip bir Türk halkı etnik kimliğini Gök tanrı inancı ve Orta Asya coğrafyası üzerinden şekillendirebilirken, yine aynı Türk halkı Kavimler Göçü neticesinde Anadolu’ya yerleşip Müslümanlaşmış ve bu sefer de etnik kimliklerini yeni yerleşim bölgeleri olan Anadolu ve yeni dinleri İslam’a göre şekillendirmiş olabilmektedir. Bu örnekten de anlaşılabileceği gibi etnik kimliklerin üzerinde dünyanın her yerinde kabul edilmiş belli standartlara sahip etkileyici unsurlar söz konusu değildir. Bu sebeple etno-sembolistler etnik kimlikleri modern dönem öncesinde ve sonrasında neredeyse hiç değişmeden var olan yapılar olduğunu iddia ederek yanlış bir çıkarım yapmaktadır. Yine aynı doğrultuda bir eleştiriyi kaleme alan Calhoun’a göre milliyetçilik, modern öncesi dönemde var olmuş etnik kimliklerden kaynağını almaktadır. Ancak milliyetçilik modern bir olgu olarak etnik kimlikler üzerinde önemli değişiklikler yaparak geçmişin kültürel öğelerine yeni anlamlar katmaktadır. Bu durumu bir örnek ile açıklayan Calhoun, etnik geleneklerin sözlü hikâyeler olmaktan çıkarılıp yazılı metinler haline getirildiğinde büyük anlam değişikliklerine maruz kaldığını belirtmektedir. Yani etnik gelenekler sözlü hikâyeler halindeyken sadece küçük bir nüfus birimini etkileme kapasitesine sahiptir. Ancak sanatçılar ve bilim insanları tarafından yazılı hale getirilip hatta daha da güncel olarak bir televizyon dizisi ya da filmi haline getirildiğinde, yeniden üretilmiş bir gelenek olarak, çok daha fazla insanın hayatına etki edecek hale gelecek ve sözlü hikâye haline göre bambaşka anlamlar ifade eden bir hale dönüşecektir. Calhoun’un örneğinde de görüleceği gibi etnik kimliği meydana getiren unsurlardan biri olan gelenek insan eliyle değiştirilip farklı bir hale getirilebilecek kadar esnek bir yapıya sahiptir (Calhoun, 2009, s. 68-70). Bu konuda diğer bir eleştiriyi ise Sami Zubaida dile

getirmektedir. Zubaida' ya göre etno-sembolistlerin tarihi etnik kimlik unsurları, modernleşme ile birlikte gelişen belirli sosyolojik, ekonomik ve siyasal süreçlerin ulus-devlet eliyle kurumsallaşması sonucunda değişim geçirmektedir. Etnik kimlikler ancak bu şekilde modern süreçlerden geçerek modern bir ulus-devlet hedefine ulaşabilmektedir. Bu nedenle modern milletleri oluşturan unsurlar modern öncesi dönemdeki varoluş biçimleriyle açıklanamamaktadır (Zubaida, 1989, s. 337-338).

Etno-sembolizme yöneltlen beşince eleştiri olan etnik kimliğin kalıcılığını abarttıklarına dair eleştiriler özellikle modernistler tarafından dile getirilmektedir. Calhoun'a göre modern anlamıyla milliyetçiliklerin etnik geleneklerin devamı olduğunu iddia etmek önemli sosyal, kültürel ve ekonomik farklılıkları görmezden gelmek demektir. Ona göre etnik kimliklerin modern dönem öncesi mirasının hiç değişime uğramadan devam etmesi modern dönem içerisinde bir anlam ifade etmeyecektir. Bu nedenle mitler, hikâyeler ve gelenekler gibi eski etnik kimlik öğelerinin modern dönem içerisinde yeniden anlam kazanabilmesi için yeni dönem şartları içerisinde tekrar düzenlenmesi gerekmektedir. Hatta tarihi hikâyelerin verdiği sonuç ve vermek istediği öğüt bile yeni dönemin şartlarına göre düzenlenerek kullanıma sunulabilmektedir. Bu şekilde esnek ve değiştirilebilir yapıya sahip olan etnik kimliklerin olduğu günden bugüne kadar değişmeden kaldığını iddia etmek, yanıltıcı sonuçlara yol açmaktadır (Calhoun, 2009, s. 69-70). Bu konuda bir başka eleştiri de Gellner dile getirmektedir. Ona göre modern öncesi dönemde var olmuş her etnik kimliğin modern dönemde milliyetçiliğe dönüşmesi söz konusu değildir. Çünkü dönüşüm içerisinde olan etnik kimliklerin bazıları milliyetçi emareler göstermekten çok uzaktır. Bu sebeple etnik kimliklerin kalıcılığı, ona içkin olarak var olan etnik geleneklerden hangilerinin modern dönemde etkili olacağı ya da hangi milliyetçi hareketlere kaynaklık edeceğini açıklamak konusunda yetersiz kalacaktır (Gellner, 1992, s. 87-89). Yine bu konuda başka bir eleştiriye dile getiren Özkırımlı 'ya göre ise modern milliyetçilikler, modern öncesi tarihsel mitlerden hangisini kullanacağını dönemselsel ve mekânsal olarak değişen şartlara göre değişiklik gösteren ihtiyaçlarına göre belirlemektedir. Modern döneme uyum sağlayabilecek yapıda olup da kullanılan her mit için kullanılmayan onlarca mit vardır. Ayrıca bu mitler geçmişteki anlamları aynı olacak şekilde değil modern döneme ayak uyduracak ve ihtiyaçları karşılayacak şekilde dönüştürülerek kullanılması da yine etnik kimliklerin kalıcılığının etno-sembolistlerin iddia ettiği gibi sağlam bir yapıda olmadığını göstermektedir (Özkırımlı, 2008, s. 233).

Etno-sembolistlere yöneltilen altıncı ve son eleştiri olan etnik bilincin meydana gelmesine yönelik çözümlemelerin yetersiz olmasına gelindiğinde ise Zubaida'nın etno-sembolistlerin etnik kimlikler içerisinde kendiliğinden ortaya çıktığını iddia ettiği dayanışma duygusu unsuru üzerinden eleştirisine dikkat çekmek gerekmektedir. Ona göre etno-sembolistlerin etnik kimliklerin oluşmasında önemli bir yer atfettiği dayanışma duygusu sorunlu bir alanı teşkil etmektedir. Çünkü modern öncesi topluluklarda görülen soy/akrabalık, komşuluk ya da dinsel inanışların getirdiği dayanışma ancak küçük toplumlar için geçerli olabilen, kendiliğinden oluşmuş dayanışma biçimleridir. Etnik kimlik gibi büyük bir dayanışma duygusu ise feodalite rejiminin etkin olduğu bir dönem içerisindeki bölünmeyi engellemek adına kurumsallaşma ve ideolojik etkiler sonucunda oluşmuştur. Bu nedenle dayanışma duygusu siyasal, ekonomik ve sosyal nedenlerle ortaya çıkmış bir etnik kimlik unsurudur. Bu bağlamda ortak etnisite ve ortak dayanışma gibi milliyetçi öğeler duygusu modernleşmeye atfedilen ortak unsurların bir sonucu değildir. Aksine bu milliyetçi öğeler Batı Avrupa'da ulus-devlet olarak kurumsallaşan sosyal, ekonomik ve siyasal süreçlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Zubaida'ya göre her karmaşık toplum, birbirinden farklı şekillerde, içerisinde bulunan bireylere, farklı özdeşleşme biçimleri, yani farklı aitlik bildiren kimlikler sunmaktadır. Milli kimlik, sunulan bu kimliklerden sadece bir tanesidir. Çünkü belirli bir zamana ve mekâna göre farklılık gösteren siyasal dayanışma ve hareketlerin özü haline gelen kimlik, belirli olaylar ve durumların gelişimine göre farklılık göstermektedir (Zubaida, 1989, s. 329-331).

Son olarak, etno-sembolistlerin modernist teorileri tek bir kategoriye indirgeyerek eleştiriye tabi tutması da bir eleştiri konusu olmuştur. Buna göre etno-sembolistler, modernist teorileri, kendi aralarında ciddi farklar barındırmasına rağmen, tek bir teori hatta sadece Gellner'e ait olan yüksek kültür teorisine indirgeyerek eleştirmiştir. Gellner'in teorisi üzerinden yapılmakta olan bu genelleme de etno-sembolistlerin modernist teorilerin her birinin farklı temellerde yükseldiğini anlayamaması yönünde eleştirilmiştir (Özkırımlı, 2003, s. 342).

2.4. Etno-Sembolist Kuramcılarının İlkçi ve Modernist Kuramlara Eleştirileri

Etno-sembolizmin milliyetçiliğin çözümlenmesine dair iddialarının hem ortaya çıkışı hem de gelişmesi, bir teori biçiminde olmaktan çok var olan milliyetçi teorilerin

eksiklikleri ya da yanlışlıklarına dair bir dizi eleştiri kümesi görünümündedir. Yani etno-sembolistler milliyetçi literatürde iki zıt kutup olarak yer alan ilkçiliğe ve modernist teorilere getirdiği eleştiriler ile bir ara yol maiyetine sahip olan etno-sembolizm bakış açısını ortaya çıkarmıştır. Buradan hareketle yukarıda verilmiş olan bilgilere ek olarak, etno-sembolizmin hem ilkçi hem de modernist milliyetçi teorilere yönelttiği eleştirilere değinmek, bu çalışmanın anlam bütünlüğü ve açıklayıcı olması açısından elzem görünmektedir.

İlk olarak etno-sembolizmin, ilkçi teorilere yönelik eleştirilerine gelindiğinde, en başta hem iki bakış açısı arasındaki temel farkı hem de ana eleştiri noktasını oluşturan milletlerin kökeni ve modernliği konusuna değinmek gerekmektedir. Buna göre, Hutchinson 'un da belirttiği gibi etno-sembolizm, ilkçilerin de iddia ettiği gibi, milletlerin modernleşme öncesinde de var olan, büyük oranda tarihi etnik kültürlerden beslenen duygusal topluluklar olduğunu varsaymaktadır. Bu duygular milleti oluşturan bireylere ortak özel bir isim, ortak tarihi mitler, ortak bir toprak parçasına aidiyet ve ortak bir siyasi geleceği paylaşma hissiyatı temin etmektedir. Ancak yine Hutchinson'a göre, etno-sembolizmin bu şekilde ortaya koyduğu bir milli köken tanımı milletlerin modern bir olgu olarak 18. yüzyılda ortaya çıktığı gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü etno-sembolistlere göre modern öncesi etnik toplulukları ile modernleşme sonrası milliyetçi toplulukları arasında ciddi bir benzerlik hatta bir devamlılık söz konusu olsa da her iki kavram birbirinden çok farklı zamanları ve anlamlar ifade etmektedir (Hutchinson, 2008, s. 78-79). Söz gelimi modern öncesi bir topluluk için sınırları belirli olan bir toprak parçasına hâkim olmak veya milliyeti oluşturan bireylerin ikamet edeceği bir toprağa sahip olmak etnik topluluğun olmazsa olmaz özelliklerinden biri değildir. Ancak modern anlamıyla bir millet için sınırları belli bir toprak parçasına hâkim olmak ve toprak üzerinde ikamet etmek ayırt edici ve elzem bir özelliktir. Bahsi geçen toprağa dair bakış açısı farklılıkları modernleşme ile ortaya çıkan millet tanımıyla alakalı bir farktır (Smith, 2002a, s. 59). Bu gibi ayırt edici farklardan dolayı etno-sembolist bakış açısı için millet olgusu, ilkçilerin iddia ettiği gibi, unutulmuş bir tarihten beri değişmeden, verili bir şekilde devam edip bugüne kadar uzanan yapılar olma özelliği taşımamaktadır. Etno-sembolistlerin ilkçilere dair eleştirisi de bu nokta üzerinedir. Etno-sembolistler, ilkçilerin millet kavramını bu denli uzun ve yekpare bir tarih içerisinde büyük sosyal, ekonomik ya

da siyasal değişimlerin dönüştürücü etkisine rağmen hiç değişmeden var olmuş ve olmaya devam eden olgular olduğuna dair iddialarını yanlış olarak görmüştür.

İlkçilere dair ikinci eleştiri, ilkçilerin çeşitli toplumsal gruplar içerisinde etnik grupları öne çıkararak diğer toplumsal gruplardan önemli gören bakış açısına yöneliktir. Etno-sembolistlere göre toplumsal gruplar içerisinde etnik grupları biricik ya da önemli kılan bir durum söz konusu değildir. Çünkü etnik grupları oluşturan etnik bağlar belirli zaman ve mekâna göre farklılık gösterecek şekilde bireyleri etkileyen, yaygın ama esnek ve değişebilir yapıda bağlardır (Smith, 2002a, s. 31). Söz gelimi modern öncesi bir imparatorluk ya da şehir devleti içerisinde etnik grupların varlığından söz edilebilir ancak bahsi geçen devlet içerisinde etnik grubun en üstün grup olarak görülmesi gibi bir durum söz konusu olmayabilmektedir. Çünkü modern öncesi toplumların birçoğunda etnik gruplardan önce sınıflı yapının en üstünde bulunan seçkinlerin oluşturduğu grubun ya da varlıklı tüccar sınıfının veya devlet ve dini cemaat yöneticilerin oluşturduğu seçkin sınıfın üstünlüğü söz konusu olabilmektedir. Bu sebeple modern öncesi dönemde etnik grupların var olması onların her zaman en üstün grubu temsil ettiği anlamı taşımamaktadır.

İlkçilere dair üçüncü eleştiri, ilkçilerin etnik yapıların değişmeyen saf bir öze sahip olarak devam eden yapılar olduğuna dair çıkarımları üstünedir. Buna göre, diğer tüm toplumsalar bağlar gibi etnik bağlarda ekonomik, sosyal ve politik değişimlere bağlıdır. Bu bağılıktan dolayı, bahsi geçen bütün değişimler temelinde etnik bağlarda dönüşüm geçirmektedir. Farklı etnik gruplardan bireylerin evlenmesi, maruz kalınan salgın hastalıklar, diğer coğrafi bölgeler ve onlara içkin olarak var olan etnik gruplar ile kurulan ticari bağlar, başka coğrafi bölgelere düzenlenen akınlar ve fetihler gibi nedenler ile etnik grupların özünü oluşturan etnik bağlar sürekli olarak değişim geçirmektedir. Örneklenen durumlar karşısında bir dönüşüm içerisine giremeyen etnik topluluklar, ilkçilerin iddia ettiği gibi, bir sarsılmaz öze sahip olmanın aksine kaybolup gitmeye mahkûm olan gruplardır (Smith, 2002a, s. 31). Çünkü zamanın ve mekânın şartlarına göre kendini düzenleyemeyen etnik gruplar, başka etnik gruplar tarafından ya asimile edilecektir ya da zor kullanma yoluyla yok edilecektir.

İlkçilere dair dördüncü eleştiri ise ilkçilerin bireylerin ait oldukları milletleri seçmelerinde çok dar anlamda bir özgürlük alanı olduğunu iddia etmelerine dairdir. Buna göre bireyler ait olduklarını düşündükleri etnik grubu seçme ve hem kendilerinin hem de ailelerinin

kaderini çizmeye dair konularda ilkçiler bireylerin çok az özgürlüğü sahip olduğunu öngörmektedir. Etno-sembolistlere göre ise bu özgürlük, ilkçilerin belirlediğinden çok daha fazladır. Etno-sembolistlere göre ilkçilerin bu öngörüsü, özellikle 20. yüzyılın son yıllarında Sovyetler Birliğinin dağılması ile kurulan farklı ulus-devletlerin varlığı ve bireylerin bir nebze de olsa hangi ulus-devlete ait olduğuna dair seçme hakkına sahip olması ile çürütülmüştür (Smith, 2002a, s. 31).

Etno-sembolistler, ilkçi milliyetçi çalışmaların bir parçası olarak gördükleri eskilcilere de birtakım eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştirilerin esas aldığı nokta ise modernleşme bir milat olarak farz edildiğinde, eskilcilerin modern dönem öncesi ile sonrası arasındaki temel farkları göz ardı ettiklerine dairdir. Bu doğrultuda, etno-sembolistler modern anlamıyla bir millet ile modern öncesi dönemde var olan etnik topluluklar arasındaki bir dizi farkı sıralayarak, eskilcilerin iddiasını çürütmeye çalışmıştır. Buna göre her iki yapı arasındaki ilk fark modern anlamıyla bir milletin, bütün olarak bir ulus-devlet içerisindeki tüm yurttaşlara hitap etmesidir. Yani modern bir millet içerisinde her bir birey yurttaşdır ve her bir yurttaş teorik olarak eşit haklara ve niteliğe sahiptir. Milletin yasa ve kuralları, ayırım gözetmeksizin, tüm yurttaşlara eşit olarak uygulanmaktadır. İkinci fark, modern bir milletin tarihi olarak kültürel açıdan gelişmiş bir topluluk olmasının yanında siyasal bir topluluk olmasıdır. Bu siyasallık durumu içsel ve dışsal olarak iki şekilde kendini göstermektedir. İçsel anlamıyla siyasallık, milletin bir üyesi olarak yurttaşların her birinin aynı haklardan faydalanabilmesini temsil eden, herkes için geçerli olan ortak hukuk kurallarıdır. Dışsal anlamıyla ise siyasallık, bir ulus-devletin tikel anlamıyla diğer ulus-devletlere karşı egemenlik haklarını koruması ve kendi kendini yönetebilme özerkliğine sahip olabilmesidir. Üçüncü fark, bir ideoloji olarak milliyetçiliğin modern bir meşruluk kaynağı olmasıdır. Yani ideolojik anlamıyla milletler, dünyanın her bölgesinin milletler esasına göre bölünmüş olduğu; her bir milletin kendine özgü bir karaktere ve kadere sahip olduğu; bir bireyin ilk ve asli bağının milletine olduğu; milletin bütün siyasal iktidarın meşruluğunun kaynağı olduğu; özgür olmak isteyen bir bireyin ilk olarak bir milletin parçası olmak zorunda olduğu; her bir milletin kendi başına egemen bir yapı olarak bir kendi özgün yapısını meydana çıkarması gerektiği ve en nihayetinde dünya üzerinde kalıcı bir barış ve adalet tesis edilmek isteniyorsa bu ancak dünyanın her bir yerine dağılmış milletlerin esas alınarak yapılabileceği anlamını taşımaktadır. Dördüncü fark, modern milletler, etnik grupların aksine çok daha büyük bir uluslararası sistemlerin bir

parçası olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu sistem içerisindeki tüm milletler, kolektif fikirler ve düşünceler esasıyla birbirleri ile etkileşim içerisinde olan ayrı ayrı egemenliklere sahip ulus-devletler şeklinde örgütlenmiştir. Beşinci ve son olarak ise modern millet, etnik toplulukların aksine toprağa bağlı bir zorunluluk içerisinde yer almaktadır. Yani modern millet ile egemen olduğu sınırları belirli toprak parçası arasında bir bağ söz konusudur. Milleti oluşturan bireyler bu toprak parçası üzerinde ikamet etmekte ve bir yurttaş olarak o toprağı bir yurt/vatan olarak içselleştirmektedir. Modern milletlere dair sayılmış olan bu özelliklerden sonra, görüleceğı gibi, modern öncesi etnik topluluklarda bu tip bağılıklar ya da zorunluluklar söz konusu değildir. Bu nedenle eskicilerin modern millet ve modern öncesi etnik toplulukları arasındaki farkları göz ardı ederek yaptıkları çözümlemeler, milliyetçilikler adına yanlış sonuçlara ulaşmaktadır (Smith, 2002a, s. 56-59).

İkinci olarak etno-semboizmin, modernist teorilere yönelik eleştirilerine gelindiğinde ise en başta değinilmesi gereken eleştiri, modernist bir bakış açısı ile kurgulanmış millet kavramının modernleşme öncesi etnik grupları meydana getiren bağları ve hissiyatlar ile millet arasındaki bağı kuramamasına yöneliktir. Buna göre, Modernistler, modernleşme öncesinde etnik kimliklerin oluşmasında önemli bir yere sahip olan geleneklere dair tüm öğelerin modernleşme süreci sırasında yok edildiğine ya da tamamen dönüştürüldüğüne dair çözümlemeler üretmiştir. Bu çözümlemeler ile modernistler, dünyanın her noktasında etkisini gösteren modernleşme süreçlerinin her yerde eşit olarak yaşandığına dair bir sonuca varmaktadır. Ancak modernistler bu sonuç ile modernleşme süreçlerinin dünyanın her noktasında eşit yaşanmadığını, aksine her bir bölge ve toplum için farklı düzeylerde ve şekillerde geliştiğini gözden kaçırmaktadır. Çünkü etno-semboizmlere göre etnisite ve dini inanışlar modernleşme süreçlerinin köktenci değişimine karşı direnebilmiş ve varlığını koruyabilmiş yapılar olarak görünmektedir. Bu, modernleşmenin başladığı yer olarak bilinen Batı Avrupa için bile geçerli bir durumdur. Dini inanışların Batı Avrupa'daki siyasal yapı için rolü ciddi bir oranda azalmış olsa da İngiltere ve Fransa gibi güçlü Batı Avrupalı devletler, kendi etnik çekirdekleri temelinde, farklı etnik yapılardan olan ve aynı ya da yakın coğrafyalarda birlikte yaşadıkları toplulukları kendi içerisine katarak geniş bir milli devlet halini almışlardır (Smith, 2002a, s. 40-41). Son tahlilde modernistlerin, modernleşme süreçlerine büyük bir anlam atfederek etnik yapıları

oluşturan ögelerin kalıcılığını göz ardı etmeleri, etno-sembolistler açısından yanlış sonuçlara ulaşmaya sebebiyet vermektedir.

Etno-sembolistlerin modernistlere karşı ikinci eleştirisi ise onların modern dönemi sıfırdan başlanmış yeni bir çağ olarak algılamalarına yöneliktir. Buna göre modernistler, modernleşme sürecinin etkilerini geçmişe ait tüm sosyal, siyasi, ekonomik faktörlerin yok olmasına sebebiyet vermesi üzerinden teoriler geliştirmektedir. Oysaki Smith'in deyimiyle, modern dönem bir tabula rasa yani boş levha değildir. Yani etno-sembolistlere göre modernleşme, kendisinden önce var olmuş tarihi devirlerde var olmuş olguları yok etme değil dönüştürme işlevi gören bir yapıya sahiptir. Bu sebeple modernleşmeye içkin olarak ortaya çıkan milliyetçilik yoktan var edilmiş, insanlık tarihinin daha önce hiç karşılaşmadığı bir görüngü değildir. Aksine, modern milliyetçilik, modern öncesi dönemlerde var olmuş karmaşık yapıları etnilerin modern döneme ayak uydurması için dönüştürülmesi ile ortaya çıkmıştır. Modernistlerin milliyetçiliği hem zaman hem de öz olarak yeni bir oluşum olarak kabul eden çalışmaları milliyetçiliği çözümleme de indirgemeci bir yaklaşım sergilemekte ve yanlış sonuçlara varmaktadır (Smith, 2002a, s. 63).

Etno-sembolistlerin modernistlere karşı üçüncü eleştirisi ise onların milliyetçiliklerin ortaya çıkış vaktine dair yaptıkları çıkarımlaradır. Etno-sembolistler, tıpkı modernistler gibi, modern bir olgu olarak milliyetçiliğin 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış bir görüngü olduğunu kabul etmektedir. Ancak etno-sembolistlere göre modern milliyetçiliklere benzer hareketlerin izini 14. yüzyıla kadar geri götürülebilecek bir tarihte bile rastlamak mümkündür. Bu çıkarıma göre 14. ve 15. yüzyılda İngiltere, Fransa, İspanya ve İskoçya gibi Batı Avrupalı ülkelerde küçük dini ve bürokratik yapılar bir toprağa bağlı kültürel ve siyasi topluluk olarak millet olgusuna dair son derece güçlü bağlılık ifadelerine rastlanmaktadır. 16. yüzyıla gelindiğinde ise artık kesin bir şekilde İngiltere ve Hollanda'da, artık geniş bir halk kitlesini ifade eden, şehirli ve eğitimli orta sınıf bireylerin milliyetçi bağlılıkları etkin hale gelmeye başlamıştır. Bu tip tarihsel örnekler ile milliyetçiliğin tarihini daha geriye götürülebileceğini iddia eden etno-sembolistler, modernistlerin iddiası olan, milliyetçiliğin eşsiz bir görüngü olarak 18. yüzyılda modernizm ile ortaya çıktığı düşüncesini eleştirmektedir (Smith, 2002a, s. 37).

Etno-sembolistlerin modernistlere karşı dördüncü eleştirisi ise modernistlerin araçsallığına yöneliktir. Etno-sembolistlere göre modernistler, milliyetçiliği mekanik bir olgu olarak açıklama eğilimindedir. Bu eğilim milliyetçiliğin duygusal yönünü açıklama konusunda yetersiz kalmalarına sebep olmaktadır. Söz gelimi bir bireyin milletine ait olarak gördüğü ve kutsallık atfettiği toprak, bayrak, marş gibi etnik sembollere karşı hassasiyetini ya da yine aynı bireyin milleti için savaşa katılması hatta hayatını feda etmek gibi ciddi bir fedakârlık yapmasına neden olacak faktörleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Etno-sembolistlere göre bunun sebebi de modernistlerin tepeden inmeci bir yaklaşımla milliyetçiliği çözümlemeye çalışmalarıdır. Bu şekilde bir çözümleme milliyetçiliğin meydana gelmesini sağlayan asıl faktör olan bireyler ve bireyler arası bağları göz ardı etmektedir. Bu durum da modernistlerin bireylerin millet bağına, sembollere ve kültürlerine karşı yoğun duygularını, milliyetçiliğin halkları bir ülkü uğruna harekete geçirme hatta seferber etme gücünü açıklamakta yetersiz teoriler ortaya koymalarına sebep olmaktadır (Smith, 2002a, s. 39-40). Etno-sembolistlere göre bu eksik çözümlemeyi aşmanın yolu da milliyetçiliğe dair kurumsal yapılardan ziyade etnik gruplar gibi daha küçük yapıların incelenmesidir.

Etno-sembolistlerin beşinci eleştirisi ise milliyetçiliğe özellikle Marksist bir bakış açısı ile yaklaşan modernist teorisyenleredir. Marksist Modernist teorisyenlere göre milliyetçilik tarihsel anlamı ile siyasal bir egemenlik anlayışına ek olarak ekonomik bir özerkliği de içeren bir anlama sahiptir. Bu anlamıyla milliyetçilik modern kapitalist ekonomik sistemin işlerlik kazanması için var olması gereken bir yapı, bir pazar olarak tezahür edilmektedir. Bu şekilde bir misyonu üstlenen milletler sayesinde uluslararası anlamda bir ekonomik iş bölümü sağlanabilecektir. Öte yandan hem siyasal hem de ekonomik anlamda kapitalizme eklemlenemeyen, yetersiz kalan milletler de tarih sahnesinden silinecektir. Marksist modernistlerin bu şekilde tezahür ettiği milliyetçilik modern kapitalist sistem ile varlığını devam ettirebilecek bir yapı görünümündedir. Etno-sembolistlere göre ise bu ekonomik indirgemeye dayalı milliyetçilik çözümlemesi oldukça sorunludur. Çünkü modernleşme sonrasında bugüne kadar yaşanan süreçler göstermiştir ki küçük milletler tarih sahnesinden silinip gitmenin aksine hala varlıklarını ve milliyetçi hareketlerini sürdürmektedir. Milliyetçiliğin esas aldığı egemenlik anlayışı siyasal egemenlik olarak değer kazanmıştır. Çünkü milliyetçi hareketler için siyasi faktörler her zaman için farklı bir anlam ifade etmektedir. Yani bugünün milletler siyasal

bağımsızlıklarını kazandıklarında zaten ekonomik bağımsızlıklarını da kazanacaklarını düşünerek hareket etmektedir. Dolayısıyla ekonomik dönüşümler ile milletlerin ortaya çıkması ya da yok olması arasında, Marksist modernistlerin iddia ettiğinin aksine, çok küçük bağlantılar bulunmaktadır. Bu sebeple ekonomik bir indirgenmeye tabi tutulan milliyetçilik çözümlemesi yanlış sonuçlara varmasıyla eleştirilere tabi tutulmuştur (Smith, 2002a, s. 21-25). Etno-sembolistlerin Marksist modernist teoriler özelinde ikinci eleştirisi ise milliyetçiliklerin yok olup yerini büyük bir evrensel kültüre bırakacağı yönündeki iddialarına yöneliktir. Buna göre Marksist modernistler, Marksist teori içerisinde milliyetçiliğin yaşanması gereken tarihsel bir evre olduğunu belirtmektedir. Ancak onlara göre milliyetçilikler modernleşme sonrası yenedünya düzeni için görevini tamamlamış ve artık yok olmaya başlayarak yerini evrensel bir kültüre bırakan bir yapı görünümündedir. Etno-sembolistler ise Marksist modernistlerin bu görüşlerinin bir yanılsama olduğu kanaatinde. Bugün Amerika gibi kültürel hegemonyasını neredeyse dünyanın her yerinde hissettirebilen bir devletin kültürel etkisi evrensel bir kültür görünümünde olmasına rağmen bir yanılsamadan ibarettir. Çünkü etno-sembolistlere göre kültürler tarihi kökleri olan sosyal olgulardır. Sadece bu şekilde tarihi kökleri olan kültürler uzun süre var olma fırsatı bulacaktır. Öte yandan bugün var olan hegemonik kültürel öğeler ise belli tarihsel geçmişlerden yoksundur. Bu kültürler belli vakitler içerisinde eğilim olabilir ancak gerçek milletlerin sahip olduğu kültürel öğelerin yerine geçemeyecektir. Ayrıca tüm dünyada egemen olacak tek bir hegemonik kültür ülküsü modern bir olgu değildir. Tarih boyunca Büyük İskender, Cengiz Han gibi imparatorlar ya da Osmanlı İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu gibi pek çok devlet kendi kültürünü tüm dünyaya yayma düşüncesine yönelik ülkülere sahip olmuş ve bilindiği üzere de bu konudaki başarıları ya kısa süreli olmuş ya da hiç başarılı olamamıştır. Çünkü köklerini tarihsel geçmişten alan kültürler değişime ayak uydurabilme özelliğiyle devamlılığını sağlayabilen ve kolay kolay da yok edilemeyecek olgulardır. Bu sebeple de Marksist modernistlerin iddia ettiği gibi milletlerin yok olacağı ve onların yerine bir evrensel kültür kümesi geleceği fikri bir hayalden ibarettir (Smith, 2002a, s. 15-21).

BÖLÜM 3: ERKEN DÖNEM MODERN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE ETNO-SEMBOLİZM

3.1. Modern Türk Milliyetçiliğinin Osmanlı Mirası

Bir ideoloji ve düşünce akımı olarak, Fransız İhtilali sonrasında Batı Avrupa ülkelerinde siyaset sahnesine çıkan milliyetçilik, 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Batı Avrupalı milliyetçilik düşünürleri ve kuramcıları tarafından yüksek sesle söylenmeye başlanan ‘her milletin kendi devletine sahip olması gerektiği’ düşüncesi ile popülerlik kazanıp, büyük toplumsal kitlelere hitap etmeye başlamıştır (Mardin, 1991, s. 95).

Nitekim milliyetçiliğin dünya siyasetinde, her milletin kendine ait bir devleti olmasına yönelik modern iddiası Osmanlı İmparatorluğu gibi içerisinde farklı uyruklardan ve dinlerden topluluklar barındıran bir devlet için yıkıcı bir rol oynayacağı aşîkârdır. Bu durum da Osmanlı İmparatorluğunun yönetici zümresinin milliyetçilikten uzak durmasına sebep olmuştur. Yine de Osmanlı İmparatorluğu’nun da, tüm dünyayı etkisi altına almaya başlayan milliyetçi akımlardan uzak durması nafile bir çaba olarak görünmektedir.

19. yüzyılın ortalarından itibaren, Osmanlı Devleti içerisinde de vuku bulmaya başlayan milliyetçilik genel hatlarıyla iki ana başlık halinde sınıflandırılabilir. Bu ana başlıklardan ilki Osmanlı Devleti içerisinde azınlık olarak nitelenen, Müslüman olmayan tebaanın millet bilincine ulaşarak başlattıkları ‘ayrılıkçı’ milliyetçi hareketlerdir. Diğer ana başlık ise ayrılıkçı milliyetçi hareketlere karşı Osmanlı Devleti’nin hem İmparatorluğun gerilemesine son vermek hem de İmparatorluğun günden güne dağılmasına engel olmak gayesiyle ortaya atılan ‘birleştirici’ milliyetçi hareketlerdir (Korkmaz, 2014, s. 102). Bu milliyetçi hareketlerin bir devlet programı dâhilinde, devlet eliyle yapılıyor olması da bu hareketlerin ‘resmi’ milliyetçilik niteliğine sahip olmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti’nin kötü gidişatına dur diyecek birer reçete özelliği taşıyan milliyetçi hareketlerden ilki ‘ittihad-ı anasır’ yani ‘Osmanlılık’ tır. Namık Kemal tarafından Osmanlı gündemine taşınan Osmanlılık ideali, esasında Osmanlı Devleti içerisinde bulunan tüm dinden ve uyruktan insanların farklılıklarını bir yana bırakarak Osmanlı Devleti çatısı altında tek bir devlete, Osmanlılık adı altında tek bir millete sahip olmasını

öngörmektedir. Ancak 1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus savaşından sonra meydana gelen Rumeli bölgesindeki ciddi toprak kayıpları ve Müslüman olmayan tebaanın bağımsızlık gayesiyle çıkarttıkları ayrılıkçı isyanlar sonucunda bu idealin gerçeklerden çok uzak bir hayal olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü hem savaş hem de isyanlar sonucunda Müslüman olmayan tebaada ciddi bir nüfus kaybı yaşanmıştır. Osmanlıcılık idealinin amacını gerçekleştirememesi üzerine de yeni bir fikir akımı olarak ‘İslamcılık’ ideali üzerinde durulmaya başlanmıştır. İslamcılık, esasında Osmanlıcılık gibi tek bir millet meydana getirme projesi yerine, elde kalan nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman tebaadan oluşan bir millet meydana getirme projesidir. İslamcılık ile beraber, bir önceki ideal olan Osmanlıcığın esas aldığı coğrafi bir millet tanımı yerini din gibi bir sosyal bağı esas alan milliyetçilik tanımına bırakmıştır. Ancak Arnavut ve Arap gibi Müslüman olan tebaanın da İmparatorluk’tan ayrılmasıyla birlikte İslamcılık ideali de Osmanlı Devleti’nin sorunlarına çözüm olabilme niteliğini kaybetmiştir. Her iki idealinde başarısız olması sonucunda son çare olarak, o vakte kadar çok da itibarlı görünmeyen Türk etnisitesi üzerinden bir ‘Türkçü’ milliyetçilik ideali benimsenmiştir. Bu ideal ile birlikte Sultan Abdülaziz döneminde askeri okullarda okutulmak üzere; tarihi Türklerin Orta Asya’da yaşadığı vakitlerden başlatan, Türklerin antik çağlardan beri medeniyete katkıları olmuş bir millet olarak tanıtan, Askeri okullar kumandanı Süleyman Paşa imzalı tarih kitabı hazırlanmıştır. Türkçülük için milat sayılabilecek bu gelişmeyi, Osmanlılardan önce de Türk tarihinin olduğunu belirten tarih anlatıları ve Anadolu topraklarında yaşayan bütün insanların ırk olarak Türk olduğu iddiası izlemiştir. Son tahlilde, Türkçü milliyetçilik ideali çerçevesinde, Türk kültürünün unutulmuş gerçek varisleri olarak Anadolu halkıyla bir Türk anavatanı meydana getirilmeye çalışılmıştır (Mardin, 1991, s. 95-96; Göçek, 2020, s. 71).

Çalışmanın bu bölümünün asıl konusunu oluşturan Türk milliyetçiliğinin Osmanlı mirasına geçmeden önce, yukarıda belirtilmiş olan, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde benimsenen ideallerin üçünün de resmi yani devlet eliyle meydana gelmiş süreçler olduğu belirtilmelidir. Ancak Türk milliyetçiliği, diğer iki idealden resmi devlet politikası olarak benimsenmesi bakımından oldukça farklı bir yerde durmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti tarafından benimsenen her üç idealin de uygulama biçimleri birinin tamamen terk edilip diğerinin benimsenmesi şeklinde gerçekleşmemiştir. Bu sebeple Türk milliyetçiliği ideali, hem Osmanlıcılık hem de İslamcılık ideallerinin devlet

tarafından ana akım siyaset olarak belirlenmesine rağmen hem muhalif Osmanlı aydınları hem de devlet içerisindeki bazı bürokratlar tarafından desteklenerek gelişim göstermiştir. Bu haliyle Osmanlı Devleti içerisinde gelişim gösteren Türk milliyetçiliği hareketinin resmi bir siyasi akım olmayan boyutu daha ağır basmaktadır. Bu durumu Türk milliyetçiliğinin önemli şahsiyetlerinden başında gelen Yusuf Akçura da, 1928 yılında kaleme aldığı bir yazısında açıkça belirtmektedir. Akçura: “Türkçülük düşüncesi 50 sene evvel sadece birkaç kişinin kafasında ve kalbinde düşünceler, hisler, amaçlar uyandıran; bazen de çekingen bir şekilde dillenen ya da yazıya dökülen bir düşünceydi. Ancak bugün Türkçülük fikri gerçek olmuştur.” Diyerek Türk milliyetçiliği hareketinin yıllar içerisindeki köklenişini ve canlanışının resmi olmayan yani devlet tarafından benimsenmemiş bir ideal olarak gelişmesinin altını çizmektedir (Akçura, 2006, s. 9).

Modern anlamıyla milliyetçilik düşüncesi ile Osmanlı aydınlarının tanışması, Batılı emperyalist ülkeler karşısında günden güne erimekte olan bir imparatorluk nasıl eski günlerine döndürebilir sorusuna yanıt aradıkları bir dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı aydınlarının, milliyetçiliğe meyletmesindeki ana faktör de milliyetçiliğin bu soruya verebilecek bir cevabı olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak dönem içerisinde, Osmanlı Devleti içerisindeki sorunlar sadece siyasi sorunlardan ibaret değildir. Esasen sorun hayatın tüm alanlarına zerk etmiştir. Daha önce denenmiş ama başarıya ulaşamamış Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi idealler neticesinde Osmanlı Aydınları, çözüm için iç kaynakları terk etmeye başlamıştır. Yani çözüm için Batı’ya yönelmeye başlamıştır. Nitekim Osmanlı Aydınlarının esas amacı geleneksel değerlere dayalı yeni bir uyanış için gerekli olan düşünceye sahip olmaktır. İşte bu noktada milliyetçilik, toplumsal uyanış için yeni bir inanç ve güç kaynağı arz etmesiyle önlerine çıkmıştır (Köseoglu, 2020, s. 209).

Osmanlı Devleti’nde milliyetçilik akımının ortaya çıkması, Türk toplumu tarafından sahiplenilmesi ve toplum içerisinde pekişmesi bir dizi kilit olay neticesinde gelişmiştir. Bu kilit olaylar ise savaşlar, ticaret ve reformlar olarak üç ayrı kategoriye ayrılabilir. Buna göre ilk kilit olay olan savaşlardan kasıt 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşen siyasi ve askeri çatışmalar ve ardından yaşanan nüfus hareketleridir. Savaşlar bir taraftan devletler ve halklar arasında derin kavgalara sebep olurken bir taraftan da nüfus hareketleri ile ortak bir dile, dine ve etnik kökene sahip insanları bir araya getirmiştir. Bu sayede milliyetçiliğin yayılma fırsatı bulacağı türdeş halklar meydana gelmiştir. Rusya’dan Osmanlı’ya göç eden Müslüman Türkler ve yine Rusya’dan

Osmanlı'ya göç eden Türk milliyetçisi Aydınlar, milliyetçiliğin Osmanlı Türkleri arasında yayılmasını sağlamıştır. İkinci kilit olay ise uluslararası ticarette yaşanan problemlerdir. Avrupalı ülkelerin Osmanlı ile ticaret ilişkilerinde Müslüman olmayan Osmanlı tebaasıyla ticaret yapmayı tercih etmesi, Osmanlı Türklerinin kendilerini idame ettirebilecek kadar bile ticaret yapamamasına sebep olmuştur. Bu durum Osmanlı Türkleri ve Müslüman olmayan tebaa arasında bir gerilime sebep olmuştur. Bu gerilim de Osmanlı halkı içerisinde bir Türk ve Türk olmayanlar ayrımının körüklenmesine sebep olmuştur. Bu durum da Türk milliyetçiliğinin gelişimini hızlandırmıştır. Üçüncü ve son kilit olay ise reformlardır. Osmanlı Devleti, Müslüman olmayan tebaanın devletten kopuşunu ya da gelecek isyanlarını engellemek amacıyla bir dizi Batılı reform yapma gereği duymuştur. Bu reformlar Osmanlı halkı içerisinde dini veya mezhepsel bir fark gözetmeden bütün Osmanlı halkının yaşama, itibar ve mülkiyet haklarını güvence altına almaya yönelik olmuştur. Ancak tüm Osmanlı uyrukları arasında bütünlük ve birliktelik sağlayacağı düşünülen reformlar, birçok toplumsal probleme yol açmıştır. Özellikle Osmanlı Türkleri, Türk olmalarından gelen doğal ayrıcalıkları saydıkları üstün haklarını, Müslüman olmayan halk ile paylaşmaya sıcak bakmamıştır. Bu da Osmanlı halklarının birbirlerine yabancılaşmasına ve yine milliyetçiliğin halk arasında gelişimini hızlanmasına sebep olmuştur. Reformların Türk milliyetçiliğine diğer bir katkısı ise eğitim alanında yapılan reformlar sayesinde gerçekleşmiştir. Reformlar ile birlikte açılan modern okullar ve Batı'ya yani direkt olarak milliyetçiliğin doğduğu bölgelere eğitim alması için gönderilen öğrencilerin, bu okullarda aldıkları eğitim ve etkilendikleri siyasal görüşler, milliyetçiliğin eğitilmiş Osmanlı Türkleri arasında yayılmasını hızlandırmıştır (Göçek, 2020, s. 65-70; Georgeon, 2006, s. 26-27).

Türk milliyetçiliğinin, özellikle Osmanlı Aydınları arasında yayılması ise Batı ülkelerinden gelen kaynaklar neticesinde gelişmiştir. Ziya Gökalp bu kaynakları 'Türk hayranlığı' ve 'Türkiyat' şeklinde iki başlık altında sınıflandırmaktadır. İlk kaynak olan Türk hayranlığı Türkiye'de yapılan ve Türklere has olan halı, kilim, demircilik ve marangozluk işleri gibi süs ya da gündelik kullanım eşyalarının Avrupalı sanatseverlerin dikkatini cezbetmesidir. Bu sanatseverler, Türklere özgü olan güzel eserleri yüksek fiyatlar ödeyerek satın almakta ve evlerinde oluşturdukları Türk odasında ya da köşesinde sergilemektedir. Avrupa'da gelişen bir başka Türk hayranlığı ise Avrupalı ressam ve yazarların Türk ahlakıyla alakalı çizdikleri resimler ve kaleme aldıkları yazılardır.

Auguste Comte ve Pierre Lotti gibi Avrupalı isimlerin Türklerle alakalı dostane yazıları bunlara örnek olarak verilebilmektedir. İkinci kaynak ise Türkiyat, diğer adıyla Türkoloji'dir. Rusya, Almanya, Macaristan, Danimarka, Fransa ve İngiltere gibi birçok ülkeye mensup Avrupalı bilim insanları antik Türklere, Hunlara ve Moğollara ait hem tarihi hem de arkeolojik araştırmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar Türkler'in çok eskilere dayanan bir tarihe sahip olan, oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış bir millet olmasının yanında farklı zaman dilimlerinde dünya egemenliğine yakışır ülkeler ve medeniyetler kurduğunu kanıtlamıştır. Türkiyat çalışmaları içerisinde ise Fransız Tarihçi Joseph de Guignes'in Türkler, Hunlar ve Moğolların tarihine ilişkin eseri ile İngiliz bilim insanı Sir Davids Lumley'in Sultan 3. Selim'e ithafen kaleme aldığı, Türk gramer yapısını konu alan, 'Kitabü'l İlmü'n-Nafi' (yararlı bilim kitabı) eseri önemli yer tutmaktadır (Gökalp, 2018, s. 15-16). Önemli Türkiyat çalışmalarına ek olarak Fransız yazar Leon Cahun'un kaleme aldığı, Türk milleti ve tarihi hakkında bilgiler içeren 'Asya Tarihine Giriş' isimli eseri ile Macar yazar Arminius Vambery'nin Türkiyat alanında çalışmaları verilebilmektedir. Bu çalışmalar, yazıldığı dönem içerisinde, Osmanlı Aydınları içerisinde Türklük bilincinin artmasını ve yayılmasını sağlayan önemli eserler olarak ön plana çıkmaktadır (Lewis, 1993, s. 344; Berkes, 2012, s. 285).

Türklerin kökenlerine dair Osmanlı Devleti'nde yapılan Türkiyat çalışmalarına gelindiğinde ise en başta geleneksel Osmanlı tarihçilerinin Türk tarihine ilişkin konularda, Anadolu'da kurulan Türk beyliklerinden öncesine değinmediği görülmektedir. Bu tip geleneksel Türk tarihi anlatılarında Türklerin İslamiyet öncesi dönemi araştırmalara tabi tutulmamıştır. Bu çalışmalar genellikle, Osmanlı-Türklerinin kökenini, Nuh Peygamber'in oğlu Yasef'in torunlarından biri olan, Oğuz Türklerinin bir alt kolu Kayıhan boyuna dayandırmıştır. Yine bu çalışmalar genellikle, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu topraklarına gelmesini Moğol tahakkümü ve uygun yaşam koşulları eksikliği gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmektedir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ise Türkiyat çalışmaları, hem Batı'da yapılan çalışmaların etkisi ile hem de Osmanlı Aydınlarının milliyetçilik akımından oldukça çok etkilenmesi sonucunda farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Bu dönem içerisinde birçok Osmanlı aydını, kendi öz tarihlerini bilmeyi, Osmanlı Devleti sınırları dışında yaşayan dostlarının Türkiyat eserlerini okumayı ve nihayetinde Türk dili ve kültürünü geliştirmeyi kendilerine yüklenmiş bir borç olarak bilmişlerdir. Dönem içerisinde, antik Türk tarihiyle alakalı ilk

önemli eser 1864 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından kaleme alınan, Türklerin kökenleri hakkında bilgiler içeren kitap olmuştur. Yine Harp okulları komutanı Süleyman Paşa'nın, 1877 yılında Harp okullarında okutulmak üzere kaleme aldığı tarih kitabı, antik Türklere geniş yer vermesiyle Türkiyat çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir. Ali Suavi'nin Türklerin kökenlerine ait çalışmaları da Türk tarihini esas konu olarak belirleyen ilk çalışma olmasıyla önemli bir Türkiyat çalışması niteliği taşımaktadır. Ali Suavi'nin bu ve bu minvalde hazırladığı çalışmalar, kendisinden sonra gelecek Türk milliyetçileri için önemli bir kaynak niteliği taşımıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin 1877 yılında kaleme aldığı 'Mufasssal Tarih-i Kanun-i Cedide' eseri, Türklerin soyunu Kayı boyuna dayandırmakta ve Türklerin tarihte ayrı bir öneme sahip olan bir millet olduğunu savunmuştur. Bu çalışma Osmanlıların Türk soyundan geldiğini açıkça ve kuvvetli kanıtlarla kaleme alan ilk çalışma olmasıyla kıymet arz etmektedir. Diğer yandan Türk milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti içerisinde giderek önem kazanan yapısı ders kitaplarında da kendini göstermiştir. Nitekim 1877 tarihinde basılmış bir ders kitabının içerisinde Türk soyunun kökenlerinin bahsi dahi geçmezken on yıl sonra basılan bir başka kitap içerisinde Türkler, Çinliler ve Hintliler ile birlikte Asya kıtasının en büyük üç milleti olarak tarif edilmektedir (Kushner, 1998, s. 39-42; Göçek, 2020, s. 71).

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşanan savaşlar ve savaşlara içkin olarak gelişen göç hareketleri, ticari sorunlar, reformlar ve Batı kaynaklı Türkiyat çalışmaları sonucunda Türk milliyetçiliğine olan kültürel ilgi arttı. Ancak dönem içerisinde, bu ilgi ve neticesinde gelişen milliyetçi hareketlenmeye rağmen Türk milliyetçiliği siyasi bir karşılık bulmaktan uzak kalmıştır. Bunun nedeni ise devletin ana siyasal akım olarak belirlediği siyasi ideallere ters düşecek herhangi bir ideale taraf olunmasının ve bunun dergilerde tartışılmasının yasaklanmasıdır. Nitekim tüm sansür uygulamalarına rağmen Sultan 2. Abdülhamid'in hükümdarlığının ikinci döneminde basılan Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve İkdam dergileri içeriklerinde yer verdikleri milliyetçiliğe dair hararetli tartışmalar ile Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde ve geniş okuyucu kitleleri arasında yayılmasına öncülük etmiştir (Kushner, 1998, s. 22-23).

Siyasal Türk milliyetçiliği ise dönem içerisinde, Jön Türk basını diye anılan ve Osmanlı Devleti sınırları dışında basılıp gizlice Osmanlı Devleti içerisine girdirilen dergiler ile vücut bulmuştur. 1903-1907 yılları arasında Mısır'da basılan 'Türk' isimli dergi siyasi Türk milliyetçiliği ideolojisini yaymayı amaçlayan ilk yayım olarak ön plana

çıkılmaktadır. Derginin ilk sayısında yer alan ‘Türk’ makalesinde, direkt olarak Türklerin tüm doğu milletlerinden üstün olduğu ve Macarlar gibi batılı milletlerle akrabalık bağları olduğu iddia edilmiştir. Yusuf Akçura’nın Üç Tarz-ı Siyaset makalesinin de bu dergide yayımlanması bir tesadüf ürünü değildir. Akçura, makalesinde Osmanlı Devleti’nin önünde bulunan siyasal seçenek olarak Osmanlılık, İslamcılık ve Türk milliyetçiliğinin olduğunu belirtmektedir. Nihayetinde de Türk milliyetçiliğinin bu üç seçenek arasında en makul olan siyaset biçimi olduğuna işaret etmektedir. Bu makaleye cevaben yazılan yazılarla birlikte siyasal Türk milliyetçiliği bir tartışma konusu olarak, Osmanlı aydınlarının gündemine taşınmıştır. Bu tip önemli çalışmalar ile birlikte dönemin hâkim Aydın ve bürokrat sınıfını oluşturan Jön Türkler arasında ciddi bir Türk milliyetçiliği furyası görülmeye başlamıştır (Hanioğlu, 2012, s. 553).

İlerleyen zamanlarda ise bu aydın ve bürokrat sınıfının, hem Jön Türkler hem de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin ideolojik altyapısında önemli rol oynadığı görülmektedir. Dergi ve gazete gibi çeşitli yayım araçları etrafında başlayan ve giderek artan siyasal Türk milliyetçiliği tartışmaları, nihayetinde belli başlı konularda öncü olma niteliği taşıyan Türk milliyetçiliği önderleri de ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu önderlerden ilki Emile Durkheim’ın sosyoloji kuramından etkilenecek oluşturduğu Türk milliyetçiliğinin sosyolojik referansları ile Türk milliyetçiliğine önemli katkılar sunan Ziya Gökalp’tir. İkincisi, Osmanlı Devleti sınırları dışında yaşayan Türkleri de içine alacak şekilde kurguladıkları Türk Dünyası ideolojisi ile Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi isimlerdir. Üçüncüsü, Türkçenin sadeleştirilmesi ve Türk milliyetçiliğine dair edebiyat tezlerinin oluşmasını sağlayan Ömer Seyfeddin ve Mehmet Emin Beydir. Nihayetinde, bahsi geçen kıymetli katkılarla birlikte, 1913 yılında Türk milliyetçiliği kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik altyapısı ve planları olan; basının yoğun desteğini arkasında bulan; dönemin yönetici sınıfı tarafından benimsenmiş siyasal bir ideoloji halini almıştır (Hanioğlu, 2012, s. 553; Korkmaz, 2014, s. 128).

Türkçülük fikrinin, siyasal bir düzlemde anlam kazanmasıyla beraber örgütlenmesi ise 2. Meşrutiyet’in ilan edilmesinin ardından yani İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin devlet yönetiminde hâkim pozisyona geçmesi ile gerçekleşmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti Türk milliyetçiliğini örgütlü bir faaliyet haline getirmek için ‘Türk Derneği’, ‘Türk Yurdu Cemiyeti’ ve ‘Türk Ocakları’ gibi derneklerden faydalanmıştır. İttihatçılar örgütlenme ile beraber Osmanlı Türklerine ulaşarak, onlara ‘Yeni hayat’ vaadinde bulunmak istemiştir.

Yeni hayattan kasıtları ise Osmanlı topraklarında kökenlerinden bir haber yaşayan Türklere milli şuuru aşlamaktır. Milli şuurun oluşması sonucunda da asıl amaçları olan Osmanlı Devleti'nin millileşerek kötü gidiş halinden kurtulması yani vaat edilen yeni hayat gerçekleşecektir (Kılıç, 2007, s. 116-117).

Niyazi Berkes'e göre ise Türkçülük ideolojisi siyasal anlamıyla, Osmanlı Devleti'ne Rusya topraklarından göç ederek gelen düşünürler tarafından getirilmiştir. Öyle ki, dönem içerisinde şiar edinilen "İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük" üçlemesi bile Rusya'da kullanılan "Batıcılar, Slavcılar ve Rusçular" üçlemesine karşılık gelecek şekilde Rusya kökenli Türk aydınlar tarafından meydana getirilmiştir. Fakat Türk milliyetçiliğinin, bir siyasal ideoloji olarak Osmanlı topraklarında kök salması, Türk milliyetçiliğinin Ziya Gökalp tarafından Rusya Türkçülüğü anlamından arındırılmasıyla gerçekleşmiştir. Gökalp bu arındırmayı Osmanlılık ideali çatısı altında Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü bir karma ideoloji halinde, Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına uygun düşecek şekilde yeniden ortaya koymasıyla gerçekleştirmiştir. Türk milliyetçiliği ideolojisi ancak bu şekilde Osmanlı Devleti içerisinde itibarlı bir yer kazanmayı başarmıştır (Berkes, 2012, s. 411).

Tuğrul Korkmaz, "Erken Cumhuriyet Döneminde Farklı Bir Milliyetçilik Anlayışı Olarak Anadoluculuk: Tipoloji ve Kuramlar Bağlamında Bir Değerlendirme" adlı doktora çalışmasında, Osmanlı Devleti'nde aşamalı olarak benimsenen ve Türk milliyetçiliği ile son bulan milliyetçilik şekillerini tablo halinde aktarmıştır. Bu tablo hem çalışmanın bu bölümüne konu olan Türk milliyetçiliğinin hem de kendisinden önce benimsenen milliyetçilik çeşitlerinin özetlenmesi ve anlaşılır kılınması yönünden oldukça kıymetli görünmektedir.

Tablo 3: Osmanlı Devleti'nin Son Dönemindeki Milliyetçiliklerin Ülke, Millet, Milliyetçilik Tipolojileri ve Kuramları Bakımından Karşılaştırması

	Ülke Anlayışı	Millet Anlayışı	Milliyetçilik Tipolojileri Açısından Yeri	Milliyetçilik Kuramları Açısından Yeri
Osmanlıcılık (İttihad-ı Anasır)	Osmanlı Devleti'nin mevcut sınırları içerisinde yaşayan tüm uyrukların bir sayılması.	Öznel millet anlayışı (dil, din ve etnisite farkları gözetilmeksizin, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan herkes)	-Toprağa dayalı (Teritoryal milliyetçilik) -Batı tipi milliyetçilik -Resmi milliyetçilik -Muhafazakâr milliyetçilik	Modernist kuram
İslamizm (Panislamizm ya da İttihad-ı İslam)	Dünyadaki bütün Müslümanları tek çatı altında birleştirme.	Dini unsurları temel alan nesnel millet anlayışı (Tüm Müslümanlar)	-Dini milliyetçilik -Doğu tipi milliyetçilik -Resmi milliyetçilik -Yayılmacı Milliyetçilik	Kısmen İlkçi/ Kısmen Modernist
Türkçülük (Pantürkizm ya da Turan)	Adriyatik denizinden Çin Seddine kadar tüm bölgelerde yaşayan Türkleri tek çatı altında birleştirme.	Ortak dili ve soyu temel alan nesnel millet anlayışı (Türkçe konuşabilen, Türk soyundan gelen herkesi birleştirme)	-Liberal milliyetçilik -Doğu tipi milliyetçilik -Yayılmacı milliyetçilik -	Kısmen İlkçi/ kısmen etno-sembolist

Kaynak: Korkmaz, 2014, s. 131

Yukarıda aktarılmış olan tablodan da anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti içerisinde kademeli şekilde ana siyasal akım olarak belirlenen bu ideolojiler, birbirlerinden çok ayrı amaçları amaç edinen siyasal ideolojiler değildir. Bu yüzden, Osmanlı Devleti içerisinde gelişen milliyetçilik akımlarına dair yapılacak bir sınıflandırma ve açıklama oldukça zor görünmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk milliyetçiliği siyasal akımı benimsenmiş olmasına rağmen hem Osmanlıcılık hem de İslamcılık siyasal akımlarını benimseyen yazarların, kendi düşünceleri lehine yazılar kaleme aldığı ya da

yine bu akımları benimseyen bürokratların, bu akımlar doğrultusunda politikalar ürettiği görülmektedir (Korkmaz, 2014, s. 131-132).

Toparlanacak olursa, Türk milliyetçiliğinin Osmanlı mirası Osmanlıcılık, İslamcılık ve nihayetinde modern Türk milliyetçiliği şeklinde kademeli olarak değişim gösteren siyasal süreçlerin sonucunda vücut bulduğu söylenebilmektedir. Çalışmanın bu bölümüne konu olan Türk milliyetçiliği, önce kültürel anlamda gelişim göstermiş; daha sonra siyasal bir anlam kazanarak ideolojik hale gelmiştir. Türk milliyetçiliği, Batı'daki örneklerinden farklı olarak var olan devlete karşı ayaklanma ya da yeniden milli bir devlet kurma şeklinde değil, aksine mevcut devletin kötü gidişatına çözüm üretmek ve korumak maksadıyla ortaya çıkmıştır. Yani Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında öncü rol oynayan şahsiyetlerin esas gayesi, her zaman Osmanlı Devleti'nin kötü durumunu ortadan kaldırmaya çalışmak olmuştur. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği de bu minvalde ortaya çıkmış bir ideoloji görünümünde olduğu söylenebilmektedir.

3.2. Türk Milliyetçiliğinin Kurucu Şahsiyetleri

Osmanlı Devleti'nin son vakitlerinden, Cumhuriyetin ilan edilmesine dek devam eden zaman zarfı içerisinde, Türk milliyetçiliği kültürel, teorik ve ideolojik boyutlarda ilerleme kaydetmiştir. Bu anlamıyla, tüm boyutlarıyla bir modern Türk milliyetçiliği düşüncesi Türk topraklarında 20. yüzyılın başı itibari ile hayat bulmaya başlamış denilebilmektedir. Akabinde ise Cumhuriyetin kurucu kadroları bu modern düşüncüyü benimseyip, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin asli ideolojisi haline getirmiştir. Pek tabi bu ilerleme bazı önemli Türk milliyetçiliği şahsiyetlerinin çalışmaları sayesinde gerçekleştirilmiştir. Bu önemli şahsiyetlerden başta gelenleri de Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın bu bölümünün içerisinde de her iki düşünürün Türk milliyetçiliğine dair düşüncelerine yer verilecektir. Bu sayede hem düşünce farklılıklarına hem de Türk milliyetçiliğinin izlediği farkı seyirlere değinilmesi amaçlanmaktadır.

3.2.1. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, hem Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde siyasal karar verici olan İttihat Terakki Fırkasının siyasetinde aktif rol oynamasıyla hem de sosyoloji bilim dalı ve

Türk milliyetçiliği düşüncesinin gelişmesinde oynadığı rolle, Türk bilim ve siyaset tarihinde büyük öneme sahip bir şahsiyettir. Nitekim Gökâlî kaleme aldığı yazılar ve kitaplarla Türk milliyetçiliği adına öncü niteliği taşıyan çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmaların ve arkasındaki düşüncelerin kıymeti dolayısıyla da Ziya Gökâlî adı ve Türk milliyetçiliği düşüncesi mütemadiyen yan yana kullanılmaktadır. Bu yüzden kendisine Türk milliyetçiliğinin fikir babası yakıştırması yapılmaktadır.

Gökâlî'in fikir dünyasını anlamlandırmak adına, ilk olarak onun nasıl bir hayat hikâyesine sahip olduğunun bilinmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda hem Ziya Gökâlî'in hem bir siyaset hem de bir fikir insanı olarak gelişmesini sağlayan yaşam öyküsündeki önemli kırılma anlarına değinilecektir.

Ziya Gökâlî, 1876 yılında Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Diyarbakır'da doğmuştur. Asıl adı Mehmet Ziya olmasına rağmen yazılarında kullandığı Ziya Gökâlî adıyla özdeşleşmiş ve öyle tanınmıştır. İlköğrenimini Mercimek Örtmesi isimli ilkokulda tamamlayan Gökâlî; orta öğrenimine ise önce Diyarbakır Askeri Rüştiyesinde başlamış daha sonra ise Diyarbakır idadisinde devam ederek tamamlamıştır. Ortaöğretim yıllarında tarihe ve edebiyata yoğun ilgi duyan Gökâlî, bu yıllarda Fransızca, Arapça ve Farsça öğrenmeye çalışmıştır. Ayrıca yine bu yıllarda Gazalî, İbn-i Sina, Farabî, İbn-i Rüşd, İbn-i Arabî, Celaleddin-i Rumi gibi büyük Doğu düşünürlerinin eserleriyle tanışmıştır. Bu şekilde, mevcut dönem şartları içerisinde Batı'nın anahtarı sayılan Fransızca ile birlikte; Doğu kültürüne ait dilleri ve bu kültüre ait ana eserleri okuma fırsatı bulan Gökâlî, çocukluk yıllarından itibaren düşünce dünyasını geliştirmeye başlamıştır. İlerleyen yıllarda, orta öğreniminin bitmesiyle başkent İstanbul'a gelen Gökâlî, burada Mülkiye Baytar Mekteb-i Ali'sine kayıt yaptırmıştır. Gökâlî İstanbul'da İbrahim Temo ve İshak Sukuti gibi İttihat Terakki önderleriyle tanışarak İttihat Terakki Cemiyetine resmen katılmıştır. Bu vakit içerisinde Türkçülük hareketiyle yakından bağlantılı olan Gökâlî, dönemin istibdat yönetimi tarafından ayrılıkçı ideolojileri desteklediği şüphesiyle tutuklanmıştır. Gökâlî bu tutuklama neticesinde 13 ay hapiste kaldıktan sonra memleketi Diyarbakır'a sürülmüştür. Diyarbakır'da ise bir yandan Ticaret Odası kâtipliği, Vilayet İdare Meclisi Zabıt kâtipliği gibi memuriyetlerde çalışırken bir yandan da Diyarbakır gazetesine yazılar yazmıştır. 2. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ise İttihat ve Terakki Fırkası'nın Diyarbakır temsilciliğinin kurulmasında öncü rol oynamıştır. Daha sonra Cemiyetin Diyarbakır, Van ve Bitlis vilayet örgütlenmelerinin müfettişliği görevini

üstlenmiştir. 1909 yılında ise Fırka'nın Selanik kongresine Diyarbakır temsilcisi olarak iştirak etmiştir. Bu kongrede Cemiyet'in genel merkez üyeliği görevine getirilmiştir. Bu görevi 1909 ve 1912 yılları arasında Selanik'te, 1912 yılından 1. Dünya Savaşının bitmesine yani 1918 yılına kadar da İstanbul'da icra etmiştir. Gökalp, 1909-1918 yılları arasında geçen zaman zarfı içerisinde sadece cemiyet görevlerini yürütmekle yetinmemiştir. Bu göreve ek olarak cemiyetin eğitim kurumlarında ders vermek, cemiyetin gençlik kollarını yönetmek, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm başkanlığı gibi görevlerde de bulunmuştur. Gökalp bu dönem zarfında, bulunduğu idari görevler dışında İstanbul'da aktif olarak basılan birçok dergiye yazılar göndermiş hatta bazı dergilerin basılmasında bizzat kendisi öncü rol oynamıştır. Yazılar gönderdiği dergilerin belki de en önemlisi Türk Yurdu dergisidir. Gökalp bu dergiye gönderdiği yazılarda Panislamizm ve Osmanlıcılığa karşı Türkçülük ve Batıcılığın savunusunu yapmıştır. Gökalp'in basılmasına öncülük ettiği dergi ise Genç Kalemlerdir. Ömer Seyfettin ile birlikte çıkarttıkları bu dergi içerisinde dil, siyaset, Turancılık gibi Türk milliyetçiliğine dair önemli meselelerde yazılar kaleme almıştır. Yine bu dönem içerisinde, kendisinin sosyolojik düşüncelerini köklü bir biçimde etkilemiş olan Emile Durkheim'ın çalışmalarıyla tanışmıştır. 1. Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte tutuklanıp Malta'ya sürgün edilmiştir. Malta'daki sürgün yıllarının ardından Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile birlikte Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'de Atatürk tarafından kurulan Telif ve Tercüme Heyeti'nin başına geçmiştir. 1923 yılında tekrardan aktif siyasete dönerek Diyarbakır milletvekili seçilmiştir. Ancak 1924 yılında, 48 yaşında daha ilk vekil dönemini tamamlayamadan vefat etmiştir. Yaşadığı kısa sayılabilecek ömre sığdırdığı düşünceleriyle ve eserleriyle Türk milliyetçiliğinin kurucu babalarından biri olarak görülmektedir (Heyd, 2010, s. 27-53; Ünüvar, 2020, s. 28-30; Parla, 2019, s. 35-51).

Ziya Gökalp 1917 yılında basımına başladığı İçtimaiyat Mecmuası ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nu içinde bulunduğu durumdan kurtarmanın yolunu sosyoloji aracılığı ile düşünmeye başlayarak aramıştır. Türkiye'de sosyoloji biliminin önderi sayılan Gökalp'in sosyolojik önderi ise Emile Durkheim olmuştur. Gökalp, Durkheim'ın özellikle bir toplumun inşası sırasında manevi unsurları da gözetken kolektif bilince verdiği önemden ve tenasüdçülük (dayanışmacılık) diye Türkçeleştirilen solidarizm düşüncesinden

etkilenmiştir. Durkheim'a göre modernleşme ile birlikte toplumlar anomi⁹ adını verdiği bir durumla, yani bir toplumda var olan yasak ve kuralların işlevsiz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu sorunu aşmak için ise mesleki örgütlenmeleri dayanışmayı öngören bir yapıda tekrar yapılandırmayı reçete olarak sunmaktadır. Gökalp'te, Durkheim'ın bu düşüncesinden hareketle, modernizm ile kapitalizmin aşırılıklarına, yani kimlik kaybı ve ahlaki aşınma gibi kaygılarını giderecek olan, ara yol niteliği taşıyan dayanışmacılığı benimsemiştir. Gökalp, genel itibariyle Durkheim'ın düşüncelerini muhafazakârlaştırarak ya da ana kavramlar yerine başka kavramlar koyarak yorumlamıştır. Gökalp bu doğrultuda, Durkheim'ın ana sorun olarak belirlediği anomiyi, Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasına ve toplumun çözülmesine yönelik korkularıyla değiştirmiştir. Ayrıca Durkheim'ın anonim bir toplum olarak yaklaştığı insan gruplarına millet olarak yaklaşmıştır. Yine bu doğrultuda Durkheim'ın kolektif bilinç olarak adlandırdığı kavramı milli şuur olarak değiştirip kullanmıştır (Bora, 2017, s. 46-47). Görüleceği gibi Gökalp, Durkheim'ın teorisini dönem şartları içerisindeki siyasal ve sosyal problemleri çözmeye yönelik bir araç olarak görmüş ve o yönde kullanmıştır. Ancak bu durumdan Gökalp'in sosyoloji bilime karşı sadece araçsal yaklaştığı sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü bilimsel anlamda da Gökalp'in Türkiye'de sosyoloji bilimine katkıları yadsınamaz bir gerçektir. Gökalp sosyoloji bilimini adeta Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ilk keşfeden insan niteliğindedir. Öyle ki söz konusu bilim dalının ilk kürsüsünü yine Gökalp kurmuştur. Sosyolojinin, Türk bilim dünyasındaki öncelikli yeri ve lise dersi olarak verilmesi yine Gökalp'in bu bilim üzerindeki gayretlerinin sonucunda olmuştur. Yine bir bilim insanı olarak Türkoloji üzerindeki çalışmaları da kendisinden sonra bu alanda çalışma yapan nesillere öncülük etmiş ve üniversitelerde büyük aşama kaydetmiştir (Georgeon, 2006, s. 93-94; Heyd, 2010, s. 173-174).

Ziya Gökalp'in ideoloji olarak en baştan beri pür bir Türk milliyetçisi düşüncesine sahip olmadığı görülmektedir. Milliyetçili düşüncesini benimsemesi, onun dönemsel şartlardan etkilenmesi sonucu meydana gelmiştir. Dönemsel şartlardan kasıt ise Gökalp'in yaşadığı dönemlerde Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönem içerisinde, Osmanlı düşünürleri mütemadiyen devleti

⁹ Emile Durkheim'ın 'kualsızlık' olarak kullandığı 'anomi' sözcüğü, Yunanca 'yasasızlık, kural yokluğu' anlamına gelen 'anomia' kelimesinden türetilmiştir (Durkheim, 2013, s. xxııı).

kurtarmanın veya korumanın yollarını aramaktadır. Bu yüzden her bir düşünürün fikir dünyası ve çalışmaları bu ihtiyaca hizmet edecek şekilde şekillenmiştir. Gökâlp'in düşünceleri de bu ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmış ve değişim göstermiştir. François Georgon'un da belirttiği gibi Gökâlp en başta, düşünce olarak her çeşit ırkçı düşünceyi reddetmektedir. Onun milliyetçilik düşüncesi sürekli olarak kültür, eğitim ve din özelinde gelişmektedir. Ancak her şeye rağmen özünde kararlı bir Osmanlıcı olduğu da bilinmektedir. Çünkü Gökâlp'in miras aldığı düşünceye göre milli topraklar her zaman için Osmanlı Devleti'nin toprakları olmuştur; millet ise Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan bütün uyruklar olmuştur. İlerleyen yıllarda ise Gökâlp'in milliyetçi fikirleri değişim göstermiştir. Kaybedilen savaşlar ve topraklar, çıkan isyanlar sonucu farklı ulus-devletler kuran Osmanlı toplulukları ile birlikte Osmanlıcılık düşüncesinin yıkılmaya başladığı görülmektedir. Gökâlp'in düşüncelerinin de bu olaylar neticesinde Osmanlı düşüncesinden kopmaya başladığı görülmektedir. Georgon'un deyişiyle, Gökâlp bir yandan Türk milletini arayan entelektüel ile bir yandan Osmanlı topraklarını korumaya ve bir arada tutmaya çalışan devlet adamı ikileminde kalmıştır (Georgon, 2006, s. 19,96).

Gökâlp Türkçülük düşüncesi konusunda ilham aldığı kaynakları da belirtmektedir. Gökâlp'e göre Türk milliyetçiliğinin ilk önderleri Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşadır. Gökâlp henüz 15 yaşında iken Ahmet Vefik Paşa'nın kaleme aldığı Lehçe-i Osmani ile birlikte Süleyman Paşa'nın Tarih-i Âlem eserlerini okumasının kendisinde Türkçü eğilimlerin başlamasına neden olduğunu belirtmektedir. Yine 1896 yılında İstanbul'a geldiğinde aldığı ilk kitap olduğunu belirttiği Leon Cahun'un tarih kitabının sanki Türkçülük gayesini özendirmek için yazılmış bir eser olduğunu ve kitaptan oldukça etkilendiğini belirtmektedir (Gökâlp, 2018, s. 23).

Gökâlp'e göre millet kavramı ırk, kavim, coğrafya, siyaset ya da irade ile açıklanabilecek bir toplumsal grup değildir. Ona göre millet dilce, dince, ahlakça ve sanatsal bakış açısından ortak paydada birleşen, yani aynı terbiyeyi almış bireylerden oluşan insan topluluğudur. Bu ortak paydada birleşmeyi Türk köylüsünün bir deyişiyle örnekleyen Gökâlp'e göre 'dili dilime, dini dinime uyan' deyişi tam da kendisinin yaptığı millet tanımına denk düşen bir anlam ifade etmektedir. Gökâlp'e göre bir insan kan/soy olarak yakın olduğu insanlardan çok dil ve din olarak ortak paydada birleşebildiği insanlarla birlikte bir yaşam sürmek istemektedir. Çünkü ona göre, bir insanın karakteri maddi değil

tinsel bir anlam ifade etmektedir. Yani Gökâlp'in deyimiyle bir insanın karakteri bedeninde değil ruhundadır. Bu yüzden, bir insan için tinsel varlık maddi varlıktan daha önce gelmektedir. Bu sebeple de insanın mensubu olduğu millet için soyağacına ihtiyaç yoktur. Zira bir insanın hangi millete mensup olduğu onun hangi milletin terbiyesini aldığıyla alakalı bir durumdur. (Gökâlp, 2018, s. 31-32).

Gökâlp'in ırk temelli bir millet ayırımından oldukça uzak durduğu görülmektedir. Gökâlp'e göre bir vakitler Osmanlı topraklarına katılan ve daha sonra Osmanlı Devleti yararına işlere imza atan birçok milletdaş vardır. Bu insanlar Türk terbiyesi ile büyümüş, Türk ülkeleri uğruna çabalamayı ahlak edinmiş insanlardır. Üstelik bunu sadece devletin parlak ve iyi dönemlerinde değil kötü dönemlerinde de yapmışlardır. Bu haliyle, bu insanlar millet için büyük fedakârlıklar yapmış, Türklüğe büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. O halde bu insanlara 'siz Türk değilsiniz' demek yanlış olacaktır. Bu yüzden sosyal anlamda insanlarda ırk temelli bir ayrıma tabi tutmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zaten tarihsel süreç içerisinde kız alıp-verme, savaşlarda esir düşme, asimilasyon gibi olaylar sürekli olarak milletleri birbirine karıştırmıştır. Bu yüzden de tarih öncesi devirlerde bile saf bir ırkın varlığından söz etmek mümkün değildir. Gökâlp'e göre ırk olsa olsa hayvanlar için kullanılabilen bir ayrımdır. Ona göre ırk esasında bir hayvanbilimi kavramıdır ve sadece hayvanları sınıflandırmak için kullanılmalıdır. Aksi takdirde ırk temelli bir ayrımla toplum ayrıştırılırsa, Türk toplumu için çabalayan aydınları ve fikir önderlerini feda etmek gerekecektir. Bu yüzden kendisi Türk olarak hisseden herkes Türk olarak bilinmelidir (Gökâlp, 2018, s. 26,31-32; Gökâlp, 1992, s. 226-229).

Ziya Gökâlp'in millet kavramındaki asıl çıkış noktası ise kültüre yüklediği anlamdır. Gökâlp bu doğrultuda milli folklor, efsane, destan ve eski halk gelenek-göreneklerine büyük ilgi göstermiştir. Bu ilgi çerçevesinde de İslamiyet öncesi ve sonrası Türk kabilelerinin tarihi ve kültürüne dair çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu araştırmalar neticesinde de Türk kültürünün, Türk kabilelerine tarih boyunca komşu olmuş Çin ve Arap kültürlerinden gelişmiş ve üstün olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Ayrıca Gökâlp, Türkçülüğün Esasları adlı kitabında Türkçülüğü dil, din, sanat anlayışı, ahlak, felsefe ve kanun gibi birçok konuda ayrı ayrı ele almasıyla Türkçülüğü yalnızca siyasal bir felsefe olmaktan çıkarmakta ve onu tam anlamıyla bir hayat felsefesi haline getirmektedir. Uriel

Heyd bu haliyle Gökarp'ın milliyetçi duruşunun Alman romantik milliyetçi ekolle benzerlik gösterdiğini belirtmektedir (Heyd, 2010, s. 179-180; Çakır, 2012, s. 105).

Gökarp'ın milliyetçiliğe dair bakış açısının kültür odaklı olmasının yanında inşacı bir yapıya da sahip olduğu söylenebilmektedir (Copeaux, 2020, s. 44). Gökarp'e göre kolektif tasarımlar, şiddetli toplumsal bunalım durumlarında meydana gelmektedir. Bu durum toplumda heyecan yaratan durumlarla birlikte daha da güçlü hale bürünmektedir. Kolektif tasarımlar asıl kudretine ise ülke haline gelince kazanmaktadır. Gökarp'ın belirttiği gibi, Türkçülük fikri önceleri sadece genç ve küçük topluluğa hitap etmekteydi. Ancak Trablusgarp, Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı gibi büyük bunalımlara sebep olan olaylar neticesinde Türkçülük düşüncesi güçlenmeye ve yayılmaya başlamıştır. Nihayetinde de Türkiye Cumhuriyeti ülkesini meydana getirerek Türkçü kolektif tasarım son haline ulaşmıştır (Gökarp, 2018, s. 83-84). Gökarp'ın milliyetçilik düşüncesinin bir diğer inşacı yanı ise onun çalışmalarında yapmaya çalıştığı milli özgüven inşasıdır. Gökarp bu doğrultudaki çalışmalarını tarih sahasında yapmaktadır. Çünkü milli bir tarih yazımının, milli bir inşa niteliği taşıdığı düşüncesindedir. Bu doğrultuda yazdığı 'Türk Töresi' , 'Türk Medeniyet Tarihi' gibi tarih kitaplarıyla hem eski Türk mitlerinde gelişmişlik seviyesi oldukça yüksek bir medeniyetin izlerini hem de modern değerlerin ilk hallerini aramaktadır. Gökarp'e göre eski Türkler cumhuriyetçi, demokrat ve feministtirler. Bu yüzden de birçok milletin çağdaş olabilmek için geçmişlerinden kopması gerekirken Türklerin çağdaşlaşmak için tekrar geçmişe dönmeleri gerekmektedir. Çünkü çağdaşlık olarak atfedilen tüm özellikler eski Türklerde mevcuttur (Bora, 2017, s. 229-230).

Gökarp'ın milli bilinç ve özgüvenin canlanması için bazı önerileri de mevcuttur. Bu önerilerden ilki bazı devlet kurumlarının, bu konuda aktif rol oynamasına yöneliktir. Bu kurumlar ise Milli Müzeler, Etnografya Müzesi, Milli Tarih Kütüphanesi, İstatistik Genel Müdürlüğüdür. Gökarp'e göre bu kurumlar aracılığı ile milli kültüre ait saklı kalmış her şey açığa çıkartılmalı ve sergilenmelidir. Bu sayede milli şuur ve özgüven bilinçli hale gelip yükselecektir (Gökarp, 2018, s. 102). İkinci önerisi ise eğitimin zorunlu ve ücretsiz olmasına yöneliktir. Gökarp'e göre her bir birey milletine karşı olan görevlerinin bilincinde olmalıdır. Bu bilinç de ancak eğitim kanalıyla verilebilir niteliktedir. Bu sebeple eğitim herkes için zorunlu, ücretsiz ve erişilebilir olmalıdır (Gökarp, 1992, s. 218).

Ziya Gökalp'in kaleme aldığı şiirler de onun milliyetçiliğe yaklaşımı konusunda ipuçları vermektedir. Bu doğrultuda yazdığı şiirlerden belki de en meşhuru 'Kızıl Elma' kitabında yer alan 'Turan' şiiridir. Şiirin en vurucu hatta en meşhur dizeleri ise (Gökalp, 2013, s. 9):

"Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e, ne Türkistan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan..." şeklindedir.

Bu dizeler bir şiir olmaktan çok Gökalp'in milliyetçiliğe bakışı hakkında birçok ipucu içermektedir. Buna göre, bu dizelerde ilk göze çarpan, Türk milleti için açık seçik belli olmayan, araçsal bir yurt tanımı yapmasıdır. Yani bu dizelerden, sınırların esnek ve belirsiz olduğu imparatorluk topraklarından, milliyetçi bir toplumun ikamet edebileceği ulusal bir yurt toprağına geçişin izi sürülebilmektedir (Bora, 2017, s. 243). Diğer yandan da dizelerden Gökalp'in 'dili dilime, dini dinime' olarak tanımladığı millet tanımına da ulaşılabilmektedir. Buna göre Gökalp, millet olarak sadece Türkiye toprakları içerisinde yaşayanları değil, her coğrafyadan kendisini Türk olarak atfeden herkesi kapsayan bir coğrafyayı ulusal ülke olarak görme eğilimindedir.

Gökalp'in milliyetçi görüşlerine dair bir diğer dikkat edilmesi gereken nokta ise onun 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak' adını verdiği üçlemedir. Ona göre çağdaş bir İslami Türklük meydana getirebilmek için Türkleşmek ve İslamlaşmak ülkülerinin muasırlaşma ile sorunsuz bir şekilde uyum göstermesi gerekmektedir. Ancak Gökalp, muasırlaşma yani batılılaşmayı onların hayatlarını yaşayış şekillerini taklit etmek anlamında kullanmamaktadır. Onun için muasırlaşma bilgi ve sanayi malları gibi çağın önemli ihtiyaçlarını Batı'dan alma zorunluluğunu ortadan kaldıracak atılımlar yapılmasıdır. Manevi ya da şekil olarak değil de maddi olarak muasırlaşma görüşüne sahip olan Gökalp, bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmektedir (Gökalp, 2018, s. 190; Bora, 2017, s. 86):

"Türkler, maddi silahların, manevi değerleri hükümsüz kıldığı zamana kadar temas ettiği her yerdeki milletleri yenmeyi ve egemenlikleri altına almayı başarmıştır. Bu demek oluyor ki Türk felsefesi, karşılaştığı tüm milletlerin hepsinin felsefesinden üstün niteliktedir. Bugün de değişen bir şey yoktur, esasen yine Türk felsefesi üstündür. Bugün yalnızca, maddi medeniyetin getirisi olan maddi silahlar dolayısıyla, Avrupalılardan geride gözükmekteyiz. Maddi anlamda medeniyetçe onlarla denk olduğumuz gün dünya

egemenliğı tekrardan bize geçecektir. Türkler gelecekte yine dünyanın hâkimi olacaktır.” Sözleriyle açıkça belirtmektedir.

Son tahlilde, Ziya Gökalp’in hayatına dair aktarılanlarda görüleceğı gibi, 48 sene gibi kısa bir yaşam içerisinde birçok başarı sığdırdığı görülmektedir. ‘Türk Medeniyet Tarihi’ ‘Türkçülüğün Esasları’ , ‘Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak’ , gibi kıymetli eserleri ile kendi dönemi içerisinde, aktif olarak siyasete katıldığı İttihat ve Terakki Fırkası’nın ideoloğı olmuş ve partinin ideolojik olarak milliyetçi politikalar benimsemesinde aktif rol oynamıştır. Vefatından sonraki dönemlerde ise bizzat Mustafa Kemal Atatürk kendisini ‘fikirlerimin babası’ şeklinde yâd ederek, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti devletinin ideolojisinde nasıl önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir (Bora, 2017, s. 203; Parla, 2019, s. 227-243).

3.2.2. Yusuf Akçura

Modern Türk Milliyetçiliğı denildiğinde diğerk akla gelen isim ise Yusuf Akçura ya da soyadı kanunundan önceki adıyla Akçuraoğlu Yusuf’tur. Yusuf Akçura, Gökalp’ten farklı bir milliyetçilik anlayışına sahiptir. Akçura’nın, Gökalp’ten farklılaşan fikirlerine değinmeden önce, onun yaşam öyküsüne değinmek gerekmektedir.

Yusuf Akçura 1876 yılında, Rusya’nın Simbir bölgesinde, Tatar burjuvası olan bir ailenin çocuğı olarak doğmuştur. Akçura, 1883 yılında küçük bir yaştayken Rusya’dan İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’da ortaöğrenimini tamamlamasının ardından Harbiye’de eğitim almaya başlamıştır. İlerleyen yıllarda dönemin istibdat yönetimi tarafından ayrılıkçı ideolojileri desteklediğı şüphesiyle tutuklanmıştır. Bu tutuklama neticesinde önce İstanbul’da cezaevinde kalmış, daha sonra ise Trablusgarp’a sürülmüştür. Sürgün günlerinin son bulmasıyla, yarım kalan eğitimine İstanbul’da devam etmek yerine Fransa’da tamamlamayı tercih etmiştir. Fransa’da 3 yıl süren eğitimini tamamladıktan sonra Rusya’ya yerleşmiştir. Burada 1905 devrimi sırasında aktif rol oynayan Akçura, bu sefer de Rus Çarlığı tarafından sürgüne gönderilmiştir. 1908 yılına gelindiğinde ise Osmanlı’da gerçekleşen Jön Türk devriminin hemen ardından İstanbul’a gelmiş ve yerleşmiştir. İstanbul’a geldiğinde, artık Osmanlı siyasetinin baş aktörü olan İttihat ve Terakki Fırkasına girmeyi reddetmiştir. Bu reddedişin sebebi ise Akçura’nın İttihatçıları padişahın yetkilerini haddinden fazla kısıtlamak, siyasi işlerin idaresinde büyük payı ordu mensuplarına bırakmak ve ittihad-ı anasır yani Osmanlıcılık ideolojisi gütmekle

suçlamasıdır. Akçura bu doğrultuda kendi özgürlüğünü korumaya yönelik hareket ederek Türk Yurdu ve Türk Ocağı gibi kurumları İttihatçıların kontrolünün dışında tutmaya gayret etmiştir. Akçura siyasi kimliği dışında ayrıca bir tarihçidir. Zira Fransa’da Paris Siyasal Bilimler Akademisinde Albert Sorel’in öğrencisi olmuştur. Eğitimi tamamlandıktan sonra siyasi faaliyetlerinin yanında hem Rusya’da hem Osmanlı’da tarih öğretmenliği yapmıştır. Daha da önemlisi Türkiye Cumhuriyeti’nde Türk Tarih Kurumu’nun kurulmasında etkin rol oynamıştır. Ek olarak bir tarihçi olması, onun milliyetçiliğe dair konulara eğilimine de yansıdığı görülmektedir. Yine ek olarak Akçura’nın siyasi fikirlerini ve bu fikirlere eğilimlerini etkileyen diğer faktör ise Rusya ve Osmanlı arasında sürekli olarak gerçekleşen yolculuklarıdır. Bu yolculukların hem Rusya hem de Osmanlı’nın çalkantılı dönemlerinde gerçekleşmesi ve Akçura’nın her iki ülkenin de siyasetine müdahil olması, onun fikirlerini etkileyen önemli bir etken olarak görülmektedir (Şenoğlu, 2009, s. 13-19; Georgeon, 2006, s. 91-94; Georgeon, 1996, s. 6-8).

Akçura’nın da Gökaltp gibi milli bir ideolojinin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Yaşıt olan iki düşünürde gençlik yıllarında İstanbul’da eğitim almış ve istibdat yönetimine karşı bir tavır takınmıştır. Yine her ikisi de Osmanlı’nın son dönemlerinde, Jön Türk devriminden sonra düşünce hayatında aktif rol oynamıştır. Ancak tüm bu benzer yanlara rağmen Akçura’nın milliyetçilik düşüncesi, Gökaltp’in milliyetçilik düşüncesinden oldukça farklıdır (Georgeon, 2006, s. 91-92).

Akçura kendi milliyetçi görüşleri çerçevesinde hem millete hem de Türklüğe dair bazı tanımlamalar yapmaktadır. Buna göre Akçura’nın Türk’ün tarifi, milliyet fikri ve milletin tarifi başlıkları altında değindiğı ana milliyetçilik tanımlarına değinmek gerekmektedir.

Akçura’nın Türk’ün tarifi tanımı etnografya, tarihçi ve dil bilimciler tarafından Türk-Tatar-Moğol olarak adlandırılan bir ırktan gelen, adetleri, dilleri birbirine çok benzeyen, ortak bir tarihsel geçmişe sahip olan kavim ve kabilelerin tümüne Türk denmesi şeklindedir (Akçura, 2006, s. 11).

Akçura’ya göre milliyet fikri ise her kavmin ve boyun, öteki olarak atfettiğı diğer kavim ve boylara karşı her zaman kendilerinin üstün olduklarını düşünmesi ve bu doğrultuda bazı özelliklerini ön plana çıkarması sonucu meydana gelmiştir. Ona göre bu tür bir üstünlük iddiası, milliyet fikrinin içgüdüsel bir başlangıç noktasıdır. Ancak modern

anlamıyla milliyet fikri, bu üstünlük duygusu ve iddiasının gelişim göstermiş halidir. Milliyet fikrinin bu tip bir üstünlük duygusu ve iddiasının üzerine inşa edilmesi ise Batı toplumlarında olmuştur. Batı toplumları 15. yüzyıldan itibaren, milliyet fikrini işleyerek bugünkü modern halini almasını sağlamışlardır (Akçura, 2006, s. 11-12).

Akçura milletin tarifi tanımına geldiğinde ise böyle bir tanım yapmanın, çeşitlilik arz ettiği için zor olduğunu belirtmektedir. Çünkü her millet, mevcut şartlara ve elde edilmek istenen amaca göre farklı millet tanımları yapmıştır. Akçura bu farklılığı ülkeler üzerinden örneklendirmiştir. Bu örneğe göre Almanlar ırk ve dili; Fransızlar istek ve iradeyi; İtalyanlar toprak ve dili önceleyen millet tanımları yapmıştır. Bu durum haliyle üzerinde uzlaşmaya varılmış, genel-geçer ve bilimsel bir millet tarifi yapmayı zorlaştırmaktadır. Akçura, tüm bu tanım çeşitliliğine rağmen, yine de bir millet tanımı yapmıştır. Bu tanıma göre millet, ortak soy ve dilin birliği sebebiyle, toplumsal olarak da birlik oluşturmuş insan topluluklarıdır (Akçura, 2006, s. 12). Bu noktada Akçura'nın, Gökalp ile farklılaştığı belirtilmelidir. Bu farklılaşma da Akçura'nın millet tanımı yaparken ırkı ön plana çıkarması ve din unsurunu millet tanımı içerisinde hiç kullanmamasından gelmektedir. Oysaki Gökalp ırk merkezli bir millet tanımına karşı çıkmakta ve millet için din unsurunu elzem olarak görmektedir. Akçura'nın söz konusu millet tanımını yaptığı dönemdeki ırk kavramının algılanışı da burada özellikle değinilmesi gereken bir konudur. Çünkü ırk kavramı 20. yüzyılda sözlüklerde yeni yer almaya başlamış bir kavramdır. Akçura'nın terminolojisinde ise bu kavram büyük oranda ortak bir mirası paylaşan ancak mutlak bir suretle aynı siyasi erk altında birleşmiş olmayan insan grupları olarak tanımlanan etnisite kavramına denk gelecek şekilde kullanılmıştır. Yani Akçura, ırkı bugünkü anlamıyla ırkçı veya ırkçılığın özünü meydana getiren üstün olan topluluk olarak kullanmamıştır (Georgeon, 2006, s. 98).

Akçura'yı, dönemindeki diğer düşünürlerden ve bilhassa Gökalp'ten farklılaştıran bir diğer nokta ise Akçura'nın Türk milli hareketinin gücünü arttırmaya yönelik belirlediği stratejidir. Gökalp başta olmak üzere, dönem içerisindeki düşünürlerin çoğunluğu Türk milli hareketinin gücünü arttırmak için kültürel çalışmalar yapmanın ve Türk kültürünü ön plana çıkarmanın elzem olduğu kanısında uzlaşmıştır. Akçura'nın bu doğrultudaki belirlediği strateji ise Türk milli hareketine ekonomik ve sosyal bir temel oluşturmaya yöneliktir. Aslında Akçura'nın gayreti, Türkiye'de de kendisinin içinden gelmiş olduğu, Tatar burjuvazisine denk düşecek milli bir burjuvazi meydana getirmeye yöneliktir.

Çünkü kendi memleketinde, kendisinin de mensubu olduğu Tatar burjuvazisi iştiraklere açık ve zengin yapısıyla, Rusya'nın Panslavizm akımına karşı dil ve din birliğini temel alarak direnebilmiştir. Böyle bir direnişi Osmanlı içerisindeki Türk milletinin de gösterebilmesi için bir Türk burjuvazisi oluşturma, Türk milli hareketinin selameti açısından elzem rol oynayacağı görüşündedir (Georgeon, 2006, s. 96; Şenoğlu, 2009, s. 13).

Akçura'nın, Gökalt ile benzeştirdiği bir nokta ise milli tarihe verdiği önemdir. Akçura Üç Tarz-ı Siyaset makalesinde, Türk tarihinin yalnızca Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Nefi, Baki, Evliya Çelebi gibi ünlü Osmanlı dönemi şahsiyetlerinden ibaret sanılmasının; Oğuz'un, Cengiz Han'ın, Timur'un, İbn-i Sina'nın, Farabi'nin hiç Türkçü tarihte adının geçmemesinin Türkçülük düşüncesini zedelediği görüşüne yer vermektedir (Akçura, 2016, s. 31). Akçura'nın bu sözlerinden, onun Türk milleti tezahürünün Osmanlı İmparatorluğu döneminin gerisine giden bir anlam taşıdığı açıkça görülmektedir. Bu noktada Akçura'nın görüşleri, Gökalt'ın Türk milletinin geçmişine ilişkin mitlerin, kahramanların hatta tarihi kültürel eşyaların meydana çıkarılması gerektiği görüşüyle benzeşme göstermektedir.

Akçura, yaşadığı dönem olan Osmanlı İmparatorluğunun son vakitlerinde etkili olan üç farklı fikir akımını kaleme aldığı 'Üç Tarz-ı Siyaset' makalesi hem kendisinin ideolojik duruşuna hem de dönem içerisindeki mevcut diğer düşünürlerin ideolojik duruşlarına ışık tutmaktadır. Makalenin başlığını da meydana getiren söz konusu üç siyaset biçiminden ilki Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan tüm uyrukları bir sayarak bir Osmanlı milleti meydana getirmeye çalışan 'Osmanlılık' tır. İkincisi halifelik unvanının Osmanlı hükümdarında olmasını ön plana çıkartarak bütün Müslüman milletleri tek çatı altında birleştirmeyi hedef belirleyen 'Panislamizm'dir. Üçüncüsü ise ırkı temel alan bir siyasi birleşmeyle Türk milletini meydana getirme hedefi taşıyan 'Türkçülük'tür. Akçura Osmanlılık ve Panislamizm'in vaktiyle devlet yönetiminde önemli etkileri olduğunu ancak Türkçülüğün sadece bazı yazarların yazılarında kendini gösterme fırsatı olduğunu belirtmektedir (Akçura, 2016, s. 7).

Akçura makalesinde, Osmanlı'nın son dönemlerinde benimsenmiş olan, yukarıda belirtilmiş olan, üç siyaset biçimini tarihsel süreç içerisinde ele almıştır. Buna göre ilk benimsenen siyaset biçimi olan Osmanlılık, aslında Osmanlı İmparatorluğunun

içerisinde bulunan tüm uyruklara, Müslüman ya da Müslüman olmaması fark etmeksizin, eşit siyasi haklar tanıyarak, herkese dini ve fikri serbestlik tanıyarak ve tüm halkı birbirine karıştırarak yekpare bir Osmanlı milleti yaratmayı amaçlamaktadır. Amaçlanan millet tipi, Amerika Birleşik Devletlerinde meydana gelmiş olan Amerikan milletinde olduğu gibi bir millet biçimini amaçlamaktadır. Bu siyaset biçiminin en ciddi hali Padişah 2. Mahmut döneminde yaşanmıştır. Ancak yaşanan iç savaşlar ve ayrılıkçı hareketler sonucunda Osmanlılık siyasetinin iflas ettiği kanısına varılmıştır. Bunun üzerine de Osmanlı'yı bir arada tutacak gücün İslam olduğu kanısına varılarak, Panislamizm siyasetine geçiş yapılmıştır. Bu siyaset biçimi çerçevesinde ise her Müslümanın çok küçük yaşlarda ezberlemiş olduğu 'millet ve din birdir' şiarı benimsenmiştir. Bu doğrultuda önce Osmanlı İmparatorluğu içerisinde sonra tüm dünyadaki Müslümanlar, ırk farklılıkları dikkate alınmaksızın birleştirilmeye ve Müslümanlardan oluşan tek bir millet oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu siyaset biçimi Padişah Sultan Abdülaziz'in son dönemlerinde ortaya çıkmış olmasına rağmen Sultan 2. Abdülhamid döneminde en geniş tatbik sahasına sahip olmuştur. Bu siyaset biçiminin de iflas etmesiyle beraber ırk temeline dayanan Türk siyasi milleti oluşturma gayreti hâsıl olmuştur. Türkçülük siyaseti, mevcut zaman içerisinde, kendisinden önceki iki siyaset biçimine göre oldukça yeni bir siyaset biçimidir. Nitekim ne Osmanlı'da ne de şimdiye kadar var olan herhangi bir Türk devletinde bu düşünce mevcut olmamıştır. Bu siyaset biçimi bir padişahattan ziyade, fikri benimseyen devlet yöneticileri ve dönemin bazı aydınları tarafından savunulmuştur. Türkçülüğün savunucuları, modern dünya içerisinde Osmanlı'nın ne tüm uyruklarıyla bir bütün olabileceği ne de sadece Müslümanları içeren yapıya bürünebileceği görüşüne sahiptir. Onlara göre Osmanlı için kurtuluşun yolu Türkçülükten geçmektedir. Akçura her üç siyaset biçiminin de temelde Osmanlı İmparatorluğunu içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak üzere kurgulandığını belirtmektedir. Yani üç siyaset biçimi de aslında Osmanlı'nın menfaatlerini ön planda tutmaktadır. Akçura makalesinde üç siyasetten herhangi birini tercih ettiğini belirtmemektedir. Onun makalede yer vermeye çalıştığı tek olgu üç siyaset biçiminin de kendi bakış açısından nasıl görüldüğünü belirtmektir (Akçura, 2016, s. 7-32).

Akçura'nın milliyetçi bir duruşa sahip olduğu bilinmesine rağmen makalesinde yer verdiği üç siyaset biçiminden herhangi birine yönelimi olup olmadığını belirtmemesi çelişki olarak görülebilmektedir. Ancak hem Akçura özelinde hem de Akçura'nın

döneminde yaşamış aydınlar ve devlet adamları özelinde bakıldığında, her birinin hangi siyaset biçimini benimsemiş olursa olsun devleti kurtarmaya yönelik düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Akçura’da bu doğrultuda düşüncelerini belirlemiş bir düşünür görünümündedir. Yani kendisi milliyetçi olmasına rağmen devletin kötü gidişatına dur diyecek bir reçete hazırlayabilen her siyaset biçimine olumlu yaklaşmakta olduğu düşünülmektedir.

3.3. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Milliyetçiliği

Cumhuriyetin ilk yıllarıyla beraber gelişen Türk milliyetçiliği çerçevesinde gelişen siyasetin, Türk tarihi ve milliyetçiliği bakımından yadsınamaz derecede önemli olduğu söylenebilmektedir. Bahsi geçen dönem, yeni kurulmuş bir ülkenin ideolojisinin ne doğrultuda olacağının belirlenmeye çalışıldığı bir dönemdir. Zira Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1923 yılından Mustafa Kemal Atatürk’ün 1938 yılında gerçekleşen vefatına kadar geçen süreç, ülke içerisinde çeşitli milliyetçilik tiplerinin geliştiği ve ayrıştığı bir dönem görünümündedir. Erken cumhuriyet döneminde benimsenen resmi Türk milliyetçiliği ideolojisi ise yeni ülkenin seyrine rehberlik etmesi yönüyle önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti’nin 1. Dünya Savaşından yenilgiyle ayrılmasının akabinde gerçekleştirilen Milli Mücadele neticesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti’nin bakiyesi olacak şekilde ama Osmanlı Devleti’nden farklı olarak çağın gereklerine uygun şekilde yani modernist bir düsturla kurulmaya çalışılmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu elitleri, askerleri, bürokratları, aydınları yani kısaca tüm unsurları Osmanlı Devleti’nde son dönemlerinde yetişmiş insanlardan oluşmaktaydı. Bu yüzden de Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına hâkim olan siyasi tartışmalar, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında hâkim olan siyasi tartışmalardan farklı değildir. Çünkü zaman, mekân ve ülkenin adı değişse de tartışan insanlar aynıdır. Yani bahsi geçen dönem içerisinde kendisini milliyetçi olarak atfeden siyasal görüş ve aydınların her biri Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde gerçekleşen modernleşme hareketlerinden kaynak olarak ortaya çıkan ideolojilerin mirasçısı konumundadır (Göktürk, 2020, s. 103-104).

Atatürk liderliğinde ortaya çıkan ve hâkim ideoloji olarak benimsenen Türk milliyetçiliğinin, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren aynı çizgi üzerinde hareket etmediği görülmektedir. Bunun sebebi ise iç ve uluslararası siyaset kaynaklı ortaya çıkan

yeni koşullar ve konjonktürel değişikliklerden kaynaklanmaktadır (Göktürk, 2020, s. 103). Yani milliyetçiliğin şartlara uyum sağlayabilen esnek yapısı, Türk milliyetçiliği hali için de geçerli olmuştur. Bu durum, milliyetçiliğin karşılaşılan problemlere göre farklı tezahürlerde uygulanmasına olanak sağlamıştır.

Dönem içerisinde boy gösteren milliyetçi hareket Atatürk milliyetçiliği, Kemalist milliyetçilik veya Resmi milliyetçilik olarak da adlandırılan, Cumhuriyetin kurucu önderi Atatürk'ün milliyetçiliğe dair tutumlarından temel alınarak oluşturulan milliyetçi harekettir. Bu milliyetçi hareket aynı zamanda devlet eliyle ikame edilmesi ve hâkim milliyetçilik anlayışı olmasıyla da önem arz etmektedir.

Atatürk milliyetçiliğinin, milliyetçilik tiplerine göre ayırt edilmesine gelindiğinde, onun Fransız tipi milliyetçilik ile benzeşme gösterdiği söylenebilmektedir. Zira milliyetçiliğin vücut bulduğu coğrafya olarak sınıflandırmasında en önde gelen sınıflandırma Alman ve Fransız milliyetçiliği şeklinde yapılandır. Alman tipi milliyetçiliğin temel özelliği etnik ve kültürel öğeleri esas almasıdır. Fransız tipi milliyetçilik temel özelliği ise devleti esas almasıdır. Fransız tipi milliyetçiliklerde bir millete mensup olabilmek için etnik köken ve din gibi faktörler ikinci plandayken, söz konusu ülkenin vatandaşı olmak ve kader ortaklığını benimsemek birinci planda tutulmaktadır. Tam bu noktada Cumhuriyetin ilk yıllarında görülen milliyetçilik tipinin Fransız milliyetçiliği ile benzer yanları olduğu söylenebilmektedir. Fakat tam anlamıyla bir denklikten söz etmek de mümkün görünmemektedir. Millet ve devlet olgularının meydana gelmesindeki zamansal sıralama dikkate alındığında ne Fransa'daki gibi millet ve devletin aynı dönemde ortaya çıkması gibi ne de Almanya'daki gibi milliyetçiliğin, ulus-devletten 50 yıl önce ortaya çıkması gibi bir durumdan söz edilememektedir. Zira Türkiye'de, Almanya'da olduğu gibi 'devletini arayan millet' değil aksine 'milletini arayan devletten' söz etmek daha makul görünmektedir. Yani Türk halkı, milliyetçi bir bilinç ile kendi kendilerine örgütlenip bir devlet kurmamışlardır. Aksine devlet kurulduktan sonra devletin ana unsurunu meydana getirecek olan Türk kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde devlet eliyle desteklenen, nev-i şahsına münhasır bir şekilde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği, kendine has adıyla Atatürk milliyetçiliği olarak ele alınmaktadır. Adına ne denirse densin, Cumhuriyetin kurucu önderi Atatürk nezdinde, onun siyasi görüşleri ışığında gelişim göstermiş bir milliyetçilik tipi görünümündedir (Kılıç, 2007, s. 117-118; Kadioğlu, 2020, s. 287).

Atatürk milliyetçiliği, Osmanlı'nın son dönemlerinde belirgin siyasal akımlar olan Osmanlıcılık ve İslamcılık ideallerini açıkça reddederek meydana gelmiştir. Bu yeni resmi milliyetçilik, 'Türk' isminde ve kavramında sembolik tezahürün bulan, kültürel ve etnik temelleri esas alan bir milliyetçilik tipi şeklindedir. Bu doğrultuda yeni bir ülke için yeni bir milliyetçilik tanımı yapma gayreti içerisine girilmiştir. İlk olarak 'Vatan' düşüncesi bir insanın doğup büyüdüğü yer ve İslam kanunlarının esas alındığı yer anlamlarından soyutlanıp, milliyetçi hissiyata hizmet edecek şekilde yeniden kavramsallaştırılmıştır. Bu şekilde toprağa dayalı millet anlayışı, yani milli bir kutsallık atfedilen, uğruna can verilebilecek olan seküler vatan tanımı kurgulanmıştır. İlk defa 1913 yılında Balkan Savaşları sonucunda imzalanan anlaşmayla çizilmiş olan ve Misak-ı Milli ile tasdik edilen yeni sınırlar ile Türkiye Cumhuriyeti'nin değişmez vatan sınırları belirlenmiştir. İkinci olarak ise ortak tarih düşüncesi, Osmanlı'dan miras alınan imgelerinden soyutlanmıştır. Yani Türk tarihi, İslami öğelerden arındırılmaya çalışılmıştır. Ardından da seküler bir tarzda yeniden inşa edilmiştir. Bu sayede tarihi arka planı zenginleştirilen Atatürk milliyetçiliği, tüm sosyolojik ve siyasi uygulamaları belirleyen ana akım olarak Cumhuriyetin üzerine yerleştiği temel çerçeveyi meydana getirmiştir. Tarihin Osmanlı ve İslami öğelerden arındırılmasındaki diğer bir amaç ise Türklerin, Batı karşısında uzun süredir süregelen kötü imajını tersine çevirmek ve Türk halkının zedelenen milli gururunu onarmaya çalışmak olmuştur (Yıldız, 2009, s. 210-212). Bu şekilde gerçekleşen hâlihazırda var olan kavramların tekrardan kurgulanmaya ve yeni kurulmuş bir ülkeye adapte edilmeye çalışılmasının bir diğer amacı da Türk milletinin inşasıdır. Çünkü kurulan yeni devlet içerisinde ikamet eden halkın henüz modern anlamıyla milli bilince tam olarak ulaştığı ve milliyetçi düşünce temelinde hareket ettiği söylenememektedir. Böyle bir durum içerisinde de yeni tanımlamalar, yeni tarihi belgeler, yeni söylemler ile egemen bir Türklük bilinci inşa edilmemeye çalışılmıştır.

Atatürk milliyetçiliği kendisine 1924 Anayasası içerisinde geçen maddelerde de yer bulmuştur. Bu maddelerden ilki, Anayasanın 2. Maddesidir. Bu maddede belirtilen 'Türkiye Cumhuriyeti, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır' ibaresi ile milliyetçiliğin anayasal düzlemde de kanunen yeni devletin resmi ideolojisi olarak benimsendiği görülmektedir. Bu maddelerden ikincisi ise Anayasanın 3. Maddesinde geçen 'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' ibaresidir. Bu ibareye göre yönetim

anlayışının tamamen Türk millete ait olduğu tasdik edilmiştir. Bu maddelerden üçüncü ve sonuncusu da 88. Maddede geçen ‘Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkes Türk’tür’ ibaresidir. Bu ibareden de anlaşılacağı gibi din ve ırkı temel almayan, manevi unsurları öncelik olarak kabul edilen öznel millet anlayışı etrafında şekillenen bir Türk milleti tanımı yapılmaya çalışılmıştır (TBMM, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1924).

Atatürk milliyetçiliğinin diğer bir resmileşme kanalı ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile gerçekleşmiştir. Zira CHP, dönem içerisinde Atatürk’ün liderliğini yaptığı ve iktidarı elinde tutan parti olarak devlet ideolojisine direkt etki etmektedir. Bu doğrultuda CHP’nin parti programı altı ana ilke yani alt ok etrafında şekillenmiştir. Milliyetçilikte açıklanan bu ilkelerden üçüncüsüdür. Dahası milliyetçilik diğer beş ilkeye hayat veren ve temelini oluşturan ilke görünümündedir. CHP’nin ilke olarak belirlediği milliyetçilik ise partinin ve ülkenin yöneticisi konumunda olan Atatürk’ün nezdinde gelişme fırsatı bulmuştur. Bu durum ise Türk milliyetçiliğinin yeni kurulan Cumhuriyetin içerisinde resmi ideoloji olarak benimsendiğinin göstergelerinden biridir (Koçak, 2020, s. 38).

Atatürk’ün millet ve milliyetçiliğe dair düşünceleri, sözleri ya da tanımları dönem içerisinde benimsenen milliyetçiliğin hangi temeller üzerinde yükseleceğine dair bir yol haritası niteliği taşımaktadır. Bu doğrultuda Atatürk’ün millet ve Türk milliyetçiliğine dair yapmış olduğu tanımlara yer vermek, Atatürk milliyetçiliğinin anlaşılması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Atatürk milleti şu şekilde tarif etmektedir (Atatürk & İnan, 2010, s. 47): “Zengin bir geçmiş mirasına sahip olan; birlikte yaşama hususunda ortak arzu ve kabulde samimi olan; sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam konusunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden meydana gelen topluluğa millet adı verilmektedir.”

Atatürk’ün yapmış olduğu millet tanımında öznel millet anlayışı vurgularının esas alındığı görülmektedir. Yani milleti meydana getiren esas olgular, manevi çerçevede gelişen olgulardır. Öte yandan Atatürk’ün yapmış olduğu millet tanımında, dini vurgu hariç, Ziya Gökalp’in millet tanımına benzer yanlarının olduğu da görülmektedir. Zira Atatürk, Gökalp’ten için ‘fikirlerimin babası’ şeklinde bahsetmekte olduğu da bilinmektedir (Bora, 2017, s. 203).

Atatürk'ün Türk milliyetçiliğine dair düşünceleri ise şu şekildedir (Atatürk & İnan, 2010, s. 48):

“Türk milliyetçiliği, ilerleme ve gelişme yolunda ve uluslararası görüşme ve ilişkilerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla aynı uyumda bir ahenkle yürümekle birlikte, Türk toplumunun özel yaradılışını ve başlı başına bağımsız kimliğini korunmuş tutmaktır.”

Atatürk'e göre Türk milletinin oluşmasında etkili olan altı ana etken bulunmaktadır. Bu etkenler sırasıyla: siyasi varlıkta birlik, dilde birlik, yurt/vatan birliği, Irk/Köken birliği, ortak tarihi bellek ve ahlaki benzerlik şeklindedir. Atatürk'ün Türk milletinin oluşmasında ilk ve en önemli faktör, ilk sırada yer verdiği siyasi varlıkta birlik, yani ulus-devletin kurulmuş olmasıdır. Aynı şekilde dil birliği yani tüm ulus-devlet içerisinde Türkçenin ana dil olarak konuşulması da bu etkenler arasında ayrı bir öneme sahiptir. (Kılıç, 2007, s. 119; Atatürk & İnan, 2010).

20. yüzyılda dünyada baş gösteren milliyetçi bağımsızlık hareketleri ile Cumhuriyetin erken döneminde benimsenen Türk milliyetçiliği arasında iki derin fark vardır. Bu farklar aynı zamanda Cumhuriyet'in erken döneminde vücut bulan Türk milliyetçiliğinin diğer örneklerine göre özgün tarafını da ortaya koymaktadır. Bu farklardan biri Türk milliyetçiliğinin Batı yanlısı olması, diğeri de anti-kapitalist olmaması yönündedir. Aynı zamanda bu iki fark Türk milliyetçiliğinin iki temel özelliğini de ortaya koymaktadır.

Türk milliyetçiliği Batı karşıtı bir tavır takınmamıştır. Çünkü Türkiye Batılı ülkelerece baskı altına alınmıştır fakat sömürge haline getirilmemiştir. Ortada bir kültürel yabancılaşma sorunu vardır. Ancak bu sorun Batı kaynaklı değil İslam kaynaklı olduğu kanaatine varılmıştır. Bu yüzden İslami kültürel tabaka yeterince silinirse altından Türkçülüğün çıkacağı düşünülmüştür. Halifeliğin kaldırılması, tekkelerin, zaviyelerin ve medreselerin kapatılması, alfabe ve dil devrimi gibi yeniliklerin her biri İslami kültürel öğelere yöneltmiş olan bir kültürel devrimin neticesinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içerisinde Batı'dan uzaklaşma değil direkt olarak Batı'nın benimsenmeye çalışılması şeklinde ilerlemiştir. İkinci fark olan anti-kapitalist olmamaya gelindiğinde ise Milli Mücadele'nin en çetin günlerinde, Türkiye'nin tekrardan değer kazanması için yabancı kapitalistlerle sözleşme pazarlığının yapıldığı görülmektedir. Bu durumun bir diğer göstergesi de 1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresidir. Bu kongrede Batı tipi

liberal bir ekonomi anlayışının, daha kurulma arifesinde olan Türkiye içerisinde hâkim olacağı anlaşılmıştır. Nihayetinde bu iki farktan da anlaşılacağı gibi Türk milliyetçiliği liberal anlayışı benimseyen ve yüzünü batıya dönen bir yapıya sahip olmuştur (Georgeon, 2006, s. 10-11).

Son tahlilde, Atatürk milliyetçiliği bir kültürel sistem olarak milli birlik ve ülke bütünlüğüne büyük önem veren; ırkçılıkla hiçbir bağlantısı olmayan; medenileşmeyi ve çağdaşlaşmayı amaç edinen; laik olduğu için dinsel farklılıkları gözetmeyen; sosyal adalet ve toplumsal dayanışmayı desteklediği için sınıfsal bir ayrım gözetmeyen; vatan kavramı ile bağlantılı olan; demokrasiyi önceleyen ve milletin egemenliği şiarını benimseyen; barış ve insan temelli hareket eden bir görünüme sahiptir (Feyzioğlu, 1985, s. 38-41).

Atatürk milliyetçiliğinin, yukarıda da belirtilmiş olan bu iyimser tasviri resmi Türk literatüründe yer alan hâkim görüşü de belirtmektedir. Bu görüş, Atatürk milliyetçiliğinin tamamen çağdaş ve siyasal ögeler barındırdığının ve soy/etnik hususları esas almayan bir milliyetçilik tipi olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Hem akademik çevrelerde hem de popüler Atatürkçü düşüncedeki Atatürk milliyetçiliği düşüncesi Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ikamet eden bütün insanları aynı kültür etrafında birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının dil, din ve etnik yapı farklarını görmezden gelerek Türk çatısı altında toplamaya çalışmıştır. Bu iyimser tutumun sebebi ise Atatürk milliyetçiliğinin etnik özellikler taşımasının, onun çağdaşlaşma amacı güden toplumsal imajında zedelenmeye sebep olacağından çekinilmesidir (Yıldız, 2009, s. 212).

Milliyetçilik her daim üzerinde uzlaşmaya varılmamış tanımlarıyla ve farklı algılanış biçimleriyle var olmuş bir ideoloji görünümündedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında da milliyetçiliğin durumu da bu şekildedir. Yani Milliyetçi esaslara dayanan bir devlet biçiminde kurulan Türkiye'nin ilk yıllarından itibaren sabit bir milliyetçilik anlayışı benimsenmemiş; değişen şartlara ve konjonktüre göre farklı milliyetçilik tipleri benimsenmiştir. Dönem içerisinde milliyetçilik hem devlet tarafında ikame edilmiş hem de bazı aydınlar birbirinden farklı milliyetçilik tiplerine meylenmiştir. Aydınların benimsediği bu farklı milliyetçilik tiplerinin bazıları devletin resmi milliyetçiliğiyle uyum sağlayabilirken bazıları sağlayamamış hatta tam zıddına hareket etmiştir. Nihayetinde

dönem içerisinde birbirinden farklı milliyetçilik tipleri boy göstermiştir (Kılıç, 2007, s. 115-116). Bu doğrultuda da devletin resmi milliyetçilik anlayışı olan Atatürk milliyetçiliği, yukarıda aktarılmış olan, kuruluş özelliklerinin dışına çıkma emareleri göstermiştir.

1930 yılına gelindiğinde Atatürk milliyetçiliğinde bir dizi değişiklik meydana geldiği görülmektedir. Bu değişikliklerden biri de Türklerin ata topraklarının Anadolu olduğuna dair kanıt arayan tarih çalışmalarında görülmektedir. Bu doğrultuda, antik dönemlerde Anadolu’da yaşadığı bilinen Hititler medeniyeti Türk ırkı çatısı altına alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların asıl amacı ise Türk halkının, Anadolu topraklarının yegâne sahibi olduğunu göstermektedir (Kushner, 1998, s. 135). Anadolu’yu Türklerin ana vatanı olarak gören bir tarih anlatısından önce anavatan olarak Orta Asya’yı işaret eden tarih çalışmaları mevcuttur. Ancak hem Yunanlılar hem de Ermenilerin Anadolu üzerinde hak iddia etmesi sonucunda, Orta Asya’ya dayalı bir vatan anlayışı riskli görülmüştür. Bu doğrultuda da ‘ilk gelen haklıdır’ düşüncesinden hareket edilmeye ve Anadolu’nun antik medeniyetlerinde Türk ataların izleri aranmaya başlanmıştır. Nitekim bu tarih araştırmaları neticesinde ‘Türk Tarih Tezi’ çalışmaları başlamıştır (Copeaux, 2000, s. 31-32).

Türk Tarih Tezi 1930 yılının sonunda, ‘Türk Tarihini Ana Hatları’ adını taşıyan kalın bir kitap ile duyurulmuştur. İçerisinde yeni Türk tarihi tezlerini eksiksiz bir şekilde barındıran kitap, başlangıçta ülke içerisindeki seçkinlere yönelik olarak sadece 100 adet basılmıştır. Tarih tezlerinin temeli, kitabın ikinci bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde Türklerin, antik çağlarda Orta Asya’da yaşayan bir kavim iken dünyanın farklı noktalarına göç ettiğini ve diğer dünya kavimlerini medenileştirdiğini konu edinmektedir. Kitabın daha sonraki bölümlerinde ise Türklerin Antik çağın Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Ege havzası, İtalya yarım adası gibi gelişmiş bölgelerine gelip, nasıl buralarda yaşayan medeniyetleri olumlu etkilediğinden bahsedilmektedir. Kitap içerisinde Osmanlı tarihine sadece 50 sayfalık bir yer verilmiştir. Yeni Türk Tarih Tezi ile birlikte Türk tarihi, tarih öncesi çağlarda ve Antik çağlarda ilerlemenin kaynağını meydana getiren brakisefal yani yuvarlak kafalı halklara kadar götürülmüştür. Nitekim bu yeni tarih tezi ile Türk halkını buluşturmak için 1931 yılına gelindiğinde 30.000 adet basılmıştır (Copeaux, 2000, s. 31-32).

Türk Tarih Tezi çalışmalarını ise Brakisefal halkların Türklerin ataları olduklarına dair çalışmalar takip etmiştir. Bu doğrultuda, Ankara Edebiyat Fakültesi'nde lisans ve doktora eğitimi veren bir kürsü açılmıştır. Bu kürsüyü takiben de Afet İnan'ın doktora tezi kapsamında 40.000 Türk'ün antropolojik ölçümleri yapılmıştır. Örnekleminin büyüklüğü açısından türünün tek örneği olan bu çalışmanın bilimselliğinden şüphe duyulsa da dönem içerisinde sadeleştirilerek kamuoyuna sunulması ve sonraki nesilleri etkilemesi yönüyle başarılı olduğu söylenebilmektedir (Copeaux, 2000, s. 35).

Türk Tarih Tezi çalışmaları, uluslararası anlamda, Türklere dair kalıplaşmış bazı genel kabulleri yıkmaya hedefi gütmektedir. Bu genel kabullerin başında ise Batı ülkelerinde yapılan antropoloji araştırmalarında beyaz, sarı ve siyah olmak üzere üç çeşit renge sahip insan ırkının olduğunun ortaya atılması ve Türklerin de ikinci sınıf olarak nitelenen sarı ırktan geldiğine dair kanıtlar geliştirilmesi vardır. Dönem içerisindeki Türk yetkililer, Türk halkının sarı ırka mensup olmadığını aksine beyaz ırka mensup olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Türk Tarih Tezi çalışmaları da içerisinde Türklerin beyaz ırka mensup olduklarına dair kanıtlar sunmaktadır. Bu şekilde Batı'da Türklere karşı oluşan yanlış genel kabuller yıkılmaya çalışılmıştır (Akman, 2011, s. 94). Bu durum, dönem içerisinde gelişen Türk milliyetçiliğinin, Batı ülkeleri karşısında, onlardan aşağıda ya da geride bir millet olmadıkları yönünde savunmacı bir tavır takındıklarını göstermektedir.

İlerleyen zamanlarda ise anavatan olarak ifade edilen Anadolu'nun gerçek sahipleri oldukları yönünde kanıtlar, yapılan antropolojik ve arkeolojik çalışmalarla birlikte farklılık göstermiştir. Çünkü bu çalışmalar sonucunda Anadolu'nun asırlardır Türkler tarafından imar edilen ve Türkleştirilen bir bölge olduğu kanıtlanmıştır. Bu durum sonucunda da Anadolu'nun antik halklarından biri olan Hititler ile Türklerin soy birliğine ilişkin kanıt aramaya gerek kalmadığı düşünülmüştür (Lewis, 1993, s. 4). Buna müteakiben tarih anlayışında bazı değişimler yaşanmıştır. Bu değişim ile 'ilk gelen haklıdır' söylemi bir kenara bırakılmıştır. Artık hâkim olan anlayış, anavatan olarak kabul edilen Anadolu topraklarının üzerinde yüzyıllardır Türk boylarının ve devletlerinin yaşadığına ve bu toprakları vatan yapabilmek için türlü tehlikelere meydan okuyup galip gelmelerine odaklanmıştır. Çünkü Türk boyları ve devletleri, Anadolu topraklarını vatanları yapabilmek için en sert koşulları aşmış, bunu yaparken de ağır bedeller ödemiştir. Bu bedelin karşılığı da Anadolu'nun Türklere vatan olmasıyla sonuçlanmıştır (Arık, 1981, s. 84-85).

Nihayetinde toparlanacak olursa, Cumhuriyetin ilk yılları ile beraber benimsenen resmi milliyetçilik, yeni kurulmuş bir ülke içerisinde sil baştan başlatılan bir milli inşa sürecine kaynaklık etmiştir. Bu doğrultuda laik, çağdaşlaşma amacı güden, Anadolu topraklarında yaşayan herkesi tek bir potada yani Türk çatısı altında birleştiren bir görünüm içerisindeydi. Bu haliyle, ardılı olan Osmanlı Devleti'nden tam anlamıyla bir kopuşu simgelemektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin benimsediği resmi milliyetçiliğinin, dönem içerisinde değişmeyen bir çizgi üzerinde hareket ettiğini belirtmek güçtür. Çünkü resmi milliyetçilik anlayışı, yıllar içerisinde değişim gösteren hem iç hem de uluslararası konjonktürel yapı ile birlikte farklılaşma göstermiştir. Bu farklılaşmanın en net göstergesi ise ırk kavramına yüklenmeye başlanan anlamda görülmüştür. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarında ırk kavramı, Türk milletine mensup olabilmek için önem arz etmeyen bir kavram iken ilerleyen yıllarda Türk milletine mensup olabilmenin genel koşullarından biri olarak atfedilmeye başlanmıştır. Yine farklılaşmaya dair diğer net bir gösterge ise anavatan kavramında olan değişimde görülmektedir. Bu değişim ise süregelen yıllar içerisinde vatan kavramının Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru değişim göstermesi ile sonuçlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında milliyetçiliğin yaşadığı dönüşüm millet tanımları kapsamında bakıldığında ise en başta öznel milliyetçilik esaslarına dayanan ve ırkı bu esaslar içine almayan bir yapıdayken, ilerleyen yıllarda ırk kavramını da millet tanımı içerisine koyarak nesnel bir milliyetçilik tanımına yaklaşım gösterdiği söylenebilmektedir.

3.4. Etno-Sembolizm Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Analizi

Anthony D. Smith'e göre milli kimlik altı ana faktörün bir araya gelmesi sonucu oluşmaktadır. Bu faktörlerin bir araya gelmesi sonucunda da millet ve milliyetçilik meydana gelmektedir. O halde bir millet, tarihsel değeri olan bir toprağa; ortak mitlere, sembollere ve tarihe; kitlesel bir kamu kültürüne, ortak bir ekonomiye; ortak yasal hak ve görevlere sahip olan insan topluluğuna verilen isim şeklinde açıklanabilmektedir (Smith, 1994, s. 32).

Bu şekilde yapılmış bir millet tanımı, diğer millet tanımlarında da olduğu gibi koşullu bir geçerliliğe sahiptir. Yani dünya üzerinde herhangi bir coğrafyada ya da herhangi bir toplumda, bahsi geçen bütün milli kimlik faktörlerinin etkin olacağına dair bir kaide

yoktur. Ancak yapılan tanım her ne olursa olsun bir millet ve ona içkin olarak gelişen milliyetçilik, millet olmadan önce bazı etni unsurları taşımaktadır. Bu etni unsurları (Smith, 1994, s. 42):

- Kolektif bir özel isim
- Ortak tarihi anılar
- Ortak bir soy miti ve semboller
- Ortak kültürü farklı kılan unsurlar
- Özel bir yurt/toprak ile bağ
- Nüfusun önemli kesimleri arasında var olan dayanışma duygusu şeklindedir.

Smith'e göre bir topluluk, yukarıda nitelikleri belirtilmiş olan, etni özelliklerinin kaçına sahipse ya da sahip olduğu etnilerin niteliklerine ne kadar çok yaklaşırsa ideal bir millet olmaya o kadar çok yaklaşmış olacaktır. Yani bir topluluğun etnik bir topluluk olup olmadığını anlamak ve diğer topluluk türlerinden ayırt etmek için topluluk bu özellikleri arayacak şekilde gözlemlenmelidir. Çünkü bu özelliklerin saptandığı yerlerde ortak bir kimlik duygusuna ve tarihi bir kültüre sahip olan bir toplulukla yani milletle karşılaşmış demektir (Smith, 2008c, s. 51-52; Smith, 1994, s. 42)

Bu çalışma içerisinde de Türk milliyetçiliğinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile başlayan erken dönemine dair etno-sembolist bir gözlem yapılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda Türk milliyetçiliğinin üzerinde yükseldiği Türk milleti olgusu, etno-sembolist kuram içerisinde belirlenen etni kavramları üzerinden incelenmeye tabi tutulacaktır. Bu inceleme, Smith'in belirlemiş olduğu her bir etni özelliği çerçevesinde devlet eliyle gerçekleştirilen politikalar, oluşturulan kurumlar ve dönem içerisindeki milliyetçi aydınların yazıları ve düşünceleri ile tatbik edilmeye çalışılacaktır.

3.4.1. Kolektif Bir Özel İsime Sahip Olmak

Erken Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliğinin, etno-sembolist çerçevede analizi için ele alınacak ilk etni unsuru 'kolektif bir özel ada sahip olmak' şeklindedir. Smith'e göre kolektif bir özel isime sahip olmak, tarihi kaynaklarda bir etnin tanımlayıcısı, işareti ve simgesi olarak görülmektedir. Bir isim ve belirttiği anlamlar antik çağlarda büyük önem arz ettiği bilinmektedir. Bir çeşit gücü veya iktidarı simgeleyen bu isimler saygı ya da korkuyu çağrıştırmaktaydı ve yine bu isimlerin antik çağ toplumları üzerinde etkili bir

yönlendirme aracı olduğu bilinmektedir. Diğer yandan kolektif isimler, topluluğa özlerini hatırlatması yönüyle de önem arz etmektedir. Bir isim etrafında birleşen toplumlar kendilerini bu isimle özdeşleştirmekte ve kendilerini ‘öteki’ olan topluluklardan ayırmaktadır. (Smith, 2002b, s. 47-48).

Bir etninin ve ona içkin olarak meydana gelen milletin oluşumundaki ehemmiyet, Türk milleti tanımının yapılmasında da kendini göstermiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyetin ilk yıllarıyla beraber, kolektif bir anlam ifade edecek şekilde, ‘Türk’ isimi, bir çatı kavram olarak, Türkiye Cumhuriyet’i sınırları içerisinde ikamet eden herkesi kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Ancak Türk adı modern anlamıyla Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması ile ortaya çıkmış bir ad değildir. Zira Türk adının, Türklerin antik tarihlerine kadar izi sürülebilecek kadar eski bir geçmişi vardır.

Türk milletine, açık bir şekilde Türk olarak hitap edilen ilk metin Orhun Abideleridir. Orhun Abideleri, M.S 6. yüzyılda kurulmuş olan Göktürkler tarafında yazılmış olup, bugün Moğolistan’ın Orhun nehri kıyısındaki bir bölgede bulunmuş ve antik Türk tarihine ışık tutmasıyla büyük öneme sahip olmuştur (Kushner, 1998, s. 79; Ergin, 2011, s. xiv).

Orhun Abidelerinin Bilge Kağan Abidesi kısmında geçen ve bu anlamda ilk niteliği taşıyan Türk kelimesi şu şekilde örneklendirilebilmektedir (Ergin, 2011, s. 35):

“(…) Ondan sonra küçük kardeşi kağan olmuş tabii, oğulları kağan olmuş tabi. Ondan sonra büyük kardeşi gibi kılınmamış olacak, oğlu babası gibi kılınmamış olacak. Bilgisiz kağan oturmuştur, bilgisiz kağan oturmuştur. Buyruku da bilgisizmiş tabii, kötü imiş tabii. Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, aldatıcı olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. (...) Türk Beyler Türk adını bıraktı.(...)”

Orhun Abidesinden alıntılanmış bu pasajda da görüleceği gibi açık bir şekilde Türk kelimesi, milleti tanımlayacak şekilde kullanılmaktadır. Üstelik bir milletin meydana gelmesinde asli faktörlerden biri olan bir ‘ben’ ve ‘öteki’ ayrımı da yine pasaj içerisinde fark edilmektedir. Burada Türk halkı ve karşılarında düşman ya da rakip olarak bildikleri Çinliler arasında net bir ayırım yapılmaktadır.

Türk adı, Orhun Abideleri içerisinde hem ‘Türük’ şeklinde iki heceli hem de ‘Türk’ şeklinde tek heceli olmak üzere iki şekilde yer almaktadır. Bu da millet adı olarak Türk kelimesinin Göktürkler döneminde iki şekilde kullanıldığını göstermektedir. Nitekim Türk adının geçtiği Orhun Abidelerinden daha eski bir tarihi Türk kaynağı da henüz keşfedilmediğın dolayı, Türk adının Göktürkler ile birlikte ortaya çıktığı ve gelecek nesillere uzanacak şekilde kullanım alanı kazandığı düşünülmektedir (Durmuş, 2017, s. 38-39).

Türk adına ilk olarak 6. yüzyılda kurulmuş olan Göktürlere ait tarihi kaynaklarda rastlanmış olsa da, bu ada Türklerin tarihsel dönemler içerisinde komşu olduğu uygarlıkların çok daha eski tarihli belgelerinde de rastlanmaktadır. Böyle bir tarihi kayda ise 542 tarihli Çin kaynaklarında ulaşılmaktadır. Çinliler bu kaynaklarda, Türkleri belirtmek amacıyla ‘Tu-kue’ kelimesini kullanmışlardır. Bu Çince kelime dolayısıyla Türk tarihi, filolojisi ve kültürü üzerine araştırmalar yapan bilim insanları adı ‘T’ ile başlayan kavimler ile Türkler arasında bağlantı kurmaya çalışmışlardır. Bu kelimenin çift heceli olmasından dolayı da Türk kelimesinin çoğul hali olan ‘Türküt’ ile aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı düşünülmektedir (Durmuş, 2017, s. 39; Orkun, 2011).

Türk adının anlamına gelindiğinde ise ilk bilimsel açıklamanın Türkolog Arminius Vambéry tarafından yapıldığı görülmektedir. Vambéry’nin açıklamasına göre Türk kelimesi Türkçede yer alan ‘türemek/törümek’ fiilinden türetilmiştir. Türk adı bu anlamıyla, ‘türe/töre’ kelimesiyle alakalıdır ve ‘yaratılmış/yaratık’ anlamı taşımaktadır. Yani Türk adının sonuna mastar eki eklenmesiyle, sırasıyla ‘türe-mek/törü-mek, türemek, törük, türük, türk’ şeklinde bir dönüşüm geçirdiği düşünülmektedir (Durmuş, 2017, s. 40-41; Orkun, 2011).

Türk adının, tarih içerisinde yaşadığı anlam değişikliği serüvenine gelindiğinde ise dönemselsel, coğrafi ve toplumsal olarak farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Türk kelimesine anlam olarak ilk karşılığına Göktürk döneminde rastlanmaktadır. Bu dönem içerisinde yazılmış olan antik Çin kaynaklarında, Türk kelimesinin anlamı ‘Tu-kie’ şeklindedir. Tu-kie kelimesi ‘Miğfer’ anlamına gelmektedir. Miğfer anlamı da, dönem içerisinde Türklerin yaşadıkları Altay bölgesindeki dağın miğfere benzemesi yönüyle açıklanmaktadır (Orkun, 2011).

10. yüzyıla gelindiğinde, Türklerin İslam dinine geçmesiyle de alakalı olarak, kelimenin dinsel anlamlar kazandığı görülmektedir. Bu tip bir anlam değişikliğine Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan ‘Divan-ı Lügat-it Türk’ eserinde rastlanmaktadır. Eser içerisinde, Türk adının bizzat Tanrı tarafından verildiği iddia edilmiştir. Yine aynı eser içerisinde, Türk adının Tanrı tarafından Nuh peygamberin oğullarından Türk’ün oğullarına verilmiş bir ad olduğu belirtilmektedir. (Kaşgarlı Mahmut, 1985, s. 350-351).

11. yüzyıla gelindiğinde ise Türk kelimesine eşdeğer bir kelime olarak Türk halkını nitelemek için Türkmen adı da kullanılmaya başlanmıştır. Kaşgarlı Mahmut, yukarıda bahsi geçen eserinde, Türkmen kelimesi için: ‘Sen kimsin’ anlamına gelen ‘kim sen’ diye sorulur ve karşılığında ‘Türkmen’ cevabı verilir. Bunun anlamı ‘ben Türküm’ demektir.’ Açıklamasını yapmaktadır (Kaşgarlı Mahmut, 1985, s. 352-353). Türk adının yanında Türkmen adının da kullanılmasıyla beraber Müslümanlığı kabul eden ilk Türk boyu olan Oğuzlara Türkmen denilmeye başlanmıştır. 13. yüzyıla gelindiğinde ise Türkmen ve Oğuz adları öylesine kaynaşma içine girmiştir ki artık Oğuz yerine Türkmen adı kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Türkiye Selçukluları döneminde de Türk boylarını isimlendirmek için hem Türk hem de Türkmen adı aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde yer alan bu isimlendirmedeki temel fark ise yerleşik hayata geçmiş boylar için Türk, göçebe hayatı yaşamaya devam eden boylar için Türkmen adının kullanılmasından gelmektedir (Durmuş, 2017, s. 44).

Osmanlı İmparatorluğu dönemine gelindiğinde ise çok uyruklu bir devlet yapısı söz konusu olmasından dolayı zamanla İslam öncesi Türk geçmişinin unutulmaya yüz tuttuğu görülmektedir. Smith’in de belirttiği gibi Osmanlı içerisinde Türk adının, eski kolektif ve bağlayıcı hali bir noktadan sonra belli belirsiz ve şüpheli bir hal almaya başlamıştır (Smith, 2002b, s. 55). Öyle ki, Osmanlı’nın son dönemlerinde Türk adı kaba, cahil gibi anlamalara gelecek şekilde kötü manalarda kullanılır hale gelmiştir. Türk adı ile alakalı oluşan bu duruma Osmanlı gazeteleri içerisinde de rastlamak mümkündür. Bu gazetelerden biri olan Basiret gazetesinin bir basımında, Türk olmalarından dolayı utanan gençlerden bahsedilmiştir. Yine aynı gazetenin başka bir basımında ise geçmişte yatan kahraman ataların Türk olmasına rağmen Türk isminin Osmanlı içerisinde kabul edilemez olduğundan ve hatta birine sen Türk’sün denildiğinde alınacağından bahsetmektedir. Hafta Mecmuası adlı diğer bir Osmanlı gazetesinde ise Şemsettin Sami, Türk adının cahil halk kitleleri ve Anadolu’da yaşayan köylüler için kullanılan bir kelime olduğunu

belirtmektedir. Yine Şemsettin Sami, başka bir eserinde Türk soyundan gelmesine rağmen bazı Türklerin, bu isimi hakaret olarak algıladığını ve kullanmak istemediğini belirtmektedir (Kushner, 1998, s. 230).

Osmanlı döneminde, Osmanlı dışındaki ülkelerde tüm Müslümanlar Türk olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bu durumun altında yatan iki muhtemel neden vardır. Bu nedenlerden ilki Osmanlı hanedanının Türk ve Müslüman olmasıdır. İkincisi ise Osmanlı'nın imparatorluk haline gelmesi ile tüm İslam coğrafyasını temsil eden bir hale bürünmesidir. Ancak zamanla Avrupa ülkeleri tarafından, Türk adına bazı kötü anlamlar da yüklenmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başında, bazı Batı ülkelerinde Türk isminin hakaretamiz bir ifade olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu yıllarda yayımlanmış bir İngilizce sözlük içerisinde Türk kelimesi, Yahudi ve Galli gibi bir küfür olarak gösterilmiştir. Yine bu yıllarda Yahudi ve Galliler, Avrupa içerisinde aşağı bir toplum olarak görülmekte ve insanlar arasında birbirlerine hakaret etmek için bu toplulukların isimleri kullanılmaktaydı. Türk adı da buna benzer bir şekilde, hakaret bildiren bir ifade olarak kullanılmıştır. Bu hakaretamiz ifadenin sebebi de Batı ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu karşısında sürekli olarak başarısız oldukları dönemlerden kalma, bir çeşit nefretten kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir (Lewis, 1993, s. 358).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve yine bir Osmanlı mirası olarak Erken Cumhuriyet Dönemine sirayet eden Türk milliyetçiliğinde ise Türk adı, Osmanlı toplumsal hayatı ve uluslararası anlamda edindiği kötü anlamlardan sıyrılmaya başlamıştır. Zira Türk adı, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıktığı ilk yıllarda sadece Anadolu'da yaşayan halkı simgelerken, Cumhuriyet ile birlikte direkt olarak bir ulus-devlet içerisinde yaşayan yekpare bir halkı nitelemek için kullanılmaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde, önemi ve anlamı unutulmaya yüz tutmuş Türk adının içinin milli şuur ile tekrar doldurulması için yoğun çaba harcanmıştır. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi Türk milliyetçiliği teorisyenleri öncelikli olmak üzere birçok Türkçü Aydın, Türk adının ve ona içkin olarak gelişen kültürün, tarihi geçmişinin niteliğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Nitekim Türk adının aldığı son hal Türkçe Sözlükte iki şekilde yer almaktadır. Bunlardan ilki, 'Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halk ve bu halktan olan kimse' şeklindedir. İkincisi ise 'dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, Türkçenin değişik lehçelerini konuşan soy ve bu soydan olan kimse' şeklindedir (TDK, 2022).

Son tahlilde Türk adı, Göktürk Devleti'ne kadar geri götürülebilecek bir tarihe sahip olan ve o tarihlerden beri milletin tanımlayıcısı olarak kullanılan bir kelime görünümündedir. Göktürk Devleti döneminde Türk adının Türk topluluğu için büyük önem arz ettiği Orhun Abidelerinde yer alan yazılarda kendini belli etmektedir. Çünkü Göktürk döneminde Türkler kendileri için Türk adını kullanarak kendi başına ayırt edici özellikleri, kültürü, inanışları olan bir milleti tanımlarken; hem de Çin adını kullanarak kendisinin karşısında ve rakibi olarak düşündüğü başka bir kültürü ve inanışı sembolize etmektedir. Diğer yandan ilerleyen yıllarda ise ilk anlamına göre ciddi anlam değişiklikleri yaşayan Türk adının, Erken Dönem Türk milliyetçiliği ile birlikte Orta Asya'daki Türk ataları hatırlatacak şekilde tekrardan kullanılmaya başlanması da Türk adının geçmişten bugüne yeniden getirilmeye çalışılan bir kavram niteliği kazanmasını sağlamıştır. Bu haliyle, uzun bir tarih serüveninden geçerek yeniden çatı bir kavram olarak kullanım alanı bulan Türk adının, yukarı da belirtilmiş olan örneklerden de görüleceği gibi modernizm ile birlikte yoktan var edilmiş ya da uydurulmuş bir ad olmadığı görülmektedir. Ancak modernizm ile çağa ayak uyduracak şekilde tekrardan tasarlandığı ve kullanılma sunulduğu da belirtilmesi gereken bir gerçektir. Bu haliyle bir çatı kavram olarak Cumhuriyet'in erken dönemi milliyetçilik anlayışı içerisinde kullanım alanı bulan Türk adının, etno-sembolizmin etni unsurlarından biri olan kolektif bir özel ada sahip olmak ile oldukça benzeştiği düşünülmektedir.

3.4.2. Tarihi Belleğe Sahip Olmak

Analiz için ele alınacak ikinci etni unsuru 'Tarihi belleğe sahip olmak' şeklindedir. Smith'e göre ortak bir tarih bilinci, bir topluluğun yeni nesillerini, topluluğun ortak deneyimleriyle bütünleştirmesi yönüyle önem arz etmektedir. Bu yönüyle ortak tarihin, hitap edeceği topluluğu memnun etmesi ve tatmin edici olması gerekmektedir. Zira anlatacak bir tarihi olmayan etniler hiçbir şeye sahip değil demektir. Anlatılması gereken tarihin bilimsel ya da güvenilir olması şart değildir. Asıl mesele yeni nesillere hitap edecek olan tarihin anlatacak özlü bir hikâyesi ve verecek bir mesajı olmasıdır. Ayrıca bu hikâye şiirsel, eğitici ve bütünleştirici olmak gibi özellikler taşımalıdır (Smith, 2002b, s. 58-49).

Smith'in olmazsa olmaz olarak nitelediği ortak bir tarih belleğinin oluşmasında etkili olan ilk çalışmalara Osmanlı'nın son dönemlerinde rastlanmaktadır. Zira bu dönem

içerisinde tarihin, Türk milliyetçiliğinin kültürel ve siyasal etkileri altında tekrar yazılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Osmanlı'da gelenekselleşmiş tarih anlatısı içerisinde, Türklerin İslam dinine geçmeden önceki tarihine değinilmemiştir. Bu tip geleneksel Türk tarihi anlatılarında Türklerin İslamiyet öncesi dönemi araştırmalara tabi tutulmamıştır. Bu çalışmalar genellikle, Osmanlı-Türklerinin kökenini, Nuh Peygamber'in oğlu Yasef'in torunlarından biri olan, Oğuz Türklerinin bir alt kolu Kayıhan boyuna dayandırmıştır. Bu duruma son veren isim ise Ahmet Cevdet Paşa olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa'nın Arap ve Türk milletlerinin İslam dünyasına yön veren iki büyük millet olduğu düşüncesini ortaya atması, 19. yüzyıldan itibaren, Osmanlı tarih anlatısının seyrini değiştirmiştir. Bu tarihle beraber Türk halkının İslam dinine geçmeden önceki tarihlerine de inilmeye başlanmıştır. Tarih anlatısında yaşanan bu radikal değişim kendisini dönemin ders kitaplarında da göstermiştir. 1877 tarihli bir ders kitabının içerisinde Türk halkının İslam öncesi şeceresine yer verilmezken, on yıl sonra yazılan başka bir ders kitabı içerisinde Türk halkı, Çinliler ve Hintliler ile beraber Asya kıtasının en büyük üç milleti olarak tasvir edilmeye başlamıştır (Göçek, 2020, s. 70-71).

Osmanlı'nın son dönemlerinde kaleme alınan, antik Türk tarihiyle alakalı ilk önemli eser, 1864 yılında Ahmet Vefik Paşa tarafından kaleme alınan, Türklerin kökenleri hakkında bilgiler içeren kitap olmuştur. Yine, dönemin Harp okulları komutanı Süleyman Paşa'nın, 1877 yılında Harp okullarında okutulmak üzere, Türkçülüğü tanıtmak amacıyla yazdığı kitap, Türk tarihi anlatısının değişen seyri için önemli bir eser niteliğindedir. Çünkü eserde ilk defa farklı kaynaklar esas alınarak bir Türk tarihi kaleme alınmıştır. Süleyman Paşa bu eserinde Çin kaynaklarında yer alan 'Hiung-nu' (Hun) adlı topluluğun Türklerin ilk ataları olduğunu iddia etmiştir. Ali Suavi'nin Türklerin kökenlerine ait çalışması da, Türk tarihini esas konu olarak belirleyen ilk çalışma olmasıyla önemli bir tarih çalışması niteliğindedir. Son olarak, Ahmet Mithat Efendi'nin 1877 yılında kaleme aldığı 'Mufassal Tarih-i Kanun-i Cedide' adlı eseri, Türklerin soyunu Kayı boyuna dayandırarak, Türklerin tarihte ayrı bir öneme sahip olan bir millet olduğunu savunmuştur. Bu çalışma Osmanlıların Türk soyundan geldiğini açıkça ve kuvvetli kanıtlarla kaleme alan ilk çalışma olmasıyla kıymet arz etmektedir (Kushner, 1998, s. 39-42; Göçek, 2020, s. 71).

Türk tarihine dair Osmanlı içerisindeki çalışmaların, Osmanlı dışında kaleme alınmaya başlanan Türkiyat çalışmalarından oldukça etkilendiği görülmektedir. Bu eserler Osmanlı Aydınları içerisinde Türklük bilincinin artmasını ve yayılmasını sağlayan önemli eserler olarak ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda dönem içerisindeki Avrupalı bilim insanlarının antik Orta Asya halklarına dair ilgilerinin arttığı görülmektedir. Bu ilgi dâhilinde de antik Türklere, Hunlara ve Moğollara ait hem tarihi hem de arkeolojik araştırmalar yapılmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda Türklerin çok eskilerden beri süregelen bir tarihe sahip olan, oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış bir millet olduğu öne sürülmüştür. Türkiyat çalışmaları içerisinde ise Fransız Tarihçi Joseph de Guignes'in Türkler, Hunlar ve Moğolların tarihine ilişkin eseri ile İngiliz bilim insanı Sir Davids Lumley'in Sultan 3. Selim'e ithafen kaleme aldığı, Türk gramer yapısını konu alan 'Kitabü'l İlmü'n-Nafi' eseri önemli bir yere sahiptir (Gökalp, 2018, s. 15-16). Önemli Türkiyat çalışmalarına ek olarak Fransız yazar Leon Cahun'un kaleme aldığı, Türk milleti ve tarihi hakkında bilgilere yer verilen, 'Asya Tarihine Giriş' isimli eseri ile Macar yazar Arminius Vambery'nin Türkiyat alanında çalışmaları gösterilebilmektedir. (Lewis, 1993, s. 344; Berkes, 2012, s. 285).

Cumhuriyet yıllarına gelindiğinde ise Osmanlı tarihinden soyutlanmış, yeni, görkemli ve ilham alınabilecek bir Türk tarihi anlatısı yapma gayreti içerisinde girildiği görülmektedir. Bu doğrultuda bazı tarih tezleri geliştirilmiştir. Bu tezlerin en başında ise 'Türk Tarih Tezi' gelmektedir.

Türk Tarih Tezi 1930 yılının sonunda, 'Türk Tarihini Ana Hatları' adını taşıyan kalın bir kitap ile duyurulmuştur. (Copeaux, 2000, s. 31-32). Tez genel itibariyle Türklerin tarihi çok eskilere dayanan, görkemli bir halk olduğunu iddia etmektedir. Teze göre, Türklerin kökleri M.Ö. 9000 yılına dayanmaktadır. Ayrıca Türklerin ilk ataları brakisefal yani yuvarlak kafalı bir topluluktur. İlk Türkler coğrafi olarak ise Orta Asya'da bir içdenizin etrafında yaşamaktaydı ve orada yüksek bir medeniyete sahipti. Ancak bu içdenizin çeşitli iklimsel sebepler ile kuruması sonucunda, daha iyi iklimler bulma gayesiyle Orta Asya'dan göç edilmiştir. Göç sonrasında, Türkler dünyanın dört bir yanına yerleşmiştir. Türkler gittikleri yerlere kendi yüksek medeniyetlerini de götürmüştür. Bu sayede tarihin ilk medeniyetleri olarak bilinen Çin, Hint, Mezopotamya, Anadolu, Yunan, Mısır gibi çeşitli bölgelerde yaşayan halklar, Türkleri örnek alıp medenileşmiştir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930, s. 47-66,231).

Türk Tarih Tezi, tarihi anlatısı içerisinde üç ayrı iddia barındırmaktadır. Bu iddialardan ilki, Türklerin kökenleri Orta Asya'ya dayanan Hint-Avrupalı kavimler de dâhil olmak üzere tüm brakisefal ulusların atası olduğuna dair iddiadır. İkincisi, Türklerin göç ettiği tüm coğrafyalarda medeniyeti tesis eden halk olduğu iddiasıdır. Yani tarihte medenileşmenin başlangıcı olarak sayılan Sümer, Mısır ve Yunan gibi halkların başarısının asıl sahibinin Türkler olduğu düşünülmektedir. Üçüncü ve son iddia ise Anadolu coğrafyasında ilk medenileşme başarısını gösteren halklardan olan Hititlerin aslında Orta Asya'dan göç etmiş Türkler olduğu iddiasıdır. (Çağaptay, 2020, s. 246).

Türk Tarih Tezinin içerdiği iddiaların, dönem içerisinde Türk milliyetçiliğinin ve milletin maruz kaldığı bazı tarihsel sorunları aşma niyetiyle ortaya atıldığı görülmektedir. Bu sorunlar, üçü uluslararası biri iç olmak üzere toplamda dört tanedir. Uluslararası sorunlardan ilki, Türklerin bir medeniyet kurmayı gerektiren özelliklere sahip olmamasına yönelik önyargıdır. Tez ile Türklerin antik çağlardan beri medeniyet sahibi oldukları vurgulanmaya çalışılmıştır. Öyle ki önce Orta Asya'yı medenileştiren Türkler, daha sonra Çin, Hindistan, Mezopotamya ve Anadolu gibi coğrafyalarda tarihin ilk medeniyetlerinin kurulmasını sağlamıştır. İkinci uluslararası sorun, Batı ülkelerinde yapılan antropoloji araştırmalarında beyaz, sarı ve siyah olmak üzere üç çeşit renge sahip insan ırkının olduğunun ortaya atılması ve Türklerin de ikinci sınıf olarak nitelenen sarı ırktan geldiğine dair kanıtlar geliştirilmesidir. Üçüncü ve son uluslararası sorun ise Yunan ve Ermeni gibi halkların Anadolu üzerinde hak iddia etmesi üzerinedir. Tez ile Anadolu'nun ilk medeniyeti olan Hititlerin aslında Orta Asya'dan göç edip Anadolu'ya gelen Türkler olduğu kanıtlanmaya çalışarak, Anadolu'nun aslında ilk sahiplerinin Türkler olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Zira teze göre Türkler Anadolu coğrafyasında, Hititlerden Selçuklulara kadar, hem ırk hem de tarihsel anlamda bir süreklilik arz edecek şekilde var olmuştur. Dolayısıyla Ermenilerin ve Yunanlıların Anadolu'da 'sizden önce biz vardık' iddiası boşa çıkarılmaktadır. İç sorun ise Türk halkının, tüm Türk tarihini halen Osmanlı tarihinden ibaret olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Tez tam da bu noktada Türklerin en eski çağlardan beri var olan, Orta Asyalı bir millet olduğuna vurgu yaparak, Türk Tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını kanıtlama çalışmıştır (Çağaptay, 2020, s. 248). Tezin bu iç sorunu aşmak için getirdiği çözümler aynı zamanda bir milli tarih anlatısının da temelini oluşturduğu düşünülmektedir.

En başta sadece 100 adet basılarak, belli bir zümre içerisinde kalması tercih edilen Türk Tarih Tezi ile Türk kamuoyunu birleştirmek için ise 1931 yılına gelindiğinde 30.000 adet basılmıştır (Copeaux, 2000, s. 31-32). Yine tez ile birlikte Türk halkının yaşamında da değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Bu değişimin en büyük tatbik sahası ise eğitim-öğretim faaliyetleri olmuştur. Zira öğretmenlerin Tez hakkında bilgilendirilip, yeni bilgilerini öğrencilere aktarması sağlanmıştır. Akabinde okul ders kitaplarında Tez bağlamında değişiklikler yapılmıştır (Çağaptay, 2020, s. 249; Atalay, 2016, s. 342). Görüleceği gibi şanlı ve gurur duyulacak bir tarih anlatısı, bilimsel ya da güvenilir olup olmadığı çok da kıstas alınmadan halk arasında yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle eğitim çağındaki genç nesiller arasında yeni tarih anlatısının yaygınlaştırılmaya çalışılması, Türk halkının geçmişinde anlatacak, özenilecek ve rol model olarak alınabilecek üstün bir tarih yattığı izlenimi verilmeye çalışılmasının kanıtı gibi görünmektedir.

Cumhuriyetin erken döneminde, Türk tarihi bilincinin oluşmasına verilen önem, ‘Türk Tarih Kurumu’ gibi bir Tarih araştırma kurumunun açılmasında da görülmektedir. Türk Tarih Kurumu 28 Nisan 1930 tarihinde, bizzat Atatürk’ün direktifiyle kurulmuştur. Kurumun, kuruluş amacı ise Türk ve Türkiye tarihiyle ilgili konuları, Türklerin medeniyete katkılarını bilimsel yoldan incelemek, araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayımlar yapmak olarak belirlenmiştir. Kurumun nihai hedefi ise Türk tarihi üzerinde oluşan önyargıları kırmak üzerine şekillenmiştir. Buna göre özellikle Avrupa ülkelerinin ders kitaplarında Türkler için barbar deyimi kullanılarak istilacı bir kavim oldukları belirtilmektedir. Bu olumsuz önyargıdan hareketle, dünya tarihinin en eski zamanlarından beri var olan Türklerin, medeniyete ne gibi katkılarının olduğunun araştırılması gerekmektedir. Bu araştırmayı yapacak olan Kurum da TTK’dır. Atatürk hayatının son vakitlerine kadar kurumun faaliyetleriyle yakından ilgilenmiş ve birçok toplantıya katılmıştır.

Tarihe verilen önem Atatürk’ün dönem içerisinde yaptığı konuşmalarında da kendisini göstermektedir. Bu sözlerden bazıları şu şekildedir (İnan, 2009, s. 430):

“Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve yaygın medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için borçtur.”

“Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır.”

Bu konuşma kesitlerinin ilkinde görüleceği gibi, Atatürk bir yandan Türk tarihinin büyüklüğünden bahsetmekte bir yandan da bu tarihin hem Türk halkına hem de tüm dünyaya bildirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Konuşmaların ikincisinde ise Türk tarihinin özellikle yeni nesile öğretilmesi gerektiği üzerinde durduğu görülmektedir. Zira etno-sembolizmin ortak bir tarih bilincine sahip olması gereken halk kesiminin en başta genç nesiller olduğu düşüncesi, Türk milliyetçiliğinin tarih anlatısı içinde de yer bulduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı'nın son dönemlerinden Erken Cumhuriyet Dönemine uzanacak şekilde gelişim gösteren Türk tarihinin Osmanlı tarihinden soyutlanmış yeni halinin, Türk halkı içerisinde bir tarih bilinci oluşmasına öncülük ettiği görülmektedir. Zira en başta Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını, aksine çok daha geçmişte Türklerin var olduğunu belirten tarih çalışmaları ile Türk halkının uzun bir geçmişe sahip olan bir halk olduğu fikri aşılarmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise Türk Tarih Tezi ile birlikte Türk tarihinin, genel kanının aksine, tarihinde şanlı bir geçmiş barındırdığı, medeniyetin ilk temsilcisi olduğu fikri aşılarmaya çalışılmıştır. Bu durum Türk Tarih Tezi içerisinde de yer bulmuştur. Tezin kaleme alındığı kitap içerisinde, Türk halkının tarihi doğru görmesi, iyi düşünmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca yine kitap içerisinde, Türk halkının tarih hakkında yanlış görüşlerden ve düşüncelerden kurtarılması başlıca hedef olarak belirlendiği görülmektedir (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930, s. 3). Görüleceği gibi hedef kitle olarak belirlenen Türk halkı arasında, tarihi yanlış anlaşılmanın giderilmesi amaçlanmaktadır. Bunu yaparken de yeni Türk tarihi anlatısının tam anlamıyla bilimsel ve güvenilir olmasına dikkat edilmemiştir. Zira Türk Tarih Tezinin bilimselliği ve güvenilirliği tartışmalı bir konudur. Ancak Tezin tartışma gerektirmeyen bir yönü de vardır. O yön Türk tarihinin de anlatacak özlü bir hikâyesi ve verecek bir mesajı olduğunu göstermesidir. Zira bu özlü hikâye eğitim-öğretim faaliyetleri ile direkt olarak yeni Türk nesline aktarılmaya çalışılmıştır. Bu sayede gurur duyacakları, rol model olarak alabilecekleri bir geçmişe sahip oldukları aşılarmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, Cumhuriyetin erken döneminde kurulmuş olan Türk Tarih Kurumu gibi devlet kuruluşları ile de resmi Türk tarih anlatısının istenilen şekilde aktarılması, kurumsal düzeyde garanti altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu haliyle, Erken Cumhuriyet Dönemi

içerisinde vuku bulan tarih anlatısının, birleştirici bir unsur olarak Orta Asya’da yaşamış olan ilk Türkleri ve onlara dair görkemli hikâyeleri ön plana çıkarması, Smith’in olmazsa olmaz olarak aktardığı, ortak bir tarihe sahip olmayı gerektiren etni unsurunun özellikleriyle oldukça benzeşme gösterdiği düşünülmektedir.

3.4.3. Ortak Mitler ve Semboller

Analiz doğrultusunda üçüncü ele alınacak olan etni unsuru ‘Ortak mitler ve semboller’ şeklindedir. Smith’in ortak soy mitlerinden kastı, gerçek kan bağıını esas olan soylar değildir. Onun kastı ortak köken ve atalara atfedilmiş anlamlardır. Smith’e göre kitap, hikâye, şiir, şarkı gibi aktarıcılar sayesinde bugüne kadar ulaşmış kahramanlık, göç/sürgün, şanlı savaş galibiyetleri, zengin ve refah geçmiş zamanlar gibi mitleştirilmiş anlatılar milli bir mitoloji oluşturmak için bir araya getirilmektedir. Bu, bir milli tarih yaratma gayesinde olan ‘fikir babası’ milliyetçiler tarafından yapılmaktadır. Bahsi geçen yaratılmış mitolojik milli efsaneler, bilimsel kaygılar gütmemektedir. Onların asıl kaygısı toplumun kendini gururlu geçmişiyle tekrar tanımlaması ve toplumsal dayanışmanın artmasını sağlamaktır. Bu şekilde bir soy mitine sahip olmayan etnilerin varlığını devam ettirmesi çok zordur (Smith, 2002b, s. 48-50).

Cumhuriyetin erken döneminde kaleme alınmış olan Türk Tarih Tezi, Türklere dair Osmanlı döneminden soyutlanmış yeni bir tarih bilinci ortaya çıkarmayı amaçlamasının yanında görkemli mitler sunarak halkın kendisini bu gururlu ve üstün geçmiş ile tekrar tanımlanmasını hedeflenmiştir. Zira Tez ile Türklerin tarih sahnesine çıktığı yer olan Orta Asya, medeniyete dair ilk emarelerin görüldüğü tarihi bir yer olarak gösterilmektedir. Zira Orta Asya’nın en eski halkı olan Türkler de dolayısıyla bu öncü medeniyet emarelerinin sahibi görünümündedir. Ancak Tez ile meydana getirilen mit Orta Asya ile sınırlı kalmamıştır. Devam eden tarihsel mite göre Türkler, Orta Asya’dan elverişsiz iklim şartları nedeniyle ayrılmış ve dünyanın başka bölgelerine göç etmiştir. Buralarda ise Orta Asya’da sahip oldukları medeniyeti tekrardan inşa etmişlerdir. Bu durumda da genel dünya tarihi içerisinde bilinen farklı medeniyetlerin kökeninde aslında Türklerin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, Tez’e göre tüm dünya dillerinin kökeni de Türk dilidir. Bu yüzden Türk dilinin ilk hali ve gelişim safhaları incelenmeden, antik dillerin çözülmesi olanaksız görünmektedir. Üstelik sadece antik medeniyetlerin değil,

İslam medeniyetinin gösterdiği gelişme de Türklerin Müslümanlığa geçmesiyle birlikte başlamıştır (Ayvazoğlu, 2020, s. 542-543).

Türk Tarih Tezinin, Türk halkının geçmişine dair bu iddialarının ne kadar güvenilir ya da ne kadar bilimsel olduğu tartışmalı bir alanı teşkil etmektedir. Ancak bu iddialar bir mit olarak düşünüldüğünde, bilimsellik kaygısı gözetmeye de gerek kalmayacaktır. Çünkü bu haliyle bir tarih anlatısı, medeniyetin asli sahipleri ve temsilcisi oldukları yönünde iddialar ile Türk halkına gurur duyabilecekleri, etrafında birleşebilecekleri ortak bir mit vermektedir. Böylece Türk halkı, ezelden beridir dünyanın en üstün halklarından biri olduğu yönünde bir düşünce ile hareket edebilecektir.

Türk halkının, tarihi mitler etrafında kendi milli karakterini tekrar oluşturmalarının yanında milli ve tarihi semboller de bir millet bilincinin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Zira şanlı bir geçmişten gelen ayırt edici bir sembol ya da sembolize edilmiş tarihi bir şahsiyet ile halkın milletine dair mutlu ya da hüzünlü anıları tekrar tekrar yenilenerek milli bilince dair hisleri geliştirilmektedir.

Türkler için birleştirici bir unsur olarak sembol niteliği taşıyan objelerden biri bayraktır. Bayrak bir milletin, belirli bir topluluğun ya da kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçim ile özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş sancak olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerin ve milletlerin varlığında bayraklar önemli bir yere sahip olmuştur. Zira bir bayrak, hem iç hem de dış bağımsızlığın sembolü konumundadır. Türkler açısından, tarihsel süreç içerisinde bayrakların kullanımına bakıldığında ise çeşitli Türk devletleri ve boylarının, Orta Asya'daki yaşamlarından beri bayraklara sahip oldukları bilinmektedir. Bu hem arkeolojik hem de tarihi kaynak çalışmalarında açıkça görülmektedir. Bahaeddin Ögel'in antik Türk tarihine dair yaptığı çalışmalarda da bayrağın kullanımına dair örnekler verilmektedir. Ögel'e göre antik Türklerde devlet yöneticisi olabilmek için kurt başlı bayrak sembolüne sahip olunması gerekmektedir. Zira sadece kurt başlı bayrağa sahip olan kişi kağan veya komutan olabilirdi ve yine sadece bayrağı elinde tutabildiği sürece saygı ve hürmet görüp, yöneticiliği meşru sayılabilirdi (Ögel, 1991, s. 9). Yine Türklerin boylar şeklinde örgütlendiği dönemlerde de bayrak, beylik ve bağımsızlığın sembolü olarak kullanılmıştır. Ayrıca bayrak ile özdeşleşen Türk devletleri veya boyları, hem içerde hem de dışarda bayrak ile tanınmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi Türkler, en küçük siyasal birim halinden en büyük siyasal birim hallerine

kadar kendilerini bir bayrak ile özdeşleştirerek tanıtma yoluna ve bağımsızlıklarını belirtme yoluna başvurmuştur. Bu yüzden Türkler arasında bayrak kullanımı ve bayrağın gücü sembolize etmesi yeni bir kavram görünümünde değildir.

Türklerin İslam dinine geçmesi ile birlikte kurulan devletlerin bağımsızlıklarını sembolize etmek için bayrakları kullanmaya devam ettikleri görülmektedir. Osmanlı'ya gelindiğinde ise hükümdara özel bayrağın dışında çeşitli Osmanlı bölgelerinde çeşitli renklerde ve simgelerde bayrakların kullanıldığı görülmektedir. Bu renkler ve semboller yeşil, kırmızı, siyah, beyaz renkler üstüne tuğra ve ayet yazıları gibi sembollerle çeşitlendirilebilmektedir (Soysal M. E., 2010, s. 219-220).

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte ise Osmanlı mirası olarak kalan çoklu bayrak ve semboller bir kenara bırakılarak, tek bir devleti temsil etmesi gayesiyle tek bir bayrağa geçilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı'dan kalma yeşil, siyah ve vişne renkleri kaldırılarak kırmızı renk benimsenmiştir. Sembol olarak ise sekiz köşeli yıldız yerine 5 köşeli yıldız kullanılmıştır. Bu şekilde kırmızı zemin üzerine ay ve beş köşeli yıldız olacak şekilde yeni Türk bayrağı sembolize edilmiştir. Tüm eski Türklerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyetinde de bayrağa atfedilen önem büyük olmuştur. Bu durum, 25 Ekim 1925 tarihinde, Türk donanmasının ihtiyaçlarını karşılamak için çıkarılan 'Sancak Talimatnamesi' ile ilk resmi bir boyut kazanmıştır. Bu talimatname ile Türk bayrağının nasıl üretileceği, hangi ölçülere sahip olacağı ve ay-yıldızın nerede bulunacağı kesin kurallara bağlanmıştır. Bu talimnamenin üzerine ise 2994 sayılı Türk bayrağı kanunu 29 Mayıs 1936 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bu kanun ile birlikte Türk bayrağının alacağı standartlar en ince ayrıntısına kadar belirlenmiştir (Köprülü O. , 1974, s. 418-420). Lakin kırmızı zemin üzerine ay yıldızlı bayrak, Türkiye devletinin kurulması ile ortaya çıkmış bir bayrak değildir. Aksine bu bayrak tarih boyunca Türkler tarafından çeşitli yerlerde kullanılmıştır. Bu kullanım dolayısıyla da ay yıldızlı bayrağın Türkler ile özdeşleşen bir sembol olduğu görülmektedir. Bu haliyle, ay yıldızlı bayrağın geçmişteki Türk halklarından alınarak kullanımına devam edilen bir bayrak görünümünde olduğu belirtilmelidir.

Cumhuriyetin erken döneminde kullanılan bir diğer sembol ise Bozkurt olmuştur. Bozkurt esasında Türk mitolojisinde sıkça adı geçen ve Türkler için kutsal olarak atfedilen bir semboldür. Türkler ile kurt arasındaki bu bağı Türk mitolojisi esasına göre

ilk kaleme alan isim Mehmet Fuat Köprülü olmuştur. Köprülü'ye göre, antik Türkler kendilerini kurttan türemiş bir halk olarak görmüştür. Bu yüzden Türkler arasında kurt figürü bir totem olarak yayılmıştır. Kurt sembolünün, Türkler için bu kadar önem kazanması ise ona atfedilen varoluş kutsallığından kaynaklanmakta olduğu düşünülmektedir (Köprülü M. F., 1980, s. 57-58). Bu kutsallık ise Türklerin türemesi, Türk soyunun yok olmaktan kurtarılması ve esaret altından kurtarma gibi temalar üzerinde gelişen efsane ve destanlara dayanmaktadır. Bu haliyle bozkurt sembolü, tüm Türk kavimleri için kabul gören bir sembol niteliğine sahip olmuştur. Zira bozkurt motifi Tanrısal bir yaratık olarak görülmüştür. Bozkurt eski Türklerde tanrının somutlaştırılmış hali görünümündedir. Yani Tanrı'nın yeryüzüne inmek istediğinde aldığı şekil bozkurttur (Aslan, 2010, s. 72-77). İlerleyen zamanlarda İslam dininin kabulü ile birlikte, tanrısal bir rol atfedilen bozkurt sembolü, Türkler için geri planda kalmaya başlamıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde ise Osmanlı döneminde geri planda kalmış olan Türklük sembolleri tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Bozkurt sembolü de bu sembollerden başında gelmektedir. 1925 yılında basılan paraların üzerine bozkurt sembolü konulması bu duruma örnek teşkil etmektedir. Öte yandan dönem içerisinde, bozkurt aslında Atatürk'ü nitelemek için de kullanılmıştır. Çünkü Türk mitolojisinde Türklerin atası olarak görülen bozkurdun, bu yeni dönem ile birlikte tıpkı mitolojide olduğu gibi, Türk halkının kurtuluşuna öncülük ve rehberlik eden Atatürk ile vücut bulduğu düşünülmektedir. Bu sebeple dönem içerisinde Atatürk'ün bozkurt olarak nitelendiği görülmektedir (Ayvazoğlu, 2020, s. 542-543; Soysal G. , 2020, s. 494; Atalay, 2016, s. 389).

Erken Cumhuriyet Döneminde şehir merkezlerine ya da devlet dairelerinde sergilenmek üzere yaptırılan heykellerin de birer sembol niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Zira Atatürk bu doğrultuda İstanbul'un merkezi noktalarında Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman ve Türk olduğu için kıvanç duyulacak Osmanlı devlet adamlarının heykelleri ve abidelerinin yapılmasını istemiştir. Yine Atatürk, Barbaros Hayreddin Paşa gibi denizcilik alanında oldukça ün yapmış bir tarihi Türk şahsiyetinin de heykelinin yapılmasını istemiştir. Diğer yandan Atatürk sadece devlet yönetme ve askeri anlamda ünlenmiş tarihi Türk şahsiyetlerin değil, medenileşme anlamında Türk tarihine büyük katkılar sunmuş şahsiyetlerin de heykellerinin de yapılmasını istemiştir. Bu şahsiyetler arasında ise mimari faaliyetler ile ünlenmiş olan Mimar Koca Sinan, denizcilik ve harita

bilimiyle ünlenmiş olan Piri Reis vardır. Ayrıca çeşitli alanlarda ünlenmiş önemli Türk şahsiyetlerinin heykellerinin sadece İstanbul'a değil, ülkenin dört bir yanına yapılması arzu edilmiştir. Bu sayede heykeller ile sembolize edilmeye çalışılan milli bilincin sadece İstanbul'da değil ülkenin dört bir yanında gelişim göstermesi amaçlanmıştır (İnan, 2009, s. 242-246). Yukarıda da belirtildiği gibi yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti devleti, bir yandan bakiyesi olduğu Osmanlı İmparatorluğu ile bağlarını koparmaya çalışırken bir yandan da Osmanlı'ya ait sembolik devlet büyüklerini kullanmaya çalışmıştır. Burada bir çelişki söz konusu olduğu görülmektedir. Bu çelişkinin ise ancak Türkiye'nin kurucu kadrolarının zaten Osmanlı içerisinde yetişmiş ve eğitim almış olmalarının izlerini her daim taşımaları ve Türk büyüğü olarak bildikleri isimlerin, her ne kadar kopmaya çalışsalar da Osmanlı devlet büyükleri olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Türk halkının günlük sosyal hayatlarını devam ettirdiği alanlarda sergilenmesi planlanan bu heykeller ile Türklerin geçmişteki üstün başarılar göstermiş şahsiyetleri üstünden sembolize edilen milli bilincin geliştirilmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Zira her gün bu tip heykelleri gören bir vatandaşın zaman içerisinde, heykel ve heykelin sembolize ettiği düşünceler ile bağlantı kurması kaçınılmaz görünmektedir.

Atatürk'ün bizzat kendisinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında başlayacak şekilde, bir sembole dönüştüğü görülmektedir. Zira Atatürk hem yaşadığı dönem içerisinde hem de vefatından sonra Türkiye'de siyasi, ideolojik ve sosyo-kültürel hayatın merkezinde yer almıştır. O, Türk halkı için kurtarıcı, kurucu, ata ve başöğretmen gibi unvanlara sahiptir. Atatürk soyadından ve bu soyadın ondan başka kimseye verilmesini yasaklayan kanuni düzenlemelerden, Atatürk soyadının başka kimsenin kullanmasına layık görülmediği bir unvan olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Atatürk adı büyük, ulu, eşsiz, yüce ve ölümsüz gibi sıfatlarla birlikte nitelenmektedir. Türkiye'de kamusal hayat da Atatürk ile bezenmiş şekildedir. Türk lirasının üzerinde, devlet dairelerinde, okullarda, iş yerlerinde hatta sivil vatandaşların evlerinde bile Atatürk'ün resimlerine, büstlerine ya da heykellerine rastlamak mümkündür. Dahası Atatürk'ün yaşarken geçtiği ya da ikamet ettiği yerler müze haline getirilmiş; sağlığında sarf ettiği sözleri, birer düstur olarak, şehir meydanlarına, devlet dairelerine, ordu karargâhlarına yazılmıştır. Atatürk adı, Türkiye'nin bütün bölgelerindeki caddelere sokaklara, okullara verilmiştir. Şu an kabrinin bulunduğu yer olan Anıtkabir, resmi devlet törenlerinin, resmi bayram

kutlamalarının merkezi haline gelmiştir. Onun ilke ve devrimlerine sadık yeni nesiller yetiştirmek, eğitim-öğretim faaliyetlerinin ana amacı olmuştur. Nihayetinde Atatürk'ün kendisine ve düşüncelerine riayet etmek, bir siyasal ya da toplumsal hareketin meşru bir zemin kazanmasının yolu haline gelmiştir (Ünder, 2009, s. 138).

Burada verilen örneklerden de görüleceği gibi, Atatürk'ün bizzat kendisi birleştirici bir sembol olarak Türk halkının düşünce dünyasında yer ettiği söylenebilmektedir. Zira o her Türk vatandaşının çok küçük yaşlardan itibaren okullarda her gün resimlerini gördüğü, sözlerini işittiği, şehir merkezinde yürürken heykeli ile karşılaştığı, herhangi bir caddeye girdiğinde veya meydana geldiğinde adı ile karşılaştığı, devlet dairesine girdiğinde yine büstü ve sözleri ile karşılaştığı bir liderdir. Bu şekilde de daha yaşarken tarihi bir şahsiyete dönüştürülen bir insanın, bir müddet sonra kendiliğinden sembolleşmesi olası bir durum olarak düşünülmektedir.

Sonuç olarak, Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Tarık Tezinin tarih anlatısının içerdiği mitler ile yeni nesillerinin, görkemli ve gurur duyulacak bir tarih etrafında birleştirilmesi amaçlanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Tezin güvenilir ve bilimsel olduğu tartışmalı bir konudur. Ancak Tez bir mitolojik anlatı olarak değerlendirildiğinde, içerisinde bulunan medeniyetin temsilcisi Türk ve refah Orta Asya zamanları anlatısıyla güçlü bir metin görünümündedir. Çünkü anlatacak, ilham alınacak iyi bir hikâyesi vardır Diğer yandan Cumhuriyetin ilk yıllarında bazı mitolojik sembollerin de tekrar kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu semboller ile onların temsil ettiği tarihi değerlerin vurgulanmak istediği düşünülmektedir. Ayırt edici bir bayrak ile milli bağımsızlık, bozkurt sembolü ile Orta Asya'nın gururlu Türk halkı, çeşitli Türk şahsiyetlerin heykelleri ile onların ünlü olduğu bilimsel alanlara katkıları, Atatürk'ün sembolleşmesi ile yeni ve büyük bir Türk liderin varlığı gibi düşünceler halk arasında yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu sayede halkın ilham alabileceği semboller etrafında, bir milli bilincin ve dayanışmanın oluşturulmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Bu haliyle, Erken Cumhuriyet Döneminde kullanılan mitler ve sembollerin, etno-sembolizmin ortak mitler ve sembollere sahip olma etni unsurunun özellikleriyle oldukça benzeştiği düşünülmektedir.

3.4.4. Kitlese Bir Kamu Kültürüne Sahip Olmak

Analiz doğrultusunda ele alınacak dördüncü etni unsuru ise 'kitlese bir kamu kültürüne sahip olmak' şeklindedir. Smith'e göre hem etni içerisindeki bireylerin birbiriyle

benzeşmesi için hem de ‘öteki’ olan diğer etnilerden kendilerini ayırmaları için kültür elzem bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda en çok kullanılan kültür öğeleri dil, din, ten rengi, beslenme alışkanlıkları, giyinme usulleri, kurum gelenekleri, yasalar ve müzik anlayışlarıdır. Bu kültür öğelerinin her biri etniler içerisinde benzeşme ya da diğerlerinden ayrışma noktasında sık sık birbirleri yerine kullanılabilir. Ancak dil bu kültürel öğeler arasında en ayırt edici özelliğe sahip olanıdır. Çünkü kültürel anlamda, bir etni sadece ‘öteki’ etnilerden farklı değil aynı zaman da nev-i şahsına münhasır olmalıdır. Yani diğer dillerle bir bağı bulunmayan özgün bir dile sahip olmalıdır. Öte yandan Kültürel tarihi kabul etmek ve belgelemek, aynı zamanda uluslara ve kültürlerine seçkin bir soyağacı sağlayan modern bir faaliyettir. Bu şekilde seçkin bir soyağacına sahip olan bireyler tarihte geriye baktıklarında kendi ortak kökenleri hakkında boş bir tabloyla karşı karşıya kalmamaktadır. Tarihsel kültür, toplumun tam kalbinde bir akrabalık ilişkisine dair bağlayıcı inancı beslemektedir (Guibernau, 2004, s. 136; Smith, 2002b, s. 51-53).

Smith’in kitlesel bir kamu kültürüne sahip olma konusunda belirttiklerinden sonra, Türk dilinin. Türk dili konuşulmaya başlandığı yıllardan itibaren, bu dili konuşan Türk halkı arasında bir benzeşmeye ve kültürel bir kamu kültürünün oluşması ve farklılaşmasına kaynaklık ettiği görülmektedir. Nitekim Türk dilinin geçmişi, çok eski tarihlere kadar götürülebilecek olan, kadim bir dil görünümündedir. Bu doğrultuda ilk olarak Türk dilinin ortaya çıkış ve gelişiminin anlamlandırılmasına adına onun tarihine değinilmelidir.

Türkçenin dil yapısı hakkında derli toplu ilk kaynaklara İkinci Göktürk kağanlığı zamanında rastlanmaktadır. Bu kaynaklar anıt-yazıt şeklinde hazırlanmış dikili taşlardır. Yazıtlar, Göktürkleri Çin tahakkümünden kurtaran İltiş Kağan, kardeşi Kapgan Kağan ve İltiş Kağan’ın oğulları Bilge Kağan ve Köl Tigin ve onlara vezirlik yapmış olan, dönemin ünlü devlet adamı Bilge Tonyukuk adına dikilmiştir. Ayrıca bu yazıtlar dışında, Türkçe kaynak olarak irili ufaklı taşlara kazınmış yazıtlarda mevcuttur. Her biri tarihi ve söylev olarak hazırlanan yazıtlar, Türk dilinin içyapısını ve bu yapının gelişmesini belgeleyen ilk yazılı tarihi kaynaklardır (Akar, 2005, s. 84).

Göktürk yazıtları, barındırdığı dil özellikleri doğrultusunda incelendiğinde, Türk dilinin 8. yüzyılın çok daha gerisinde bir tarihten beri kullanılan sözlü kültüre sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumun başlıca kanıtı, üslup mükemmelliğinden

kaynaklanmaktadır. Zira yazıtlarda yer verilen olaylar oldukça sade, açık ve abartısız bir tarzla anlatılmaktadır. Aktarılacak istenen bütün duygu, düşünce ve kavramların açıkça ifade edildiği görülmektedir. Bir dilin bu denli açık seçik şekilde, her istenilenin ifade edilebilecek hale gelmesi için uzun bir zaman içerisinde işlenmesi, gelişmesi ve kelime dağarcığı olarak genişlemesi gerektiği bilinmektedir. O halde bu geniş ifade edilebilirlik durumu, Göktürk Kağanlığı döneminde konuşulan Türk dilinin esasen çok daha eski tarihlerden beri kullanılan, gelişen ve nesilden nesile aktarılan bir dil olduğunu kanıtlar niteliktedir (Akar, 2005, s. 84-85).

Türk diline dair bir diğer önemli tarihi kaynak ise 11. yüzyılda, Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan, ‘Divanül Lügat-it-Türk’ adlı eserdir. Eserin kaleme alındığı dönem içerisinde konuşulmakta olan Türk diline katkısı azımsanamayacak kadar çoktur. Zira Kaşgarlı Mahmut hem Türk dilini hem de Türk dili ile kıyasladığı Arapçayı çok iyi bilmektedir. Eser Türk dilini öğrenmek isteyenlere bu dili öğretmek için yazılmıştır. Eseri önemli kılan özelliği ise Türk dilinin, siyasetin ve bilginin dili olarak görülen Arapçadan aşağı kalır yanı olmadığı, hatta aynı yüksek seviyelere sahip bir dil olduğu belirtilmesinden ve örneklendirmesinden kaynaklanmaktadır (Kaşgarlı Mahmut, 1985, s. xiii). Eserin bir diğer önemi de, eserin keşfedilmesiyle birlikte karşılaştırmalı Türk dilleri çalışmalarında görülen artıştır. Zira Türkçenin erken sayılabilecek bir dönemine ait kelimelerle kaleme alınan eser, 11. yüzyıldan itibaren lehçeleşmeye başlayan Türk dilinin ana kaynaklarından birini oluşturmuştur. Öyle ki bu eser, Orhun Abidelerinden sonra Türkiyat çalışmalarının en temel kaynaklarından ikincisi olarak anılmaktadır (Akar, 2005, s. 149-150).

Türk diline dair, yukarıda aktarılmış olan, tarihsel bilgilerden de görüleceği gibi, öncelikle Türkçenin çok eski tarihlerden beri Türk halkının dili olduğu, nesilden nesile aktararak, gelişerek ve kelime dağarcığı olarak genişleyerek nesilden nesile aktarıldığı görülmektedir. Türk dili, bu tarih yolculuğu sırasında, Türk halkına mensup bireylerin kendilerini diğer halklardan ayırt etmek için kullandığı başlıca kültürel öğelerden birine kaynaklık ettiği söylenebilmektedir. Zira Kaşgarlı Mahmut’un eserinde de görüleceği gibi 11. yüzyılda Türk dili, başka bir halka ait olan dil ile kıyaslanmaya ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Zira bu durum, Türk halkının kendilerine özgü kültürel bir unsur ile ‘ben’ ve ‘öteki’ ayrımı meydana getirdiğinin kanıtı niteliğindedir.

Türk dilinin Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Cumhuriyet Döneminde nasıl algılandığına gelindiğinde ise ilk olarak dil unsurunu millet tanımı içerisinde kullanan ve ona önemli bir yer atfeden, Ziya Gökalp'e değinmek gerekmektedir. Bu durum Gökalp'in yaptığı millet tanımında kendini göstermektedir. Ona göre millet ırk, kavim, coğrafya, siyaset ya da irade ile açıklanabilecek bir toplumsal grup değildir. Ona göre millet dilce, dince, ahlakça ve sanatsal bakış açısından ortak paydada birleşen, yani aynı terbiyeyi almış bireylerden oluşan insan topluluğudur. Bu ortak paydada birleşmeyi Türk köylüsünün bir deyişle örnekleyen Gökalp'e göre 'dili dilime, dini dinime uyan' deyişi tam da kendisinin yaptığı millet tanımına denk düşen bir anlam ifade etmektedir. Gökalp'e göre bir insan kan/soy olarak yakın olduğu insanlardan çok dil ve din olarak ortak paydada birleşebildiği insanlarla birlikte bir yaşam sürmek istemektedir. Çünkü ona göre, bir insanın karakteri maddi değil tinsel bir anlam ifade etmektedir. Yani Gökalp'in deyişiyle bir insanın karakteri bedeninde değil ruhundadır. Bu yüzden, bir insan için tinsel varlık maddi varlıktan daha önce gelmektedir. Bu sebeple de insanın mensubu olduğu millete bağlı olması için soyağacına ihtiyaç yoktur. Çünkü bir insanın hangi millete mensup olduğu onun hangi milletin terbiyesini aldığıyla, hangi dili konuştuğuyla alakalı bir durumdur. (Gökalp, 2018, s. 31-32). Gökalp'in millet tanımından da görüleceği gibi onun için aynı dili kullanan ve aynı dini çatı altında birleşen insan toplulukları millet olma bilincine sahip olmaya yaklaştırmış gruplardır. Yani Gökalp'in öznel millet tanımı içerisinde aynı dili konuşanlar ve aynı dini duyguları paylaşanların aynı kültürü de paylaştığı varsayılmakta ve bu insanların bir araya gelmesiyle de millet olgusu ortaya çıkmaktadır. Ancak Gökalp'in hem dil hem de dini önceleyen bu millet tanımının Cumhuriyet ile birlikte tek ögeli bir hale dönüştürüldüğü görülmektedir. Çünkü Cumhuriyet ile birlikte Türk halkı içerisinde dinin birleştirici bir rol oynaması göz ardı edilmiş ve millet tanımı içerisinden çıkarılmıştır. Onun yerine tek başına Türk dili, Türk milletinin temel kültürel ögesi olarak kabul edilmiş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde ise Türk halkına komşu olan medeniyetlerin dil özelliklerinin Türkçe içinde yer etmiş olması üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda Türkçenin bu yabancı kelimelerden arındırılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların gayesi ise Türk dilinin, Türk milletine mensup herkesin yazıp okuyabileceği, ayırt edici bir kültürel öge olarak her Türk'ün zorlanmadan kullanabileceği bir dil haline getirmek olmuştur.

Erken Cumhuriyet Döneminde yapılmış olan Türk diline ait çalışmalar ise üç büyük dil kurultayı etrafında gelişmiştir. Kurultaylar ‘Türk Dili Tetkik Cemiyeti’ çatısı altında gerçekleştirilmiştir. Bu kurultaylardan ilki 26 Eylül 1932 yılında İstanbul’da toplanmıştır. Kurultay içerisinde çok sayıda Türkçe uzmanı ve öğretmeni yer almıştır. Kurultay’da Cemiyet’in hedefi, Türkçenin gerçek güzelliğini ve zengin yapısını ortaya çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında hak ettiği yüksek seviyeye çıkarmak, şeklinde belirlenmiştir. Kurultay’da, dönem içerisinde konuşulan dile Türkçe demenin oldukça zor olduğu ve bu dilin mevcut nüfusun yalnızca yüzde onuna tekabül eden bir oranda insan tarafından anlaşılabilirliğinin üstünde durulmuştur. Bu problemi aşmanın yolu da ilk olarak yazı ve konuşma dili arasındaki uçurumu kapatmak, ikinci olarak ise Türk dilinin elzemle araştırılması gerekmekte olduğu yönünde ortaya atılan fikirlerde bulunmuştur. Kongre sırasında dünya üzerinde konuşulan başlıca dillerin Türkçe kökenli olduğu iddia edilmiştir (Çağaptay, 2020, s. 249-253). Kurultayın sonunda ise üç aşamalı bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu planlar (Çağaptay, 2020, s. 253):

- Halkın kullandığı dilde ve yazılarda kullanılmakta olan Türkçe kelime dağarcığının derlenmesi ve yayımlanması.
- Türkçe kelime köklerinden, uyumlu ve kullanılabilir yeni kelimeler türetilmesi,
- Türetilen gerçek Türkçe kelimelerin, yabancı dillerden transfer edilen anlamdaşlarının yerine kullanılması.

Birinci Dil Kurultayı sonrasında, 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dili ve Tenkit Cemiyeti adında değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik ile birlikte kuruluşun adında yer alan Arapça kökenli kelimelerden ‘tenkit’ yerine ‘araştırma’ , ‘cemiyet’ yerine ‘kurum’ kelimeleri getirilerek ‘Türk Dili ve Araştırma Cemiyeti’ adını almıştır. Bu isim değişikliği talebi bizzat Atatürk tarafından istenmiştir. Bu şekilde sonradan yine adı değişerek ‘Türk Dil Kurumu’ (TDK) adını alacak olan kurum kurulmuştur. TDK kurulduğu yıldan itibaren Türk dilinin gelişim göstermesi ve saf halini koruması üzerine çalışmalar yürütmesiyle önemli bir devlet kurumu olmuştur (TDK, 2022).

İkinci Dil Kurultayı ise ilkinden iki yıl sonra, 23 Ağustos 1934 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu kurultay içerisinde, ‘Dünyaya medeniyet Türkler tarafından getirildi ve Türk dili tüm dünya medeniyetlerine ilham oldu.’ Sözleri sürekli olarak tekrarlanmıştır. İlk Kurultayda belirlenen yabancı kelimelerin yerine Türkçe kelimelerin

kullanımının yaygınlaştırılması konusunda açıklanan plan, bu Kurultayda da tekrarlanmıştır. Planın titizlikle devam etmesi kararı alınmıştır (Çağaptay, 2020, s. 256).

Üçüncü Dil Kurultayı ise 31 Ağustos 1936 yılında düzenlenmiştir. Bu Kurultayın önemi ise içerisinde ‘Güneş-Dil Teorisinin’ açıklanmasından gelmektedir. Bu teori Türk Tarih Tezinin, Türk diline tezahür etmiş hali niteliğindedir. Bizzat Atatürk tarafından ortaya atılan ve TDK ile Ankara Üniversitesi çevrelerinde geliştirilen bu teori, özü itibariyle, dünyada kullanılmakta olan başlıca dillerin, Türk dilinden türeyerek ortaya çıktığını iddia etmiştir. Türk dilbilimcileri, eski Türkçe kelimeler ile diğer dillerdeki kelimeleri karşılaştırırken bir dizi benzerliğe rastlamıştır. Bu rastlantı sonrasında dilbilimciler, Türk Tarih Tezi neticesinde dünyanın en eski kavmi olarak belirttikleri ilk Türklerin, güneşe hayatın kaynağı olarak baktıklarını ve ona taptıklarını; ardından da Güneş’e dayanan bir dil geliştirmiş olabileceklerini iddia etmişlerdir. Tam da bu noktada ortaya çıktığı iddia edilen ‘Türk Güneş Dili’nin’ dünyadaki tüm dillerin kökenini oluşturduğu düşünülmüştür. Türk Dilbilimcileri, teorilerini geliştirirken insanoğlunun en kolay telaffuz ettiği harfin ‘A’ olması üzerinden hareket edilmiştir. Teorinin iddiasın göre bu ses insanoğlunun güneşi gördüğünde çıkarttığı şaşkınlığın ifadesidir. Yani ilk doğal dilin insanoğlunun diline yansıyan doğaya dair seslerden meydana geldiği tezi üzerinden hareket edilmiştir (Copeaux, 2000, s. 49-51; Çağaptay, 2020, s. 256-257).

Türk diline dair bir diğer önemli esas da kullanılan alfabeler olmuştur. Türkçe tarih boyunca farklı medeniyetlere ait alfabeler ile Türkçeyi kaleme almıştır. Bilinen en eski Türk yazıtları olan Orhun Abideleri runik harflerle yazılmıştır. 8. ve 9. yüzyıllarda ise Kuzeybatı Sami Dillerinden kaynak alan Uygur alfabesi, Orta Asya Türklerinde yaygınlık kazanmış bir alfabe görünümündedir. Ancak Türk kavimlerinin Müslümanlığı kabul etmesi ile birlikte diğer Müslüman topluluklarında olduğu gibi Türkler de Arapçayı kullanmaya başlamıştır. Müslüman Türk halkları bu alfabeyi, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yaklaşık bin yıllık bir süre zarfında kullanmıştır. Bu süre zarfında Türklerin kullanmış olduğu diğer alfabeler ya unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuştur (Lewis, 1993, s. 421).

Arap alfabesi kendi dili olan Arap diliyle mükemmel bir uyum içerisinde. Lakin Türk dili ile Arap alfabesi arasındaki uyum için aynı mükemmellikten söz etmek mümkün değildir. Aradaki uyumsuzluğun giderilmesi için Türkçeye Arapça ve Farsçadan birçok

kelime transfer edilmiş olsa da Türkçenin kendi öz varlığındaki kelimelerin, Arap alfabesiyle ifade edilmesi oldukça zordur. Çünkü her iki dilin de temelleri ve sesleri oldukça farklıdır. Ayriyeten Arap alfabesi öğrenmesi oldukça zor bir alfabedir. Osmanlı Türkçesinin zorluğu ise sadece alfabesinden kaynaklanmıyordu. Dilin kendisi de Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler ve edebi kurallar neticesinde ağıdalı ve anlaşılması zor bir hal almıştır. Osmanlı Türkçesi bu haliyle, sadece üst tabakadan eğitilmiş insanların okuyup anlayabileceği bir dil haline gelmiştir. Öyle ki 18. ve 19. yüzyıllara gelindiğinde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir yazı şaşırtıcı derecede çok olan kelime kalabalığından ve şişirilmiş deyimler topluluğundan oluşan bir yazı haline gelmiştir. Bu dili okuyup yazabilen tabaka için bu durumun bir üstünlük göstergesi olması nedeniyle, en başlarda dilin bu şekilde yozlaşması önemli bir konu gibi görünmemiştir. Ancak modernleşme ile birlikte gelişen liberal ve milliyetçi ideolojiler ile birlikte tüm halkın okuyup anlayabileceği bir yazı ve dilin olması gerektiği fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü Osmanlı Türkçesi bu haliyle, herkesi kapsayacak modern bir eğitim ve iletişim için hem zor hem de yetersiz bulunmaktadır (Lewis, 1993, s. 421-422).

Türk dilinde yapılacak bir reform birkaç nesildir süregelen Türk aydınlarının her zaman gündeminde olmuş bir konudur. Erken Cumhuriyet Döneminde, Türk dilinin ileri nesillere taşınması konusundaki en büyük reformu, bu reform düşüncesi ışığında gelişen alfabe reformudur. Kendileri dışında bir Müslüman halk ile bir birliktelik kurma fikrine sahip olmayan yönetici kadrolar 1928 yılında, Arapça harflerden devşirilerek meydana gelmiş olan Osmanlı alfabesini, Latin alfabesiyle değiştirmiştir. TDK aracılığıyla da Türkçeden tüm yabancı edebiyat kurallarını ve Arapça, Farsça kelimelerden mümkün olduğunca fazlasını çıkarma gayretine girişmişlerdir. Bu kelimelerden boşalan yer ise Türkiye Cumhuriyeti içerisinde ve dışında konuşulmakta olan Türk lehçelerinden ve bu lehçelere ait edebi eserlerden türetilen kelimeler ile ikame edilmeye çalışılmıştır (Kushner, 1998, s. 135). Bu sayede modern eğitim ve iletişimin gereği olan, tüm toplumun anlayabileceği, okuyup yazabileceği yeni bir alfabe kabul edilmiştir.

Son tahlilde, Türk halkının Türk dili ile hem birbirleriyle benzeştiği hem de öteki olarak atfettikleri toplumlardan kendilerini farklılaştırdıkları düşünülmektedir. Çünkü kültürel anlamıyla Türk dili, Türklere has olarak meydana gelmiş nev-i şahsına münhasır bir kültürel unsur görünümündedir. Bu özgünlük durumunu da kendi seslerine, duygularına, düşüncelerine ve kavramlarına uygun olarak geliştirdikleri bir dil olmasından

kaynaklanmakta olduğu düşünölmektedir. Öte yandan Türklerin Orta Asya'dan Cumhuriyet'in Erken Dönemine kadar uzanacak şekilde çeşitli coğrafyalarda kesintisiz olarak kullanıldığı görölmektedir. Zira Türk dilinin bulduğu bu geniş kullanım alanının, onun tarihsel gelişimi için önemli bir faktör olduğu görölmektedir. Öyle ki Türk halkı nerede yaşıyor olursa olsun ya da hangi başka milletlerle ilişkileri olursa olsun Türk dilini kendilerinin öz parçası olarak kabul etmeye, geliştirmeye ve kullanmaya devam etmiştir. Türk dili bu haliyle, Türkler için Orta Asya'dan beri taşıdıkları öz benliklerinin taşıyıcısı haline gelmiştir. Türk dilinin bu özelliği sayesinde dil özelliklerinden, Türk halkının soyağacına dair bilgilere de ulaşılmaktadır. Bu sayede Türk dilini konuşan insanlar arasındaki kültürel akrabalık hissi de beslenmektedir. Nihayetinde bir kültürel esasa tabi olan Türk dilinin, ayırt edici kültürel bir unsur olarak Türk milletinin oluşmasında tarihsel bir rol oynadığı düşünölmektedir. Bu kültürün ayırt edici bir unsur olarak devamlılık kazanması için Erken Cumhuriyet Dönemi Türk milliyetçiliği anlayışına göre düzenlemeler yapılmıştır. Zira Türk dilinin öz yapısını ve farklılığını koruması için onun yabancı kelime dağarcığının daraltılması hedeflenmiştir. Bu haliyle Türk dilinin etno-sembolist etni unsurlarından biri olan kitlesel bir kamu kültürüne sahip olmayla benzeştiği düşünölmektedir.

3.4.5. Özel Bir Yurt ile Bağ Kurmak

Analiz doğrultusunda ele alınacak beşinci etni unsuru 'özel bir yurt/vatan/toprak parçası ile bağ kurmak' şeklindedir. Smith'e göre bir etni her daim kendisinin olarak gördüğu bir toprak parçası ile özdeşleşme içerisinde. Bu toprak üzerinde etninin yerleşik olarak bulunması şart değildir. Asıl mesele sembolik anlamıyla, eski kutlu günleri yâd eden ve o günlerin oradan tekrar yaşanacağına inanılan bir toprak parçasına sahip olmaktır. Bu toprağın anlamı bu sembolik anlamda, yani bir gün etniyi oluşturan her bireyin, bir gün geri döneceği yer olarak görmesinde yatmaktadır. Ancak bir toprak parçasının vatan olarak kabul edilmesi için sadece söz konusu milletin öyle düşünmesi yeterli değildir. Dışarıdakiler yani öteki olan milletler, söz konusu toprak parçası üzerinde haklı bir iddianın varlığını kabul etmelidir. (Smith, 2002b, s. 53-55).

Smith'in de belirttiği gibi, Orta Asya'dan göç edip dünyaya yayılan her Türk'ün anavatan olarak gördüğu Orta Asya bu duruma örnek gösterilebilmektedir (Smith, 2002b, s. 53). Türklerde vatan kavramının Orta Asya'da oluştuğu söylenebilmektedir. Türkler her

zaman içinde yaşadıkları coğrafyaya ve iklim şartlarına uygun bir hayat sürmeyi başarmış bir millet olmuştur. Diğer yandan uyum sağladıkları coğrafyada, devlet kurmak gibi siyasal bir yapılanmada bulunduklarında vatan ve millet bilinci ortaya çıkmaktadır. Eski Türk dönemi içerisinde hiçbir Türk, kendi milleti için hayatını feda etmekten çekinmemiştir. Bunun sebebi ise Gök Tanrı inancında saklıdır. İnanca göre Gök Tanrı, Türkler için kutsal bir vakit olan Aşk Gecesi'nde Altından bir ışık halinde yeryüzüne inmiştir. Daha sonra bir ağacı gebe bırakarak, Türk milletinin üremesine sebep olmuştur. Milletin ürediği ve ikamet ettiği yere vatan ya da ülke denmektedir. Zira Türk halkından bir kişi nereye giderse gitsin vatanını unutmamıştır. Çünkü atalarının mezarı, çocukluk çağı, baba ocağı vatandır. Vatan bu sebepler nedeniyle antik Türk halkı için önemli bir kavramdır (Gökalp, 2018, s. 156)

Türklerde vatan kavramına verilen önemin geçmişten geldiği tarihsel bir örnek de açıklanabilmektedir. Bu örneğe göre Hun Devleti Hakanı Mete Han ile Tatar Hakan'ı arasında bir gerilim yaşanmaktadır. Tatar Hakan'ı savaş çıkarma gayesiyle Mete Han'dan en sevdiği atını istemiştir. Mete Han, savaşın getireceği felaketlerden halkını korumak için atını vermiştir. Daha sonra Tatar Hakan'ı daha da ileri giderek, Mete Han'dan en sevdiği eşini istemiştir. Tüm Hun beyleri, bu istek karşısında savaş ilan edilmesini istese de Mete Han büyük bir fedakârlık örneği göstererek eşini de Tatar Hakan'ına teslim etmiştir. Bunun üzerine Tatar Hakan'ı, Hun ülkesinden, üzerinde hiçbir mahsulün yetişmediği, ağacın bitmediği, madeni olmayan, üzerinde kimsenin yaşamadığı, çorak bir toprak parçasını istemiştir. Bu istek karşısında Mete Han, "Vatan bizim şahsi mülkümüz değildir. Mezarda yatan atalarımızın ve kıyamete kadar doğacak olan torunlarımızın bu kutsal toprak üzerinde hakları vardır. Vatan toprağından bir karış dahi olsa toprak vermeye kimsenin yetkisi yoktur. Bundan dolayıdır ki. Savaşacağız." Demiştir (Gökalp, 2018, s. 156). Bu tarihsel örnekten de Türklerin eski atalarında vatana verilen kıymet görülmektedir.

Orta Asya'ya dair bir vatan düşüncesi, Pan-Türkizm çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin son vakitlerinde, Sultan 2. Abdülhamit'in tahta çıkmasından önce vücut bulmaya başlamıştır. Bu dönemde Osmanlılık düşüncesinin başarısızlıkla sonuçlanması tüm Türklerin birleşmesi gerektiği fikrini doğurmuştur. Bu yüzden de Orta Asya'daki Türk halkına hem yardım etmek hem de kültürel birleşme sağlamak adına kampanyalar başlatılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda Sultan 2. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla beraber

Pan-İslamizm siyaseti resmi siyaset olmuştur. Zira Pan-Türkizm düşüncesi, Pan-İslamizm ile uyuşmamaktadır. Ayrıca her iki düşünce uyuşsa bile Osmanlı Devleti'nin Orta Asya topraklarına da hükmedeceği düşüncesi daha fazla baskı görmesine sebep olabilirdi. Teorik açıdan bakıldığında ise Orta Asya Türkleri, Osmanlı adına ayaklanabilir ve bu durum Osmanlı'nın elini siyasal açıdan kuvvetlendirebilirdi. Ancak Osmanlı'nın büyük ölçüde güç kaybetmiş olması, uygulanmak istenen politikaların sadece teoride kalmasına sebep olmuştur. Bu sebepler dolayısıyla, bu dönemdeki düşünce siyasal olmaktan çok kültürel anlamda kalmıştır. Yine de dönem içerisinde benimsenen ana akım siyasetin farklılığı Orta Asya'ya dair düşüncelerin artmasına ve gelişmesine engel olamamıştır. Hem Devlet içerisindeki gizli milliyetçi örgütlenmelerde hem de Avrupa ülkelerinde sürgün bulunan Osmanlı Aydınları arasında bu düşünce hızla yayılmıştır. Dönem gazetelerinde yer alan Pan-Türkizm düşüncesi çerçevesinde, İmparatorluğun dışında yaşamakta olan Türklerin Türkçeye gösterdikleri ilgi üzerinde durulmuş ve bu ilgiyi yüceltmeye çalışılmıştır (Kushner, 1998, s. 64-67). Pan-Türkizm düşüncesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Orta Asya'nın Türklerin asli vatanı olduğu ve orada yaşamakta olan Türklerle akraba olduğuna dair fikirler gelişmiştir. Elbette bu durum saf milliyetçi duygularla gerçekleşmemiştir. Aslında bu Osmanlı'nın kötü gidişatına son vermek isteyen Aydınların, Orta Asya'dan alınacak yeni ve taze güç ile Osmanlı'yı ayakta tutma çabasından ibarettir. Ancak bu durum Türkler için Orta Asya'nın asli anavatan olduğu düşüncesinden hareketle gerçekleştiği de yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü bu durum Orta Asya'dan yüzlerce yıldır uzakta olunmasına rağmen Orta Asya'ya dair hatıraların ve oranın hala vatan olduğu fikrinin hafızalarda canlı bir biçimde yer aldığını göstermektedir.

Dönemin Türkçe Osmanlı Aydınlarının başta gelenlerinden olan Ziya Gökalp'in şiirlerinde de Orta Asya'ya dair ayrıntılar yer almaktadır. Bu doğrultuda yazdığı şiirlerden belki de en meşhuru 'Turan' şiiridir. Şiirin en vurucu ve en meşhur dizeleri ise (Gökalp, 2013, s. 9):

“Vatan ne Türkiye’dir Türkler’e, ne Türkistan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...”şeklindedir.

Bu dizelerden de görüleceği gibi, vatan kavramının sınırları belirsiz bırakılmıştır. Yani bu dizelerden, sınırların esnek ve belirsiz olduğu imparatorluk topraklarından, milliyetçi

bir toplumun ikamet edebileceği milli bir yurt toprağına geçişin izi sürülebilmektedir (Bora, 2017, s. 243). Diğer yandan da dizelerden Gökâlp'in 'dili dilime, dini dinime' olarak tanımladığı millet tanımına da ulaşılabilir. Buna göre Gökâlp, millet olarak sadece Türkiye toprakları içerisinde yaşayan insanları değil, her coğrafyadan kendisini Türk olarak atfeden herkesi kapsayan bir coğrafyayı ulusal ülke olarak görme eğilimindedir.

Türkler için bilhassa Türkiye Türkleri için önemi büyük olan bir diğer vatan kavramı ise Anadolu coğrafyası üzerinden şekillenmiştir. Zira tarihte yaşanmış bazı olaylar milletlerin yaşamlarında dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu olaylar, milletlerin yaşamlarını öylesine etkilemiştir ki adeta onların ve gelecek kuşaklarının hayatlarına yön vermektedir. İşte Malazgirt Zaferi ile beraber Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması ve akabinde yaşanan Anadolu'yu yurt edinme süreci de Türk halkının yaşamında bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır.

Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına doğru bir göç dalgası halinde ilerleyen Selçuklu Türkleri 1071 yılına gelindiğinde, Bizans İmparatorluğu ile Malazgirt meydan savaşına girmiştir. Bu savaştan galip ayrılan Selçuklular ile birlikte Anadolu'nun kapıları Türkler için sonuna kadar açılmıştır. Ancak Anadolu'yu Türkler için vatan haline getiren asıl olay savaştan sonra Anadolu içerisinde kurulan Türk devletleri ve onların giriştikleri hareketlerdir. Bu devletler ile Anadolu'nun dönem içerisindeki hâkimi konumunda olan Bizans sınırları daraltılarak Anadolu coğrafyasına tamamen Türklerin yerleşmesi ve yurt edinmesi sağlanmıştır. 1176 yılına gelindiğinde ise artık iyiden iyiye Anadolu Türk yurdu haline gelmeye başlamıştır. Yine 1176 yılında, Bizans İmparatorluğu ile yapılan Miryokefalon savaşının Selçuklular lehine sonuçlanması ile Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir. Artık Türkleri Anadolu'nun dışına çıkarmanın imkânsız hale geldiği görülmüştür. Çetin savaşlarla geçen Anadolu'nun Türkler için vatan olma sürecinde, yukarıda da değinilmiş olduğu gibi, Selçukluların önemi büyüktür. Zira Selçuklular Anadolu coğrafyasını sadece savaş yoluyla elde etmemiştir. Sürekli olarak Orta Asya'dan gelen Türk göçlerini Anadolu içindeki şehirlere naklederek, şehirlerde Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır. Böylece Anadolu'da hatırı sayılır bir Türk nüfusu oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca yine Selçuklular, Anadolu'da giriştikleri imar faaliyetleri ile bu coğrafyayı kalkındırmayı ve kalıcı olarak yerleştiklerini göstermek istemişlerdir (Köymen, 1986, s. 23-34). Nitekim Anadolu coğrafyasında Selçuklular ile başlayan bu

hâkimiyet daha sonra Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yine Anadolu topraklarında hayat bulması ile devam etmiştir (Kushner, 1998, s. 59).

Osmanlı İmparatorluğunun yükselme devrinde Anadolu toprakları önemli bir konuma sahip olsa da genel Osmanlı tarihi boyunca kısmen de olsa geri plana itildiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak ise Osmanlı hükümdarlarının topraklarını Batı yönünde genişletmek istemesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Anadolu bu genişleme dönemlerinde, Osmanlı için bir asker deposu ve insan kaynağı görevi görmüştür. Diğer yandan Osmanlı yönetimi etnik ve milli ayrımlara önem vermediğinden, Anadolu'da hayatlarını devam ettiren Türkler'e de özel bir önem vermemiştir. Hatta Payitaht ve çevresinde, Anadolulu Türk halkı köylü ve göçebe olarak nitelendirilip, alt tabakadan insan muamelesi bile yapılmıştır. Anadolu topraklarının, Osmanlı içerisindeki bu kötü imajının dağılmaya başlaması Osmanlı'nın son dönemlerine rastlamaktadır. Türk milliyetçiliğinin artan etkisi ve buna içkin olarak gelişen Türk milletine dair kavramların araştırılmaya başlanması bunda etkili olmuştur (Kushner, 1998, s. 69-70).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki düşünce dünyasının etkisinde kurulan Türkiye'de de Anadolu'nun Türkiye Türklerinin vatanı olduğu fikri etkin olmuştur. Zira Cumhuriyetin erken döneminde benimsenen milliyetçilik anlayışı içerisinde, Atatürk ve devletin yönetici kadroları Anadolu'nun Türk vatanı olduğu fikrini tüm Türk halkına benimsetmek istemiştir. Fakat Anadolu'yu Türklerin ana vatanı olarak gören bir tarih anlatısından önce anavatan olarak Orta Asya'yı işaret eden tarih çalışmaları da mevcuttur. Ancak karşılaşılmış olan gerek iç sebeplerden gerekse uluslararası sebeplerden dolayı, Orta Asya yerine Anadolu'nun anavatan olduğuna dair argümanlar üretilmeye başlanmıştır. İç sebeplerden kaynaklanan argümanlarının amacı, halk arasında hala canlılığını koruyan Osmanlı ve İslami bağlılık hissiyatlarını yıkmaktır. Bu sayede, İslamcı ve Pantürkist fikir akımlarının yeni kurulmuş ülke içerisindeki etkinliğinin ve heveslerinin kırılması amaçlanmıştır. Uluslararası sebeplerden kaynaklanan argümanlar ise hem Yunanlılar hem de Ermenilerin Anadolu üzerinde hak iddia etmesi sonucunda, Orta Asya'ya dayalı bir vatan anlayışının riskli görülmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda da 'ilk gelen haklıdır' düşüncesinden hareket edilmeye ve Anadolu'nun antik medeniyetlerinde Türk ataların izleri aranmaya başlamıştır (Copeaux, 2000, s. 31-32) Bu amaçlar doğrultusunda kullanılan araç ise tarih olmuştur. Anadolu'nun aslında bir Türk

vatanı olduğuna dair düşüncenin yerleşmesine önayak olacak teoriler üretilmesinde Türk Tarih Kurumu önemli bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda Türklerin ata topraklarının Anadolu olduğuna dair kanıt arayan tarih çalışmaları yapılmıştır. Buna göre antik dönemlerde Anadolu’da yaşadığı bilinen Hititler gibi medeniyetler Türk ırkı çatısı alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların asıl amacı ise Türk halkının, Anadolu topraklarının yegâne sahibi olduğunu göstermektedir (Kushner, 1998, s. 135).

İlerleyen zamanlarda ise Anavatan olarak ifade edilen Anadolu’nun gerçek sahipleri oldukları yönünde kanıtlar, tarih çalışmalarla birlikte, başlangıçtan uzak bir çizgiye sahip olmaya başlamıştır. Zira bu çalışmalar sonucunda Anadolu’nun asırlardır Türkler tarafından imar edilen bir bölge olduğu kanıtlanmıştır. Bu durum sonucunda da Anadolu’nun antik halkları ile Türklerin soylarının bir olduğuna dair kanıt aramaya gerek kalmamıştır (Lewis, 1993, s. 4). Buna müteakiben tarih anlayışında bazı değişimler yaşanmıştır. Bu değişim ile “ilk gelen haklıdır” söylemi bir kenara bırakılmıştır. Artık hâkim olan anlayış, Anavatan olarak kabul edilen Anadolu’nun üzerinde yüzyıllardır Türk boylarının yaşadığına ve bu toprakları vatan yapabilmek için türlü tehlikelere meydan okuyup galip gelmelerine odaklanmıştır. Çünkü Türk boyları, Anadolu’yu vatanları yapabilmek için en sert koşullara savaş vermiş ve bu savaşlarda ağır bedeller ödemiştir. Üstelik sadece askeri üstünlük olarak değil, yüzlerce yıllık bir tarih içerisinde Anadolu Türkler tarafından imar edilmiş, şehirleştirilmiş, isimlendirilmiş, ekilip biçilmiştir. Bu bedellerin ve faaliyetlerin karşılığı da Anadolu’nun Türklere vatan olmasıyla sonuçlanmıştır (Arık, 1981, s. 84-85).

Diğer yandan Anadolu’nun anavatan olduğu ve düşman elinden kurtarılması gerektiği düşüncesi Milli Mücadele yıllarında, Mücadeleyi tertip eden ve yönlendiren kadrolar tarafında sıklıkla tekrarlanmıştır. Zira Milli Mücadele döneminin önemli safhalarından birini oluşturan, 22 Haziran 1919 tarihli Amasya genelgesinde vatan mefhumuna yapılan vurgu dikkat çekicidir. Bu vurgu (Atatürk, 2015, s. 50):

“Vatanın tamamı, milletin istiklali tehlikededir. Hükümet merkezi İtilaf Devletleri’nin etkisi ve denetimi altında bulunduğundan, sahip olduğu sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi adı var, kendi yok duruma düşürüyor. Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” şeklindedir.

Amasya Genelgesinin bu maddesinde de görüleceği gibi, Osmanlı Devleti'nin esas alması gereken iki esasa da, yani vatana ve millete sahip çıkmadığını belirtilmektedir. Bu şekilde bir serzenişle vatana sahip çıkma ve koruma görevinin millete düştüğünü göstermektedir.

Atatürk, 'Nutuk' adlı eserinde, Milli Mücadele yıllarına dair bir anısına değinirken, vatan mefhumuna dair verdiği önemin kavranması için askerlere nasıl seslendiğine değinmiştir. Atatürk'ün askerlere yönelttiği o sözleri (Atatürk, 2015, s. 463):

“Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça, terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik, bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanımdaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzi de nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur” şeklindedir.

Bu pasajdan da görüleceği gibi Atatürk, vatanın her karış toprağının kıymete değer olduğunu ve ne pahasına olursa olsun terk edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca yine bu sözlerinden, askerleri savaşa motive etmek için vatan mefhumunu kullandığı görülmektedir. O halde vatanın sadece Atatürk için değil, dönem içerisinde yaşayan ve Milli Mücadele saflarında yer alan tüm asker ve siviller için önemli bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü konuşma esnasında, askerlere sorgusuz sualsiz uğruna savaşabilecekleri, hatta canlarını verebilecekleri bir amaç verme gayreti vardır. O amaçta anavatanın kurtarılmasıdır.

Yine Atatürk'ün 1930 yılında aldığı bir vefat haberi sonrasında Afet İnan'a yazdırdığı, vatana hitaben söylenmiş sözleri de Atatürk'ün vatan mefhumuna ne denli kıymet verdiğini göstermektedir. Bu sözler (İnan, Atatürk'te Vatan Mefhumu ve Millet Sevgisi, 1949, s. 509):

“Yurt toprağı, sana her şey feda olsun. Kutlu olan sensin. Hepimiz senin için fedaiyiz. Fakat sen Türk Milletini ebedi hayatta yaşatmak için feyizli kalacaksın. Türk toprağı sen, seni seven Türk milletinin mezarı değilsin. Türk milleti için yaratıcılığını göster” şeklindedir.

Bu sözlerden de görüleceği gibi, Atatürk vatan toprağına büyük bir kutsallık atfetmektedir. Vatan toprakları için her şeyin feda edilebileceğine ve Türk milletinin

varlığı için Anadolu topraklarının canlı ve verimli halde kalması gerektiğini belirtmektedir.

Sonuç olarak, tarihi kaynaklarda Türkler için vatan kavramı ve vatana verilen önem görülebilmektedir. Zira bu tarihi kaynaklar ışığında Türkler için vatana verilen önemin yeni bir anlayış olmadığı belli olmaktadır. Bu doğrultuda Türk halkının, tarihi olarak kutsallık atfettiği ve vatan olarak gördüğü topraklar Orta Asya'dır. Zira Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyetin erken dönemine kadar boy gösteren Türk Tarihi çalışmalarında, Türk halkının Orta Asya'dan tüm dünyaya yayılmış bir millet olduğu ve halen Orta Asya'da yaşayanlar ile kandaş olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu yüzden, Türk halkı için Orta Asya üzerinde şu an yaşanmasa da, aidiyet hissedilen ve sembolik olarak sahip olunan topraklar görünümünde olduğu söylenebilmektedir. Çünkü Türk halkı, antik dönemin eski kutlu ve görkemli zamanlarında Orta Asya'da ikamet etmiş, orada gelişmiş ve milli bir Türk bilincine sahip olmuş olduğu gibi bir ortak tarih bilincine sahip olunmuştur. Öte yandan Erken Cumhuriyet Döneminde Anadolu coğrafyasının Türk vatanı olduğu fikri ön plana çıkmıştır. Anadolu'nun vatan olduğu ve bölünemez olduğu vurgusu ise Milli Mücadele döneminde siyasal bir zemin kazanmaya başlamıştır. Bu durum, mücadele sürecinde sürekli olarak yapılan, vatanın Türk halkının yaşadığı Anadolu toprakları olduğu ve Anadolu'nun işgal edilmesinin kabul edilemez olduğu vurgusuyla perçinlenmeye çalışılmıştır. Zira Türklerin Anadolu'da yüzyıllardır varlığını koruduğu, Anadolu üzerinde hem dünya siyasetine yön veren devletler kurmuş olduğu hem de bu devletlerin hükmü sırasında bölgeyi imar ederek Türkleştirdiği bilinen bir gerçektir. Daha sonra ise hem iç hem de uluslararası siyasi sebeplerle oluşturulan Türk Tarih Tezi ile Anadolu'nun antik dönemlerden beri Türk vatanı olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu sayede uluslararası olarak da Anadolu'nun Türk vatanı olduğuna dair kanıt gösterilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde ister Orta Asya olsun ister Anadolu olsun, Türk halkı için vatan kavramı yeni bir kavram görünümünde değildir. Aksine Türkler yerleştikleri yerleri yurt olarak görme ve kutsallık atfetme eğilimine, eski çağlardan beri sahip olmuştur denilebilmektedir. Bu durum da etno-sembolizmin özel bir yurt ile bağ kurmak etni unsuru ile modern Türk milliyetçiliğinin üzerinde yükseldiği düşüncelerin benzeştiğini göstermektedir.

3.4.6. Dayanışma Duygusuna Sahip Olmak

Analiz doğrultusunda ele alınması gereken son unsur ise ‘dayanışma duygusuna sahip olmak’ şeklindedir. Smith’e göre bir etninin, etni olarak anlam kazanabilmesi için topluluğun zor durumlarla karşı karşıya kaldığı zamanlarda bölünmenin ve ayrışmanın gerçekleşmemesi için etkili bir dayanışma bağı şarttır. Bir etninin dayanışma bağı sınıfsal, bölgesel ya da krallıklara haslet olan dayanışmaya benzeyebilmektedir. Ancak gerçek bir etni dayanışmasından bahsederken bir etninin karşılaşılabileceği savaş gibi büyük tehlikeler karşısında, diğer bağıllık çeşitlerinden farklı ve üstün olarak ortaya çıkan dayanışma anlaşılmalıdır. Yine gerçek bir etni dayanışması için topluluk içerisindeki bütün katmanlara ve bölgelere dayanışma duygusunu iletebilecek eğitimli bir sınıfsal katmana gerek vardır (Smith, 2002b, s. 55-56).

Smith, bir etni için dayanışmayı canlandıracak, zorlayıcı ve güçlü bir sese ihtiyaç olduğu belirtmektedir (Smith, 2002b, s. 55). Türk milleti için bu ses, Milli Mücadele ile hayat bulmuştur.

Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle beraber, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması, deyim yerindeyse, Osmanlı Devleti’nin artık var olma hakkının elinden alınmasını belgelemektedir. Bu anlaşmayla beraber Osmanlı Devleti’nin orduları dağıtılmakta, ulaşım ve iletişim sistemlerini İtilaf devletlerine bırakılmaktaydı. Ayrıca anlaşma gereği Anadolu’nun çeşitli bölgeleri ya İtilaf devleti tarafında işgal edilmiş ya da söz konusu bölgelerde yaşayan azınlıklara vaat edilmiştir. Böyle bir ahval içerisinde, Osmanlı Devleti artık eli kolu bağlanmış, fiili olarak feshedilmiş bir devlet görüntüsü içerisindeydi (Akbal & Hacıfettahoğlu, 2017, s. 211-212). Zira silahlı güçleri dağıtılmış olan Osmanlı Devleti, azınlıklar ile Türk halkı arasında cereyan eden problemlere müdahale edememektedir. Dahası müdahale şansı olmamasına rağmen, çıkacak herhangi bir sorun ile birlikte, elde kalan topraklarda işgal edilmiş olacaktır. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu Müfettişliği görevlendirmesi ile Samsun’a gönderilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından, Mustafa Kemal’e yüklenen görev ise bölgede yaşanan karışıklıkları önlemektir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a ulaştığında onu Pontus-Rum çetelerinin yarattığı huzursuz bir ortam karşılamıştır. Burada İngilizler ve Türk çete liderleri ile görüşükten sonra Havza’ya geçmiştir. Havza’da Milli Mücadelenin ilk kıvılcımı ateşlenmiştir. Nitekim Mustafa Kemal, Havza’da toplanan kalabalığa vatani

kurtarmaları gerektiğini ve milli haklarına sahip çıkmaları gerektiğini belirtmiştir (Akbal & Hacıfettahoğlu, 2017, s. 224-226). Havza’da atılan ilk adımdan sonra Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Milli Mücadele’nin örgütlenmesi için sırasıyla Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi, Balıkesir-Alaşehir Kongreleri ve Sivas Kongresi gerçekleştirilmiştir. Erzurum Kongresinde Doğu Anadolu’da kurulmuş olan Milli Mücadele yanlısı cemiyetler ‘Doğu Anadolu Müdafı-i Hukuk Cemiyeti’ çatısı altında birleştirilmiştir. Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinde ise Batı Anadolu’da kurulmuş olan Milli Mücadele yanlısı cemiyetler tek bir çatı altında birleştirilmiştir. Erzurum kongresinde ise dönem içerisinde mevcut bulunan tüm Milli Mücadele yanlısı cemiyetler ‘Anadolu ve Rumeli Müdafı-i Hukuk Cemiyeti’ çatısı altında birleştirilmiştir. Buradaki amaç örgütlenmeye çalışılan Milli Mücadele’nin tek bir cemiyet etrafında şekillenmesini sağlamaktır (Güneş, 2003, s. 59-60). Ayrıca tüm Anadolu’dan cemiyetlerin tek bir çatı altında birleştirilmesiyle, Türk halkının Milli Mücadele’ye dair inancı kuvvetlendirmek ve tek bir kanala aktarılmak istenmiştir. Böylece bölgesel olmayan, Anadolu’da yaşayan tüm Türk milletini kapsayan bir birlik amaçlanmıştır.

1920 yılına gelindiğinde ise artık Milli Mücadele Anadolu’nun ortasından yani Ankara’dan idare edilen bir yapıya dönüşmüştür. Çünkü İstanbul hükümetinin Milli Mücadele’ye katkı vermeye dair bir niyeti olmadığı anlaşılmıştır. Bu sebeple de Osmanlı Mebusan Meclisi üyeleri tek tek Ankara’ya geçmeye başlamıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde ise Ankara’da Büyük Millet Meclisi adıyla yeni bir meclis açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, meclisin açılış konuşmasını yapmıştır. Bu konuşma içerisinde millete ve Milli Mücadele için dayanışmanın gerekliliğine olan ayrıntılar dikkat çekicidir. Bu konuşmanın bir bölümü şu şekildedir (TBMM, 1920):

“Bağımsızlığı uğrunda dürüst ve cesur bir biçimde savaşıyan ulusumuz, 30 Ekim 1918 tarihinde imza edilen ateşkes anlaşması ile silahı elinden bıraktı. İtilaf donanmaları İstanbul’a girdikten sonra ateşkes anlaşmasının hükümleri bir tarafa bırakıldı; gün geçtikçe artan bir şiddetle saltanat hakları, hükümetin gururu, milli onurumuz hiçe sayıldı. İtilaf heyetlerinden gördükleri özendirme ve koruma sayesinde Osmanlı uyruğundaki Müslüman olmayan unsurlar her yerde küstahça saldırılara başladılar. (...) Yabancı kuvvetlerin işgali altında inleyen başkentimizde kan ağlayan bütün onurlu kişiler, millet aydınları, din ve devlet hizmetlerinin önde gelen kişileri, büyük hilâfet ve saltanat makamı milli bağımsızlığımızın bu tehlikeli durumdan kurtarılmasının ancak milli vicdandan doğan birliğin azim ve iradesine bağlı

bulunduğuna iman getirdiler. Fakat İstanbul'un baskı ve işgal altında bulunması sebebiyle milli onuru korumaya maddeten olanak kalmamıştır.(...) Hâlbuki her gün haksızlıklarını artıran İtilâf Devletlerine milli varlığımızı siyasi olarak kanıtlamak ve fiili saldırılar karşısında ulusun namus ve bağımsızlığını bilfiil korumak çok önemli idi. Aslında doğuda ve batıda, hemen ülkemizin her yanında millet ve vatan haklarını korumak ve kollamak için dernekler kurulmuştu. Bu dernekler, düşmanlarının esaret boyunduruğuna girmemek amacı ile milli vicdanın azim ve iradesinden doğmuş kuruluşlardı.(...) Kişiliğimi adadığım soylu ve ezilmiş ulusumun bu haklı isteği üzerine artık benim için kutsal görev, milli iradeye uymayı her şeyin üzerinde görmektir. Bunun üzerine yayınladığım bir genelge ile millete kesin sözümü verdim. İşbu genelgenin son cümlesi şöyle idi: “Geçirdiğimiz şu ölüm ve kalım günlerinde, bütün milletçe her tarafta arzu ve coşku ile elde edilmeye azmedilen milli bağımsızlığımız uğrunda tüm varlığımı çalışacağıma güvenmenizi isterim. Bu kutsal amaç uğrunda ulusumla birlikte sonuna kadar çalışacağıma da mukaddesatım adına söz veririm.”

Mustafa Kemal'in bu konuşmasında ilk göze çarpan söylemi, millete yaptığı vurgudur. Nitekim her şeyden önce Türk milletinin zor şartlarla karşı karşıya olduğunu, mağlup olmuş bir millet olarak esaret altına alındığını belirterek bir durum değerlendirmesi yapmaktadır. İkinci göze çarpan söylem ise milletin bağımsızlığını, milletin kendisinin elde edeceğini hususundaki vurgusudur. Bu şekilde, Milli Mücadele'nin sadece Ankara'da toplanmış olan Meclis üyelerinden ibaret olmadığını, aksine tüm Türk milletinin bir olup Mücadeleye destek verdiğini belirtmeye çalışmaktadır. Nitekim Türk halkıda Milli Mücadele için gönüllü olmuştur. Çünkü gerçekleşen işgaller neticesinde Türk halkının varlığı, özgürlüğü, kutsal saydığı tüm değerleri, İşgalci güçler tarafından ortadan kaldırılmak istenmektedir. İstanbul hükümetinin de işgalci güçler karşısında etkisiz kalması, halkı bütünüyle Anadolu'da hayat bulan Milli Mücadele'ye katılmaya sevk etmiştir (Güneş, 2009, s. 45-46).

Milli Mücadele dönemi içerisinde bölgeler halinde milli bağımsızlık adına örgütlenen halkı tek bir çatı altında birleştirerek, dayanışmayı tek bir çatı altından yürütülmesini sağlamak bir etninin sahip olması gereken dayanışmaya örnek olarak verilebilmektedir. Yine Mücadele boyunca, Mücadele liderlerinin Türk halkını öne çıkaran ve yapılan her şeyin halk için olduğu söylemleri, dayanışma duygusunun perçinlenmesini sağlamakta olduğu düşünülmektedir.

Bir etni dayanışması için gerekli olan diğer durum olan, Aydınların tüm halk kesimlerine ve bölgelere dayanışma duygusunu zerk etmeye çalışmasına gelindiğinde ise Türk Ocakları mensupları ve diğer münferit Türk aydınlarının Mücadele yıllarındaki faaliyetlerine dikkat çekmek gerekmektedir.

Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin halkı bir arada tutma ve halkı Milli Mücadele'nin ana destekçisi haline getirme amaçlarını güden bir diğer kuruluş da Türk Ocaklarıdır.

Türk Ocakları, 3 Temmuz 1911 tarihinde faaliyetlerine başlayan ancak 22 Mart 1912 tarihinde resmi olarak açılan Türkçü bir kuruluş görünümündedir. Bu tarihte ocağın amaçları, İslam kavimlerinin en önemlisi olan Türk kavminin milli terbiyelerinin, biliminin, toplumsal ve ekonomik gelişiminin sağlanması için Türk ırkı ve Türk dilinin olgunlaşmasını sağlamak şeklinde belirlenmiştir. Ocak bu amaçlarını kulüpler açmak, dersler, konferanslar ve tartışmalar tertip etmek, kitap ve bilgilendirici broşürler hazırlamak ve okullar açmak suretiyle gerçekleştirmeyi planlamıştır. Bu doğrultuda da Ocak bünyesinde İstanbul ve dışında birçok şube açılmıştır (Lewis, 1993, s. 348; Tunaya, 1988, s. 432; Üstel, 2020, s. 263-269). İlerleyen yıllarda ise Ocak hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hem Milli Mücadele sırasında hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk milliyetçisi faaliyetler yürütmüştür. Tüm bu faaliyetleri sırasında da bünyesinde birçok Türk Aydını barındırmıştır.

Birinci Dünya savaşını müteakiben imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması sonrasında milli bağımsızlığın tehlikeye düştüğünü gören Türk Ocağı mensupları, Milli Mücadele yıllarında hem işgal güçlerine karşı durmuşlar hem de milli bağımsızlığın yeniden kazanılmasına dair herhangi bir adım atmayan Osmanlı Hükümetine karşı gelerek faaliyet alanlarını daha çok siyasi alana yaymaya başlamıştır. İstanbul'da yürütülen birçok Milli Mücadele yanlısı eylemde başrol oynamışlardır. Diğer yandan ise Türk Ocağı mensubu olan asker ve sivil Türk aydınları, milliyetçi ve vatansever bir düşünceden hareket etmelerinden ötürü Milli Mücadele'yi yürüten çekirdek kadroların içerisinde yer almıştır. Hatta Türk Ocakları üyelerinin genel düşünce yapısını oluşturan milliyetçilik ideolojisi Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin güç aldığı Türklük kaynağını oluşturmuştur. Türk ocaklarına mensup Türk milliyetçilerinin gayesi, bireysel özgürlük

yerine halkın özgürlüğü ve bireyin korunması yerine milletin korunması olmuştur (Sarınay, 1993, s. 210-211).

Yusuf Akçura da Türk Ocakları mensuplarının, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan, Türk milletini temel alan bir devlet kurmayı hedefleyen Milli Mücadeleyi desteklediğini ve katıldığını belirtmektedir. Akçura'ya göre Türk Ocakları, Türk milliyetçisi doğalarından ötürü gayet doğal bir şekilde, Anadolu'da cereyan eden harekete meyletmiştir. İstanbul'da tertiplenen milli mitinglere öncülük etmiştir. Batı Anadolu'daki Milli Mücadele yanlısı örgütlerle münasebete girmiştir. Ardından da Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun son Mebusan Meclisi seçilirken, Ocağın belli başlı mensupları 'Milli Türk Fırkası' adlı bir parti ile seçime katılarak birkaç tane temsilci seçtirmiştir. Seçilen Mebus temsilcilerinden biri de Ocağın önemli mensuplarından Hamdullah Suphi Bey'dir. Ancak Ocağın, Milli Mücadele'ye yönelik halkı bir araya getirme ve dayanışmayı tesis etme gayesini ve faaliyetlerini bir müddettir izleyen İngiliz işgalciler Ocağa iki kere baskın vererek, Ocağın faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Nitekim 9 Mart 1920 tarihinde Ocağın Beyazıt'ta yer alan merkez binası işgale uğramış, ardından yerleşilen yeni merkez binası da yine işgale uğrayarak kapatılmıştır. Bu işgaller üzerine de Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı Ocağa yapılan işgallerden haberdar eden ve işgaller karşısında tavsiyeler isteyen bir mektup kaleme almıştır. Bu mektuba, Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı ise elçiliklere durumun aktarılıp protesto edilmesi ve gerekli görüldüğünde mitingler tertip edilmesi gerektiği şeklinde olmuştur (Akçura, 2006, s. 190-191).

Milli Mücadele döneminin önemli Türk aydınlarından biri de Halide Edip Adıvar'dır. Adıvar'ın bu yıllarda oynadığı önemli rol, kendi eseri olan 'Türk'ün Ateşle İmtihanı' kitabında yer almaktadır. Adıvar eser içerisinde de belirttiği gibi Mondros Ateşkes Anlaşmasından itibaren başlayan işgallere karşı bütünüyle karşı bir tutum içerisindeydi. Adıvar'a göre tüm Türk toplumunun Milli Mücadele için birleşmesini sağlayan olay ise İzmir'in işgal edilmesidir. Adıvar İzmir'in işgali sonrasında, kendisinde İstiklal Mücadelesine dair duyguların çok şiddetli bir şekilde cereyan ettiğini belirtmektedir. İzmir 1922 yılında geri vatan toprağı olana kadar da bu milli duyguları yaşamaya devam ettiğini belirtmektedir (Adıvar, 2014, s. 16-17). Adıvar, İstanbul'da Türk halkını Milli Mücadele'ye destek vermeleri için düzenlenen mitinglerde de konuşmacı olarak yer

almıştır. Adıvar, Türk Ocakları tarafından tertiplenen Sultan Ahmet mitingine dair hatırlarını şöyle kaleme almıştır (Adıvar, 2014, s. 18-19):

“Ben konuşurum, dediğim zaman, herkes çok sevindi ve ilk miting yerinin Fatih olmasına karar verildi. (...) Balkondan konuşulacaktı. Sesimi kalabalığın hepsine işittirmek mümkün olabilecek mi, diye düşünürken dramatik bir olay bana bu endişemi unutturdu. Binanın üzerinde ay-yıldızlı kırmızı bayraklar rüzgârda sallanırken, onun altında da, yani balkonun demir parmaklığından aşağıya doğru bir siyah örtü sarkıtılmıştı. Demir parmaklığın siyah örtüsü üzerinde bir insan denizi ile karşı karşıya gibiydim. Kalabalığın ortasında askerler ve zabıtlar vardı. Onların etrafında çoğu genç olmak üzere, siyah çarşafli kadınlar vardı. Hepsi nutku bekliyordu. Aynı zamanda da beyaz sarıklılar, kırmızı fesliler, birkaç tane de şapkalı vardı. (...) Hepimizin içinde haklarımıza ve kudretimize iman etmek gayesi vardı. İlk cümlem: “Gece en karanlık ve ebedî görüldüğü zaman gün ışığı en yakındır,” oldu.”

Hem Akçura’nın hem de Adıvar’ın sözlerinden de görüleceği gibi, Türk Ocakları ve Halide Edip Adıvar gibi münferit Türk Aydınlarının Milli Mücadelenin öneminin kavranması ve halkın tüm kesimlerine sirayet etmesi için miting gibi toplu protesto gösterilerini tertip ettiği görülmektedir. Öte yandan bu düşüncenin tüm halk kesimleri arasında yayılması konusunda başarılı oldukları da düşünülmektedir. Zira Adıvar’ın Sultan Ahmet Mitingine dair hatıraları kısmında askerler, gençler, kara çarşaflılar, beyaz sarıklılar, fesliler, şapkalılar diyerek bahsettiği kalabalığın giyim tarzlarından toplumun farklı kesimlerinden gelmiş insanlar oldukları anlaşılmaktadır. Ancak her biri tek bir amaç için miting meydanında toplanmıştır. O amaçta Milli Mücadeleyi desteklemektir.

Son tahlilde, Milli Mücadele yılları, Türk halkı arasında bir dayanışma duygusunun oluşmasına ön ayak olduğu düşünülmektedir. Bu dayanışma duygusu, işgalci güçlere karşı vatanı kurtarmak gayesi altında birleşme şeklinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Zira bir etninin, etni olarak anlam kazanabilmesi için gerekli olan topluluğun zor durumlarla karşı karşıya kaldığı zamanlarda bölünme ve ayrışmanın gerçekleşmemesi için gereken dayanışma örneği Milli Mücadele döneminde vücut bulmuştur. Çünkü üzerinde yaşadıkları vatanları ve bağımsızlıkları tehlike altında olan Türk halkı, ortak düşmanlarına karşı bir dayanışma içerisinde hareket etmiştir. Bunun en büyük örneği ise tüm Anadolu’dan Milli Mücadele yanlısı cemiyetler çıkması, ardından cemiyetlerin tek

bir çatı altında birleşmesi ve Ankara merkezli kurulan, halkın temsilcilerinin yer aldığı Büyük Millet Meclisidir. Bu cemiyetler ve Büyük Millet Meclisi, coğrafi olarak bölünmüş direniş grupları yerine ortak düşmana karşı birleşen tek bir halkın yönlendirilmesi ve bölünmemesi için büyük çaba sarf edilmiştir. Diğer yandan, Türk Ocakları'na mensup Türk Aydınları da bir etni dayanışması için üzerine düşen entelektüel görevi yerine getirmiştir. Zira Milli Mücadele'ye dair birleşmenin, toplum içerisindeki tüm katmanlara yayılması için etkin olarak bu süreçte yer almıştır. Dönem içerisinde işgalci güçlere karşı tertip ettikleri mitingler, Milli Mücadele yanlısı cemiyetler ile ilişkileri, Mücadele'nin haklılığını kanıtlamak için basın faaliyetlerinden yararlanmaları, Türk halkı arasında dayanışmayı güçlendirmeye ve ayrışmayı engellemeye çalıştıklarının kanıtı niteliğindedir.

SONUÇ

Milliyetçiliğin belirsizliğini aydınlatmak adına bir kuram oluşturma gayreti ilk olarak ilkçi çalışmalarla başlamıştır. Bu görüş genel anlamıyla, millet ve milliyetçiliği dair kavramların, tarihin en başından bugüne kadar toplumlar içerisinde var olduğunu savunmaktadır. Bu haliyle milliyetçilikler tarihin ilk medeniyetlerinden beri var olan bir olgudur. Daha özelde ise ilkçi çalışmalarda kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma milletleri doğal oluşumlar, biyolojik oluşumlar ve kültürel oluşumlar olarak gören yaklaşımlar olmak üzere üç tanedir.

Milletleri doğal oluşumlar olarak gören ilkçi çalışmaların ilk izlerine 19. yüzyılda Alman romantik milliyetçilerinin yazılarında rastlanmaktadır. Doğalcılar için etnisite ve millet arasında bir fark yoktur, hatta bu iki kavram birbiriyle aynı şeydir. Doğalcılar için milletler kendiliğinden oluşmuş, doğal yapılardır. Bu yüzden de insanı insan yapan, doğuştan gelen, sorgulanamayan özellikleri gibi bir milletin içine doğmak, bir millete ait olmak ve o millete has olduğu var sayılan ayırt edici özellikleri taşımak da insan olmanın gerekleri kadar doğal bir durumdur.

Milletleri biyolojik oluşumlar olarak gören yaklaşım ise Pierre Van Den Berghe'nin çalışmalarından hareketle gelişim göstermiştir. Bu yaklaşımı diğer ilkçi yaklaşımlardan farklı kılan durum ise millet olgusuna sosyal ya da siyasal bir olgu olmaktan çok biyolojik bir olgu olarak yaklaşmasından gelmektedir. Yani biyolojik esaslı yaklaşım, etnik grupların veya milletlerin geniş akraba biçimleri olarak algılanması gerektiğini ve onların bireysel genetik üreme dürtülerinin sonucunda meydana gelen oluşumlar olduğunu iddiası üzerinde yükselmektedir.

Milletleri kültürel oluşumlar olarak gören son ilkçi yaklaşıma ise Edward Shils ve Clifford Geertz öncülük etmiştir. Bu yaklaşımın iddiasına göre milletler, bir toplum içerisinde var olan etnisite, dil ve din gibi birleştirici ve ayırt edici kültürel özellikler etrafında gelişim gösteren olgulardır. Kültürel yaklaşım için bir topluluğun, bahsi geçen kültürel unsurlar ile milli bir kimlik kazanması, antik dönemlerden beri var olan bir durumdur. Dolayısıyla antik zamanlardan beri bir bağlılık tesis eden kültürel bağların bugüne yansması millet şeklinde olduğunu iddia etmişlerdir.

Farklı temeller üzerinde yükselen ilkçi milliyetçilik çalışmalarından da görüleceği gibi milliyetçilik tek bir kuram çerçevesinde bile farklılaşma göstermektedir. Nitekim millet ve milliyetçiliklerin antik çağlardan bugüne kadar değişmeden gelen doğal oluşumlar olduğu yönünde çıkarımlarının her birinde var olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Zira ilkçi milliyetçilik çalışmaları temel aldığı unsurlar bakımından farklılaşsa da milliyetçiliklerin tarihi ve sürekliliği hakkında türdeş sonuçlara varmaktadır. İlkçi çalışmaların eksikliklerine gelindiğinde ise her bir çalışmanın tam anlamıyla bir millet ve milliyetçilik tanımı yapmaktan uzak kaldığı düşünülmektedir. Ayrıca tarihin her döneminde görülen topluluklar arasındaki aidiyetleri ve kültürel öğeleri millet olarak adlandırıp, milletlerin geçmişten bugüne hiç değişime uğramadan, yekpare bir yapı olarak geldiğini iddia etmeleri de milliyetçiliğe dair kavramları birbirine karıştırmalarına sebep olmaktadır.

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise ilkçi milliyetçilik çalışmalarının temel savları tümüyle yanlış olarak kabul edilip, reddedilmeye başlamıştır. Bunun yerine milletlerin ve milliyetçiliklerin modernizm ile beraber yüksek bir kültür etrafında şekillenmiş, hayal veya icat edilmiş olgular olduğu düşüncesi üzerinde yükselen kuramlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni kuramlara göre modern dönemin siyasal açıdan meşruluk kaynağını oluşturan milletçilik olgusu, hem iç hem de uluslararası anlamda kendisine yer edinmek isteyen her devletin zorunlu olarak benimsemesi gereken ideoloji haline gelmiştir. Bu yeni kuramların her birinin oluşturduğu yeni milliyetçilik kuramlarına ise modernist kuramlar denilmiştir. Modernist kuramlar, mevcut milliyetçilik literatürünün en büyük kısmını oluşturmaktadır. Ancak modernist kuramlar da, tıpkı ilkçi milliyetçilik kuramlarında olduğu gibi, kendi içerisinde esas aldığı milliyetçilik esaslarına göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma ekonomik yaklaşım, kültürel yaklaşım ve siyasal yaklaşım olacak şekilde üç başlık altında toplanabilmektedir.

Ekonomik yaklaşımı esas alan modernist milliyetçilik kuramları esasen Marksist teori etrafında şekillenen çalışmalardır. Bu çalışmalardan ilki, Tom Nairn tarafından geliştirilen dengesiz kalkınma teorisidir. Bu teoriye göre modernizm ile başlayan süreç içerisinde kalkınmış merkez ülkeler ile kalkınamamış çevre ülkeler arasında eşitsiz bir refah seviyesi söz konusu olmuştur. Nitekim kalkınmasını gerçekleştirememiş çevre ülkeler de kalkınmış merkez ülkelerin refah seviyesine erişmek için bazı atılımlar gerçekleştirecektir. Çevre ülkeler bu atılımı yaparken de zaten önlerinde olan refah

lkeleri taklit etme yoluna başvuracaktır. Ancak kalkınmış ve kalkınmamış gibi bir biz ve ötekiler farklılaşması yaşanmasından dolayı da kalkınmış ülkelerden yardım istenmeyecektir. İşte tam da bu noktada evre ülkeler arasında milliyetçi emareler baş göstermiştir. Nairn'e göre, genel kanının aksine, milliyetçilikler Batı Avrupa lkelerinde ortaya çıkmamıştır. Tam aksine milliyetçilik, kendilerini Batı Avrupalı kalkınmış ülkelerden soyutlamaya çalışan evre ülkelerde ortaya çıkmıştır. Batı Avrupalı ülkelerde görülen milliyetçilik, evre ülkelerde ortaya çıkan milliyetçiliğin taklit edilmesiyle benimsenmiştir. Ekonomik yaklaşımı esas alan ikinci milliyetçilik çalışması ise Michael Hechter tarafından geliştirilen İ Sömürü teorisidir. Bu teoriye göre ise tıpkı Dengesiz Kalkınma teorisinde olduğu gibi milliyetçiliğin oluşumunu merkez ve evre arasında yaşanan gerilimden kaynaklandığını savunmaktadır. Ancak her iki teori arasındaki temel fark, Nairn'in merkez ve evre tanımı, makro anlamıyla dünya çapında ülkeler arasındaki eşitsizliği esas alır iken Hechter'in merkez ve evre tanımı, daha mikro anlamda, tekil olarak bir devletin içerisinde yer alan bölgeler arasında yaşanan eşitsizliği ve gerilimi esas almasından kaynaklanmaktadır. Yani Hechter'in teorisine göre yine bir eşitsiz kalkınma söz konusudur. Ancak bu eşitsizlik durumu tek bir devlet içerisindeki farklı bölgelerde yaşanmaktadır. lke içerisindeki bir bölgenin tüm eğitim, teknoloji, ulaşım, barınma gibi faaliyetlerden yararlanabilirken, diğer bir bölgenin bu faaliyetlere tam manasıyla erişememesi ya da erişebilmesinin engellenmesi ortaya eşitsizlik durumunu çıkarmaktadır. Bu eşitsizlikten de yine bir biz ve ötekiler ayrışması meydana gelmektedir. Bu noktada da ülke içerisinde milliyetçiliğe dair emareler ortaya çıkmış olacaktır.

Kültürel yaklaşımı esas alan modernist milliyetçilik çalışmaları ise Ernest Gellner'in yüksek kültürleri esas alan, Benedict Anderson'un milletleri hayal edilmiş bir cemaat olarak gören ve Miroslav Hroch'un milli hareketlerin  evreli oluşumu teorileri etrafında şekillenmektedir. İlk olarak Ernest Gellner'in yüksek kültürler kuramına değinildiğinde, onun kuramının kapsamı ve özgünlüğüyle modernist çalışmalar arasında ayrı bir yere sahip olduğu belirtilmelidir. Gellner milletleri, görünürde olan siyasal ya da ekonomik özelliklerinden ziyade onu sanayileşme sürecinin dönüştürücü etkisiyle birlikte dünyada bir yüksek kültüre duyulan ihtiyaı karşılamak üzere meydana getirilmiş olan bir olgu olarak görmektedir. Yüksek kültürleri esas alan bu teori içerisinde eğitim-ğretim faaliyetlerine ve devletlere büyük bir görev atfedilmektedir. Zira bu teoriye göre modern dönem ortak bir müfredat ile eğitilmiş bir topluma gerek duymaktadır. Aldıkları eğitim

ile etnik kimliklerini, yani var olma belgelerini elde eden modern insanlar ise ortak bir yüksek kültür olarak kabul edilen ulus-devletleri meydana getirmektedir. Bu anlamıyla modern bir devlet, eğitim sayesinde yüksek kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve bu aktarımın denetlenmesin görev olarak üstlenmektedir. Bu durum, modern vakitlerin olmazsa olmaz bileşeni olan kültüre, benzeşme odaklı ve eşitlikçi bir amaç yüklemektedir. İkinci olarak Benedict Anderson'un hayali cemaatler teorisine gelindiğinde ise bu teorinin içeriği ve savları itibariyle milliyetçilik çalışmaları arasında etkili ve özel bir yere sahip olduğu belirtilmelidir. Hayal edilmiş cemaatle teorisi genel itibariyle milletlerin hayal edilmiş modern olgular olduğu üzerinde şekillenmektedir. Yani var olan en küçük milletin üyeleri bile diğer üyelerin çoğunu hiç tanımayacak, hatta onlar hakkında hiçbir şey duymayacak ya da görmeyecektir. Ancak yine de kendi gibi milleti oluşturan bireyler olduğunu bilecek ve hayatını bunu hayal ederek geçirecektir. Ayrıca bu teoriye göre milletler, modern dönem öncesinin, meşruluğunu ilahi kaynaklar ile kazanan siyasal yapılarının da yerine geçmiştir. Yani modern dönemin meşruluk kaynağı milliyetçilikten gelmektedir. Üçüncü ve son kültürel yaklaşım ise Miroslav Hroch'un milli hareketlerin üç evreli gelişimi teorisidir. Bu teori ise genel itibari ile milliyetçiliği sosyal ve kültürel tarihle alakalı olarak gelişim gösteren bir süreç olarak yaklaşmaktadır. Hroch için millet toplumsal bir gerçeklik olarak tarihsel bir kökene sahiptir. Ancak bu milletlerin ve milliyetçiliklerin modern olgular olmadığı anlamına gelmemektedir. Hroch'un kastı milletlerin, diğer modernistlerin kurguladığı gibi, modernizm ile birdenbire ortaya çıkmadığı gerçeğidir. Yani Hroch için de millet ve milliyetçiliklere ait kavramlar modernidir ama bu kavramların tarihsel bir kültür boyutu da mevcuttur.

Siyasi yaklaşımı esas alan modernist milliyetçilik çalışmaları ise John Breuilly'nin milliyetçiliği bir siyaset yapma biçimi olarak gören yaklaşımı, Paul Brass'ın milliyetçiliğin seçkinler tarafından kullanıldığına yönelik yaklaşımı ve Eric Hobsbawm'ın milliyetçilikleri icat edilmiş geleneklerin siyaset yapma aracı olarak kullanılması yaklaşımı şeklinde çeşitlenmektedir. İlk olarak Breuilly'nin milliyetçiliği bir siyaset yapma biçimi olarak gören yaklaşımına bakıldığında, onun milliyetçiliği herhangi bir teori bağlamında açıklamaktan ziyade milliyetçiliklerin dünya üzerinde var olan farklı çeşitleri üzerinden, siyasal yönelimleri doğrultusunda incelediği görülmektedir. Yani Breuilly milliyetçiliğin ekonomik ya da kültürel bir faaliyet olduğuna dair iddiaları bir

kenara bırakarak, onun direkt olarak egemenlik ve meşruluk kaynağı olan siyasi yönüne eğilmiştir. İkinci olarak Paul Brass'ın milliyetçiliğin seçkinler tarafından kullanıldığına dair yaklaşımı ise onun Güney Asya örneklemini üzerinde yaptığı çalışmalar etrafında gelişmiştir. Brass'ın yaklaşımına göre ise etnisiteye dair ortak bir inancın olması, milli hareketler için yeterli görülmektedir. Yani etnik topluluklar bazen sınıf bazen de çıkar grubu olacak şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu durum onu diğer sosyal gruplardan farklı olarak değişken bir toplum kategorisi olmasını sağlamıştır. Milliyetçilik bu değişken yapısı sayesinde de seçkinler tarafından bir yönlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Bu şekilde bir araç haline getirilip kullanılabilen milliyetçilik, seçkinlerin modern dünya içerisindeki siyasal, sosyal ya da ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanılmaktadır.

Modernist teorilere dair aktarılan bilgilerden de görüleceği gibi, millet ve milliyetçiliklerin modern olgular olarak ortaya çıktığı görüşü dışında hemfikir oldukları konu neredeyse yoktur. Bu durum modernist kuramlar başlığı altında toplanılan her bir kuramın aslında birbirinden çok farklı esaslara dayanan ve çok farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar olmasına sebep olmuştur. Diğer yandan bu kadar farklı temelde yükselen milliyetçilik kuramlarından, milliyetçiliğin ne kadar değişken yapıda olabileceği düşüncesi de çıkarılmaktadır. Zira her bir teori kendi içerisinde mantıklı sebeplerle mantıklı sonuçlara ulaştığını belirtmektedir. Ancak hiçbirisi tüm dünyada kabul görecektir genel bir milliyetçilik teorisi olma özelliğine ulaşamamaktadır. Bu aynı zamanda modernist çalışmaların esas aldıkları unsurlar doğrultusunda milliyetçiliği tek bir unsura indirgeme hatasına düştüklerini de göstermektedir.

Daha sonra ise ilkçi milliyetçilik çalışmaları ile modernist milliyetçilik çalışmalarının literatürde oluşturduğu tartışmalara, bir ara yol mahiyeti taşıyan etno-sembolizm, milliyetçiliğe dair bilimsel çalışmalar arasında boy göstermeye başlamıştır. Etno-sembolizmin başlangıç noktası ise John Armstrong'un 'Milliyetçiliklerden Önce Milletler' eseriyle olmuştur. Armstrong bu eseri içerisinde hem ilkçileri hem de modernistleri bir dizi eleştiriye tabi tutmuştur. Bu eleştiriler etno-sembolizm bakış açısı adına bir başlangıcın sinyalini vermiştir. Etno-sembolizmin derli toplu bir bakış açısı haline gelmesi ise Anthony Smith'in milliyetçilik literatürüne katkıları ile gerçekleşmiştir.

Etno-sembolizm genel itibari ile milletlerin modern olgular olarak ortaya çıktığı fikrini benimsemektedir. Ancak milletlerin ve ona içkin olarak ortaya çıkan olguların modern olgular olarak icat ya da hayal edilmiş, yani yoktan var edilmiş olgular olduğu fikrine karşı çıkmaktadır. Çünkü etno-sembolistlere göre millet köklerini tarihten alan etnilerden almaktadır. Tarihsel bir geçmişi olan etnilerin mit, sembol ve tarihi anıları modern döneme taşınması sonucunda da modern milletler ortaya çıkmıştır. Yani etniler ve millet arasında tarihsel bir bağ vardır. Milletler yoktan var edilmemiştir. Milletler, etnilerin modernizm ile değişim geçirmiş halidir. Öte yandan böyle bir tanım içerisinde de etno-sembolistlerin ilkçi yaklaşımları tamamen kabul ettiği düşüncesi çıkarılmamalıdır. Zira etno-sembolistler milletlerin antik dönemlerden beri değişmeden bugüne gelen olgular olduğu düşüncesine tamamen karşı çıkmaktadır. Çünkü antik dönem içerisinde yer alan insan topluluklarına, bugünkü sosyal ve siyasal anlamıyla millet demek yanlış bir çıkarıma sebep olacaktır.

Etno-sembolizm, ilkçi milliyetçilik çalışmalarını bütünüyle reddetmesiyle birlikte, asıl bakış açısının modernist teorilere getirdiği eleştiriler üzerinden yükseldiği belirtilmelidir. Bu doğrultuda etno-sembolistler, modernist milliyetçilik teorilerin literatürde büyük bir tahakkümü söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu tahakküm nedeniyle de milletlerin tarihi geçmişleri göz ardı edilmektedir. Nitekim milletlerin tarihinde yatan etnik topluluklar benzersiz oluşumlardır. Bu benzersizlik durumu, bir topluluğun kendisini dini yönden seçilmiş olarak görmesi ya da yeni bir toprak parçasına yerleşmesi gibi durumlar sonucunda meydana gelmektedir. Bu sayede topluluklar etnik kimliklerini keskinleştirmekte, kendi sınırlarını belirlemekte ve gelecek nesillere uzanıp, devam etmesini sağlamaktadır. Böyle bir tarihsel bağntı içerisinde bakıldığında, tarihte yer almış olan toplumsal hislerin milliyetçilik ile benzerlik gösterdiği bile söylenebilmektedir. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa bu tarihi toplumsal bağlar, modern çağda millete mensup insanların aidiyet hislerinin kökenlerini meydana getirmekte olduğu söylenebilmektedir.

Etno-sembolist yaklaşımın modernist milliyetçiliklere getirdiği temel eleştiriler aynı zamanda etno-sembolizmin üzerine inşa edildiği odak noktasını da belirtmektedir. O odak noktası da etnik topluluklar ile bugünün modern milletleri arasındaki tarihsel ilişkidir. Etno sembolcülere göre etnik topluluklar ortak bir özel isim etrafında birleşen; ortak ata/soy mitleri ve sembollere; paylaşılan tarihi anılara; ortak kültür öğelere; tarihi bir

toprak parçasına ve toplum içerisinde bir dayanışma duygusuna sahip olmak gibi altı adet etni unsuruna sahiptir. Bir topluluk, bu etni unsurlarından kaç tanesini içinde barındırıyorsa o derece millet olmaya yaklaşmış demektir.

İlk etni unsuru olan ortak özel ada sahip olmak, tarihi kaynaklarda bir etnin tanımlayıcısı, işareti ve simgesi olarak geçmektedir. Topluluklar, bu adlar ile kendilerini özdeşleştirmekte ve kendilerinden olmayanlar için ayırt edici bir faktör olarak kullanılmaktadır. Bu adların sahip olduğu anlamlar antik çağlarda büyük önem arz etmiştir. Çünkü bir çeşit gücü veya iktidarı simgeleyen bu adlar saygı ya da korkuyu çağrıştırmaktadır.

İkinci etni unsuru olan ortak soy mitlerine sahip olmak, gerçek kan bağıını esas olan soy birliği değildir. Bu etnin etno-sembolist anlamı, ortak köken ve atalara atfedilmiş anlamlarda saklıdır. Yani kitap, efsane ve destan gibi aktarıcılar sayesinde bugüne kadar ulaşmış olan kahramanlık, sürgün, savaş galibiyetleri, refah geçmiş zamanlar gibi mitleştirilmiş anlatılar milli bir mitoloji oluşturmak için bir araya getirilmektedir. Bu yaratılmış mitolojik milli efsanelerin, bilimsel açıdan güvenilir olması şart değildir. Çünkü milli efsanelerin asıl amacı toplumun gururlu geçmişiyle tekrar tanışması ve bu sayede milli dayanışmanın artmasını sağlamaktır.

Üçüncü etni unsuru olan paylaşılan ortak bir tarihe sahi olmak ise bir topluluğun yeni kuşaklarını, topluluğun sahip olduğu ortak tarihi deneyimler ile birleştirmesi yönüyle önemlidir. Yeni kuşaklara seslenecek olan tarihin anlatacak şanlı bir hikâyesi ve verecek iyi bir mesajı olmalıdır. Bu yönüyle tarih anlatısının, hitap edeceği topluluğu memnun etmesi gerekmektedir.

Dördüncü etni unsuru olan özel ortak kültüre sahip olmak, etnik topluluğu meydana getiren bireylerin birbiriyle benzer yanlar bulması ve öteki olarak adlandırılan diğer etnilerden kendilerini ayırmaları yönüyle önem arz etmektedir. Bu doğrultuda en çok kullanılan kültür öğeleri dil ve dindir. Ancak ten rengi, beslenme alışkanlıkları, giyinme usulleri, kurum gelenekleri, yasalar, müzik anlayışları gibi kültür öğeleri de etniler içerisinde benzeşme ya da diğerlerinden ayrışma noktasında sık sık birbirleri yerine kullanılabilir. Ayrıca bir etni sadece öteki olarak adlandırdığı etnilerden farklı değil aynı zaman da nev-i şahsına münhasır olmalıdır. Yani diğer dillerle bir bağı bulunmayan özgün bir dil ya da diğerlerinden farklı bir dini inanışa sahip olmalıdır.

Beşinci etni unsuru olan bir toprak parçası ile bağ kurmak ise bir etnik topluluğun her zaman için kendisinin olarak gördüğü bir toprak parçasına sahip olması anlamı taşımaktadır. Ancak etnik topluluğun bu toprak parçası üzerinde ikamet ediyor olması bir şart değildir. Buradaki asıl mesele sahip olunan toprak parçasının sembolik anlamıdır. Yani eski refah ve mutlu günleri anmaya yarayan, bu günlerin orada tekrar yaşanacağına inanılan bir toprak parçasına sahip olmaktır. Bu duruma Orta Asya'dan göç edip dünyaya yayılan her Türk'ün anavatan olarak gördüğü Orta Asya örnek olarak verilebilmektedir

Altıncı ve son etni unsuru ise ortak bir dayanışma duygusuna sahip olmaktır. Bir etnik topluluğun zor durumlarla karşı karşıya kaldığı zamanlarda bölünmenin ve ayrışmanın engellenmesi için dayanışma bağı gereklidir. Yani bir etni dayanışması bir etnik topluluğun karşılaşılabileceği savaş gibi büyük tehlikeler karşısında diğer bağılılık çeşitlerinden farklı ve üstün olarak ortaya çıkan dayanışma anlaşılmalıdır.

Etnik toplulukları meydana getiren etni unsurları üzerinde yapılan bu etno-sembolist detaylandırmadan da görüleceği gibi, etno-sembolizm ardılları olan ilkçi ve modernist çalışmaların ana tartışma eksenini oluşturan, milletler yapay mı yoksa doğal mı tartışmasına yeni bir soluk getirmektedir. O yeni solukta, milletleşme sürecinin toplumların etnik geçmişlerinde aranmasıyla gerçekleştirilmiştir. Öte yandan etno-sembolizmi diğer kuramlardan ayıran önemli bir boyutu da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira etno-sembolizm sadece milliyetçiliğin oluşmasındaki sebeplere ya da sonuçlara odaklanmamaktadır. Onun vurgusu millet olma sürecinde etnik topluluğun geçirmiş olduğu süreçtir. Etno-sembolizm ancak bu şekilde milletleri çok yönlü bir biçimde inceleyebilmektedir.

Diğer milliyetçilik kuramlarına getirdiği eleştiriler üzerinden, farkları ele alınmış olan etno-sembolizm, bu çalışmanın örnekleme olarak belirlenen, Erken Cumhuriyet Dönemi Türk milliyetçiliğinin incelenmesinde kullanılacak araç olarak belirlenmiştir. Bu belirleme doğrultusunda, etno-sembolizm ve onun tarihsel etni ve millet vurgusu, Türk milliyetçiliğinin tam anlamı ile açıklanabilmesi için doğru bir araç olduğu düşünülmektedir. Bu duruma verilebilecek en net örnek ise Türk halkının kendisini tanımlama şekli olan 'Türk' adıdır. Bir çatı kavram olarak kullanılan Türk adı, antik Türk tarihinden beri Türk milletine mensup olan bireyleri belirtmek için kullanılan bir ad görünümündedir. Zira Türk adı antik Türk tarihi kaynaklarından da görüleceği gibi

modernizm ile birlikte icat edilmiş ya da uydurulmuş bir kavram değildir. Direkt olarak Türklerin, Orhun Abideleri gibi antik metinlerinden çıkarılmış ve nesiller boyunca söz konusu halkı tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan Türk kelimesinin bu tarihi geçmişi, modernistlerin iddia ettiği gibi etnik bilincin ilk nüvelerinin antik çağlarda yer almadığı iddiasını da asılsız kılmaktadır.

Çalışmanın, etno-sembolist kuramsal boyutu dışında, örneklemini oluşturan Türk milliyetçiliğinin, dünya milliyetçilikleri arasında özel bir yere sahip olduğu aşîkârdır. Zira hem Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında ortaya çıktığı kültürel boyutuyla hem de ilerleyen zamanlarda bir Osmanlı bakiyesi olarak kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyetindeki ideolojik haliyle, dünyadaki örneklerine göre oldukça özgün bir yere sahip olmuştur. Çünkü modern anlamıyla bir milliyetçi hareketin Batı ülkelerindeki muadilleri, bağımsız bir ulus-devlet kurma gayesiyle yola çıkarken, Türk milliyetçiliğinin Osmanlı dönemindeki hali, bir devlet kurmaktan ziyade, var olan devletin kötü gidişatına reçete olarak ortaya çıkmıştır. İlerleyen yıllarda ise Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte resmi bir ideoloji olma özelliğine sahip olan Türk milliyetçiliği, bu sefer de Batı ülkelerine karşı ya da anti-kapitalist bir hareket olmanın aksine yüzünü Batı'ya dönen ve kapitalist ekonomik sisteme eklemlenmeye çalışan bir görüntü çizmektedir. Bu haliyle Türk milliyetçiliği, mevcut milliyetçilik teorilerinin tüm dünyada uygulanabilirlik iddiasını çürütmektedir. Zira görüldüğü Türk milliyetçiliği hem doğuş olarak hem de gelişme olarak, muadillerinden oldukça farklı yollar izlemiştir.

Türk milliyetçiliği, yukarıda da değinildiği gibi, Osmanlı Devleti'nin son vakitlerinde ortaya çıkmış bir ideoloji görünümündedir. Bu haliyle, mevcut devletin kötü gidişatına dur diyecek bir reçete niteliği taşımaktadır. En başta, deyim yerindeyse cılız bir ses olarak vuku bulan Türk milliyetçiliği, ilerleyen yıllarda hızla kendisine yer edinmeye başlamıştır. Lakin dönem içerisinde milliyetçiliğin, resmi Osmanlı ideolojileri karşısında, ülkeyi kurtarmaya değil de bölünmeye teşvik ettiğine dair suçlamalar nedeniyle, milliyetçilik siyasal olmaktan çok kültürel bir boyutta gelişim göstermiştir. Bu kültürel boyutun gelişimi Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi önemli Osmanlı Türkçü aydınları sayesinde olmuştur. Türk milliyetçiliği, bu şahsiyetlerin kaleme aldıkları Türklüğün tarihine ve modern bir olgu olarak bizzat kendisine yönelik çalışmalar ile Osmanlı Devleti içerisinde gelişim göstermiştir. Nitekim bu kültürel faaliyet çok geçmeden Osmanlı'nın genç kuşakları arasında yayılmaya başlamıştır. Zira Türkiye Cumhuriyeti devletinin,

başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, kurucu kadroları bizzat Osmanlı Devleti içerisinde yetişmiş ve aldıkları eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında Türk milliyetçiliğinden oldukça etkilenmiş şahsiyetler olduğu görülmektedir.

Nihayetinde Türk milliyetçiliği, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması ile tam manasıyla bir siyasal ideoloji olarak vücut bulmuştur. Bu haliyle, dönem içerisinde boy gösteren ilk milliyetçi hareket Atatürk milliyetçiliği olarak da adlandırılan, Cumhuriyetin kurucu önderi Atatürk'ün milliyetçiliğe dair tutumlarından temel alınarak oluşturulan milliyetçi harekettir. Bu milliyetçi hareket aynı zamanda devlet politikası olarak benimsenmesi ve hâkim milliyetçilik anlayışı olmasıyla da önem arz etmektedir. Öyle ki yeni kurulmuş olan devletin neredeyse tüm söylemleri ve politikaları milliyetçilik ideolojisi üzerinden yapılmaya çalışılmıştır.

Türk milliyetçiliğine verilen önemi dönem içerisinde yapılan Türk tarihi çalışmaları, Türk dilinin saflaştırılması konusunda yapılan çalışmalar ve harf devrimi, Atatürk'ün bizzat kendisinin sürekli olarak Türk milletini öven ve ön plana çıkaran konuşmaları ile örneklendirilebilmektedir. Dahası milliyetçilik kapsamında önemli birer unsur olan hem Türk tarihi hem de Türk dilinin köklerine bağlı kalması ve sürekli olarak gelişim göstermesi adına resmi kurumlar açılmıştır. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu bu kurumların en başında gelen örneklerdir. Bu şekilde, Türklüğe dair kavramlar, tekrardan kurgulanmaya ve yeni kurulmuş bir ülkeye adapte edilmeye çalışılmıştır. Buradaki amaç ise milli bilinci, kurulan yeni devlet içerisindeki vatandaşlar arasında tam manasıyla tesis etmektir. Bu tesis için Türk tarihinin yeniden yorumlanması ile oluşan yeni tanımlamalar, yeni tarihi belgeler, yeni söylemler ile egemen bir Türklük bilinci inşa edilmeye çalışılmıştır.

Yukarı aktarılanlardan da görüleceği gibi nev-i şahsına münhasır bir tarihsel sürece ve yapıya sahip olan Türk milliyetçiliğinin, resmi bir ideoloji olarak benimsendiği Erken Cumhuriyet Dönemi, etno-sembolist bir bakış açısı ile analize tabi tutulmuştur. Zira erken dönem Türk milliyetçiliğinin vücut bulmasında, sahip olduğu Türk tarihi arka planı oldukça önemli bir rol oynamıştır. Etno-sembolizmin de tarihsel arka plana yüklediği önem nedeniyle de Türk milliyetçiliğinin erken döneminin böyle bir incelemeye tabi tutulması, dönem içerisindeki milliyetçilik anlayışının anlamlandırılması açısından doğru bir yaklaşım olarak görünmektedir.

Bu analiz için öncelikle etno-sembolizmin etnik toplulukların ana unsurlarını meydana getiren etniler belirlenmiştir. Zira etno-sembolizm bakış açısına göre belirlenen bu etni unsurlarının özelliklerine, modern anlamıyla bir millet ne kadar yaklaşıyorsa, o derece millet olma özelliğine sahiptir. Bu doğrultuda kolektif bir isime sahip olmak, tarihi belleğe sahip olmak, ortak mitler ve semboller, kitlesel bir kamu kültürüne sahip olmak, özel bir yurt/toprak parçası ile bağ kurmak ve dayanışma duygusuna sahip olmak etnileri çerçevesinde Türk milliyetçiliğinin erken döneminde vuku bulan milliyetçi hareketlenmeler incelemeye tabi tutulmuştur.

İlk olarak kolektif bir isime sahip olmak etni unsuruna göre, bugün Türk adının Türk halkını nitelemek için kullanıldığı tüm dünyada bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Halktan da öte bu ad, ulus-devletin adında da kendisine yer bulmaktadır. Ancak bu ad Türk milliyetçiliği içerisine modern bir kavram olarak dâhil olmamıştır. Zira Türk adına 8. yüzyılda yazıldığı belirlenen Türk kültürüne dair ilk yazılı belgelerden biri olma özelliğine sahip olan Orhun Abidelerinde rastlanmaktadır. Bu da demektir ki Türk adı çok eski tarihlerden beri Türk halkı arasında kullanılmaktadır. Nitekim Orhun Abideleri dışında, Türklerin dönem içerisinde komşuluk ilişkisi içerisinde bulunduğu Çin, İran, Arap gibi medeniyetlere ait tarihsel kaynaklarda da Türk adından ve nitelediği topluluk olarak Türk halkına oldukça sık rastlanmaktadır. Nitekim ilerleyen yıllarda Orta Asya'dan göç eden Türk kavimlerinin İslamiyet'i kabul etmesiyle de durum değişiklik göstermemiştir. Yine kendilerini Türk olarak adlandırmaya devam etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu dönemine gelindiğinde ise Türk adına köylü ve cahil gibi kötü anlamlar yüklendiği bilinmektedir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yıllarda Türk adının anlamında bazı değişimler yaşandığının göstergesidir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayacak şekilde Türk adı tekrardan eski anlamıyla Türk milliyetçiliği içerisinde kullanılmaya başlamıştır. Nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da kanunen tescillenen bir hal almıştır. Tüm bu aktarılan bilgiler ışığında, Türk milliyetçiliğinin, etno-sembolist bir etni unsuru olan kolektif bir isime sahip olma özelliğiyle benzeştiği düşünülmektedir. Zira daha önce de belirtildiği gibi bu ad modernleşme ile kullanılmaya başlanan alelade bir ad değildir. Direkt olarak tarihin çok eski dönemlerinden beri Türk halkı arasında kendilerini tanımlamak ve diğer halklardan kendilerini ayırt etmek için kullanılan bir ad görünümündedir.

İkinci olarak ortak tarihi bir belleğe sahip olmaya göre, Erken Cumhuriyet Döneminde, Osmanlı Devleti'nin tarihsel açıdan geride bırakılmaya çalışıldığı görülmektedir. Zira Osmanlı döneminden öncesine dair yapılan tarih çalışmaları, Osmanlı'nın ancak son dönemlerine ait çalışmalarda kendisine yer bulmaya başlamıştır. Yeni tarih anlatısı ile Türklerin tarihinin Osmanlı ile sınırlı olmadığı, aslında Türk tarihinin antik zamanlardan beri süregelen bir geçmişe sahip olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapılmış en önemli çalışma ise Türk Tarih Tezidir. Bu Tez ile Türklerin tarihin unutulmuş vakitlerinde Orta Asya'da bir içdeniz etrafında yaşayan ve burada ciddi bir gelişmişlik seviyesine sahip olan bir millet geçmişi tanımı yapılmaktadır. Yine teze göre, daha sonra Orta Asya'da yaşanan iklimsel felaketler neticesinde Türkler ana yurtlarından göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç tek yönlü olmayıp, dünyanın farklı ve yaşamaya elverişli yerlerine gitmek şeklinde gerçekleşmiştir. Türkler gittikleri yerlere sahip oldukları medeni özelliklerini de götürmüşlerdir. Bu sayede tarihte medenileşmenin ilk temsilcileri sayılan Yunan, Mısır, İtalya, Hindistan, Anadolu gibi bölgelerde yaşayan halklar medenileşebilmiştir. Öte yandan Türkler yine tarihte medeniyetin kurucuları olan brakisefal yani yuvarlak kafalı insan ırkının ilk temsilcilerindedir. Görüleceği gibi Türk Tarih Tezinin bilimselliği ve güvenilirliği tartışmaya çok açıktır. Ancak burada ilgilenilmesi gereken asıl konu tezin bilimsel ya da güvenilir olması değildir. Asıl konu, halka tarihi bir bilince sahip olabilmesi için şanlı ve müreffeh zamanların olduğu, gurur duyulacak, tatmin edici bir hikâyesi olan bir tarih anlatısı sunmaktır. Türk Tarih Tezi de bu anlamıyla başarılı bir görünüme sahiptir. Zira içerisinde yer alan medeniyetin temsilcisi Türk, etnik kökeni çok eskiye dayanan Türk, gurur duyulacak Türk, tarihte başardıklarıyla ilham alınacak Türk figürleriyle, ortak tarihi bir bilinç yaratmayı amaçlamaktadır. Nitekim Türk Tarih Tezinin böyle bir bilinç yaratması için seçilen hedef kitle de direkt olarak eğitim çağındaki genç Türk vatandaşları olmuştur. Bu doğrultuda eğitim-öğretim faaliyetleri Türk Tarih Tezi bağlamında değiştirilmiştir. Böylece şanlı ve gurur duyulacak bir tarihsel mitolojinin etrafında birleşen genç kuşaklar yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Tüm bu aktarılan bilgiler ışığında da Cumhuriyetin erken döneminde, tarihsel kaynakların milli bilinç sağlaması için bir araç olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, dönem içerisinde vücut bulan Türk tarihi anlatısının, ortak bir tarihi bilince sahip olma etni unsuruyla benzeştiği düşünülmektedir.

Üçüncü etni unsuru olan ortak mitler ve sembollere gelindiğinde ise Erken Cumhuriyet Döneminde milliyetçi fikirlerin Türk halkı arasında yer etmesi için sıkça başvurulan bir yöntem olduğu görülmektedir. İlk olarak, yukarıda da değinilmiş olan, Türk Tarih Tezi ile Türklerin medeniyetin temsilcisi olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır. Bu da Türk tarihinin, Türk halkının etrafında birleşebileceği mitolojik bir faktör olarak sunulmuştur. Diğer taraftan Tez ile birlikte Türk dilinin de tüm dillerin kökeni olduğuna dair bir teori de geliştirilmiştir. Tüm bu insanoğlunun medenileşme tarihinin en başından beri Türk halkının aktif rol oynadığı hatta itici güç olduğu anlatısı ile geçmişin şanlı, yetenekli, güçlü ve zeki Türk ataları miti ile Türk halkının kendi milli bilincini tekrardan biçimlendirmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyetin erken döneminde kullanılan sembollere gelindiğinde ise yine Osmanlı Devleti'nin izlerinin silinmeye çalışıldığı ve Osmanlı öncesi Türk tarihinden izler taşıyan sembollerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bozkurt bu sembollerden biridir. Zira Bozkurt, en eski Türk kaynaklarında bile Orta Asya'da yaşayan Türkler için önem verilmiş ve kullanılmış bir sembol görünümündedir. Bu dönem içerisinde de direkt olarak Bozkurt sembolünün Türk lirası üzerine basıldığı görülmektedir. Yine Eski Türkler arasında bir kurtarıcı ve rehber olarak anlam kazanan Bozkurt sembolü, Milli Mücadelenin kazanılmasına ve Cumhuriyetin kurulmasına önderlik eden Atatürk ile özdeşleştirilerek kullanıldığı görülmektedir. Zira dönem içerisinde Atatürk'ün bizzat kendisi de Türk halkı için bir rehber ve kurtarıcı olarak görülmüştür. Yine dönem içerisinde kullanılan bir diğer sembolde, şehir meydanlarında ya da devlet dairelerinde konuşlandırılan heykellerdir. Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, Barbaros Hayreddin Paşa, Piri Reis, Kâtip Çelebi gibi hem devlet hem de kendi alanlarında ün yapmış büyük Türk şahsiyetlerinin heykelleri dikilmiştir. Bu sayede, halkın her gün görebileceği ve kendi soyuyla özdeşleştirebileceği önemli Türk şahsiyetleri sembolleştirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Dönem içerisinde kullanılan bir diğer sembol de bizzat Atatürk'ün kendisi olmuştur. Hem sağlığında hem de vefatından sonra Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda hareket etmeyen hiçbir toplumsal ya da siyasal durum meşruluk zeminin kazanamamıştır. Vefatından sonra yapılmış olan anıt mezarı, tüm resmi kutlama ya da anma törenleri için kullanılır hale gelmiştir. Direkt olarak soyadı bile bir sembol niteliği taşımaktadır. Zira kanunen Atatürk soyadını, Mustafa Kemal Atatürk'ten başkası taşıyamamaktadır. Bu haliyle Atatürk, Türklerin atası, yol göstericisi, kurtarıcı olarak sembolleştirilmiştir. Nihayetinde, Cumhuriyetin

erken döneminde kullanılan tüm bu tarihi mitler ve semboller ile halkın ilham ve örnek alabileceği bir milli bilincin uyandırılmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda dönem içerisinde kullanılmış olan mit ve sembollerin tarihsel kaynaklardan seçilip kullanılması nedeniyle bir milletin meydana gelmesi için olmazsa olmaz olarak nitelenen, ortak mitler ve sembollere dair etni unsuru ile dönem içerisindeki Türk milliyetçiliği anlayışının benzeşme gösterdiği düşünülmektedir.

Dördüncü etni unsuru olan kitlesel bir kamu kültürüne sahip olmaya gelindiğinde ise Türkçenin, Türk halkının sahip olduğu birleştirici bir kültürel unsur olarak ön plana çıkarıldığı ve kullanıldığı görülmektedir. Aslında milliyetçiliğin oluşması için dile verilen önem Türk milliyetçiliğinin kurucu şahsiyetlerin olan Ziya Gökalp'te de görülmektedir. Ancak Ziya Gökalp birleştirici kültürel öge olarak Türkçenin yanında İslam dinini de saymaktadır. Lakin Cumhuriyet ile birlikte, deyim yerindeyse silinmeye çalışılan Osmanlı geçmişinden kültürel bir birleştirici olarak din ögesi de çıkarılmıştır. Bu şekilde geriye sadece Türkçe kalmıştır. Türk dilinin geçmişi Orta Asya Türklerine kadar dayandırılabilir. Türk dilinin ilk yazılı örnekleri Orhun Abidelerinde görülmekle birlikte, Abidelerde kullanılmış olan dilin gramer olarak gelişmişlik seviyesi incelendiğinde, Abidelerin yazılmış olduğu 8. yüzyıldan çok daha eski bir tarihten beri konuşulan bir dil olduğu saptanabilmektedir. Orta Asya'dan yapılan göçler sonrasında Türklerin yerleştiği coğrafyalarda da Türk dili konuşulmaya devam etmiştir. Zira Türk dilinin, Türklerin göç ettiği coğrafyalarda komşu olduğu halkların dillerinden aşağıda bir dil olmadığına dair tarihi kaynaklarda bulunmaktadır. Bunun en iyi örneği 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan 'Divanül Lügat-it-Türk' adlı eserdir. Bu eser içerisinde Türkçenin Arapçadan aşağı bir dil olmadığı, örnekler ile ispatlanmaya çalışılmıştır. Yine bu eserden Türkçenin 11. yüzyılda farklılaştırıcı bir kültürel öge olarak kullanıldığı görülmektedir. Çünkü Türklere ait olan bir kültürel öge ile başka bir halka ait olan kültürel öğeler karşılaştırmaya tabi tutulmaktadır. Bu da dönem içerisinde, konuşulan dil üzerinden bir 'biz' ve 'ötekiler' ayrıştırması yapıldığını göstermektedir. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise Türkçenin gerek dönem içerisinde yazıldığı alfabaden dolayı gerekse Arap ve Fars gibi komşu halklardan aldığı kelimelerden dolayı, ari halinden uzaklaştığı görülmektedir. Bu haliyle Türkçe sadece Payitaht çevresinde yani iyi eğitilmiş insanlar tarafında yazılıp okunabilen bir dil halini almıştır. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte ise Türkçenin Osmanlı döneminde yaşadığı erozyon silinmeye

çalışılmıştır. Bu doğrultuda Türkçe içerisinde kullanılmakta olan yabancı kelimelerden arındırılması ve bu kelimelerin yerine öz Türkçe kelimelerin getirilmesi planlanmıştır. Yine dönem içerisinde Türkçe üzerinde yapılmış en büyük reform Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmesi ile gerçekleşmiştir. Tüm bu reform çalışmaları ile Türkçenin tüm halk arasında rahatça konuşulup, anlaşılabilen ve yazılabilen bir dil olması amaçlanmıştır. Bu sayede Türk milleti adına, Türkçenin tekrardan özgün ve ayırt edici bir kültürel öge olması sağlanmak istendiği düşünülmektedir. Bu yüzden de Erken Cumhuriyet Dönemi Türk milliyetçiliği içerisinde tekrardan yorumlanan ve revizyona uğrayan Türkçenin etno-sembolist ortak bir kamu kültürüne sahip olma etni unsuru ile benzeştiği düşünülmektedir.

Beşinci etni unsuru olan özel bir yurt/toprak parçası ile bağ kurmaya gelindiğinde ise Türklerin ilk yerleşim yeri olarak bilinen ve bir göç dalgası ile ayrıldıkları yer olan Orta Asya'nın Türkler için ayrı bir anlam ifade ettiği bilinmektedir. Öte yandan Türkler için vatan kavramının modernizm ile beraber kazanılan bir kavram olmadığı da tarihi Türk kaynaklarındaki örneklerde kendisini göstermektedir. Ayrıca yine bu tarihsel kaynaklardan görüleceği gibi vatan kavramının eski Türkler için dini bir anlamı da vardır. Türkler tarih sahnesine çıkmalarını konu ettikleri dinsel mitlerde Orta Asya'nın ilk defa varlık gösterdikleri yer olması nedeniyle vatan olarak kabul edildiği ve kutsal bir anlam ifade ettiği belirtilmektedir. Bu anlamıyla Orta Asya, üzerinde şu an yaşanmayan ama tarihsel bir bağ ile özdeşleşme kurulan bir toprak görünümündedir. Türkiye Türkleri için önem arz eden diğer bir toprak parçası da Anadolu'dur. Anadolu yüzyıllar süren bir tarih içerisinde Türk devletlerinin egemenliğinde kalmıştır. Bu süreç içerisinde Anadolu, Orta Asya'dan yapılan göçler ve imar faaliyetleri ile hem nüfus olarak hem de şehirleşme olarak Türk yurdu halini almıştır. Nitekim yakın tarihe gelindiğinde, 1. Dünya Savaşının kaybedilmesinin ardından işgalci güçler tarafından ele geçirilmeye çalışılan Anadolu, Türk halkı içerisinde vatan olarak kabul edilmesi ve tarihsel bir geçmişten hareketle vatan toprağının kutsal atfedilmesi sonucunda, Mücadele için itici güç haline gelmiştir. Milli Mücadelenin kazanılması sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti de Anadolu üzerinde hayat bulmuş bir devlet görünümündedir. Erken Cumhuriyet Döneminde de Orta Asya'nın Türklerin asli vatanı olduğuna dair söylemlere rastlanmaktadır. Ancak ilerleyen vakitlerde Ermeniler ve Rumların Anadolu üzerinde hak iddia etmesi sonucunda, Türkiye Türkleri için anavatanın Anadolu toprakları olduğu düşüncesi üzerinde durulmuştur.

Bunu desteklemek için de yine tarihsel anlatılara başvurulmuştur. Bu anlatılara göre Anadolu'nun ilk medeniyetlerinden biri olan Hititlerin aslında Orta Asya'dan göç etmiş bir Türk kavmi olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia ile Türklerin Anadolu'ya sonradan gelmediği aslında hep orada oldukları öne sürülmüştür. Bu şekilde Türklerin Anadolu üzerindeki hakları uluslararası düzlemde kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, ister Orta Asya ister Anadolu olsun Türkler için vatan kavramının modernizm ile Türk milliyetçiliğine dâhil olmuş bir kavram olmadığı düşünülmektedir. Zira vatan kavramı Türklerin en eski tarihi kaynaklarında bile yer bulan bir kavram görünümündedir. Nitekim hem uzak tarihsel örneklerde hem de yakın dönem tarih örneklerinde Türklerin vatanları tehlikeye düştüğünde şiddetli bir reaksiyon gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda da etno-sembolizmin tarihi bir yurt/toprak parçası ile bağ kurma etni unsurunun Türk milliyetçiliğinin içerisinde tarihi bir unsur olarak var olan vatan kavramı ile benzeştiği düşünülmektedir.

Altıncı ve son etni olan dayanışma duygusuna sahip olmaya gelindiğinde ise savaş ya da işgal edilmek gibi büyük felaketler ile karşılaşılacak zamanlarda meydana gelen dayanışma örneğinin, bu etni unsurunu harekete geçirdiği düşünülmektedir. Türk halkı ise bu dayanışmanın son örneğini Milli Mücadele döneminde göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşından yenik ayrılmasını müteakiben onun fiili varlığını resmen sonlandıran Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Anadolu'nun muhtelif yerleri işgal güçleri tarafından kontrol altına alınıyor ya da azınlıkların bulundukları bölgeler azınlıkların kontrolü altına bırakılıyordu. Yukarıda da aktarılmış olan, kutsal olarak görülen vatanın işgal ediliyor olması Türk halkı arasında bir dayanışmanın oluşmasına sebep olmuştur. Bu dayanışma da Anadolu'da baş gösteren Milli Mücadele ile taçlandırılmıştır. Zira halk arasında meydana gelen bu dayanışma örneği Milli Mücadele önderleri tarafından, Ankara'da tek çatı altında toplanarak Mücadelenin sürekliliği ve başarıya ulaşması için kullanılmıştır. Milli Mücadeleye verilen destekte dönem içerisindeki aydınların rolü de büyük önem taşımaktadır. Zira Halide Edip Adıvar gibi Türk aydınlarının İstanbul'da işgalci güçlere karşı miting düzenlemesi, dönemin Türkçü aydınlarının yetiştirdiği Türk Ocaklarına mensup aydınların yine İstanbul'da ve Anadolu'da Milli Mücadeleyi destekleyen yazılar kaleme alarak halkı işgalci güçlere karşı cesaretlendirmesi, Türk halkının zor bir durum karşısında gösterdiği dayanışmaya örnek görünümündedir. Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanmasının

ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin de kurulma sürecinde ve ilerleyen safhalarında modernleşme ve ilerleme adı altında dayanışma örneği gösteren Türk halkı kitleleri görülmektedir. Bu doğrultuda da etno-sembolizm etni unsuru olan bir dayanışma duygusuna sahip olma özelliğini çerçevesindeki şiddetli reaksiyonu Türk halkının tarihte defalarca ve son kez de Milli Mücadele yıllarında gösterdiği görülmektedir. Bu yüzden de bir milli bilinç ile birleşen ve dayanışma örneği gösteren Türk halkının bu bilinci modernizm ile Türk milliyetçiliğine dâhil olan bir kavram olarak kazanmadığı düşünülmektedir. Zira zor durumlar karşısında birlik olmak Türk halkı gibi tarih boyunca savaşla burun buruna yaşayan bir halk için modern bir kavramdan ziyade tarihi bir kavram görünümündedir.

Etno-sembolist bakış açısı çerçevesinde belirlenmiş olan altı ana etni unsuru ile erken dönem Türk milliyetçiliğinin uyum gösterdiği düşünülmektedir. Öte yandan Türk milliyetçiliğinin meydana çıktığı ve ideolojik bir anlam kazandığı Cumhuriyet yılları göz önüne alındığında Türk milliyetçiliğinin modern bir olgu olarak tarih sahnesine çıktığı görülmektedir. Ancak yukarıda da her bir etni unsuru için ayrı ayrı değinilmiş olan tarihi örneklerden de görüleceği gibi, Türk milliyetçiliğine haiz olgular modernizm ile icat edilmiş ya da uydurulmuş değildir. Zira etno-sembolist bir çerçeveden bakıldığında modern bir olgu olarak vücut bulan Türk milliyetçiliğinin tarihi arka planı net biçimde görülmektedir. Son tahlilde Türk milliyetçiliği için etno-sembolist bir tanım olarak, güçlü tarihsel etnik temelleri ile tarihsel bir süreklilik arz eden ve modern bir olgu olarak milliyetçilik özelliği kazanan bir olgu gözüyle bakılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adivar, H. E. (2014). *Türk'ün Ateşle İmtihanı İstiklal Savaşı Hatıraları*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Akar, A. (2005). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akbal, İ. (2017). Milli Mücadele Dönemi-2 (1920-1923): Türk-Yunan Savaşları ve Yeni Devletin Kurulma Aşaması. Çaylak Adem, & S. A. Avcu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* (s. 241-273). Ankara: Savaş Yayınları.
- Akbal, İ., & Hacıfettahoğlu, İ. (2017). Milli Mücadele Dönemi-1 (1919-1920): Teşkilatlanma Aşaması ve Kongreler Dönemi. A. Çaylak , & S. A. Avcu içinde, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Siyasal Hayatı* (s. 211-241). Ankara: Savaş Yayınları.
- Akçura, Y. (2006). *Türkçülük*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Akçura, Y. (2016). *Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Salon Yayınları.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 80-109.
- Aktürk, Ş. (2019, Kasım). Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayrietnik Rejimler. *DOĞU BATI*, s. 23-55.
- Anderson, B. (1994). Creole Pioneers of Nationalism. J. Hutchinson, & A. Smith içinde, *Nationalism* (s. 198-205). Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Anidjar, G. (2018). *Kan: Bir Hristiyanlık Eleştirisi*. (A. Demirhan, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Arık, R. O. (1981). *Türk İnkılabı ve Milliyetçiliğimiz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Armağan, M. (2001). Modernlik ve Milliyetçiliğin Yeni Yüzleri. M. Armağan içinde, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik* (s. 5-10). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Armstrong, J. A. (2018). *Milliyetçilikten Önce Milletler*. (S. E. Türközü, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aslan, N. (2010). Kurt Motifinin Türk Menşee Efsanelerindeki Anlamı Üzerine. *Milli Folklor*, 22(87), 72-77.
- Atalay, O. (2016). *İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'de Siyasetin Kutsallaşması (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Atatürk, M. K. (2015). *Nutuk*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K., & İnan, A. (2010). *Medeni Bilgiler/Türk Milletinin El kitabı*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2020). Tanrıdağ'dan Hira Dağı'na Uzun İnce Yollar. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (s. 541-584). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baumann, T. (2004). Defining Ethnicity. *SAA Archeological Records*, 4(4), 12-14.
- Berghe, P. L. (1995). Does Race Matter. *Nations and Nationalism*, 1(3), 357-368.
- Berghe, P. V. (1994). A Socio-Biological Perspective. J. Hutchinson, & A. Smith içinde, *Nationalism* (s. 96-103). Oxford: Oxford University Press.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boztemur, R. (2019, Kasım). Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik. *DOĞU BATI*, s. 157-177.
- Brass, P. (1991). *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comprasion*. London-New Delhi: Sage Publications.
- Brass, P. (1996). Elite Competition an Nation Formation. J. Hutchinson, A. Smith, J. Hutchinson, & A. Smith (Dü) içinde, *Ethnicity* (s. 83-89). Oxford: Oxford Reader.
- Brass, P. R. (1994). Elite Competition and National-Formation. J. Hutchinson, & A. Smith içinde, *Nationalism* (s. 83-89). Oxford: Oxford University Press.
- Breuilly, J. (1985). Reflections on Nationalism. *Philosophy of the Social Sciences*, 1(15), 65-75.
- Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester university Press.
- Breuilly, J. (1996). Approaches to Nationalism. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 146-175). Londra: Verso.
- Calhoun, C. (1993). Nationalism and Ethniciy. *Annual Review of Sociology*, 211-239.
- Calhoun, C. (2009). *Milliyetçilik*. (B. Sütçüoğlu, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cambridge Dictionary. (2022, 05 28). *Primordial*. Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s/C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/primordial> adresinden alındı
- Chatterjee, P. (2001). Kimin Hayali Cemaati? M. Armağan içinde, *Tartışılan Sınırlar: Değişen Milliyetçilik* (İ. Türkmen, Çev., s. 63-79). İstanbul: Şehir Yayınları.

- Coakley, J. (2004). Mobilizing The Past: Nationalist Images of History. *Nationalism and Ethnic Politics*, 10(4), 531-560.
- Coakley, J. (2018). 'Primordialism' in Nationalism Studies: Theory or Ideology? *Nations and Nationalism*, 24(2), 327-347.
- Conversi, D. (2007). Mapping the Field: Theories of Nationalism and the Ethnosymbolic Approach. A. Leoussi, & S. Grosby içinde, *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations* (s. 15-31). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Conversi, D. (2007). Reassessing Current Theories of Nationalism: Nationalism as Boundary Maintenance and Creation. *Nationalism and Ethnic Politics*, 1(1), 73-85.
- Copeaux, E. (2000). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Copeaux, E. (2020). Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (G. Doğan, Çev., s. 44-52). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağaptay, S. (2020). Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (D. Orhun, Çev., s. 245-275). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, B. (2012). *Cinsiyetçi Milliyetçilik: Osmanlı ve Britanya İmparatorlukları'nın Milliyetçilik Algısında Modern Kadın Söylemi (1860-1930)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çaylak, A. (2018). *Osmanlı'da Yöneten ve Yönetilen*. Ankara: Savaş Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Z. İlkelen, Çev.) İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Durmuş, İ. (2017). Türk Adının Ortaya Çıkışı. Anlamı ve Yayılışı. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 37-47.
- Eller, J. D., & Coughlan, R. (1994). The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. *Ethnic and Racial Studies*, 183-202.
- Erdoğan, M. (1999). Milliyetçilik İdeolojine Dair. *Liberal Düşünce*, 4(15), 89-98.
- Ergin, M. (2011). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Ersanlı, B. (2001). Milliyetçilik Teorileri: Avrasya'da Siyaset ve "İlişkiler". M. Armağan içinde, *Tartışılan Sınırlar : Değişen Milliyetçilik* (s. 115-126). İstanbul: Şehir Yayınları.

- Ersoy, R. (2010). Toplumsal Mutabakat Zemini Olarak Millet ve Milliyetçilik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme (1919-19319). *Düşünce Dünyasında Türkiz*(6), 121-131.
- Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2), 353-412.
- Geertz, C. (1996). Primordial Ties. J. Hutchinson, & A. Smith içinde, *Ethnicity* (s. 40-45). Oxford: Oxford University Press.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (Ersanlı Büşra, & G. Göksu, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gellner, E. (1996a). Ernest Gellner's Reply: 'Do Nations Have Navels?'. *Nations and Nationalism*, 2(3), 366-370.
- Gellner, E. (1996b). The Coming of Natonalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 98-146). Londra: Verso.
- Gellner, E. (2009). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (S. Coşar, S. Özertürk, & N. Soyarak, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gellner, E. (2012). *Müslüman Toplum*. (M. Günay, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Georgeon, F. (1996). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*. (A. Er, Çev.) İstanbul: Yurt Yayınları.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi 1900-1930*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gil-White, F. J. (2010). How Thick Is Blood? The plot thickens...: if ethnic actors are primordialists, what remains of the circumstantialist / primordialist controversy? *Ethnic and Racial Studies*, 22(5), 789-820.
- Göçek, F. M. (2020). Osmanlı Devleti'nde Türki Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım. T. Bora, & M. Gültekinil içinde, *Milliyetçilik* (s. 63-77). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2013). *Kızıl Elma*. Ankara: Bilge Karınca.
- Gökalp, Z. (2018). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Göktürk, E. D. (2020). 1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri. T. Bora, & M. Gültekinil içinde, *Milliyetçilik* (Cilt 4, s. 103-117). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gözler, K. (2001). Devletin Bir Unsuru Olarak "Millet" Kavramı. *Türkiye Günlüğü*(64), 108-124.
- Grimal, P. (1997). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*. (S. Tamgüç, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Guibernau, M. (2004). Anthony D. Smith on Nations and National Identity: A Critical Assesment. *Nations and Nationalism*, 10(1/2), 125-141.
- Güneş, İ. (2003). Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(56), 565-581.
- Güneş, İ. (2009). *Birinci TMMB'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürses, E. (1998). *Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (2012). Türkçülük. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, s. 551-554). içinde İstanbul: TDV Yayınları.
- Hasanov, B. (2014). Clifford Geertz'e Göre Kültürel Bir Sistem Olarak Din. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 79-96. 06 25, 2022 tarihinde alındı
- Haşlak, İ. (2000). Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği. *Bİlgi Sosyal Bilimler Dergisi*(3), 49-61. 02 06, 2022 tarihinde alındı
- Hayes, C. J. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din*. (M. Çiftkaya, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heyd, U. (2010). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*. (G. Bozkurt, Çev.) İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*. (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, & B. Kalkan, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2018). *Siyaset*. (F. Bakıcı, Çev.) Ankara: BB101 Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik: Programı Mit, Gerçeklik*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J., & Ranger, T. (2006). *Geleneğin İcadı*. (M. M. Şahin, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hroch, M. (1995). National Self-Determination from a Historical Perspective. *Canadian Slavonic Papers*, 3(4), 283-299. 04 09, 2022 tarihinde alındı
- Hroch, M. (2007). Milliyetçi Akımlardan Millete: Avrupa'da Ulus İnsası Süreci. *Türkiye Günlüğü*(88), 72-87.

- Hroch, M. (2011). *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*. (A. Özdemir, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hutchinson, J. (2005). *Nations as Zones of Conflict*. London: SAGE Publications.
- Hutchinson, J. (2008). Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması. U. Özkırımlı içinde, *21. Yüzyılda Milliyetçilik* (Y. Başkavak, Çev., s. 77-101). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hutchinson, J., & Smith, A. D. (1996). *Ethnicity*. (J. Hutchinson , & D. S. Anthony , Dü) Oxford-New York: Oxford Readers.
- İnan, A. (1949). Atatürk'te Vatan Mefhumu ve Millet Sevgisi. *Ankara Üniversite Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, 7(4), 507-514.
- İnan, A. (2009). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* . İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Jaffrelot, C. (2010). Bir Milliyetçilik Kuramı İçin. A. Dieckhoff, & C. Jaffrelot içinde, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Ugulamalar* (D. Çetinkasap, Çev., s. 23-82). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2020). Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde Vatandaşlık ve Bireysellik. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (s. 284-293). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut. (1985). *Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi 1*. (B. Atalay, Çev.) Ankara: Türk DİL Kurumu Yayınları.
- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*. (M. H. Timurtaş, Çev.) Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kılıç, M. (2007). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 113-140.
- Koçak, C. (2020). Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları. T. Bora, & M. Gültekingil (Dü) içinde, *Milliyetçilik* (s. 37-53). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kolstø, P. (2015). John Armstrong: Typologies and Grand Narratives. *Nations and Nationalism*, 21(1), 177-181.
- Korkmaz, T. (2014). *Erken Cumhuriyet Döneminde Farklı Bir Milliyetçilik Anlayışı Olarak Anadoluculuk: Tipoloji ve Kuramlar Bağlamında Bir Değerlendirme. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köprülü, O. (1974). Bayrak. *İslam Ansiklopedisi 2* (s. 401-420). içinde İstanbul.

- Köseoğlu, N. (2020). Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri. T. Bora, & M. Gültekinil içinde, *Milliyetçilik* (s. 208-226). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köymen, M. A. (1986). Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(1), 21-35.
- Kurumu, T. D. (2022, 10 06). *Türk Dil Kurumu*. 12 02, 2022 tarihinde TDK: <https://www.tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/> adresinden alındı
- Kurumu, T. D. (2022, 10 06). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 12 01, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. (Z. Doğan, Çev.) İstanbul: Fener Yayınları.
- Leoussi, A., & Grosby, S. (2007). *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture, and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (M. Kırıatlı, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nairn, T. (1981). *The Break-up Britain*. London: Verso.
- Nairn, T. (1997). *Face of Nationalism: Janus Revisited*. Londra: Verso.
- Nairn, T. (2019, 01 01). Şanslı Düşünür: Tom Nairn ile Röportaj. *Türkiye Notları Dergisi*, 78-84. (S. Hammes, W. Storrar, Röportajı Yapanlar, & O. Bayrak, Çevirmen)
- Orkun, H. N. (2011). *Türk Sözü'nün Aslı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 6*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öksüz, İ. (2017). *Millet ve Milliyetçilik*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Özdemir, Ö. (2017, 10 3). *BBC NEWS TÜRKÇE*. 06 12, 2022 tarihinde www.bbc.com/turkce: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41479264> adresinden alındı
- Özkırımlı, U. (2003). The Nation as an Artichoke? A Critique of Ethnosymbolist Interpretations of Nationalism. *Nations and Nationalism*, 9(3), 339-355.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özkırımlı, U. (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale*. (Y. Başkavak, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Page, E. (1978). Michael Hechter's Internal Colonial Thesis: Some Theoretical and Methodological Problems. *European Journal of Political Research*, 6(3), 295-317.
- Parla, T. (2019). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Renan, E. (2016). *Ulus Nedir?* (G. Yavaş, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Roger, A. (2008). *Milliyetçilik Kuramları*. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Versus Kitap.
- Sarınay, Y. (1993). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931) (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Shils, E. (1957). Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties. *The British Journal of Sociology*, 8(2), 130-145.
- Smith, A. D. (1983). *Theories of Nationalism*. New York: Holmes & Meier Publishers.
- Smith, A. D. (1984). Ethnic Persistence and National Transformation. *The British Journal of Sociology*, 35(3), 452-461. 03 03, 2022 tarihinde alındı
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (1994). The Problem of National Identity: Ancient, Medieval and Modern? *Ethnic and Racial Studies*, 17(3), 375-399.
- Smith, A. D. (1996). Nationalism and the Historians. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 175-198). Londra: Verso.
- Smith, A. D. (2001). Milliyetçiler ve Tarihçiler. M. Armağan içinde, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik* (İ. Türkmen, Çev., s. 31-63). İstanbul: Şehir Yayınları.
- Smith, A. D. (2002a). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. D. (2002b). *Ulusların Etnik Kökeni*. (B. Sonay, & H. Kendir, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2003). *Nationalism and Modernism*. London: Routledge.
- Smith, A. D. (2008a). Opening Statement: Nation and Their Past. *Nation and Nationalism*, 2(3), 358-365.
- Smith, A. D. (2008b). *The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Smith, A. D. (2008c). The Ethnic Sources of Nationalism. *Survival: Global Politics and Strategy*, 35(1), 48-62. 03 06, 2022 tarihinde alındı

- Smith, A. D. (2009). *Ethno-Symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London and New York: Routledge.
- Smith, A. D. (2010). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. London: Polity Press.
- Smith, A. D. (2015). Nations Before Nationalism? Myth and Symbolism in John Armstrong's Perspective. *Nations and Nationalism*, 21(1), 165-170.
- Soysal, G. (2020). Zeki Velidi Togan. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (s. 488-495). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Soysal, M. E. (2010). Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, 17(42), 209-239.
- Şahin, K. (2007). Bir İdeoloji Olarak "Milliyetçilik". *Akademik Bakış*(12), 1-9.
- Şahin, K. (2009). *Küresellesme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Şen, Y. F. (2008). *Türk Siyasal Kültüründe Millet Algısı ve Milliyetçilik*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenoğlu, K. (2009). *Yusuf Akçura Kemalizmin İdeoloğu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- TBMM. (1920, 04 24). *Atatürk'ün 24 Nisan 1920 Tarihli Meclis Konuşmaları*. 11 23, 2022 tarihinde TBMM: https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d1yy1.htm adresinden alındı
- TBMM. (1924). *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*. 11 23, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/> adresinden alındı
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de Siyasal Partiler* (Cilt 1). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*. (1930). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Ünder, H. (2009). Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Kemalizm* (s. 138-156). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünüvar, K. (2020). Ziya Gökalp. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (s. 28-35). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2020). Türk Ocakları. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Milliyetçilik* (s. 263-269). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Verdery, K. (1979). Internal Colonialism in Austria-Hungary. *Ethnic and Racial Studies*, 2(3), 378-399.

- Weber, M. (2004). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, R. (2014). Etnisite ve Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), 189-215.
- Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(20), 225-237. 04 21, 2022 tarihinde alındı
- Yeğen, C. (2016). Annales Okulu, Marc Bloch ve "Tarih Savunusu: Veya Tarihçilik Mesleği" Yapıtı Üzerinden Bloch'un Tarih Anlayışı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 25-39. 02 09, 2022 tarihinde alındı
- Yıldırım, E. (2019, Kasım). Küreselleşen Dünyada Milliyetçilik. *DOĞU BATI*, s. 177-199.
- Yıldız, A. (2009). Kemalist Milliyetçilik. T. Bora, & M. Gültekinil içinde, *Kemalizm* (s. 210-235). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zubaida, S. (1989). Nations: Old and New Comments on Anthony D. Smith's 'The Myth of the "Modern Nation" and the Myths of Nations. *Ethnic and Racial Studies*, 12(3), 329-339.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ulaş Anıl EKİZ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kocaeli Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Makale ve Bildiriler	
1. Ekiz, Ulaş. A. (2021). Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Cumhuriyet Halk Partisi Üzerine Bir Değerlendirme. <i>Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 14(1). 46-57, doi: 10.18221/bujss.894183	